49.99-8
Ա 73
3295

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՆՇԱՆ–ՊԱՊԻԿԵԱՆ ԳՐԱՏԱՆ

ԲԱՐԶՐԱԳՈՅՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑՔ

ԹԱՆԳԱՐԱՆ

ՀԱՏԸՆՏԻՐ ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐՈՒ

ԱՐՁԱԿ ԵՒ ՈՏԱՆԱՒՈՐ

Հ. ԵՒ Զ. ԱՍԱՏՈՒՐ

ՈՒՍՈՒՄՆ. ԽՈՐՀՈՒՐԴԷՆ ՎԱՒԵՐԱՑՈՒԱԾ

1908

ԳՐԱՏՈՒՆ ՆՇԱՆ-ՊԱՊԻԿԵԱՆ

73, Էսկի-Զապթիէ ճաssէսի Կ. ՊՈԼԻՍ

ԹԱՆԳԱՐԱՆ

ՀԱՏԸՆՏԻՐ ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐՈՒ

2010

ԳՐԱՎԱՃԱՌ–ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

ՆՇԱՆ-ՊԱՊԻԿԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ, 73, Էսկի-Զապթիե ճաւտհսի, 73

ՆԱԽԱԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑՔ

Արդի կրթուԹեան ճշմարտապէս համաճայն նոր ու գործնական մեԹոտներով պատրաստուած դասագիրքերու ամբողջական շարք մը սկսած է հրատարակել ՆՇԱՆ-ՊԱՊԻԿԵԱՆ ԴՐԱՏՈՒՆԸ, որ նախակրԹուԹեան ամբողջ ընԹացքը ղիտի ընդգրկէ իր բովանդակ ճիւղերուն մէջ։

Հրատարակուած են՝

ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ ՈՒՍՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

Ընթերցարան. Միջին Դասընթացք. պատկերազարդ. էջ 226. 1904
Գին **5** դրբ.

Նոր Քերականութիւն արդի Հայերէն լեզուի. *Յովհ. Դաւանեան.* Տարրական Դասընթացք. պատկերազարդ. էջ ԺԶ. + 183. 1908
Գին **4** դրբ.

ԹՈՒԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՈՒՍՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

Նոր Դասագիրք Թուաբանութեան. *Հ. Ս. Խանձեան.* Նախապատրաստական Տարի. պատկերազարդ. էջ 88. 1908
Գին **3** դրբ.

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՈՒՍՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

Նոր Դասագիրք Աշխարհագրութեան. *Հ. Ս. Խանձեան.* Միջին Դասընթացք. պատկերազարդ. 1902
Նոր տպագրութիւն մը մամուլի տակ է։
Գին **5** դրբ.

Աշխարհագրութիւն Օսմանեան Կայսրութեան. *Հ. Ս. Խանձեան.* պատկերազարդ. էջ 196. 1902
(Բ. Տպագրութիւնը, ամբողջովին բարեփոխուած, մամուլի տակ է։)
Գին **5** դրբ.

Մամուլի տակ են եւ հետզհետէ ղոյս պիտի տեսնեն աղջկանց դասընթացքներու միւս հատորները, ինչպէս նաեւ միւս ուսմանց նուիրուած աշխատութիւնները։

498
35-ԱՍ

Հ. ԵՒ Զ. ԱՍԱՏՈՒՐ

ԹԱՆԳԱՐԱՆ

ՀԱՅԸՆՏԻՐ ՀԱՅՈՒԱԾՆԵՐՈՒ

ԱՐՁԱԿ ԵՒ ՈՏԱՆԱՒՈՐ

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑՔ

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻՆ ՀԱՄԵՐԱՑՈՒԱԾ

Կ. ՊՈԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ց. ՄԱՏԹԻՈՍԵԱՆ
1908

Ա.Խ.Շ. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
С.С.Р.А. Публичная Библиотека
7/31 1922
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ
Ереван, Мясникяна

1202

40364-ակ.

ՏՊԱՐԱՆ, ՎԻՄԱԳՐԱՏՈՒՆ, ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ ԵՒ ԹՂԹԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

Ց. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

Թիւ 27, Ֆինճանճըլար եօղուշու, կ. Պոլիս

24256.60

معارف عمومیه نظارت جلیله‌سنك ۱ رجب ۱۳۲٤ و ۸ آغستوس
۱۳۲۲ تاریخلی و ۲۰۹ نومرولی رخصتنامه‌سیله طبع اولنمشدر

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Ինչպէս խոստացած էինք ԹԱՆԴԱՐԱՆի Միջին Դասընթացքի սահմանուած հատորին մէջ, ահա կը փութանք հրապարակ հանել Բարձրագոյն Դասընթացքի յաջուկ հատորը։ Այս նոր աշխատութեան մէջ ամփոփած ենք հարիւր տասնըվեց հատուածներ, որոնց քառասունը ոտանաւոր։ Մեր նպատակը եղած չէ անոնց մէջ պատկերացնել արդի հայ գրականութիւնը՝ մէյ մէկ գրուածք առնելով ժամանակակից հայ հեղինակներէն, այլ մեր նախակրթարաններու բարձրագոյն Դասընթացքի աշակերտներուն համար ընթերցման գիրք մը պատրաստել որ պարունակէ նկարագրական, պատմական, կենսագրական, աշխարհագրական, կրօնական եւ գիտական հատուածներ, միշտ բարոյացուցիչ հանգամանքով։ Ասոր համար է որ ԹԱՆԴԱՐԱՆի այս հատորը մեր աշխարհաբար մատենագրութեան բոլոր վարպետներուն երկերէն մէյ մէկ նմոյշ ներկայացնելու յաւակնութիւնը չունի. մեր փափաքը եղած է պարզապէս մեր նախակրթարաններու բարձրագոյն կարգի աշակերտներուն մտքին մէջ դրոշմել օգտակար սկզբունքներ ու ծանօթութիւններ՝ մեզ յարմարագոյն երեւցած հատուածներով, որոնք քաղուած են հայ եւ օտար գրագէտներէ եւ քով քովի բերուած են, ընթանալով միշտ դիւրինէն դէպ ի դժուարը։

Մեր գլխաւոր նպատակը եղած ըլլալով միշտ լեզուի միօրինակութիւնը, ստիպուեցանք օտար հեղինակներու հետեւողութեամբ, կամ անոնցմէ յարգմանելով՝ նոր ոտանաւորներ պատրաստել, որովհետեւ դժբախտաբար արդի լեզուով գրող մեր ժամանակակից բանաստեղծներէն քիչեր տղոց պատշաճող գրականութիւնը մշակած են։ Գալով արձակ կտորներուն, անոնց գրեթէ կէսը քաղուած են մեր վերջին յիսուն տարիներու գրականութենէն, գլխաւորաբար նախընտրութիւն տուելով տեղային-կրօնական ծանօթութիւններ պարունակող նիւթերու, իսկ մնացեալ կէսը յարգմանուած են օտար հեղինակներու այն կարգի գրուածներէն, որոնք շահեկան տեղեկութիւններ պարունակելով հանդերձ զուրկ չեն գրական հրապոյրէ։ Զգուշացած ենք վերա-

ցական գրութիւններէ, որովհետեւ անոնք, որքան ալ գեղեցիկ ըլլան, դժուարաւ կրնան վերլուծուիլ նախակրթարանի աշակերտներու կողմէ. զգուշացած ենք նաեւ երկար գրութիւններէ, որոնք յաճախ ձանձրանալի կը դառնան։

Իւրաքանչիւր ընթերցուածի տակ «Բացատրութիւններ» վերնագրով ջանացած ենք բառարանական եւ համալսագիտական ծանօթութիւններ տալ՝ հատուածին պարունակած ուշագրաւ բառերուն վրայ. գլխաւորաբար բնական պատմութեան վերաբերեալ եւ ուրիշ գիտական բառեր բացատրած, եւ դիցաբանական, պատմական եւ կենսագրական տեղեկութիւններ տուած ենք. շատ մը գոյականներու եւ ածականներու գլխաւոր հոմանիշները ցոյց տուած ենք, եւ բառերու խմբումներ ըրած ենք, գաղափարներու զուգորդութեամբ յիշադրելու համար աշակերտին՝ առարկայի մը հետ առնչութիւն ունեցող նմանօրինակ առարկաներու անուններ։

Իւրաքանչիւր ոտանաւորի տակ նշանակած ենք գրական ակնարկութիւններ, կամ նշանաւոր խօսքեր, եւայլն. ասոնք աշակերտին առիթ պիտի տան ամէն մտերնազրութեանց մէջ՝ ինչպէս մեր արդի աշխարհաբար գրականութեան մէջ տարածուած կարգ մը փոխաբերութեանց եւ շրջաբանութեանց ընտելանալու։

Այս գրքին մէջ աւելորդ նկատած ենք նիւթերուն հետ ուղղակի յարաբերութիւն ունեցող պատկերներ դնել, ինչ որ աւելի նախնական կարգերու կը պատշաճի, եւ բաւականացած ենք հայ եւ օտար հեղինակներու կենդանագիրներով, որոնցմէ երկուքը, Նիկողայոս Զօրայեանի եւ Խաչատուր Միսաքեանի կենդանագիրները — լուսանկարուած վաւերական պատկերներէ, — ցարդ հրատարակուած չեն եւ ոչ մէկ տեղ։

Աշակերտներու եւ նոյն իսկ ուսուցիչներու դիւրութիւն տալու համար, մեր աշխատութեան կցեցինք հազար հարիւրի մօտ բառերու այբուբենական ցանկ մը, որ Ձոյլ պիտի տայ դիւրաւ գտնել գրքին մէջ բացատրուած ո եւ է բառի մը մեկնութիւնը։

Մեր ուսուցիչները այս հատորին մէջ պիտի գտնեն նոր ծարգմանուած բազմաթիւ գրուածքներ, որոնք ցարդ երբեք հրատարակուած չեն հայ լեզուով, իսկ հայերէն գրուած եւ արդէն հրատարակուած կտորներն ալ՝ գրեթէ ամբողջութեամբ՝ ցարդ լոյս տեսած չեն ո եւ է հայ հաւաքածոյի մէջ։ Այս հայ եւ օտար հատուածներէն շատեր կրնան ծառայել շարադրութեան նիւթ հայթայթելու. ասկէ զատ ուսուցիչները այս հաւաքոյթին ընթերցուածներուն վրայ կրնան կատարել տալ բոլոր այն հրահանգները որոնց մասին խօսած ենք ԹԱՆԴԱՐԱՆի

Միջին Դասընթացքի յատուկ հատորին յառաջաբանին մէջ։ Այդ հրահանգներուն վրայ կրնան աւելցնել նաեւ նորեր, իբր յարմարագոյն՝ աւելի զարգացած աշակերտներու. կրնան, օրինակի համար, մատնանիշ ընել տալ փոխաբերութիւնները, շրջումները, զեղչումները, բակառութիւնները, կարեւոր բառերու հոմանիշներն ու հականիշները, բառերու ընտանիքներ կազմել տալ՝ բացատրութեանց բաժնին մէջ ցոյց տրուած օրինակներուն հետեւողութեամբ, ոտանաւորները արձակի վերածել տալ եւ ընել նմանօրինակ շարադրական հրահանգներ՝ քերականական եւ տրամաբանական լուծումն ալ զանց չընելով մերթ ընդ մերթ։

Ահա այն դերը զոր կրնայ կատարել ներկայ դասագիրքը, կը կարծենք թէ գիտակից դաստիարակութիւն մը՝ այս ընթերցման գրքով՝ կրնայ օգտակար արդիւնքներ ունենալ. միայն թէ կը յանձնարարենք ուսուցիչներուն այս գործը ուսումնասիրել նախապէս՝ զայն աշակերտին տալէ առաջ, որովհետեւ այդ կերպով միայն կարելի պիտի ըլլայ քաղել անկէ բոլոր այն օգուտը զոր կրնայ յառաջ բերել խղճամիտ ձեռքերու մէջ։

Հ. ԵՒ Զ. ԱՍԱՏՈՒՐ

ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Էջ	Տող	Սխալ	Ուղիղ
1	7	հովերուն	հողերուն
13	32	հպին	քսուին
31	3	1799	1797
39	17	1855	1856
51	1	ղօղանչիւն	ղօղանջիւն
51	2	խռնդիւն	խռնտիւն
51	3	հռնդիւն	հռնտիւն
57	11	կաՁեղէն	կաՁնեղէն
65	14	Ձուչըտէ	կը Ձըուչըտէր
76	34	քարանցաւին	քարանձաւին
77	11	Մէկ	Մերկ
80	26	կազմուած քով	կազմած քով
85	19	քարչ	փարչ
85	32	Վեսպասիանոսի, որ	Վեսպասիանոսի.
92	8	դիւրազգացուՁիւն	դիւրազգածուՁիւն
95	27	անկողմնակալ	կողմնակալ
99	23	բամբիւն	բոմբիւն
100	19	այբուբէնը	այբուբենը
110	29	ԵղիսաբէՁին	Եղիսաբեթին
119	23	մարմնոց	մարմնոյն
139	30	ջուրերը դէպ ի եզերք կ'իջնեն	ջուրերը կ'իջնեն
141	26	Ս. Սեսրոպ	Ս. Մեսրոպ
150	28	կրկնակ	կրկնաւոր
161	25	իննսունըհինգ ու կէս մէՁր	յիսուն գրկաչափ
182	23	կանՁեղ	լապտեր
184	33	փոփոցին	փողոցին
189	25	Լապռիւէռ	Լա Պռիւյէռ
222	4	տամար	համար
229	2	կագաւ	կաբաւ
237	13	ոսկեՁոյլ	ոսկեձոյլ
267	35	Ալելուիա	Ալէլուիա
282	7	գայ	տայ
284	14	ոչ տեղ մը	ոչ մէկ տեղ
293	14	շշունչ	շշունջ
296	23	դիրդիւն	դիրտիւն
304	18	ալելուն	ալէլուն
309	8	պորփիւրի	պորփիւր
309	9	յասպիսի, ալաբաստրի	յասպիս, ալաբաստր
312	30	ՊոսիՁոն	Պոսիդոն

ԹԱՆԳԱՐԱՆ

ՀԱՏԸՆՏԻՐ ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐՈՒ

Ի. ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Տիեզերքն համայն անդուլ կ'աշխատի.
Հովը (1) կը փչէ, ջուրը կը կաթի,
Եւ ամպերն անգամ գոռալով հեռուն
Անձրեւ կը տանին երաշտ հովերուն։

Մրրիկէն, չանթէն ձկնորսը անվախ,
Անդունդին վըրայ ծըռած միշտ խիզախ,
Կը սպասէ անքուն՝ ոսկեփայլ ձուկին
Դիչեր և ցորեկ, ձիւնին ու բուքին։

Փայտահարն ըստէպ ծառերուն գագաթ,
Ոտքին կը զարնէ կացինը երկաթ,
Թէպէտ մերթ կ'իյնայ սահելով գետին,
Իր պարտքին տալով իր չունչը յետին։

Մերթ հիւսն ալ կ'իյնայ տանիքին բարձրէն.
Ձինքը մահամերձ տուն կը փոխադրեն։
Շնչելով յաճախ ծուխ, թոյն ու փոշի,
Հանքագործին (2) կուրծքն ինչ չուտ կը մաշի։

Աչխոյժ նաւաստին, որ կայմին կատար
Ձկրթի փոքրիկ թռչուն կ'ոսանաւ լարէ լար,
Գուշէ օր մը ծով իյնայ թեւաքաց,
Կոչելով ի գո՛ւր մայրիկն ու Աստուած:

Իսկ դուք, ո՛վ արդաք, նաւած հանդարտիկ,
Ձեր երդիքին տակ հանդիստ կ'աչխատիք.
Ձեր կեանքը լի է ճաճանչով բոլոր
Ձեր յարած ճամբան լայն ու անմոլոր:

Ուսաի գիտութեան արգասանդ հողէն
Ձեր միտքն ու սիրտը հունձքեր թող քաղեն.
Ով որ չաշխատի, խուսափի պարտքէ
Թող չսպասէ որ աչխարհ վճիռքն յարգէ:

Հետեւողութիւն
Զ. Ա.

ՆՇԱՆԱԻՈՐ ԽՕՍՔԵՐ

Է՛ԼԻԷՋԱ, Է՛ԼԻԷՋԱ. — Աբբիմելէք, հին դարերու ա-ժէնէն նշանաւոր երկրաչափը, Սիրակուսա (3) ծնած է 287ին (Քրիստոսէ առաջ), Հիերան, Սիրակուսայի թագաւորը, կասկածելով որ իր ակերիչը իրեն համար պատրաստած ակիւ թագին մէջ արծաթ խառնած է, խնդրեց Աբբիմելէսէն որ խորհուրդը երեւան հանէ առանց շինուածքին վնասելու. Ցայն գիտնը երկար ատեն մտածեց, բայց չկրցաւ միջոց մը գտնել. Օր մը, բաղնիքին մէջ, դիտեց որ իր ոտքերը և ձեռքերը շատ կը թեթեւնային ջուրին մէջ մարմնելով, Աբիկա իրեն համար լայս մը ելաւ որ առաջնորդեց զինքը գտնելու առ ծած սկզբունքը. Ջուրին մէջ ընկղմած ոեւէ մարմին իր ծանրութեան չափ կը կորսնցնէ մաս մը որ հաւասար է իր բռնած տեղոյն ջուրին ծանրութեան: Աբբիմելէս, ապահով ըլլալով արդեօք պիտի կարենար լուծել իրեն առաջարկուած գժուարին խնդիրը, սկսաւ բաղնիքէն դուրս, փողոցին մէջ, Ե՛վրեքա, Ե՛վրեքա (գտա՛յ, գտա՛յ) պոռալով: Աբդարև գտած էր մարմիններու տեսակարար ծանրութիւնը (4) ճշդելու միջոցը, ջուրը իրր միաթիւն առնելով,

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Հով.** — Հոմանիւ են **հողմ, քամի:** Հեզիկ ու թեթեւ հովերը կը կոչուին **սիւք, զեփիւռ, սղոս, հողմիկ, հովիկ: Հիւսիսակը** հիւսիսէն փչող հովն է: **Ճորճակ** կը կոչուի անապատի տաք հովը որ յանախ կը փչէ Սահարայի մէջ:

(2) **Հանճարգործ.** — Այս բառին կազմութիւնը հատուածայն չէ բարդութեան օրէնքին որ կը պահանջէ բառին վերջը եկող եւ առմատական չեղող **ի** տառը ջնջել, ինչպէս *փառք, փառաւէր: Հանք* բառէն այս կերպով ձեւնուած են նաեւ *հանքարան, հանքագործ* եւայլն: Ընդհանուր օրէնքին հատուածայն է սակայն *հանածոյ* բարդութիւնը:

(3) **Սիրակուսա.** — Քաղաք Սիկիլիոյ մէջ զոր Քրիստոսէ ութը դար առաջ հիմնած են Յոյները: Հիմայ ունի 25,000 բնակիչ: Հռոմայեցիք Քրիստոսէ 215 տարի առաջ եկան պաշարեցին Սիրակուսան ուր կը գտնուէր Արքիմեդէս: Մեծ երկրաչափին գիտական միջոցներուն շնորհիւ քաղաքը երեք տարի կրցաւ դիմադրել Հռոմայեցւոց: Երբ Սիրակուսա առնուեցաւ, Մարկելլոս, Հռոմայեցւոց զօրապետը, հրամայեց որ մեծ գիտունին կեանքին խնայեն, սակայն զինուոր մը չհանչնալով Արքիմեդէսը՝ սպաննեց զայն (212 Ք. Ա.):

(4) **Մարմիններու տեսակարար ծանրութիւնը.**—Երբ հաւասար ծաւալով առնենք տարբեր մարմիններ, կը տեսնենք թէ անոնք հաւասար ծանրութիւն չունին. օրինակի համար, նոյն ծաւալով ոսկին գրեթէ կրկինը կը կշռէ արծաթին ու միեւնոյն ծաւալով թորեալ ջուրէն տասնուկէս անգամ աւելի ծանր է:

2. ՀԷԼԷՆ ՔԷԼԼԸՐ

Հէլէն Քէլլըր կոյր, խուլ և համր (1) ամերիկացի ազ-Ջիկ մըն է: Հէլէնի նախահայրերը Զոխցերմայէն գաղ-Թած են Ամերիկա: Հէլէն ծնաւ 1880ին: Հազիւ 18 ամսու էր, երբ աչխոյժ այլ դժբախտ մանուկը բուռն Ջղաձգութիւններ ունեցաւ, ու թէև իր կեանքը ազա-ատեցաւ, բայց իր աչքերը իրենց տեսողութիւնը կորնցու-

յին անդարմանելի կերպով, ականջները՝ իրենց լսողութիւնը, և իր մանկական լեզուն ալ, որ դեռ չէր սորված բառեր թոթովել, փակ մնաց ընդ միշտ բնականաբար:

Կ'աճէր, կը զօրանար ծաղկատի Հէլէնը, բայց նոյնչափ կ'աճէր ու կը զօրանար նաև իր անհնազանդութիւնը: Յանդուգն, անհնազանդ, անզուսպ, անգութ, անտանելի վագրի մը կորիւնն էր աւելի քան քաղաքակրթ բարերարուց ծնողքի զաւակ. կը կատրէր, կը թափէր, կ'ապտակէր, կը խածնէր: Ինչ ընէին սարսափահար, չուտահաս ծնողքը: Ինչ պիտի ըլլար Հէլէն եթէ իր այս կատաղի բնազդները աճէին իր մէջ հետզհետէ: Անոգուտ էին իրենց բոլոր ջանքերը և ամիսներ մանուգեամ մը օգնութիւնը փնտռել:

Պօսթընի Կոյրերու վարժարանին (2) տնօրէնութեան դիմեցին: Հանրածանօթ և չատ հետաքրքրական վարժարան մըն է այս, և թերեւս ուրկորդ չէ լինիլ հոս թէ իր տեսուչն ալ արեւելքցի Յոյն մըն է, Պ. Անակնոս, որ իր երիտասարդութեան առեն Ամերիկա գաղթած, հոն ամուսնացած և հաստատուած է:

Պ. Անակնոս Հէլէնի կրթութեան համար յանձնարարեց Օր. Սլիվըրնը, մէկը իր վարժարանին կարող վարժուհիներէն: Բայց խեղճ Օր. Սլիվըրնի համար ինչ սրամաչոք, ինչ չուտահատական գործ մըն էր խուլ–կոյր–համր զանազանարոյ մանկան մը դաստիարակութեան ձեռնարկել:

Հէլէնի բախտակից տրիւ աղջիկ մըն ալ եղած էր Լօուա Պռիճմըն, նոյնպէս կոյր, խուլ և համր: Օր. Սլիվըրնը Լօուայի կրթութեան համար գործածուած եղանակը ձեռնարկեց փորձել Հէլէնի համար ալ: Առարկայ մը չօչափել կուտար Հէլէնի, ջուր, զոր օրինակ, և միեւնոյն առեն Հէլէնի ձեռքին վրայ իր մատներով կը հեգէր ջուր բառը կոյրերու գործածուած նշանագիրներով (3):

Խաչաքարի կտորներ ունէր, որոնց վրայ այլ և այլ

բառեր գրուած էին ուռուցիկ գիրերով: Հէլէնի չօչափել կուտար առարկայ մը, քար, զոր օրինակ, և միեւնոյն առեն քար բառը խաչաքարի վրայ:

Ինչ անիմաստ, անտեղի միամտութիւններ էին սակայն այս ամէնը ստահակ Հէլէնի համար, որ իր անհամբեր սրտնեղութիւնը յայտնելով կիպ կը զարնէր յատակ, բռունցքի հարուածներ կը տեղար, և իր սուր ականներով կը խածատէր: Օր. Սլիվըրն համբերութեամբ կը չարունակէր իր ջանքերը, ապտակով այն վայրկեանին ուր Հէլէն պիտի ըմբռնէր վերջապէս թէ բան մը կ'ուզէին հասկցնել իրեն այս նշաններով:

Եւ այդ բարերաստիկ վայրկեանը չուշացաւ գալ: Հէլէն օր մը ջուր կը քաշէր չրնորէն. իր հաստատութիւն վարժուհին իր քովը էր դարձեալ. Հէլէնի չօչափել տուաւ ջուրը քանիցս, և քանիցս, ըստ սովորականին, անոր ձեռքին վրայ հեգեց ջուր բառը: Հէլէնի միտքը արթնցաւ յանկարծ. յանկարծ կարծես ներշնչմամբ մը հասկցաւ թէ իր ձեռքին վրայ եղած նշանները ջուր կը նշանակեն: Ինքն ալ նոյն նշանները ըրաւ ջուրը ցոյց տալով: Վարժուհին՝ դոհ մնացած՝ չոյեց, փայփայեց Հէլէնը հասկցնելու համար թէ ըմբռնածը ուղիղ էր: Հէլէն ուրախութենէն գլուխը վեռուեցաւ, և իր սովորական ճիչերով սկսաւ իր չաղթանակը հռչակել:

Այդ վայրկեանին սկսաւ Հէլէնի նոր կեանքը: Այլևս հասկցած էր, ինչ որ ամէնէն կարեւորն էր, թէ իր վարժուհին այդ նշաններով կ'ուզէր հաղորդակցիլ իրեն հետ: Իր սորվելու եռանդը չափ չունէր, և վարժուհին ալ ոևէ ջանք չխնայեց:

Գրեթէ վեց տարեկան էր Հէլէն իր կեանքին այս ամէնէն նշանաւոր թուականին. և տարի մը վերջ այնքան լաւ սորված էր գիրերը և այնքան ընտելացած բառերու, որ ոևէ վարժ մէկը կրնար ձեռքին վրայ հե-

գելով խօսակցիլ անոր հետ։ Սորվեցաւ նաև կոյրերու յատուկ գիրքեր դիւրութեամբ կարդալ իր մատերուն ծայրերովը չօշափելով։ Սորվեցաւ գիր գրել ասեղի նման սրածայր գործիքով մը, գիրեր՝ զոր ինք կրնար կարդալ նոյնպէս չօշափմամբ։ Սորվեցաւ գրի մեքենան գործածել, այնպէս որ կրնար արագութեամբ գրել ինչ որ, թէև ոչ ինք, այլ ուրիշներ կրնային կարդալ։ Սորվեցաւ իր մատերը խօսողին շրթունքներուն վրայ դնելով անոր խօսածները հասկնալ։ Սորվեցաւ վերջապէս ինք ալ խօսիլ, և յատակ կերպով արտասանել իր բառերը, զոր, ամէն, ինքը երբեք կարող չէր լսել, բայց ուրիշներ կրնային շատ դիւրաւ հասկնալ։

Այսպէս ծանօթացաւ արտաքին աշխարհին, և անցագ հետաքրքրութեամբ հետամուտ եղաւ բնական գիտութեանց։ Նոր լեզուներ սորվելու զբաղեցաւ, և անսովոր յաջողութեամբ քիչ ժամանակի մէջ սկսաւ անգլերէնէ՝ իր մայրենի լեզուէն զատ, ուրիշ քանի մը լեզուներ խօսիլ և գրել։

Իր սիրական զբաղումներէն մէկն է երկրաչափութիւնը։ Այն ատեն ձեւերով թելեր ունի, և զանոնք բարձիկներուն վրայ կ'անցընէ իր երկրաչափական պատկերները կազմելու և կնճռոտ խնդիրներ լուծելու համար։

Իր բնաւորութիւնն ալ բոլորովին փոխուած է. այնքան հեզահամբոյր է և քաղցրաբարոյ, որ յանկուցիչ բարութիւն մը կը ցոլայ իր դէմքին վրայ, և ամէն անոնք որ զինքը մօտէն կը ճանչնան, կը վկայեն թէ անձնուէր, մաքուր և անարատ հոգի մը ունի։

ԲՐՕՖ. ԱԲՐԱՀԱՄ ՏԷՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ (4)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Խուլ-համր.** — Երբ տղայ մը խուլ է ի ծնէ կամ հիւանդութեան մը հետեւանքով, չի կրնար խօսիլ սորվիլ եւ համր կը մնայ։

1788էն ի վեր խուլ-համրերու յատուկ դպրոցներ կան սակայն, ուր աշակերտներու մէկ մասը կը յաջողի խօսելու վարժուիլ։

(2) **Կոյրերու վարժարան.** — Հին ատենները կոյրերու կրթութիւն չէր տրուեր։ 1784ին Փարիսոյի մէջ հաստատուած է կոյրերու առաջին վարժարանը, եւ հետզհետէ նոր հիմնուած են աշխարհի ամէն կողմը։ Այդ վարժարաններուն մէջ կոյրերը կ'ուսանին գիր, ընթերցում, երաժշտութիւն եւ ձեռական արհեստներ։

(3) **Կոյրերու նշանագիրներ.** — Նշանաւոր Ֆրանսացի կոյր մը, Լուի Պրայլ, դուրս ցցուած կէտերով կոյրերու յատուկ նշանագիրներ հնարեց որոնցմով կոյրերու ընթերցման սահմանուած գիրեր տպուած են։

(4) **Բրօֆ. Աբրահամ Տէր Յակոբեան.** — Ծնած է Պարսիզակ. իր կրթութիւնը առած է Բօպրէ Գօլէճի մէջ որուն ուսուցիչներէն է։ Գրած է ուղեւորական նկարագրութիւններ եւ հոգեբանական ուսումնասիրութիւններ։

3. ՎԱՐԱԳԱՅ ԽԱՉԸ

Բրիտոնի Աչափայրը Կոստանդիանոս կայսր մօր, Հեղինէ դէմոյին ձեռքով Դ. դարուն սկիզբը գտնուելէն ի վեր, մեծ յարգանքի և երկրպագութեան առարկայ դարձաւ բոլոր Բրիտոնեաններուն մէջ։ Բայց այդ Խաչափայտէն առնուած ինչ ինչ կտորները, կ'ըսէ աւանդութիւնը, առաքեալներու ժամանակէն իսկ իրենց մասունք կը յարգուէին հաւատացեալներուն մէջ։ Այդ մասունքներէն կտոր մը Դիոկղետիանոս(1) կայսր ժամանակ ապրող Նչակաւոր Ս. Հռիփսիմէ կոյսին ձեռքը կը գտնուէր, որ քառասունի չափ ընկերներով վանդակաւոր Վարագ լեռը կ'ապաստանի։ Ձեռոյ պէտք տեսնելով աւելի հեռուները երթալ, և չուզելով միշտ իրեն հետ պարտցնել(2) Խաչափայտին մասունքը, ապահովութեան համար կը զետեղէ զայն նոյն լերան անմատչելի մէկ փապարին(3) մէջ, և կը մեկնի։

Ամբողջ երեք դար այսպէս ծածուկ կը մնայ Ս. Խաչը Վարագայ լերան մէջ։ Եօթներորդ դարուն, մինչ Ներսէս Գ. Շինողն (4) էր Հայոց Կաթողիկոս, Թոդիկ անուն ճգնաւորին կը յայտնուի լուսաւոր ճաճանչներով։

Հրաշալի եղելութիւնը մեծ արձագանգ (5) կու տայ ոչ միայն Վան գաւառին այլ և բովանդակ Հայոց մէջ։ Կրօնասէր հոգիները ջերմեռանդութեամբ կը լեցուին. ամէն կողմէ երկրպագութեան կը դիմեն յայտնեալ Ս. Խաչին։ Անմիջապէս հոյակապ վանք ու եկեղեցի կը շինուին անոր գտնուած տեղը, կրօնաւորներ կը լեցուին ամէն կողմէ, հեռուհեռէ ք'ընդարձակուն չէնքերը և կրօնական միաբանութիւն մը կը հաստատուի։

Այսպէս կը դրուի ահա Վարագայ վանքին հիմը. Ս. Խաչն ալ անոր անունով կը յորջորջուի, յաւուրց չարաչար մը կը յորինուի և հայրապետական հրամանով ք'որոշուի ածնել Վարագայ Խաչը(6) հայ եկեղեցիներու մէջ, ամէն տարի, սեպտեմբերի վերջին կիրակին։

Ս. Խաչը հիմայ կը գտնուի Վանայ քաղաքամէջի առաջնորդանիստ Ս. Նշան եկեղեցին, և չարաթը անգամ մը յաւուրց պատարագ կը մատուցուի այդ եկեղեցին ուր ուխտաւորներու մեծ բազմութիւն մը ներկայ ք'ըլլայ միշտ։ Այս մասունքը Ս. Նշան եկեղեցիին մէջ ի տես դրուած չէ որ կարելի ըլլայ տեսնել, այլ ժամատուր գտնուելու ատեն ք'ահարանի մը մէջ կը պահուի անձեռնմխելի։ Ուխտաւորները անոր արտաքին պատը միայն կը համբուրեն։

ՄԱՐԿՈՍ ՆԱՓԱՆԵԱՆ (7)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Դիոկղետիանոս.** — Հռոմի կայսր եղած է 284էն 305։

(2) **Պետցցնել.** — Այս բառը պէտք է գրել **ը**ով, որովհետեւ կրճատումն է *պատուցնել* բառին՝ *պատյո* արմատէն կազմուած։

(3) **Փայտար.** — Կը նշանակէ լեռներու մէջ փորուած ծակ կամ բնական խոռոչ։ Համանիշ են **այր, հարայր, անձաւ, հարանձաւ, ծերպ, հարածերպ, փապ, ստր:** — *Ծերպ* կը նշանակէ նաեւ ճոպին, ճաճերուն կամ ժայռերուն ցուրբ եւ երկար պատռուածքները կամ ճեղքերը։—*Ստր* կը նշանակէ նաեւ վայրի կենդանիներու որջ. այս իմաստով կը գործածուին **բայց, մորի, խշեիմ, կաղաղ:**

(4) **Ներսէս Գ. Շինող.** — Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրուած է 641ին եւ վախճանած 661ին։

(5) **Արձագանգ.** —Այս բառին երկրորդ մասն է *գանգ*, որ արմատն է *գանգիւնի*. պէտք է զգուշանալ ուրեմն *ի*ով *արծագանք* գրելէ, սխալ մը զոր շատեր կ'ընեն։

(6) **Վարագայ Խաչին տօնը.** — Վարագայ Խաչին երեւումը տեղի ունեցած ըլլալով 653ին, ինչ եսէր հաստատուած է այդ տօնը ձեռամբ Ներսէս Շինող Կաթողիկոսին։

(7) **Մարկոս Նաթանեան.** — Ուսուցիչ եւ յօդուածագիր, աշխատակցած է Պոլսոյ օրաթերթերուն եւ ցանկէսներուն։

4. ԱՍԵՂԸ

Գործունեայ, ազորկ և արագընթաց,
Աղուոր մատէ մը դէպ' յառաջ մղուած,
Երկայնքէն խծպին՝ զոր կ'ընէ փոթ փոթ.
Աւերն իր ճամբան կ'երթայ անդադար.
Մանոցին հընչուն միշտ կ'աշխատի ժիր
Իր ոչ մէկ ճիգէն բնաւ չի յոգնիր.
Ջուկի թեփին պէս ջուրին մէջ կապոյտ
Հազիւ կ'երեւայ, երբ կը սահի շուտ։
Սիրուն ասեղ, ասե՛ղ ընտիր,
Գընա՛, եկո՛ւր, վազէ՛, թըռի՛ր (1),
Երբ ընտանիքն արցունք կու լայ,

Ցոլքըդ (2) անոյչ կը պլպլայ
Անոր ախուր կեանքին վրայ։

Ինչպէս ջինջ չեղբը սուսերի մը սուր
Շնհուած պողպատէ անխառն ու մաքուր,
Աւեղն է մխուած (3), չողչողուն համակ,
Եւ կը ճանչցուի գոյնէն կապուտակ։
Դիտեցէ՛ք, հազիւ նշմարել կրնաք
Ծակն ուրկէ կ՚անցնի դերձանը արագ։
Երբոր գոռեխը (4) թաւ ատյ զայրոյթին,
Ջունի խթան մը աւելի նրբին։
Սիրո՛ւն ասեղ, ասե՛ղ ընտիր,
Գընա՛, եկո՛ւր, վազէ՛, թըռի՛ր,
Երբ ընտանիքն արցունք կու լայ,
Ցոլքըդ անոյչ կը պլպլայ
Անոր ախուր կեանքին վրայ։

Մինչ գնդասեղը հանգիստ կ՚ընէ չատ
Լաթը ծունկին վրայ բռնելով հաստատ,
Աւեղն աշխատող, ասեղն օգտակար
Պիտի արտադրէ գործեր անբասիր։
Մինչ գնդասեղը լուրջ և իմաստուն
Կ՚օրօնէ չաճախ իր հանգստութիւնն,
Յառաջդիմութեան պատկեր անվրիպար
Աւեղը չատ՛չ կ՚երթայ անդադար։
Սիրո՛ւն ասեղ, ասե՛ղ ընտիր,
Գընա՛, եկո՛ւր, վազէ՛, թըռի՛ր,
Երբ ընտանիքն արցունք կու լայ,
Ցոլքըդ անոյչ կը պլպլայ
Անոր ախուր կեանքին վրայ։

ԲԻԷՌ ՏԻՒՐՕՆ (5)
Թարգմ. Հ. Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՊԵՆԵԼՕՊԻ ԿՏԱՒԸ. — *Պենելոպէ Իթակեցի Ոդիսեւսի կինն էր։ Իր ամուսինը, Տրովադայի պատերազմին (6) դիւցազուններէն, քսան տարի չհասաւ տեսնց Իթակէն։ Այդ բացակայութեան միջոցին շատեր ուզեցին ամուսնանալ Պենելոպէի հետ, որ խոստացաւ իր ընտրութիւնը ընել երբ ասպրէզը կտաւ մը զոր կը գործէր։ Ամէն գիշեր Ոդիսեւսի հաւատարիմ լծակիցը ցոլեկուան աշխատութիւնը կը քակէր, այս կերպով իր խոստման գործադրութիւնը յետաձգելով մինչև որ Ոդիսեւս վերադարձաւ։ Պենելոպէի կտաւը յիշատակ է գրականութեան մէջ ակնարկելու համար այն ընդհատուած աշխատութեանց որոնց երբ վերջանալիքը յայտնի չէ։*

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Վազէ՛, թռի՛ր.** — Այս երկու բառերը փոխաբերութեամբ գործածուած են ասեղին համար, զոր ձեղինակը մտովին կը բաղդատէ ոտիերով կամ թեւերով արագ ընթացող կենդանիներու։ *Փոխաբերութիւն* կը կոչուի ոեի այն ձեւը որ բառի մը իր յատուկ իմաստէն զատ նոր իմաստ մը կու տայ՝ մտաւոր բաղդատութեամբ մը։

(2) **Ցոլք.** — Փոխաբերութեամբ է որ ըսուած է նոս թէ ասեղին ցոլքը անոյշ կը պլպլայ ընտանիքի տխուր կեանքին վրայ։ Ձեղինակը այս ոտանաւորին մէջ ասեղին դերասիրը ընելով, կ՚ակնարկէ այն կարօտ ընտանիքներուն ուր աշխատասէր կինը, ընորհիւ իր ասեղին, կը յաջողի իրեններուն ապրուստը հայթայթել, եւ այսպէս մասամբ ամոթել անոնց թշուառութիւնը։

(3) **Մխուած.** — Երկաթը կամ պողպատը մխելու գործողութիւնն է՝ մեծաղր սասիկ ջերմութեան մը ենթարկելէ ետքը, զայն ջուրի կամ ուրիշ հեղուկի մը մէջ պաղեցնել։

(4) **Գոռեխ** (guêpe, է-պ-ը ուըյփ). — Տեսակ մը վայրի մեղու։ Ունի սուր խայթոց։ Իր բոյնը կը շինէ նոյնի մէջ մէկ մէգր խորութեամբ։ Հազարաւոր գոռեխներ միասին կ՚ապրին։ Վայրի մեղուներու տեսակներ են նաեւ **պիծակ, իշամեղու,** եւայլն։

(5) **Բիէռ Տիւբօն.** — Ֆրանսացի բանաստեղծ (1821—1870)։

(6) **Տրովադայի պատերազմը.** — Տրովադա Փոքր Ասիոյ հարաւային մէկ էր. կը կոչուէր նաեւ Իլիոն կամ Տրոյա։ Քրիստոսէ

1200 տարի առաջ այդ հաղարը գրաւուեցաւ Հելլէններէն տասը տարուան պաշարումէ մը ետք: Հոմերոս իր *Իլիական* կոչուած դիւցազներգութեամբ անմահացուցած է Տրովադայի պատերազմը:

5. ԲՈԺՈԺԱՒՈՐ ՕԶԵՐԸ

Բոժոժաւոր օձերը, որոնք իրարդալ կը կոչուին, իրապէս թունաւոր են, և ամենքն ալ Ամերիկա կը գտնուին: Անոնց հանած չրխինը (1) յաւէտ կու գայ իրենց պոչին վրայի փոքրիկ թեւիերու երերումէն, որոնք մէջէ մէջ անցած, չորցած ու չարժուն են:

Կ'ըսեն թէ բոժոժաւոր օձերը չաս ղղայուն են երաժըշտութեան, և ասոր փորձը անձամբ տեսած եմ:

Բանաստացի մէջ ճամբորդութիւն ըրած աուհնիս, օր մը, առուակի մը եղերքը իջեր էինք յոգնութիւնն առնելու համար, երբ օձ մը մօտեցաւ մեզի: Մէջերնիս բանաստացի մը կար որ սրինգ կը նուագէր, և զմեզ զուարճացնելու համար՝ օձին վրայ քալեց այդ նորօրինակ ղէնքով:

Անն աաեն, եզական տեսարանի մը ներկայ գըտնուեցանք. թշնամանն մօտենալը տեսնելով, թունաւոր գազանը պարիսպի ձեւով գալարուեր՝ և գլուխը տափակցուցեր էր. այտերը ուռեր՝ և չրխունքները կարկաչեր էին: Մէջտեղ հաներ էր իր թունաւոր ակռաներն ու կարմրած կլափը. իր երկճեղ (2) լեզուն դուրս ինկեր էր. աաամիները հրաչէկ ածուխի պէս սկսեր էին նչողել. մարմինը՝ կատաղութենէն փքացած՝ մէյ մը կ'ելլեր, մէյ մը կ'իջնէր փքոցի պէս. մորթը ընդլայնուեր՝ և թեփերը քաաիներ էին. պոչը զարհուրելի ձայնով մը սկսեր էր ճօճել այնքան արագ, որ թեթեւ գոլորշիի մը կը նմանէր:

Սակայն Բանաստացին սրինգին ձայնը հանեց: Իսկոյն զարմացման չարժուամ մը ըրաւ օձը, և գլուխը ետ քաշեց: Իսկ բոցել կլափը, պահ մը առաջ այնքան սպառնացայտ, տակաւ կը վատնուէր:

Քանի անտառնը նուագին մոգական (3) ազդեցութիւնը կը կրէր, աչքերը իրենց կատաղութիւնը կը կորսընցնէին, իր պոչին խրթռումները կը դանդաղէին, և անկէ ելած ձայները աաւիճանաբար մեղմանալով, վերջապէս դադրեցան: Թովեալ (4) օձին ղղրումները՝ հիմայ նուագող ուղղահայեաց՝ լայնցեր էին, ու եկեր կարգաւ գետինը չարուեր էին համակեդրոն շրջանակներով (5): Մորթին թեփերը պառկեր՝ ու իրենց փայլը վերստացեր էին, և գլուխը թեթեւ մը դարձուցած՝ օձը անչարժ կեցեր էր ուշադիր և գրգռա դիրքով մը:

Պուճօն

Անն վայրկեանին, Բանաստացին քանի մը քայլ առաւ, իր սրինգէն յոյլ ու միօրինակ հնչիւններ հանելով: Իսկոյն սողունը վիզը ծռելով, գլխովը բարակ խոտերը ճղլքեց կիսովին, և սկսաւ սողալ զինքը վարող երաժիշտին ետեւէն, կենալով, երբ ան կենար, ու հետեւելով անոր վերջատին, երբ սկսէր ան նորէն հեռանալ: Եւ այսպէս մեկնեցաւ մեր քովէն խորունկ զարմանքի մէջ թողլով զմեզ:

ՊԻԻՖՕՆ (6)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Շրխիւն.** — Կը ներկայացնէ այն ձայնը որ կը լսուի երբ մեատսէ կերպասներ կամ նմանօրինակ առարկաներ իրարու դպին:

Այս բառը *նմանաձայնութիւն* է: Նոյնպէս նմանաձայնութեամբ է որ տեւեւներու ձայնին կ'բսուի **աօսափիւն** կամ **աօսաւիւն,** նաւերու ձայնին՝ **բզզուիւն,** առիւծի ձայնին՝ **մռնչիւն,** թռչուններու ձայնին՝ **ճիւնիւ,** եւայլն:

(2) **Երկնեղ.** — Կը նշանակէ երկու մասի բաժնուած: Նոյն իմաստով կը գործածուին նաեւ *երկնդի* եւ *երկնիւղ*

(3) **Ըո՛ղական.** — Մոգերը մշակած էին աստղաբաշխութիւնը, աստղագիտութիւնը (այն գիտութիւնը որ երկիրին գոնւեւրուն նայելով ապագան գուշակել կը կարծէ) եւ ուրիշ գիտութիւններ, ինչ որ վերագրել տուաւ իրենց գերմարդկային զօրութիւն մը: Այդ զօրութեան կ'ակնարկուի *մոգական* ածականով որ կը նշանակէ հրաշալի, գերբնական:

(4) **Թովեալ.** — Այս բառը իբր ածական գործածուած է հոմ. արդի աշխարհաբարը կը գործածէ *նայ* վերջացող ուրիշ դերբայներ ալ իբր ածական ու գոյական, ինչպէս *քակեալ անօթ, հանգուցեալը,* եւլն: **Թովել** բային հոմանիշ են **դիւրել, հմայել, մոգել, կախարդել:**

(5) **Համակեդրոն շրջանակներ.** — Այսպէս կը կոչուին այն շրջանակները որոնց կեդրոնը նոյնն է:

(6) **Պիւֆօն.**—Ֆրանսացի բնագրատու եւ գրագէտ (1707—1788): Իր ընդարձակ *Բնական Պատմութիւնը* եւ իր *Ոճի վրայ* ճառը կարեւոր տեղ մը տուած են իրեն Ֆրանսացի նշանաւոր ուրնականերուն մէջ:

6. ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ԱՐՇԱԻԱՆՔ ՄԸ

Գիւղը, Լամպէրսիէ անունով պատուելիի մը տունը գիշերօթիկ էր: Ինծի հետ հոն կը գտնուէր նաեւ զարմիկներէս(1) *մէկը որ ինձմէ հարուստ էր, և որուն հետ կը վարուէին իբրեւ մեծ ժառանգորդի մը հետ, մինչ ես հօրմէս հետեւ խեղճ որբ մըն էի: Պէրնար, իմ մեծ զարմիկս, տարօրինակ կերպով վախկոտ էր, մանաւանդ գիշերը: Այդ պատճառով մեծխօսիկութենէս, ուզեց քաջութիւնս փորձել:*

Աշնան չոր մութ իրիկուն մը, տաճարին բանալին ձեռքս տուաւ և ըսաւ ինծի որ երթամ ամպիոնին մէջ ձգած Աստուածաշունչը բերեմ: Արժանապատուելիին վիրաւորելու համար քանի մը խօսք ալ աւելցուց որոնք անկարող ըրին վրս նահանջելու:

Առանց լոյս առնելու մեկնեցայ. եթէ առնէի, թեբեսս աւելի գէշ ըլլար: Գերեզմանոցէն պէտք էր անցնիլ. քաջութեամբ անցայ, որովհետեւ ցոյչափ բայ օդին մէջ կը զգայի ինքզինքս, դիւերային արհաւիրք (2) *չեկաւ բնաւ վրաս:*

Դուռը բացած պահուս, կամարէն զղրդիւններ լսեցի որոնք ձայնելու կը նմանէին, և որոնք սկսան հոմմէական քաջութիւնս խախտել: Դուռը բռնելէ ետքը, ներս մտնել ուզեցի, բայց քանի մը քայլ առի չառի՝ կեցայ: Այդ ընդարձակ վայրը սիրող խոր մթութիւնը նշմարելով, սարսափ մը եկաւ վրաս որ մազերս փուշ փուշ ըրաւ. ետ ընկրկեցայ, դուրս ելայ, ու սկսայ փախչիլ դղրահար: Գաւիթին մէջ փոքրիկ շուն մը տեսայ, որուն գգուանքները վախս փարատեցին:

Ես իմ երկիւղէս ամչնալով ետ դարձայ, չանալով ներս առնել չնիկը, որ չուզեց գալ: Շուտ մը դռնէն անցնելով եկեղեցի մտայ: Ներս մտածիս պէս, նորէն սարսափը (3) *տիրեց վրաս, բայց այնքան սաստիկ, որ խելքս գլխէս գնաց, և թէպէտ ամպիոնը աչ կողմը ըլլալը աղէկ գիտէի, երկար առնն ձախ կողմս փնտռեցի զայն. նստարաններուն մէջտեղերը չուարեցայ. ուր ըլլալս չէի գիտեր, և չկրնալով ո՛չ ամպիոնը, ո՛չ ալ դուռը գտնել, անբացատրելի խռովութեան մը մէջ ինկայ: Վերջապէս դուռը նշմարեցի, յաղթեցայ տաճարէն դուրս ելլել, և առջի անգամուան պէս հեռացայ, աղէկ մը միտքս դնելով որ ա՛լ երբեք գիշեր տանն մինակ հոն չգամ:*

Մինչև տունը կը դառնամ: Ներս մտնելու պահուս,

կը լսեմ Պ. Լամպէրթիէի բարձրաձայն քրքիջներուն ձայնը. կը կարծեմ թէ իմ վրաս կը խնդայ, և, անոնց ենթարկուելուս ամօթահար, չեմ համարձակիր դուռը բանալ: Այդ միջոցին կը լսեմ որ Օր. Լամպէրթիէ սիրա կը հաւտնէ իմ համար և ապաստիին կ'ըսէ որ լապտերը առնէ, և Պ. Լամպէրթիէ կը պատրաստուի երթալ դիս փնտռելի իմ անկերկիւղ զարմիկիս հետ մէկտեղ, որուն պիտի վերագրուի հուսկ ուրեմն արշաւանքին բոլոր պատիւը անտարակոյս:

Ժան Ժաք Ռուսօ

Վայրկենապէս բոլոր վախերս (4) կը փարատին, ու միայն փախած միջոցիս բռնուելու երկիւղը (5) կը մնայ վրաս. կը վազեմ, դէպի տաճար կը սրանամ, առանց մոլորելու, առանց խարխափելու ամպիոնը կը հասնիմ. վեր կ'ելլեմ, Աստուածաշունչը կ'առնեմ, վար կը ցատկեմ. երեք ոստումով դուրս ելած եմ տաճարէն որուն դուռը անգամ գոցելու կը մոռնամ. սենեակէն ներս կը մտնեմ չնչասպառ. Աստուածաշունչը սեղանին վրայ կը նետեմ, անաքեակ, բայց ուրախութեամբ բաբախուն՝ ինծի գալիք օգնութիւնը կանխած ըլլալուս համար:

ԺԱՆ ԺԱՔ ՌՈՒՍՕ (6)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Զարմիկ.** — Այս բառը նորաբանութիւն մըն է. կը նմանապատասխանէ ֆրանսերէն cousin բառին որ կ'ըսուի երկու եղբայրներէ կամ երկու քոյրերէ յառաջ եկած ազգականներուն:

(2—5) **Սրհատիբ, սարսափ, երկիւղ, վախ.**—Այս բառերը միեւնոյն յուզման զանազան աստիճանները ցոյց կու տան: Իմաստի

պզտիկ տարբերութիւններով նոյն գաղափարը կ'արտայայտեն նաեւ **ահ, ահուդող, ահաբեկութիւն, սոսկում, պակուցում, զարհուրանք:**

(6) **Ժան Ժաք Ռուսօ.** — Ժընեվցի գրագէտ եւ իմաստասէր (1712—1778): Գրած է բազմաթիւ նշանաւոր իմաստասիրական խնդիրներու վրայ: Զբաղած է նաեւ բանաստեղծութեամբ եւ երաժշտութեամբ:

7. ՍՐԱՄԻՏ ՓԵՐԵԶԱԿԸ

Մէկ տան մօտիկ՝ փիրուզակ մը կար ծերուկ,
Կռնակը կուզ, հասակը կարճ, մէչքը լայն,
Լեզուն բանուկ և միտքը սուր էր սակայն,
Եւ խելք ունէր կերպարանքին սակ անշուք:

Բայց իր բոլոր միջոցներով նորահնար
Չէր յաջողեր յաղթել խնդուկ մանչերուն
Որոնք կանուխ գալով՝ մինչև իրիկուն
Իր պարտէզին երեսք չէին հեռանար:

Կոտրտակով բոլոր ճիւղերը (1) վերէն,
Կը թալէին իր թարմ միրգերը հասուն,
Կը քաղէին ծաղիկները փափկասուն,
Թափթփելով տերեւները դատերէն (2):

Դրացիս ի զուր քարոզ կու տար խանդավառ
Այդ փողոցի կոտակներուն (3) անասուն.
Անոնք անփոյթ հոն կու գային չարաճնակ.
Մէկը ծառէն, մէկը պատէն կ'իջնէր վար:

Ծերուկն օր մը անժամանակ դարձաւ տուն
Ու այդ ըմբոստ աղոց խումբին մէջ ինկաւ.

Հ.Ս.Խ.Հ. ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ
Ս.Հ.Կ.Կ.Բ.Ա. Պետական Հրատարակչություն
7/XI-1922
ՄՈՍԿՎԱ, МОСКВА
ՄՅՈՒՐԻՔԱՅԱՆ Ա.Ն.ՎԱՆ
2425.6а 1009 8913

Անոնք անվախ իր դէմն ելան, ու կարգաւ
Երեան ի վեր պռոչըտացին խեղճ մարդուն։

Բայց ան, հանդարտ, իր թաւ ձայնովը՝ անսասան,
Այդ բազմաթիւ խումբին խօսքով կը յաղթէր,
Ու, անոնց լիրբ կատակներուն անտարբեր,
Միչտ սըրամիտ կու տար մէյ մէկ պատասխան։

Մէկին յաղթըւած իր խօսքերէն այդ ուշիմ,
Նախատելով «Ծեր Եզոբոս» կոչեց զայն.
Մեր սապատողն յարեց իսկոյն բարձրաձայն.
«Այդ անունը չօժարութեամբ կ'ընդունիմ։

«Աւտակախօս Եզոբոսին պերճաբան
«Իրաւ է թէ կը նըմանիմ քիչ մը ես,
«Որովհետեւ ան ալ տեսէ՛ք իրեն պէս
«Կը խօսեցնեմ անասուններն անպիտան։»

Հետեւողութիւն
Զ. Ս.

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԵԶՈԲՈՍԻ ԼԵԶՈՒՆԵՐԸ. — Եզոբոս նշանաւոր յոյն աւտակախօս մըն է որ մեռած է Քրիստոսէ 500 տարի առաջ։ Իր անունը հոմանիշ եղած է մտացի ու պատրաստարան մարդու։ Իր մարմնոյն տգեղութիւնը նշանաւոր է, և կը յիշուի իբր հակապատկեր իր մտքին գեղեցկութեան։ Իր տէրը, Քսանթոս կոչուած մը պիտի տար բարեկամներու, ուսոի պատրաստուեց Եզոբոսի որ ճաշի համար գնէ շուկայէն ինչ որ լաւագոյն կը գտնէ։ Աւտակախօսը լեզու գնեց, որմէ քանի մը տեսակ կերակուր պատրաստել տուաւ։ Երբ տէրը դարձեալ տեսաւ, Եզոբոս ըսաւ. «Լեզուէն լաւագոյն ի՞նչ կայ. Ճշմարտութեան բանալին ու գիտութեան գործիքն է լեզուն — Լաւ ուրեմն, ըսաւ Քսանթոս, վաղուան ճաշին համար գնէ՛ ինչ որ կայ ամէնէն չատիւ» Հետեւեալ օրը Եզոբոս դարձեալ լեզու միայն գնեց, ըսելով իր տէրոջ. «Լեզուն է դարձեալ աշխարհի չատագոյն բանը.» և մի առ մի պարզեց այն ճա-

սակար գերը զոր լեզուն կրնայ ունենալ աշխարհի մէջ։ Եզոբոսի լեզուները բացատրութիւնը գործածուած է նշանակելու համար ինչ որ կրնայ տարբեր տեսակէտներով արժանանալ թէ՛ գովեստի և թէ՛ պարսաւի։

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1-2) **Ճիւղ, nus.**—Ծառին **բունէն** (tronc) բաժնուող մասերը կը կոչուին **ստեղ, բազուկ** (branche), ստեղներէն բաժնուողները՝ **nus, կոզր** (rameau), nusերէն՝ **ճիւղ, ուղէգ, շառաւիղ** (ramille)։ — **Ճառուճաղ** կը կոչուին որթի ստեղները, **ուռ** կը կոչուին բարուճաղներու nusերը։ — Ծառին բունին տակ ընձիւղած nusերը կը կոչուին **մոլ** (surgeon):—Արմատներէն վերաբուսած nusերը կը կոչուին **ջոլ**։— **Ընձիւղ, շաֆիլ, բողբոջ** (pousse) կը կոչուին **պտուկ**ներէն (bourgeon, ֆէյէդ) բողբոջած մաներ ուղէցներ։ — **Ծիղ, ձղոս, ցօղուն** (tige) կը կոչուին այն ուղէցները որոնք հունցէն ուղղակի վեր կը բարձրանան ինչպէս եղէգը եւ ցորենը։ — **Կոթուն** (pédicule) կ'ըսուի բոյսերու այն մասին, որ իբր ցեցուկ կը ծառայէ ծաղիկներու, տերեւներու, սունկերու, եւայլն։

(3) **Կոտակ.**—Կը նշանակէ շունի ձագ, այսինքն լակոս։ Կը գործածուի երբեմն տղոց համար, ընդհանրապէս անպատուական իմաստով։

ամայն արեւմուտք կը դաւթէ, հասաստատելով Շատախ դաւառակին [2] մօտերը, փոքրիկ և արգաւանդ դաշտակի մը մէջ, և նոր գիւղ մը հիմնելով ի յիշատակ իր հայրենի գիւղին, Նար կ'անուանէ զայն: Հոս իր կինը կը մեռնի, և ինք ա՛լ չ'ամուսնանար, այլ եկեղեցական կարգ կ'առնէ. և հայերէնի ու հելլեներէնի մէջ իր ունեցած հմտութեան չնորհիւ հետզհետէ բարձրանալով, նոյն թեմին եպիսկոպոս կ'ըլլայ:

Յաորով եպիսկոպոս վախճանելով, կը թաղուի իր հիմնած Նար գիւղին գերեզմանոցին մէջ, որուն հակայ և կապտագոյն խաչարձանը, որ կիսով չափ հողին մէջ թաղուած կը կենայ ցարդ, ցոյց կը տրուի հոն իբրև «Նարեկացու [3] հօր գերեզման»: Իր երեք որդիները, Յովհաննէս, Սահակ և Գրիգոր, Դաւաչի [4] Ս. Սանդրխտեան վանքը ղրկուած են ուսանելու Անանիա վարդապետի մօտ, որ այդ վանքին առաջնորդը և վարժապետը ըլլալով, ճոխ Դպրեվանքի [5] մը հանդամանքը տուած էր անոր ժ. դարուն մէջ: Անոնք վերջնապէս կը հաստատուին այդ վանքին մէջ, զոր կ'անուանեն Նարեկ, ի յիշատակ իրենց հայրենական գիւղերուն:

Նարեկայ այս հռչակաւոր Դպրեվանքին մէջ ուսանելով, Ս. Գրիգոր Նարեկացին կը հմտանայ Հին և Նոր Կտակարանի և արտաքին գիտութեանց [6], ինչպէս նաև հելլենական լեզուին, գլխով անցնելով իր բոլոր աշակերտակիցները. այս պատճառաւ չատ մը նախանձորդներ ծայթ (այսինքն թերահաւատ) նախատական անունով անգամ յորջորջեցին զինքը, և հալածեցին առհասարակ քաշքշելով, մինչև որ ժողովի մը մէջ քննութենէ մը ետքը հասկցուեցաւ իր անմեղութիւնը:

Գրիգոր քահանայ [7] ձեռնադրուելով՝ երգ երգոցի մեկնութիւնը [8] հեղինակեց, և ապա չարադրեց չատ մը ճառեր, ներբողականներ, գովեցիկ գանձեր ու մեղեդիներ, հաւատքի հրահանգներ. ատոնց մէջ իր հրաշակերտը կը հանդիսանայ Նարեկ [9] աղօթագիրքը, որուն իւրաքանչիւր գլուխը, իւրաքանչիւր բառը և բացատրութիւնը մէկմէկ ապացոյց են Ս. Գրիգորի հոգեկան և մտաւորական կորովին՝ ըլլալով իսկապէս «ի խորոց սրտի խօսք ընդ Աստուծոյ»:

Ս. Գրիգոր վախճանած ըլլալով 1003ին, այս տարի (*) իր մահուան հինհարիւրամեակը կ'ըլլայ: Նախ կը թաղուի Նարեկայ վանքին մէջ, բայց քիչ վերջը իր գլուխը կը փոխադրուի վերոյիշեալ Նար գիւղը. յետոյ, 1021ի գաղութին հետ, ըստ աւանդութեան, Նարեկայ վանքին քանի մը կրօնաւորներուն միջոցաւ իր նշխարներէն մաս մըն ալ դէպի Ակնայ կողմերը կը տարուի և հոն Ուխտ Նարեկայ կամ Արակայ անուամբ վանք մը հիմնուելով անոր մէջ կ'ամփոփուի, այսպէս բաժան բաժան ըլլալով իր սուրբ ոսկրոտին և իր գերեզմանատան հանդիսաւոր վրդովուելով:

Նարեկայ հռչակաւոր վանքը ի վաղուց անտի կորսընկնելով իր Դպրեվանքի հանգամանքը, հիմայ վերածուած է գիւղի մը ուր կը բնակին 90 Հայեր, որոնք քիչ բացառութեամբ անուս և անտաշ մարդիկ են: Վանքին քաւարանը, քարուկիր և հոյակապ տաճարը նոյն գիւղացւոց եկեղեցին դարձած է, և կը գտնուի գիւղին կեդրոնը բարձրակէտ դիրքի մը վրայ, ամբողջ գիւղացիներուն խրճիթաձև տուներէն չրջապատուած: Եկեղեցւոյ ներքին մէկ մասուանձև չէնքին մէջ կը գտնուի Նարեկացիի գերեզմանը՝ մշտավառ կանթեղով մը, ուր ծնկաչոք դիմելով՝ ուխտաւորները կ'ընեն իրենց խընդրուածքները: Այդ գերեզմանին վրայ 1867ին չինուած է

(*) Այս հատուածը գրուած է 1903ին:

մարմարիոնէ գեղեցիկ տապանաքար մը, որ բաւական նըբին քանդակներ ունի. մնարաքարին վրայ ալ Սուբ-քին տեսիլը կը ներկայացուի, ուր Նարեկացին աղօթքի դիր.քով կեցած է, իր դիմացը ունենալով Սուբը Կոյսը՝ Մանուկ Յիսուսը գրկած:

ԽԱԶԱՏՈՒՐ ԼԵՒՈՆԵԱՆ

մէկ գրուածքէն համառօտուած

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Շաւախ.** — Վանայ կուսակալութեան մէջ գաւառակ մըն է 162 գիւղով:

(2) **Գաւառակ.** — Օսմանեան Կայսրութիւնը բաժնուած է քազմաթիւ *կուսակալութեանց* կամ նահանգներու (վիլայէթ). իւրաքանչիւր կուսակալութիւն կը բաժնուի *գաւառներու* (սանճաք), իւրաքանչիւր գաւառ *գաւառակներու* (քազա), իւրաքանչիւր գաւառակ *գիւղախումբերու* (նահիէ). եւ իւրաքանչիւր գիւղախումբ *գիւղերու* (քէօյ):

(3) **Նարեկացու.** — Քանի մը քրիստոնեայ գաւառաբարբառներու, ինչպէս նաեւ Ռուսահայոց մէջ **ի** վերջացող բառերու սեռականը կ'ըլլայ **ու**, ինչպէս *հոգի, հոգու, Նարեկացի, Նարեկացու:*

(4) **Գաւառ.** — Վանայ կուսակալութեան գաւառակներէն մէկն է. 50 գիւղ ունի:

(5) **Դպրեվանք.** — *Դպրեվանք* կը կոչուին այն վանքերը ուր դպրոցներ կան եւ որոնց մէջ երկրորդական կրթութիւն կը տրուի, կրօնքի մասնագիտական դասերով, եկեղեցականութեան փափաք ունեցող երիտասարդները նոյն կոչման պատրաստելու համար: Հին ատենները ունեցած ենք շատ դպրեվանքներ: Հիմայ մեր գլխաւոր դպրեվանքներն են էջմիածնայ վանքը, ուր ձեմարանը հաստատուած է գրեթէ 40 տարիէ ի վեր, Երուսաղէմի վանքը ուր ժառանգաւորաց վարժարան մը կայ, եւ Աւետարանի դպրեվանքը, որ բացուեցաւ 1889ին եւ վերջին տասնըեօթը տարիներուն մէջ երեսունի չափ վարդապետներ հասցուց:

(6) **Միջտարիի գիտութիւններ.** — Մեր հին դպրեվանքերուն մէջ կրօնական ուսումներէ զատ կ'աւանդէին նաեւ Փիլիսոփայութիւն, Տրամաբանութիւն, Բերականութիւն, զորս «միջտարիի գիտութիւններ» կը կոչէին:

(7) **Կուսակրօն քահանայ.** — *Կուսակրօն* կը կոչուին այն եկեղեցականները որոնք ամուրիութիւն կ'ուխտեն: Վարդապետներն ու եպիսկոպոսները, որոնցմէ կ'ընտրուին Կաթողիկոսներն ու Պատրիարքները, կուսակրօն քահանաներ են:

(8) **Երզ Երզոցի մեկնութիւնը.** — Երզ Երզոցը Հին Կտակարանի նշանաւոր գիրքերէն մէկն է, որուն վրայ եկեղեցւոյ հին Հայրապետները շատ մեկնութիւններ գրած են: Ատոնց մէջ ամէնէն նշանաւորն է Գրիգոր Նիւսացիի մեկնութիւնը, որուն հետեւած է Գրիգոր Նարեկացի, հակիրճ եւ պարզ ոճով:

(9) **Նարեկ.** — Աղօթագիրք մըն է 95 գլուխներէ բաղկացած որոնց վերտառութիւնն է «Ի խորոց սրտից խօսք ընդ Աստուծոյ»: Հին հայ գրականութեան հեղինակութեանց մէջ ամէնէն նշանաւոր յիշատակարանն է՝ բանաստեղծական տեսակէտով:

9. ԿԵԱՆՔԸ

Կարգ մը կենդանիներ կան որոնք ամբողջ ձմեռը կը թմրին: Այսպէս, ձմեռուան մէջ արջամուկին(1) մարմնական ջերմութիւնը մինչեւ չորս աստիճանի կ'իջնէ. հազիւ երբեմն երբեմն չունչ կ'առնէ, և սիրտը մէկ վայրկեանի մէջ հազիւ տասը անգամ կը զարնէ. չի ղօղար, և եթէ գլուխը կտրեն, չի չարժիր անգամ. ջուրին մէջ ալ երկար ժամանակ կը նիրհէ անդադար: Սիպերիոյ մէջ, ուր մէթր մէթր խորութիւն հողին տակ գտնուած են արջամուկեր կատարելապէս թմրած վիճակի մէջ: Սաստիկ ցուրտը, սակայն, կ'արթնցնէ զանոնք, որով անմիջապէս տաքարիւն վիճակ կ'առնեն և ցուրտին դէմ պատսպարուած թաքստոց մը կը փնտռեն:

Յայտնի է թէ այսպիսի «կէս կեանքեր» ունին նաև ոզնիները (2), խլուրդները (3), չիղջերը (4), ևայլն: Այս

պաղարիւն կենդանիները ձմեռը խոր քունի մէջ կ'իյնան. ոմանք ալ, արեւադարձային երկիրներու մէջ, ամառը կը նիրհեն: Օրինակի համար, կայմանը (5) հիւսիսային Ամերիկայի մէջ ցուրտ ձմեռուան առեն կը քնանայ չարունակ, իսկ արեւադարձային Ամերիկայի մէջ՝ տարուան չոր ու տաք եղանակին: Ամերիկեան մեծ օձերը ամիսներով տիղմերու մէջ կը թաղուին կը մնան: Թրքաչունիներուն մէջ ձմեռը քնացող տեսակ չկայ. անոնք որ հիւսիսի ձմեռուան չեն կրնար տոկալ, դէպի հարաւ կը չուեն:

Գալով տունկերուն, ամէնքս ալ դիտենք թէ ձմեռը անոնց հանդստեան ժամանակն է: Հունտերը տարիներով կը քնանան: Եգիպտացորենը 300 տարի անվթար կը պահէ իր մէջ աճողական զօրութիւնը: Մամուռներ, տասը տարի չոր տեղեր մնացած և չորցած կարծուելէ ետքը, քիչ մը խոնաւութեամբ վերստին կը սկսին աճիլ:

Ճանճեր կան, որոնք վեց ժամ միայն կ'ապրին, իսկ ձուկեր կան որոնք հարիւրէ աւելի տարիներ կ'ապրին: 1497ին Հիւսիսային Ծովէն 150 քիլոկրամ կշռող գայլաձուկ (6) մը բռնուեցաւ, որուն ականջին վրայ դանուած պղինձէ օղակին արձանագրութիւնէն տեսնուած է որ 267 տարի առաջ բռնուած և վերստին ջուրը ձգուած էր: Արծիւներն ու ագռաւները կրնան ապրիլ 100 տարի, թութակը ա՛լ աւելի, քիչերը մինչև 200 տարի:

Ծառերը երկար տարիներ կը պահեն իրենց աճողական զօրութիւնը. ծառեր կոճղերու ամրութենէն, և անոնց տարեկան խաւերուն որքանութենէն ենք թէ նոճիները(7) և կնձնիները (8) 200 տարի, բաղկը (9) 450 տարի, կուենին (10) 570, կաղնին (11) 600 տարի, ձիմենին (12) և սօսին (13) 700 տարի, մայրին (14) և նարնջենին 800 տարի. թմբին (15) 1000 տարի, կաղնին(16) 1500 տարի, գեղձին (17) 2000 տարի կը դիմանան: Վիրճինիոյ մէջ նոճի մը կայ որուն համար կ'ըսեն թէ 6000 տարեկան է:

Տունկերը ընդհանրապէս անասուններէն աւելի կը դիմանան վնասաբեր ազդեցութեանց: Պէրնի հանդասրանին ուսուցիչներէն Բրոթ. Թաւէլ հաստատած է թէ ջուրին մանրէներուն սերմիներները 100 աստիճան տաք ջուրին մէջ 16 ժամ չարունակ կրնան մնալ առանց աճողական զօրութիւնին կորսնցնելու:

Ճարպոտ տունկերու չաւերը եռացեալ ջուրին մէջ խաչելէ և մէկ քանի չաւթի մամուլի տակ ճնշեալ մնալէ ետքը դարձեալ անկորուստ կը պահեն իրենց աճողութիւնը: Բայց անասուններն ալ կրնան կենդանի մնալ վնասակար պայմաններու մէջ: Ձուկունջները, ձուկերը և երկակենցաղները տաք տեղերու մէջ կը սերին, և սառած մէջատներն ու գորտերը վերստին կը կենդանանան երբ վիրնք պարփակող սառնակոյտերը հալին: Ցրանքային տեսած է ճանճեր որ Մատերայի գինւոյ չիչի մը մէջ մնացած էին, բայց Ամերիկայի մէջ այդ չիչը բացուելով օդ առած տեղն նոյն ճանճերն ալ վերստին կենդանացած են: Որքան յաճախ տեսնուած են դօդոչներ (18) որոնք մարմարիոնի կամ ուրիշ քարերու մէջ առանց օդի ընդ երկար ապրած են, և պղպեղ ծածանները (19), որոնք տաւելիներէ(20) կլլուելէ ետքը, վերստին դուրս ձգուած են կենդանի:

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Արջամուկ** (marmotte). — Այս կենդանին կրծող չորոտանի մըն է, նապաստակի մեծութեամբ, կարճ ոտքերով, տձեւ մարմնով, խոշոր գլուխով եւ մանր ականջներով. ամբողջ ձմեռը կը թնանայ իրեն համար պատրաստած գետնափոր կաղապին մէջ: Ալպեան լեռներու բնակիչները արջամուկի մորթէն ձեռնոց եւ գլխարկ կը շինեն:

(2) **Ոզնի** (ежъ, hérisson). — Միջատակեր ստնաւոր չորոտանի, որուն մարմինը ծածկուած է խոյերով (փուշերով). մացառներու մէջ

կը բնակի եւ ցորեկ ատեն կը պահուըտի ծառերու կոնդին եւ մամուռներու տակ: Վնասակար միջատները կ'ոչնչացնէ:

(3) **Խլուրդ** (ֆր.-Ըռ-ֆէ, taupe). — Սեւաւոր չորհոտաւի, փոքր մարմնով, գիրուկ, թաւնիր մազով ծածկուած, երկայն գլուխով եւ փոքրիկ աչքերով: Խլուրդները հողին տակ մէկ կեդրոնի վրայ բացուող փողոցներ կը պեղեն եւ հոն կ'ապրին:

(4) **Ջիղջ** կամ **Ջղջիկ** (ֆրն. շ-ուր-, chauve-souris).—Սեւաւոր կենդանի, մաշկաթեւ, որ գիշերը կը թռչի: Ջիղջերէն ոմանք պտղակեր են, ոմանք միջատակեր: Գետնի վրայ դժուարաւ կը քալեն, որովհետեւ պարկեր ունին իրենց ծնօտին վրայ, եւ ականջնին երկար է:

(5) **Կայման** (caïman). — Տեսակ մը կոկոդրիլոս որ կը գտնուի Ամերիկա եւ Չին ասանկ: Երկայնութիւնը չորսէն մինչեւ վեց մէտր կը հասնի: Երկակենցաղ է եւ ջուրին մէջ անսաւոր արագութեամբ կը լողայ: Միսը մսակաւոս է:

(6) **Գայլաձուկ** (ֆրն.-ն- գ-լէզ, brochet). — Անուշ ջուրերու մէջ ապրող ձուկ մը, որ մինչեւ մէկ մէտր երկարութիւն կրնայ ունենալ: Կ'ընթրէ երկար է, տափարակ ու դուրս ցցուած: Իր որսը բռնելու համար յանախ ջուրէն դուրս կը ցատկէ:

(7) **Նոճի** -էրէվ, cyprès). — Բրգաձեւ, բարձր եւ ուղղաբերձ ծառ որ ունի մանր ու մշտադալար տերեւներ: Փայտը, կարծր եւ ուեցնայինն, յարգի է:

(8) **Կնճիլ** (ֆր.- ո-ղ-ֆ, orme, ormeau). — Բարեխառն երկիրներու յատուկ ծառ մը կամ թուփ մըն է: Տերեւները սղոցաձեւ են, պտուղները կարմիր:

(9) **Ռաղեղ** (-ռ-մ-լէտ, lierre). — Լերկ տերեւներով մշտադալար տունկ մըն է. կանանչ ծաղիկներ ունի, որոնց կը յաջորդեն մանիշակագոյն պտուղներ: Բաղեղը կը փաթթուի որմերու եւ ծառերու: Հին ատենները մրցումներու մէջ յաղթող բանաստեղծներու ճակատը բաղեղով կը պսակէին, իբր նշան անմահութեան:

(10) **Կաւենի** (լ-ռ -ո-էզ ո-ղ-ֆ, mélèze). — Ուեցնային, բարձր եւ բրգաձեւ ծառ մըն է, նուրբ տերեւներով:

(11) **Նասկենի** (ֆր-ն-ն ո-ղ-ֆ, châtaignier). — *Շագանակ* արտադրող ծառն է, որ կ'ըսուի նաեւ *շագանակի*: Բարձրութիւնը ծառ մըն է ձուաձեւ ու սրածայր տերեւներով: Շագանակը ծածկուած է փշեղէն պատեանով մը: Ցամր կերպով կ'անի, եւ երեսուն տարու ըլլալէ ետքը պտուղ կ'արտադրէ:

(12) **Ձիթենի** (ղ-յ-ն- ո-ղ-ֆ, olivier). — Ծառ եւ թուփ մշտադալար, որուն պտուղները *ձիթապտուղ* կը կոչուին եւ ձէթ կ'արտադրեն:

Հին Յունաց մէջ ձիթենին, շատ յարգի, նուիրուած էր Աթենաս աստուածուհիին. նշանակ էր իմաստութեան, առատութեան եւ խաղաղութեան:

(13) **Սօսի** (գ-ֆ-ղ ֆ-վ-ֆ, peuplier blanc). — Բարձր եւ ուղղաբուն ծառ մըն է, արծաթագոյն ոստերով եւ թաւ տերեւներով:

(14) **Մայրի** (լ-մ ո-ղ-ֆը, cèdre). — Պզտիկ սրածայր տերեւներով եւ կոնաձեւ պտուղներով ծառ մըն է. փայտը սպիտակ է ու ուեցնային, եւ ախորժելի հոտ ունի երբ կ'այրի: Հինները նոյնպէս շինուածներու համար այս ծառը կը գործածէին:

(15) **Թմբի** (թ-ղ-մ-բ, tilleul). — Սրտաձեւ տերեւներով եւ ողկուզաձեւ անուշահոտ ծաղիկներով ծառ: Թմբիին չորցած ծաղիկները իբր դեղ կը գործածեն յանախ: Այս ծառին կոնդը շատ հաստ կ'ըլլայ. մինչեւ իսը մէբր հաստութեամբ բմբիի կոնդ տեսնուած է:

(16) **Կաղնի** (ֆ-ղ-ն, chêne). — Անտառի ծառերուն ամէնէն գեղեցիկն է իր բարձրութեամբ եւ փայտին կարծրութեամբ: Այս ծառին փայտը վառելու յատկացուած է գլխաւորաբար: Պտուղը կը կոչուի *խոզկաղին* կամ *բալու*:

(17) **Դեղձի** (if). — Մշտադալար ծառ կամ թուփ հապուկ ոստերով, նուրբ տերեւներով: Ունի ծաղիկներ եւ կարմիր մրգիկ: Փայտը, թուխ կարմրագոյն, հոծ է եւ ծանր: Դեղձին նշանակ է տխրութեան, իր տերեւներուն մութ գոյնին համար. յանախ գերեզմաններու մէջ կը տնկեն զայն:

(18) **Դօղօճ** (ֆ-բ- ֆ-ր-դ-ղը, crapaud). — Երկակենցաղ զեռուն, որ գոտի կը նմանի: Տձեւ եւ աղտեղի կերպարանք ունի: Կ'ուտէ ճիճիներ, բրթուրներ, միջատներ: Խաւարչուտ տեղեր կը բնակի, բարի եւ հողի տակ, ուրկէ դուրս կ'ելլէ տեղատարափի ատեն: Երկար ժամանակ կրնայ անշարժ եւ անսնունդ մնալ:

(19) **Ծածան** (-ռ-լ- գ-լէզ, carpe). — Անուշ ջուրի ձուկ, թէ փամփոր, առանց ակռայի եւ պզտիկ բերանով: Միսը հաւեղ է:

(20) **Տառեխ** (-ֆ-ռ-, hareng). — Փոքրիկ ձուկ մըն է, որ կը գտնուի գլխաւորաբար Ատլանտեան ովկիանոսին մէջ: Անհամար տառեխներ ամէն տարի վտառներով կ'իյնեն Հոլանտայի եւ Անգլիոյ ծովափունքը: Այս ձուկը կ'աղեն ու կը չորցնեն, եւ մեծ առուտուրի առարկայ է: Ժէ. դարուն մինչեւ 80,000 Հոլանտացիք 2000 նաւերով այս ձկնորսութեամբ զբաղած են: — Վանայ լիճին մէջ ալ կը գտնուի տառեխ զոր աղելով կը ծախեն:

10. ՕՐՕՐՈՑԸ

Խարխիչահեր ու վարդագեղ
Կը քընանայ մանկիկին այն տեղ,
Իր պըտըտիկ բարձին վըրայ.
Օրրող մայրիկն ալ հոն է ժիր
Փոքրիկ չունչի մ'իսկ ուշադիր.
Սո՜ւս, մանկիկը չարթըննայ։

Ինչո՞ւ չատիսօս (1) խօլ ծիծեռնակ,
Վերնայարկի տանիքին տակ
Կանուխ կ'երգես դուն գործունեայ.
Կ'ոսկեզօծի դեռ այգն հազիւ
Ուշանայիր ժամ մ'ալ իջի՛ւ.
Սո՜ւս, մանկիկը չարթըննայ։

Դուն բզզացող թափա՛ռ ճանճիկ,
Որ ապակւոյն վրայ թափանցիկ
Կը չարժտըկիս զերդ մեքենայ,
Դադրեցո՛ւր չուտ աղմուկդ խլկոյն
Մի՛ չարժեր թեւդ, ու լըռութի՛ւն.
Սո՜ւս, մանկիկը չարթըննայ։

Խարխիչահեր ու վարդագեղ
Կը քընանայ մանկիկին այնտեղ
Իր պըտըտիկ բարձին վըրայ.
Սո՜ւս։ Բայց թողէք որ իր մօրկան(2)
Համբոյրներուին առաւօտեան
Մանկիկն անո՛ւշ արթըննայ։

ԼՈՒԻ ԹՈՒՐՆԻԷ
(Թարգմանօրեն) Հ. Ս.

ՆՇԱՆԱՒՈՐ ԽՕՍՔԵՐ

ԱՀԱ ԻՄ ԳՈՀԱՐՆԵՐՍ ԵՒ ԻՄ ՁԱՐԴԵՐՍ. — Ահա նշանաւոր խօսքը արտասանած է Հռոմայեցի անուանի կին մը՝ Կուռնելիա, իր զաւակները ներկայացնելով Տարուստ ամէնէն մը, որ թանկագին գոհարեղէններ ցոյց տալով կուռնելիայի կը խնդրէր անկէ որ ինք ալ իրենները ցոյց տայ։ Կուռնելիա աղջիկն էր Սկիպիոն Ափրիկեցիին(3) և մայրը երկու նշանաւոր Գրակքեաններուն(4). արիւսախառն նկարագիրը և զարգացած միտք ունէր այս կինը, և ահա խնամքով կրթեց զաւակները՝ հանրային օգտին սէրը ներշնչելով անոնց։

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Չատխօս.** — Այս բառին մէջ *չատսախօսին* **ա** յօդակապը ջնջուած է։ Աշխարհաբարի յատուկ բարդութեանց մէջ ալ յաճախ **ա** յօդակապը կը յապաւուի, ինչպէս *սուզդուց, սիրտհատնում, կըծկալ*, եւայլն։

(2) **Մօրկան.** — *Մայրիկ* բառին սեռականը կ'ըլլայ *մայրիկի*, ինչպէս նաեւ *մօրկան*։

(3) **Սկիպիոն Ափրիկեցի.** — Նշանաւոր Հռոմայեցի (234—183 Ք. Ա.) որ յաղթած է Աննիբաղ Կարթեդոնացիին Քրիստոսէ 202 տարի առաջ։

(4) **Գրակքեաններ.** — Այս երկու եղբայրները, Տիբերիոս եւ Կայիոս, պերճախօս ատենաբաններ եղած են Հռոմի մէջ. առաջինը մեռած է 133ին եւ երկրորդը 121ին (Ք. Ա.)։

11. ՅԱԿՈԲ ՊԱՐՈՆԵԱՆ

Կան որ կ'արտասուեն ու կը ծիծաղին փոփոխակի, կամ ծիծաղը ողբին կը խառնեն նոյն երկին մէջ ու նոյն էջին մէջ. Գերմանացի Հանրի Հայնէ(1) այնպէս է։ Այնպէս չէ՛ Յակոբ Պարոնեան (2). ան կը ծիծաղի, կը ծի-

ծաղի՛, կը ծիծաղի՛, — թէև ճշմարտութիւնը այն է թէ՝ ծիծաղի ձեւով կ'արտայայտէ Պարոնեան մարդկային մոլութեանց ու մոլորութեանց վրայ:

Պարոնեան, եզոբոսի պէս, Արիստոփանի (3) պէս, վեհ կոչումի մը ունի: Իր աչքերը աւելի խոր և աւելի բարձր կը տեսնեն քան հասարակ մահկանացուներու աչքերը: Հանրային անձերու և տհասային հասարակութեանց թաքուն թերութիւններն ու սխեղծութիւնները նշմարելու կարող, ծնած է բարքերու և օրէնքներու անթերի գործադրութիւնը պահանջելու, և սուրբ զայրոյթով կամ սուր ծիծաղով նշաւակելու համար զեղծումներն ու զանցառումները:

Յակոբ Պարոնեան

Չկայ հայ մատենագիր մը, որուն գրուածները այնքան նպատակն նրբացնելու միտքերը որքան Զոլջեռու (4) հեղինակին գրութիւնները:

Առեւելեան Մամուլի մեծատաղանդ որքան խորագաս խմբագրապետը (5), երբ ծանուցանէ Պարոնեանի մէկ նոր երկը, ոչ եւս կը գործածէ գրիչ, այլ ձեռք կ'առնէ վրձինը, և լուսափայլ պատկեր մը միշտ կ'արտադրէ Լոյսի նախկին խմբագրապետին (6) վրայ. Շահնուր(7) իսկ, որուն խայթոցը ահ ու սարսափ ազդած է, համակ քնար ու համբոյր կը դառնայ, մեծ երգիծաբանը երբ իր դէմը ելլէ:

Պարոնեանի գործերը եզական տեղ մը ունին ազգային գրականութեան մէջ. ինք ոչ միայն Հայոց առաջին երգիծաբանն է, այլ և Եւրոպայի առաջին երգիծաբաններէն մէկը:

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ (8)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Հաճուի Հայկէ.**— Գեղեցիկ բանաստեղծ, որ ծնած է 1799ին եւ մեռած 1856ին:

(2) **Յակոբ Պարոնեան.** — Ծնած է 1842ին Էսիրեէ: Կ. Պոլիս հասատուելով՝ զուարթախոհ խմբագիրը եղած է *Եփրաս, Միղու, Թատրոն, Լոյս, Ծիծաղ* եւ *Խիկար* պարբերականներուն: Գրած է *Մեծապատիւ Մուրացկանները, Զոլջերը, Պոյոյ մը կ. Պոլսոյ թաղերուն մէջ,* եւայլն: Մեռած է կ. Պոլիս, 1891ին: Իր երգիծաբանի տաղանդը եզական դիրք մը տուած է իրեն հայ մատենագրութեան մէջ:

(3) **Արիստոփան.** — Նշանաւոր յոյն կատակերգակ բատերագիր, որ ապրած է Քրիստոսէ չորս դար առաջ:

(4) **Զոլջեր.** — Յակոբ Պարոնեանի գլուխ-գործոցը: Կը պարունակէ 1879ին կ. Պոլսոյ Պատրիարքարանի շրջանակներուն մէջ դիրք ունեցող եւ կամ գրական ասպարէզին մէջ հռչակ հանած եկեղեցական եւ աշխարհական Հայերու երգիծական կենսագրութիւնները:

(5) **«Առեւելեան Մամուլ»ի խմբագրապետը.** — Նոյնա Տէմիրճիպաշեան այս հատուածը գրած է 1885ին. այդ միջոցին *Առեւելեան Մամուլի* խմբագրապետն էր Մաղաքիա Մամուրեան:

(6) **«Լոյս»ի նախկին խմբագրապետը.**—*Լոյս* հանդէսը սկսած է հրատարակուիլ 1874ին, արտօնատիրութեամբ Հմայեակ Վարդապետ Դիմաքսեանի, ետքէն Արքեպիսկոպոս. 1879ին Յ. Պարոնեան խմբագրապետ կ'ըլլայ հանդէսին, եւ ան՛ր կ'ակնարկուի *նախկին խմբագրապետ* բառերով: 1895էն ի վեր *Լոյսի* արտօնատէրն է Վահան Վարդապետ Պարսիզակցի:

(7) **Շահնուր.** — Մաղաքիա Մամուրեան *Առեւելեան Մամուլի* մէջ հրատարակեց *Շահնուր* ծածկանունով իբր թէ Կ. Պոլիսէն գրուած թղթակցութիւններ, զորս իսկ կը խմբագրէր Իզմիր:

(8) **Եղիա Տէմիրճիպաշեան.** — Ծնած է Կ. Պոլիս 1851ին: Հրատարակած է զանազան տետրակներ՝ *Շահնազարեանի մը խղճին պարզ ինքնութիւնը* (1870), *Բառարան ժողովրդական* (1879), *Շրջագայութիւն իմ թաղիս մէջ* (1880), *Ճառ Աղջկանց Դաստիարակութեան վրայ* (1890), *Տարերք Պատմութեան Իմաստասիրութեան* (1891), եւլն: Իր կարեւորագոյն հրատարակութիւնն է *Դրական եւ Իմաստասիրական Հանդէսը* որ տեւեց 1883էն 1888: Բազմաթիւ յօդուածներ ունի *Մասիս*ին մէջ: 1884էն 1888 խմբագրապետը եղած է *Երկրագունտ* հանդէսին: Տէմիրճիպաշեան, որուն բազմաթիւ ծածկանուններէն ամէնէն

ծանօթն է *Դրաակր Ստոմ*, ճշմարտուր դէմք մըն է մեր նոր մատենագրութեան մէջ իր բեղուն մտքով, ներդաշնակ ոճով, իմիճատիպ գաղափարներով եւ ճշմարիտ գրագէտի խառնուածքով:

12. ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՏԻՒՄԱՅԻ ԿԱՏՈՒՆ

Տը Լուէսթ փոլոյը կը բնակէր նք, և Միզուֆ ա-նունով կատու մը ունէր նք: Այս կատուն իր կոչումին չէր կրցած հասնիլ. չուն ծնելու էր:

Տը Լուէսթ փոլոյին մինչև Սէնթ–Ծնօրէ փոլոյի դրասենեակ երթալու համար կէս ժամ պէտք էր. ամէն առաւ ժամը լննուկէսին կը մեկնէր, և ամէն կիրկուն հինգուկէսին կը վերադառնայի: Ամէն առաւ, Միզուֆ դիս մինչև վօժիրար փոլոյը կը սանէր: Ամէն կիրկուն, Միզուֆ փոլոյը կը սպասէր ինծի: Սանք էին իր սահմանները:

Եւ ինչ որ ամէնէն չհասկրգիան է, այն օրերը, ուր դիպուածով, որ և է պարագայ մը արգելք պիտի ըլլար որդիական պարտքս կատարելու, և չպիտի կարենայի տուն երթալ ընթրելու, ի զար (1) դուռը կը բանային Միզուֆի առջև. Միզուֆ, պոչը խածնող օձի մը պէս, իր բարձին վրայէն չէր չարժեր: Մինչ ընդհակառակը, տուն դալիք կիրկուններս, երբ մուտային դուռը բահալ, Միզուֆ դուռը կը ճանկռտէր մինչև որ բանային:

Ուստի մայրս կը խնդրենար Միզուֆին վրայ. իր օդաչափը (2) կ'անուանէր զայն:

«Միզուֆ իմ աղէկ ու դէշ օրերս ցոյց կու տայ, կ'ըսէր պաշտելի կինը. քու հկած օրերդ՝ օդը պայծառ է ինծի համար, քու չհկած օրերդ անձրեւոտ է:»

Ինչ ըլլայ մայրս. և կը մտածեմ թէ այս սիրոյ գանձերը կորնցուցած օրդ միայն կը նչմարես թէ որչափ չես կրցած անոնց արժէքը ճանչնալ. սիրած էակներդ կորնցուցած ատենդ է որ կը յիշես թէ կրնայիր աւելի սէպ տեսնել զանոնք, և կը յաւիս բաւական տեսած չըլլալուդ համար:

Ուրեմն, Տը Լուէսթ փոլոյին մէջտեղը կը տեսնէի Միզուֆը, այն տեղը, ուր վօժիրար փոլոյը կը սկսի, հոն երկու ոտքին վրայ նստած, աչքերը ա'Սուա փոլոյին ծայրը ուղղած: Հեռուէն հեռու դիս տեսածին պէս, իր պոչը կը սկսէր սալայատակին զարնել, յետոյ քանի մօտենայի, Տը Լուէսթ փոլոյին բոլոր դծին վրայ աչքէն ձախ կը պառաէր, պոչը վեր անկած և կռնակը ուռեցուցած: Տը Լուէսթ փոլոյը ոտք կոխածիս պէս, ծունգեբուա վրայ կը յաակէր չոն մը նման. յետոյ յաւկատելով և տասը քայլը մէյ մը ետին դառնալով, տանը ճամբան կը բռնէր: Տունէն քսան քայլ ատդին, վերջին անդամ մըն ալ ետին կը դառնար, ու արարչաւ ներս կը մտնէր: Երկու րոպէ ետքը, կը տեսնէի որ մայրս դրան առջև կ'երեւար:

Երանելի երեւոյթ, որ անհետացաւ առ յաւէտ, և որ սակայն կը յուսամ թէ կը սպասէ ինծի ուրիշ դրան մը առջև:

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՏԻՒՄԱ (3)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Ի զար.** — Աշխարհաբարը նախդիր չի գործածեր: Սակայն կան գրաբարի յատուկ բանի մը մակբայներ եւ նախադրութիւններ որոնք նախդիր ունին եւ կը գործածուին արդի աշխարհաբարին մէջ, ինչպէս **ի նպաստ, ի զար, ի սպառ, ի ծեր, ի վար, ի վեր, դէպ ի, բաց ի,** եւայլն:

(2) **Օդաչափ** (baromètre). — Օդաչափը գործիք մըն է որ ցոյց կու տայ օդին ճնշումը եւ, հետեւաբար, մթնոլորտային փոփոխութիւն-

ներ: Այս գործիքը ճշտած է Թորիչէլլի Իտալացին 1643ին: Բասկալ գործածեց առաջին անգամ օդաչափը լեռներու բարձրութիւնը չափելու համար:

(3) **Ալեխանդր Տիւմա.** — Նշանաւոր Ֆրանսացի վիպագիր (1802—1870): Բեղուն երեւակայութեամբ օժտուած, իր ժամանակին ամենէն ժողովրդական վիպասանը եղած է: Իր գործերէն մէկ մասը հայերէնի թարգմանած են Իզմիրի հայ գրագէտներ:

13. ՄԵՐ ԿԱՏՈՒՆ

Զարմանք կը չարժեն իր ճոխ ու սահուն
Մազերը երկայն, նայուածքը խոհուն,
Ինչպէս իր հրպարտ կերպարանքը լուրջ,
Ու հիացողներ բոլորին (1) իր չուրջ.
Փափուկ ձեւքերով չոյին ու գգուեն
Սիրուն կենդանին որ այս պատիւէն
Շեփացած կ'ուռի ու իր մեւտաքէ
Թուչը՝ փայփայող ձեռքին կը քրսէ:
Երբեմն ալ պառկի, ցոյց տալով ճերմակ
Փորիկ մը կակուղ, փորիկ մը բամպակ:
Երբ կուշտ է ու գոհ բազմոյին վրայ,
Փըռուած օրն ամբողջ ծոյլ ծոյլ քընանայ:
Թէ անունը տաս՝ մարմրած ու կէս
Աչքերը բանայ, ճօճանակի պէս,
Պոչը խաղցընէ իբրև պատասխան.
Բայց երբ ըսեն թէ պատրաստ է ուզան,
Իրարանցումով ցատկռտէ ուրախ,
Կանչ ու մըլաւներ ուղղէ աջ ու ձախ:
Նուրբ ճաշակի տէր, պատառը զատէ,
Լափելէ առաջ, առէպ հոտոտէ:

Ցեսոյ կշտացած ամէնուն դիմաց
Սըրուն քը տնկէ և կամաց կամաց
Կարմըրուկ լեզուին ծայրովն անդադար
Մազերն յարդարէ՝ սանտրէ վերէն վար:
Ցանդիմանութիւն, գովեստ կամ կատակ,
Խորապէս կը զգայ, կ'ըմբռնէ յստակ.
Աչքին մէջ կարդաս ամէն ըղգացում
Բէն, սրտմըտութիւն և կամ գոհացում:
Սակայն գգուանքի ու ճաշի համար
Ստեղծուած միայն՝ մեղկ ու խղճահար
Մեր կատուն չունի համբաւ որսորդի,
Թէ մուկ մը տեսնայ (2) լեզին կը փրթի:

ՄԿՐՏԻՉ ԱՃԷՄԵԱՆ (3)

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԳՈՐԴԵԱՆ ՀԱՆԳՈՑԸ. — Գործիս Փռիւգիացի (4) երկրագործ մըն էր. երբ բարձր սահմանի հասաւ, Արամազդի տաճարին նուիրեց իր կառքը, որուն լուծը քեղիին կապուած էր այնքան ճարտարօրէն որ կարելի չէր հանգոյցին երկու ծայրերը գտնել և քակել զայն: Հին պատգամ մը մեծ յոյժ անակնկալներ ու պատիւներ կը խոստանար անոր որ յաջողէր քակել այդ հանգոյցը: Մեծն Ալէքսանդր (5) բազմաթիւ ապարդիւն փորձերէ յետոյ չկարենալով այս մասին յաջողիլ, իր սուրով կտրեց խորհրդաւոր կապը: Գորդեան հանգոյց կը գործածուի հիմայ անյուծելի կնճռոտ խնդիրի իմաստով:

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Բոլորին.** — Այս ձեւը, որ ստորադասական է, գործածուած է հոս իբր սահմանական՝ **կը** ի ջնջմամբ: Մեր հերթողներէն ոմանք երբեմն այս ջնջումը րած են վանկի պահանջումներուն համեմատ, — ինչպէս Մկրտիչ Ասճէմեան այս ոտանաւորին մէջ, — թէեւ հիմայ հետզհետէ հերականական ճշդութեան հետամուտ եղող բանասեղծները սահմանականի **կը** ն ջնջելէ կը զգուշանան:

(²) **Տեսնայ.** — Այս ձեւը յաճախ գործածուած է, թէեւ լաւագոյն է գործածել **տեսնել**, *տեսնել* աներեւոյթէն, որ կրճատումն է *տեսանելի*:

(³) **Մկրտիչ Աճէմեան.** — Ծնած է Կ. Պոլիս 1842ին: 1871ին ի լոյս ընծայած է իր բերքուածներու առաջին հատորը *Ժպիտ եւ Արտասուք*, 1887ին *Լոյս եւ Ստուերք* եւ 1892ին *Դարնան Հովերը*: 1892էն ի վեր բազմաթիւ բերքուածներ հրատարակած է Կ. Պոլսոյ պարբերականներուն մէջ:

(⁴) **Փուիգիացի.** — Փուիգիա Փոքր Ասիոյ հին երկիրներէն մէկն է: Փուիգիոյ գլխաւոր բաղաքներէն էր Տրովադա:

(⁵) **Մեծն Աղեքսանդր.** — Մեծն Աղեքսանդր, երեւելի յոյն զօրավարապետը, Քրիստոսէ 356 տարի առաջ ծնած եւ 323ին մեռած է:

14. ԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ԱԴԱՄԱՆԴ

Հինէն ի վեր, գիտութեան ամէնէն ազդի մանկական ժամանակներէն ի վեր, մարդկութիւնը կարդ մը գիտութիւններ հետամուտ եղած է անսպառ համբերութեամբ եւ ոչ նուազ անսպառ անյաջողութեամբ: Գիտութիւնը, նոյն իսկ այս ճիգերէն յուսահատած, հաստատած է որ անկարելի են այդ ձեռնարկները:

Շրջանակը ճշդիւ չափելը անվերջանալի ջանքերու պատճառ եղած է Արքիմեդէսէն ի վեր, եւ հիմայ թէպէտ ապացուցած է թէ անկարելի է, սակայն բազմաթիւ են անոնք որ տակաւին կ'աշխատին աւուր, աւանց իսկ տեղեկանալու ցարդ եղած աշխատութեանց:

Ուրիշ բան, մեքենական ճիւղին մէջ: Ո՞վ չէ լսած յաւիտենական շարժումը (¹), որ չէ թէ միայն ուղեղներ մաշեցուցած է, այլ նաեւ քսակներ պարպած է, եւ զոր գտնելու կը ճգնին դեռ, թէեւ իբր գաղափար պարզ ճշմարտութիւն մը կը հաստատուի թէ անկարելի է:

Երրորդ եւ ամէնէն աւելի նշանաւորն է փիլիսոփայական քար (²) կոչուածը, զոր փնտռողներուն նպատակն է պարզ մետաղները ոսկւոյ վերածել: Ինչ ահագին հարստութիւններ, ինչ մեծագումար գանձեր, ինչ ապագաներ, ինչ խնայողութիւններ, ինչ ապրուստներ իսկ ցնդած, ոչնչացած են ի խնդիր այս գիւտին:

Մէկ գիւտ մը միայն կայ որուն հետեւողները կարծես թէ յաջողած են կամ յաջողելու վրայ, այն է ազատմանդի արուեստական պատրաստութիւնը: Քանի որ ազատմանդ մը սաստիկ ջերմութեամբ կ'այրի եւ կ'ըլլայ ածուխ, ինչո՞ւ համար ածուխը չըլլայ ազատմանդ: Այս է անա լուծելի խնդիրը որուն չուրջը կը դիզգիրին տարրագէտները (³), ինչպէս անօթի պատանեակ մը չաքարեղէնի տուփին չուրջը: Եւ տարրագէտներէն կան ոմանք որ չաքարեղէնին համը առած են:

Ասոնցմէ է Պ. Մուասան, Ֆրանսայի նշանաւոր տարրագէտ մը որ էլեկտրականութիւնը իրեն օգնութեան կոչած է եւ անկէ չատ օգտուած: Արդարեւ, բնութեան մէջ ածուխ խիստ չատ կայ եւ ազատմանդ խիստ քիչ, ուրեմն բնութիւնը տարօրինակ պայմաններու կը կարօտէր ազատմանդ չինելու համար: Այս պայմաններէն մէկն է անագին ջերմութեան պէտքը: Պ. Մուասան էլեկտրական հնոց մը հնարած էր որուն մէջ ածուխը սաստիկ ջերմութեան եւ սաստիկ ճնշման կ'ենթարկէր: Ասով կը յաջողէր ազատմանդ չինելու, բայց ինչ ազատմանդ. նուրբ փոշի մը որ հեռու էր ազատմանդալաճառներուն հրապարակը յուզելէ, եւ որ կարծեմ արժէքէն աւելի ծախքով կը գոյանար:

Պ. Մաժօռանա, իտալացի տարրագէտ մը, ճարտար եւ սակայն պարզ միջոց մը գտաւ ջերմութիւն եւ ճնշում վերնագոյն աստիճանով ի յայտ բերելու: Ածուխի մը կտոր կ'առնէ եւ մանաւորապէս չինուած մուրճի մը

(¹) **Տեսնայ.** — Այս ձեւը յաճախ գործածուած է, թէեւ լաւագոյն է գործածել **տեսնել**, *տեսնել* աներեւոյթէն, որ կրճատումն է *տեսանելի*:

(²) **Մկրտիչ Աճէմեան.** — Ծնած է Կ. Պոլիս 1842ին: 1871ին ի լոյս ընծայած է իր բերքուածներու առաջին հատորը *Ժպիտ եւ Արտասուք*, 1887ին *Լոյս եւ Ստուերք* եւ 1892ին *Դարնան Հովերը*: 1892էն ի վեր բազմաթիւ բերքուածներ հրատարակած է Կ. Պոլսոյ պարբերականներուն մէջ:

(³) **Փուիգիացի.** — Փուիգիա Փոքր Ասիոյ հին երկիրներէն մէկն է: Փուիգիոյ գլխաւոր բաղաքներէն էր Տրովադա:

(⁴) **Մեծն Աղեքսանդր.** — Մեծն Աղեքսանդր, երեւելի յոյն զօրավարապետը, Քրիստոսէ 356 տարի առաջ ծնած եւ 323ին մեռած է:

առջև դնելով, չատ զօրաւոր եղեկտրական հոսանք մը կ'անցընէ անկէ, որով ածուխը կը կարմրի ջերմութենէն։ Այս լաւ։ Հապա ճնշո՞ւմը։ Ինչ որ կ'ուզէք կու տամ. չէ կարելի գտնել այդ միջոցը։ Պ. Մաժօռանա թնդանօթի ռումբ մը կ'արձակէ խեղճ ածուխին վրայ, իրաւցընէ թնդանօթի զոր մանաւորապէս ինք չինած է գործին յարմար դիրքով։

Ռումբը կը զարնուի արեւին եղեկտրական ջերմութենէն տառապող ածուխին, որ ինչ ըլլալը չի գիտնար, յանկարծակիի կու գայ. իր ոսկորները, կը սխալիմ, հիւլէները (4) իրար կ'անցնէին։ Ինչ մը վերջը երբ տարրագէտը կը մօտենայ անոր, անիկա այլ եւս ոչ ածուխ և ոչ ալ ուրիշ բանի մը կը նմանի։ Մեռտալակերպ գանգուած մը դարձած է, ձեւէ ելած, կերպարանքը փոխուած, այլակերպ և տարօրինակ։ Երբ զօրաւոր նիւթերով, թթուներով զայն կ'այրեն և կը հալեցնեն, կը տեսնեն որ փոքրիկ փայլուն բիւրեղներ դուրս կու տայ ծոցէն. ահա ասոնք ադամանդ են։

Արդեօք կարելի պիտի ըլլա՞յ եղեկտրական հոսանքը բազմապատկելով, ածուխին կտորը մեծցնելով և թնդանօթին հարուածն ալ զօրացնելով ադամանդները աւելի մեծ չինել։

ՅՈՎՍԷՓ ԵՈՒՍՈՒՖԵԱՆ (5)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Գաւիեենական շարժում.** — Շատեր ածխասած են ընել մեքենայ մը որ իւրմէն առանց արտաքին ուժի մը ազդեցութեան, կարեցայ շարժիլ յարատեւ կերպով, եւ այսպէս յաւէտ բերել *յաւիտենական շարժում*։

(2) **Փիլիսոփայական քար.** — Այսպէս կը կոչուէր այն քարը որուն յատկութիւնը պիտի ըլլար մեռաղները ոսկիի կամ արծաթի վերածել։ Ալխիմիագէտները (alchimiste) Միջին դարու մէջ ի զուր ածխասած են գտնել փիլիսոփայական քարը, ինչպէս նաեւ համադեղը (panacée), համաբոյժ դեղ որուն յատկութիւնը պիտի ըլլար մարդոց կեանքը մշտնջենաւորել։ Ալխիմիայի շնորհիւ գտնուած են վառօդը, փոսփորը, ալկոլը, եւ երեւան եկած է տարրալուծութիւն (chimie) կոչուած գիտութիւնը։

(3) **Տարրագէտ.** — Այս բառին նմանիւ են **տարրալոյծ** եւ **հիմնագէտ**։

(4) **Հիւլէ** (atome). — Հիւլէ կը կոչուին պարզ մարմիններու ամենափոքր մասնիկները որոնք անբաժանելի ընդունուած են իրենց պզտիկութեան պատճառաւ։ Այս բառը վերաբերեալ կը գործածուի նմանակելու համար մարմիններ որոնք հաւասարապէս շատ պզտիկ են, ինչպէս նեռեւեալ օրինակին մէջ. «Մարդիկ հիւլէներ են տիեզերքին մէջ։»

(5) **Յովսէփ Եուսուֆեան.** — Հայ բնագէտ, ուսուցիչ ուսողութեան Կայսերական Համալսարանին։ Ունի բազմաթիւ գիտական հրատարակներ *Աւետիս*ի մէջ 1884էն սկսեալ։ Սրամիտ գրող, գիտցած է ժողովրդական դարձնել գիտական ծանօթութիւնները։ Ծնած է 1855ին։

15. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ ԱՒԵՏԻՍ ՊԱՏՈՒԵԼԻ(1)

Տիրացու Աւետիս քանքարաթաքոյց չէր. իր գիտցածը՝ ինչպէս նաև չգիտցածը՝ բնաւ չէր խնայեր մեզմէ։ Տարիի մը մէջ Բեռակաւուրեան երկրորդ մասը աւարտելով ճարտասանութեան դաս առնել սկսանք։

Մխանգամայն պատմութիւն և աշխարհագրութիւն սկսաւ ուսուցանել մեզ։ Ջմռնանք ըսել թէ այն ժամանակ արեւը կը դառնար երկրի չորջը (2), և ոչ երկիրը, որ անշարժ էր և միայն գետնաշարժէ կ'երերար։ Ուստի Տիրացու Աւետիս ալ այնպէս սորվեցուց մեզ։ Թերեւս չէր կրնար ալ ուրիշ կերպ ընել. «Արեւը չի դառնար, երկիրը կը դառնայ» ըսողը կրնար Գալիլէի փորձանքին հանդիպիլ (3)։ Երկինքն ալ բիւրեղէ էր այն

ժամանակ, իսկ երկինքի լոյսերը երկաթէ գունտեր, որոնք արեւուն բոցավառ ջերմութենէն սաստիկ տաքնալով, ատրաչէկ գոյն և չոզ ստացած էին։

Այս բարձր գիտութիւնները ուսած ժամանակնիս, մեր երջանկութիւնը անսահման էր. հոգի կու տայինք մեր ամենագէտ վարժապետին վրայ, որ մեզ համար անգիւտ գանձ մըն էր, նախանձնամական պարգեւ մը, աչխարհի եօթը հրաչալիքներէն (4) մէկը, զոր ձեռք ձգելու անակընկալ բախտը ունեցած էինք։

Անհնար էր նկարագրել մեր անհուն սքանչանքը երբ կը կարդար մեզ իր յօրինած դիցաբանական տաղաչափութիւնները (5), զորս ձեռքէ ձեռք քաչկլով կ'ընդօրինակէինք և անյագաբար սերտելով պոչ կը սորվէինք։

Մեր մեծխոսա վարժապետը ամէնչափ պոհ էր մեզմէ որ միտքը գրած էր, եթէ ոչ իրեն հասասար, ինչ որ անհնարին կը համարէինք, գոնէ իր կէսին կամ քառորդին չափ գիտնականներ ընել զմեզ։

Հայրս ալ չափազանց գոհ էր. մէն մի նոր ուսում սկսած ժամանակ՝ քսանոց ոսկի(6) մը պարգեւ կը ղրկէր իրեն։ Ուրիշ ընծաներ ալ պակաս չէինք ըներ։

Աւետիս վարժապետ բժշկութիւն ալ կ'ընէր. հիւանդ կը նայէր, լեզուն և բազկերակը կը զննէր և դեղագիր կը գրէր խոլերէն լեզուով կամ գրով, և «վարժապետ» ստորագրութեամբ. դեղագործները անոր գրած դեղերը կանոնաւորապէս կը պատրաստէին։ Գործը այն վիճակին հասաւ որ եթէ դպրոցի տղոց մէկուն տունը հիւանդ պատահէր, ուրիշ բժիշկ չէին տաներ։ Աւետիս վարժապետէն ճարտար բժիշկ ո՞ւր կրնար գտնուիլ։

Աւետիս վարժապետ արժան եղած յարգանքը չէր ղանար գաւազանին։ Եւ արդարև, առանց անոր ի՞նչ էր վարժապետ մը. անհոգի մարմին մը, անշունչ կեանք մը. վարժապետ բառը նոյնացած էր գաւազանին հետ.

առաջինին արտասանուած ժամանակ երկրորդն ալ զօրութեամբ կը հասկցուէր. ուստի բնական էր որ մերթ ընդ մերթ գաւազանն իր ներկայութիւնը զգացնէր ուսման մէջ սակաւ կամ ծոյլ գտնուողներուն, ինչպէս նաև տղայական ոևէ յանցանք կամ պակասութիւն գործողներուն, և իր երկնատուր պաշտօնը ազդուապէս կատարէր։

1838ին գարնան գեղազարթ այցելութիւնը հազիւ ողջունած էինք քաղցրիկ յոյսերով, և ահա յանկարծ, ո՜հ, ճամբուեցաւ մեր չնաչխարհիկ վարժապետը։ Այս անակնկալ գոյժը, հա՞րկ է ըսել, կայծակնահար ըրաւ զմեզ։ Ճչդիւ տեղն էր ըսելու, Մատթէոս Աւետարանչին պէս «Զայն գուժեաց ի Հռոմայ, ողբումն և լալումն և աչխարումն յոյժ։» Իր հրաժեչտի ողջոյնը մանաւանդ Նոխազերգական (7) սրտաճմլիկ տեսարան մը ձեւացուց։ Ամէնքս ալ լալով փաթթուեցանք իրեն և թող չէինք տար որ մեկնէր։ Վերջապէս հազիւ կրցաւ ինքզինքը կորզել մեր թեւերուն մէջէն։

ԿԱՐԱՊԵՏ ԻՒՒԻՒՃԵԱՆ (8)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Պէրպէրեան Աւետիս պատուելի.** — Ծնած է ԺԸ. դարու վերջերը եւ մեռած 1870ին Օրթագիւղ (Կ. Պոլիս)։ 1813ին փոխարտրուն էր Զամաբրճեան Յովհաննէս Պատրիարքին, 1817էն 1838 ուսուցիչ զանազան տեղեր, ապա Խարտուղար Պատրիարքարանի. 1859ին կ'երթայ Էջմիածին Մաթէոս Պատրիարքի հետ։ Դարձին, նորէն կը մտնէ ուսուցչական ասպարէզը, կ'երթայ Ռոտոսթօ եւ ուրիշ տեղեր։ Ունի բանի մը երկասիրութիւններ, ժամանակագրական եւ կրօնական։

(2) **Աւետը կը դառնար երկրի ուրչը.** — Այս տողերը հեգնական են։ Կատապես Իւթիւնեան, ըստ կ'ախորժէր ոճի այն ձեւին որ կը կոչուի **հեգնութիւն**, եւ որով մարդ իր հասկցնելիքին հակառակը կ'ըսէ, իր մտածման աւելի ոյժ եւ աւելի հմայ տալու համար։ Երբ հեգնութիւնը անգութ է եւ դառն, կը կոչուի **երգիծանք**։

(3) **Դալիլէի փորձանքին համդիպիլ.** — Գալիլէ իտալացի նշանաւոր ուսողազէտ, բնագէտ եւ աստղաբաշխ մըն էր։ Ինի է որ յայ-

տարաբեց թէ երկիրը կը դառնայ արեւին շուրջը: Այս ճշմարտութեան յայտնութիւնը դժգոհ ձգեց Հռոմի կղերը: Գալիլէէ պահանջուեցաւ որ չպնդէ իր վարդապետութեան վրայ, եւ գիտնը խոստացաւ: Բայց Հռոմէն Ֆիօրէնցա գալով 1632ին գիրք մը հրատարակեց ուր իր դրութեան ապացոյցները ճշգնական էր մի առ մի: Այս գիրքը ենթարկուեցաւ բանադրանքի: Գալիլէ մեռաւ 1642ին 78 տարեկան: (Տե՛ս իր մասին հետեւեալ հատուածին գրական ակնարկութիւնը):

(4) **Ծօրը հրաբալիճները.** — Հիները այս անունը կուտային ճարտարապետութեան եւ բանդակագործութեան հետեւեալ ծօրը հրաբակիրճներուն. 1. Բաբելոնի կախեալ պարտէզները. 2 Բէոլիսի բուրգը Եգիպտոսի մէջ. 3. Սպեհանդրիոյ փարոսը. 4 Հռոդոսի արձանը. 5. Ոլիմպեան Աւտամազդի արձանը. 6. Մաւսոլէոնի դամբարանը Փոքր Ասիոյ մէջ. 7. Արտեմիսի մեհեանը Եփեսոսի մէջ:

(5) **Դիցաբանական տաղաչափութիւն.** — Այսպէս կը կոչուին այն ոտանաւորները որոնց հեղինակը դիւցազնական ոճին դէպքեր կը հերկայացնէ բանաստեղծօրէն: Նշանաւոր դիւցազներգութիւններէն են Հոմերոսի *Իլիական* եւ *Ոդիսականը*, Վիրգիլիոսի *Էնէականը*, Միլթընի *Դրախտ կորուսեալը*, եւայլն:

(6) **Քսաննոց ոսկի.** — Քսանոց ոսկին օսմանեան ոճի դրամ մըն է որ հիմայ չի գործածուիր առուտուրի մէջ:

(7) **Նոխազերգական.** — Հոմանիշ է **Ողբերգականի**, թէեւ հիմայ գործածութենէ իջնած է: Նոխազերգութիւն կոչուած են ողբերգութիւնները որովհետեւ յայտնական տանող ողբերգակը իբր մրցանակ կը սպանար նոխազ մը:

(8) **Կարապետ Ութիւնեանց.** — Ծնած է 1823ին: Աշակերտած է Սկիւտարի ձեմարանին 1839էն 1840: 1848ին գացած է Բարիզ ուր Առեւտրական վարժարանէն վկայուած է: Կ. Պոլիս դառնալով 1852ին սկսած է հրատարակել *Մասիսը*, որուն խմբագրապետը եղած է մինչեւ 1884: Ունի բազմաթիւ թարգմանութիւններ ֆրանսերէնէ, որոնցմէ յիշենք Էօժէն Սիւի *Թափառական Հրեայն* եւ Ժիւլ Վէռնի կարգ մը վէպերը: Գրած է իր *Մանկութեան* եւ *Պատանեկութեան յիշատակները*, որոնք հրատարակուած են *Մասիսի* մէջ 1893ին եւ 1897ին: Մեռած է 1904 ին:

16. ՊԶՏԻԿ ՎՏԱԿ

Պզտիկ վըտա՛կ, որուն ջուրը անապակ (1)
Արագ արագ միշտ կը հոսի սըրավազ,
Քու եզերքիդ վըրայ կու գամ միայնակ
Հարցընելու քեզ ուրկէ՞ կու գաս, ո՞ւր կ'երթաս:

— Ո՛հ, ես կու գամ փապարէ մը մրմռալու
Եւ ջուր կու տամ մամոնններուն(2) *ու ծաղկին,*
Եւ հայելին իմ ջուրերուն անարատ
Կը ցոլացնէ միշտ երկինքի փառքն անգին:

Ասոր համար սըղոց հրճուանքն ունիմ ես
Կը վաղեմ միշտ և չեմ գիտեր ո՞ւր կ'երթամ.
Ան որ հեռու ղիս կը վրկէ լեռներէս (3)
Ընթացքս անշուշտ պիտի վարէ ինքնակամ:

Ժ. ՄՕՌԱԹԷԼ
Թարգմ. Հ. Ա.

ՆՇԱՆԱԻՈՐ ԽՕՍՔԵՐ

ԵՒ ՍԱԿԱՅՆ ԿԸ ՇԱՐԺԻ՛. — Երբ Գալիլէ Հաւատոյքնուիրեան(4) ներկայացաւ 1633ին՝ իր գրած այն գրքին համար ուր կ'ապացուցանէր թէ երկիրը կը դառնայ արեւուն շուրջը, հակառակ եօթանասուն տարեկան ալեւոր ծերունի մը ըլլալուն, ստիպուեցաւ ծունկի վրայ ձեռս կոչել իր կարծիքը որ հերետիկոսութիւն կը նկատուէր այն ժամանակ: Աւանդութիւնը կ'ըսէ թէ Գալիլէ, այս ձեռս կոչումէն ետքը, ոտքը գետնին զարնելով գոչեր է. «Ա՛յնուամենայնիւ սակայն կը շարժի՛»: Ասոր չափ է որ նշանաւոր գիտնականը թէեւ ազատեցաւ խարույկէ, սակայն հաւատաքննիչներու հակազդեցութեան տակ մնաց մինչեւ իր մահը:

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Ա.ճապակ.** — Կը ճանաչէ շատ մարդ: Նոյն իմաստով կը գործածուին նաեւ **զուռ, ջինջ, զուլալ, վճիտ, յստակ, անաւրաս, պայծառ, ակաճակիտ, պաղպաջուն,** եւայլն:

(2) **Մ.ամուռ.** — Մանրատերեւ բոյսերու ցեղ մը, որուն տեսակները 1800ի կը հասնին: Կը բուսնին ընդհանրապէս քարերու, ծառի բուներու, որմերու եւ փլատակներու վրայ, խոնաւ կամ ստուերոտ տեղեր: Թուրքերէն եօսուն, Ֆրանսերէն mousse:

(3) **Ա.ն որ հեռու զիս կը դրկէ լեռներէս.** — Այս բացատրութիւնը, որ շրջաբանութիւն մըն է, հոս կը ճանաչէ *Աստուած*, **Շրջաբանութիւնը** ոճի ձեւ մըն է որ փոխանակ առարկային անունը տալու պարզապէս յատկութեամբ մը կը ճանաչէ զայն:

(4) **Հաւատարմութիւն.** — Հերետիկոսները դատելու եւ պատժելու պատճառ ունեցող կրօնական աննշան ժողով մըն էր: 1184ին հաստատուած, այս ժողովը գործեց նաեւ Ֆրանսայի հարաւային կողմերը. դարուն Իտալիոյ եւ Սպանիոյ մէջ ալ Հաւատարմնականի ատեաններ կային: Նաթոլէոն դադրեցուց Հաւատարմնութիւնը 1808ին. սակայն 1814ին վերստին հաստատուելով, 1820ին վերջնապէս ջնջուեցաւ:

17. ԳԱՒԱԶԱՆ

Գաւազանը, եկեղեցւոյ մէջ, պաշտօնի և սահմանի յայտարար նշանակ է, և ձեռնադրութեանց առնն օրհնութեամբ և աղօթքով կը տրուի:

Գաւազանները, — որոնց նիւթը կրնայ ըլլալ փայտ կամ մետաղ կամ ոսկոր, և չատ քիչ անգամ բիւրեղ կամ ապակի, — հիմայ մեր եկեղեցւոյն մէջ երկու տեսակ են, վարդապետական, և եպիսկոպոսական կամ հովուական. տարբերութիւնը գաւազանին գլխուն զարդին վրայ է:

Վարդապետական կոչուած գաւազանը օձագլուխ է: Օձագլուխ գաւազանը Յունաց մէջ եպիսկոպոսներու յատուկ է, և այսպէս ալ եղած էր մեր մէջ նախնի դարերուն: Այլ երբ Լատինաց հետ յարաբերութիւնք սկսան և 1184ին Լուկիոս Գ. Լուկացի Հռոմի հայրապետէն մեր Գրիգոր Դ. Տղայ (1) Կաթողիկոսին ամբողջ քահանայապետական զգեստ մը ընծայ ղրկուեցաւ, և կիրառութեան ընդունուեցաւ, հին յունական հովուական խոյրն ու գաւազանը վարդապետներու մնացին, և նոր լատինական հովուական խոյրն (2) ու գաւազանը եպիսկոպոսներու սեփական դարձան:

Այդ հովուական գաւազանը, որ հիմայ եպիսկոպոսներու յատուկ է, կոր գլուխ ունի իր մէջ կրկին անգամ դառնալով: Ներկայացուցած առարկան աւելի տերեւազարդ ու ծաղկազարդ ոսոի կը նմանի, թէև բոլորովին արուեստական կազմութիւն ունի: Լատինացը միշտ տերեւով ու ծաղիկով է, բայց մեր մէջ կան նաև օձագլուխ հովուականներ որ կը ներկայացնեն միայն օձ մը գլուխը դէպ ի ներս կորացած և կրկին անգամ դարձած:

Կ. Պոլսոյ Մայր եկեղեցւոյն մէջ յատուկ գաւազան մը կայ որ չորսէ աւելի օձի գլուխներ ունի չորքը չարուած, և մէջտեղի գոնեան աւելի մեծ ու աւելի որոշ կերպով դրուած է: Այդ գաւազանը իր էութեան մէջ միևնոյն վարդապետական օձագլուխ գաւազանն է. չհնուելուն թուականը որոշ չէ, այլ հաւանական է որ յատկապէս չինել տրուած է եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւն չունեցող Պատրիարքներու համար (ինչպէս Գրիգոր Կ. Պոլսեցի (3) եայլք), որպէս զի ուրիշներէն տարբեր գաւազան ունենան:

Գաւազաններուն կարգին պէտք է յիշել նաև տօվորաբար ասա կոչուածը, որ պարզ երկար գաւազան մըն է ուղիղ և զարդարուն գլխով, զոր կը գործածեն

Պատրիարքը մայրաքաղաքին մէջ և առաջնորդները իրենց վիճակներուն մէջ՝ հանդիսաւոր ու պաշտօնական առիթներուն միայն, և իբր նշանակ իրենց իշխանութեան, այլ ոչ երբեք ծիսական գործողութեան առեն: Այդ գաւազանը՝ մեծահանդէս առիթներուն՝ եկեղեցականի մը ձեռքով Պատրիարքին կամ առաջնորդին առջեւէն կը տարուի, տանող եկեղեցականն ալ ձիաւոր՝ եթէ Պատրիարքը կամ առաջնորդն ալ ձիով կամ կառքով կ'երթայ: Այդ առային նման, բայց կարճ ու պարզ գաւազան մըն ալ կը կրեն իրենց ձեռքը Պատրիարքները կ. Պոլիս, և առաջնորդները իրենց վիճակին մէջ, սովորաբար չրջագայած առենին:

ՄԱՂԱԿԻԱ ԱՐԻԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՕՐՄԱՆԵԱՆ (4)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Դրիգոր Դ. Տղայ.** — Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց. 1173ին ընտրուեցաւ երբ Բառաւսուն տարեկան էր. պատօնավարեց Բսան տարի (†1193):

(2) **Հովուական խոյր.** — Յունաձեւ հովուական խոյրը բոլորտի է, այսինքն հիմայ մեր Բահանաներուն եւ վարդապետներուն գործածած սաղաւարտին կը նմանի: Լատինաձեւ հովուական խոյրին հոմանիշ է **չաթուլբագ.** կը բաղկանայ երկու տափարակ երեսներէ որոնք սրածայր կը վերջանան:

(3) **Դրիգոր Կ. Պոլսեցի.** — Կ. Պոլսոյ Պատրիարք էր 1764էն 1773: Գրած է իր *Ինքնակենսագրութիւնը*, որուն ձեռագիրը կը գտնուի Օրթագիւղ Անտոնեանց վանքը:

(4) **Մաղաքիա Արիեպիսկոպոս Օրմանեան.** — Ծնած է Կ. Պոլիս 1841ին եւ եպիսկոպոս ձեռնադրուած 1886ին. Կ. Պոլսոյ Պատրիարք է 1896էն ի վեր: Աստուածաբանութեան ուսուցիչ եղած է Էջմիածնայ ճեմարանին մէջ, յետոյ վարիչ Արմաշու Դպրեվանքին ուր դասախօսած է գլխաւորաբար Հայ. Եկեղեցւոյ պատմութիւնը: Իբր գրագէտ, ունի կարեւոր յօդուածներ Կ. Պոլսոյ պարբերականներուն եւ Ազգ. Հիւանդանոցի Օրացոյցներուն մէջ: Գրի ձեւով ալ ունի հայերէն, Քրանսերէն եւ իտալերէն հրատարակութիւններ: Հմուտ է լատիներէնի, ինչպէս նաեւ եւրոպական կենդանի լեզուներու:

18. ԿԵՆԴԱՆԱԿԱՆ ՊԱՏՈՒԱՍՏ

Գրեթէ ասկէ դար մը առաջ, Կառանժօ, Բարիզցի վիրաբոյժ մը, պատմեց թէ մարդ մը, որուն քիթը կռուի մը մէջ կտրուած էր, երկար ժամեր անցընելէ յետոյ, քիթը առեր իրեն բերեր էր դարման խնդրելով: Կառանժօ այդ խեղճ քիթը մաքրեց, խնամքով տեղը դրաւ, և մեծ զգուշանքով տեսաւ որ կատարեալ պէս տեղը փակաւ մարմնոյն այդ մասը, զոր ցեխին մէջէն հաներ և տաք գինիով լուացեր էր: Կառանժոյի վրան խնդացին, խաբեբայի տեղ դրին զինքը, և անունը ծաղր ու ծանակ (1) եղաւ: Ես ասկայն ըսածը իրաւ էր, ու խիստ չահեկան իրողութիւն մը դիտեր էր: Անկէ վերջը, այս տեսակ չատ իրողութիւններ հաստատուեցան, և մ'ը համար հազար(2) քիթեր, ականջներ և նոյն իսկ մատներ յաջողութեամբ տեղերնին դրուեցան: Սակայն հիմայ չատ աւելի զգուշանալի բաներ կը կատարուին:

Հիմայ գիտենք թէ ոչ միայն ժամերով, այլ օրերով կը պահպանուի կեանքը մարմնէն բաժնուած մասերուն մէջ: Ձեղի պիտի պատմեմ, իբր ապացոյց, փորձ մը, որուն վրայ թերեւս ժպտիք: Պզտիկ մուկիկ մը կ'առնեմ, պոչին ծայրէն երկու հարիւրամէթր կը կտրեմ, և այս պոչը խնամքով կը փակեմ պզտիկ սրուակի(3) մը մէջ: Սպիկա ընդլէս եաքը, սրուակը սեղանին կամ նոյն իսկ պատուհանին վրայ կը ձգեմ: Ձմեռ ըլլալով, բաւական ցուրտ է. ութը օր եաքը, կը հաւաստեմ զձեզ, այդ պոչը դեռ կենդանի պիտի մնայ: Ես ինչպէս կ'ուզէք որ սպիկայ ապացուցանեմ ձեզի: Իր տէրը դնելով: Սպիկա չատ դժուար բան է: Ո՛չ, մուկին, կամ ուրիշ որ և է միեւնոյն տեսակէ կենդանիի մը կռնակի մորթին վրայ

պզտիկ ծակ մը պիտի բանամ, և անոր մէջ պիտի մըտցնեմ պչէին կաթը, որուն մորթը առաջուընէ հանած եմ: Արդ, այս նոր վիճակին մէջ, պիտի ապրի, պիտի մեծնայ, այնպէս որ վեց ամիս հաքը, օրինակի համար, հինգ հարիւրորդամէթր երկայնութիւն պիտի ունենայ փոխանակ այսօրուան պէս երկու հարիւրորդամէթր ըլլալու:

Միեւնոյն արդիւնքը կրնամ յառաջ բերել առանիկով մը: Եւ դիտեցէք թէ մարմնէն զատուած այս մասերը իրենց նոր դիրքին մէջ պիտի զարգանան, միեւնոյն ձեւով ու միեւնոյն ժամանակի մէջ, իբր թէ իրենց բուն տեղը ըլլային:

ԲՕԼ. ՊԼՈ (4)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Ծարր ու ծանրակ ըլլալ.** — Կը նշանակէ ծալրելի եւ խայտառակ ըլլալ:

(2) **Համար հագար.** — Աշխարհաբարի յատուկ ոճ մըն է որ կը նշանակէ հազարաւոր:

(3) **Սրուակ.** — **Շիշ** (bouteille կամ carafe), **սրուակ** (flacon), վարի կողմէն լայն եւ վերի կողմէն նեղ մեծ կամ փոքր ամանիներ են որոնց մէջ կը դրուի ջուր կամ ոգի եւ է ըմպելիք: Խմելու համար գործածուած ամանիներն են **գաւաթ** (verre) ապակիէ շինուած, **բաժակ** (coupe), **ըմպանակ,** ելն: **Սկի** կամ **սկիհ** (calice) պատարագի յատուկ բաժակն է, որուն մէջ գինին կը սրբագործուի: **Սկահ** (ԹՀՈՓ) եւ **սկահակ** (ՖՒՆՃԱՆ) մեծ եւ փոքր ամանիներ են. նոյն իմաստը ունի նաեւ **թաս** (tasse): **Սափոր** նեղուկի յատուկ անօթ մըն է նեղ բերանով եւ մեծ փորով (ՐԷՆՔ, ԿՈՒՐՔ, cruche). **թակոյկ, խաւեակ, կահոյր** գրեթէ նոյն իմաստը ունին: — **Կուժ** ջուր կամ գինի պահուսկող աման մըն է որ կրնայ ըլլալ փայտէ կամ կաւէ, մեծ կամ փոքր: **Կարասը** (ԹԷՔ, jarre) կը նշանակէ կաւէ աման մը խոր եւ մեծափոր, որ կը պահուսկէ ջուր, գինի, ելն. փոքր կարասներուն կ'ըսուի **բդուղ** (ԹՎՆՕՂ): **Հաղարակը** պրտուով պատած գինւոյ աման մըն է (ԿՈՒՐԸ):

(4) **Բօլ Պէռ.** — Ֆրանսացի գիտուն (1833—1886):

19. ԱՌԱՋԻՆ ԲԱՌԸ

Անմեղուհակ, անբիծ մանկան
Արտասանած բառն առաջին՝
Ազնիւ բընազդն է բընութեան,
Գաղտ արձագանգ մարդուս սրտին,
Բառ զոր երկինք կը ղրկէ միշտ
Ձայն գործածող պզտիկ տղուն,
Որպէս պի ան յայտնէ իր վիշտ
Ինչպէս նաև իր ցնծութիւն:

Մերթ հեծեծող ու մերթ խնդուն
Ձայ զնփիւռն երգն հնչտօրօր
Որ դաս կու տայ քընարներուն
Երգերն իրենց խորհրդաւոր.
Հրեշտակներուն տաւիղն ոսկի,
Գովութիւններ, օրհներգներ բիւր
Զոր փաղանգներն (1) այդ երկինքի
Կը տարածեն հոն համաստիւռ.

Ջինջ աղբիւրը որ հեզօրէն
Կը սողոսկի, կ'անցնի նամէտ (2)
Անտառներէն ու դաշտերէն
Խոխոջիւնովն (3) իր թարմաւէտ.
Եւ թռչուններն ալ պաւրակին (4),
Որ կը ձօնեն դայլայլներով
Գարնան այգերգ մը կաթոգին,
Լեզուովն իրենց սիրագորով.

Բոլոր ձայներն այս հեչտալուր,
Ա՛չ, չեն հընչեր անուշ այնքան

Իր մանկիկին ոսկեզանգուր՝
Օրրանին քով հակող մօրկան,
Քան ձայնն անոր դողդոջ, տըկար,
Որ գիշերուան մէջ անդորրիկ,
Կը թոթովէ անգիտաբար,
Սա առաջին բառը. «Մայրիկ»:

ՇԱՒԼ ԼԱՖՕՆ
(Թարգմանիօրկի) Հ. Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՆԻՕԲԷ. — *Ըստ դիցաբանութեան, Նիոբէ ունեցաւ տասնըչորս զաւակ, որոնց եօթը մանչ էին և եօթը աղջիկ։ Իր բազմածնութեան վրայ հպարտ, համարձակեցաւ ծաղրել Ապողոնի (5) և Արտեմիսի (6) մայրը որ երկու զաւակ միայն ունեցած էր. տասնը իրենց մօր վրէժը լուծելու համար նետասլաց բրին մի առ մի Նիոբէի բոլոր զաւակները։ Դժբախտ մայրը ցաւէն ապառաժի փոխուեցաւ խոկոյն։ Դրականութեան մէջ, Նիոբէի անունը անձնատուրութեան է մայրական վշոյ։*

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Փաղանգ.**— Կը նշանակէ *խումբ* եւ ընդհանրապէս կը գործածուի հրեշականերու համար: **Ռառերու պատճառութիւնը** կը պահանջէ իւրաքանչիւր գալապար իր յատուկ բառով բացատրել. բառերու պատճառութեան հակառակ կ'ըլլար հոս բսել հրեշականերու **hos,** բառ մը որ յատուկ է ոչխարներու: Հայ լեզուի մէջ կան **խումբի** իմաստով բազմաթիւ բառեր, որոնք յատուկ գործածութիւններ ունին. այսպէս՝ կ'ըսուի ամասուններու **չոկ,** խազերու **երամակ,** գայլերու եւ շուներու **վոհմակ,** ձուկերու **վեսա,** թռչուններու **երամ,** կռունկներու **ատր,** ծաղիկներու **բոյլ,** խոտերու **դէզ,** եւայլն:

(2) **Նամէս.** — Կը նշանակէ **խոնաւ.** հոմանիշ են **նայ, տամուկ, գէջ:**

(3) **Խոխոջիւն.** — Կ'ըսուի աղբիւրի ջուրին հանած ձայնին: Բառերու պատճառութիւնը կը պահանջէ ըսել տերեւներուն **սօսափիւնը,** թմբուկին **դափիւնը,** զանգակին **ղօղանջիւնը,** գեհին **կարկաչիւնը,** հովին **մռնչիւնը,** ադոցին կամ խարտոցին **խռնդիւնը,** հոգեվարքին **հռնդիւնը,** թնդանօթին **բոմբիւնը,** սրինգին **սոյլը,** գնդակին **ջիւնը,** ծխնիին **ճռնչիւնը,** զենիթուն **շեմիւնը,** եւայլն:

(4) **Պուրակ.** — Կը նշանակէ *պզտիկ անտառ։* **Անտառի** հոմանիշ են **թաւուտ, մայրաւոր, շահար, ծառաստան,** եւայլն:

(5) **Ապողոն.** — Պատգամներու, բժշկութեան, բանաստեղծութեան, արուեստներու, հօտերու եւ արեւի չաստուածն է: Դելփիսի մէջ նշանաւոր տաճար մը կար Ապողոնի, ուր կ'արձակուէին դելփեան պատգամները:

(6) **Արտեմիս.** — Որսորդներու չաստուածուհին էր, բոս դիցաբանութեան:

20. ՊԱՐԻԿՆԵՐՈՒ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑԸ

Պարիկները (1), կ'ըսեն, երբ սիրտերնին նեղանայ, զուարճանալու համար, կ'երթան լուսագեղ տոհմուհիներու ծնունդին ներկայ կը գտնուին և կնքամայր կ'ըլլան անոնց. երբեմն ալ դղումները կաւքի փոխելով, մէջը կը նային կը պտըտին, բայց ես գիտեմ թէ առուտուր ալ կ'ընեն: Հրաշալի վաճառանոց մը կը բանան լերան մը գլուխը, խորհրդաւոր վաղնջուց քարերու մօտերը, զորս գործաւեղանի կը վերածեն, և անոնց վրայ կը ցուցադրեն, լուսնին ճառագայթներուն ներքև, իրենց դիւթական աշխարհին բոլոր ապրանքները:

Նախ հանրածանօթ յուռութները(2). ոսկեվից քսակներ որոնք, քանի պարպես, նորէն կը լեցուին, օթոցներ որոնք մտածումէդ աւելի արագ կը փոխադրեն զքեզ ուր որ ուզես, սեղանի սփռոցներ որոնք ուզած կերակուրներդ անմիջապէս կը հրամցնեն քեզի: Ցետոյ ասոնց

քով ի տես կը դրուին պէրանքի դիւթական հրաշալիքներ. ադամանդով բանուած ոսկեհուռ կերպասներ, հասկիէ մը աւելի խոշոր մարգրիտներ, մէկ կարկեհանով (3) ապարանջաններ, ակնախտիղ յակինթներ (4) և դեռ հազարումէկ սքանչելի բաներ:

Իրիկուն մը, քաղաքէն կը դառնար ժագլին. ճամբան կարճցնելու համար, ամայի ուղիէ մը անցաւ: Աստղերը կը նշուլէին երկինքին երեսը. կորուած խոտաբուն անուշիկ հոտը օդը կը լեցնէր, և սոխակը կ'երգէր. բայց ժագլին կը քալէր առանց բան մը լսելու կամ տեսնելու, որովհետև քաղաքին մէջ տեսածներուն վրայ կը մտածէր:

Շատ մը աղուոր բաներ իր վառասիրութիւնը արթընցուցեր էին. իր բազձանքները յաջորդաբար կուգային կ'անցնէին աչքին առջևէն առանց կանգ առնելու:

«Ա՛հ, կը խորհէր ինքնիրեն, եթէ երբեք կարենայի օր մը կեանքս իմ ըղձանքներուս համեմատ կազմել, ինչպէս մեր դրացուհին կը կազմէ իր կատաւ վուշին թելերովը, եթէ ըղձանոյշները (5) բանային առջևս իրենց դիւթագեղ վաճառանոցը, ինչեր պիտի ընտրէի:

Առանք մտքէն անցուցած միջոցին, մեծ ցախին (6) առջև հասաւ. լուսինը կը ճառագայթէր բլրակին կատարին վրայ, ուր նշմարեց պարիկները, որ իրենց սքանչելի վաճառքները կը շարէին: ժագլին կանգ առաւ ճիչ մը արձակելով, բայց առանց եանին դառնալու, որովհետև հետաքրքիր ու յանդուգն աղջիկ մըն էր: Պարիկները քովերնին կանչեցին զայն, և առաջարկեցին որ իրենց պերճանքներուն մէջէն ուզածը ընտրէ:

— Գնէ, գնէ՛, կը կրկնէին միահամուռ, և անոր աչքերուն առջև չողչող կը փայլեցնէին ոսկիները, ադամանդները, ծանրագին կերպասները:

— Ներեցէ՛ք, գեղանի վաճառուհիներ, պատասխանեց ժագլին, առանց չատ ահաբեկելու, բայց առանց գինը չեմ կրնար վճարել:

— Անանկ գին մը պիտի ուզենք որ պիտի կարենաս վճարել, պատասխանեցին պարիկները:

— Ինչ կ'ուզէք:

— Ամէն մէկ ընտրած առարկայիդ համար՝ մազէգթել մը պիտի տաս:

ժագլին կարծեց թէ զինքը կը ծաղրեն ու բողոքեց. բայց պարիկները իրենց առջարկութիւնը կրկնեցին, անոր աչքին առջև սփռելով իրենց բոլոր գանձերը:

Դեռատի գեղջկուհւոյն չունչը բռնուեր էր:

— Ամէն մէկ առարկայի համար մազէս թել մը, կրկնեց հաճոյքէն հեղձամղձուկ, և սկսաւ խոկոյն պարծիլ դիւթական վաճառանոցին մէջ, ամէն մէկ առած առարկային փոխարէն մէյ մէկ թել մազ վճարելով:

Բայց որչափ կը գնէր, այնչափ փափաքը կ'աւելնար. մատնիներուն եռեւէն ապարանջանները կուգային, և ապարանջաններուն կը յաջորդէին մանեակները, և դեռ ուրիշ հազարումէկ աղուոր բաներ:

ժագլին միշտ միևնոյն կերպով կը վճարէր, և այսպէս տևեց մինչև լոյս, առանց նշմարելու որ կամաց կամաց ճակատը կը մերկանար: Յանկարծ ձեռքը գլխուն տարաւ և ճիչ մը արձակեց, բայց չատ ուշ էր: Իր վերջին մազին թելն ալ տուեր էր գոհարազարդ սանտրի մը փոխարէն, և հիմայ կեղծամ (7) մը գնելու համար թել մը չէր մնացեր գլուխը:

Ճիշդ այդ պահուն լոյսը ծագեցաւ. պարիկները Թռան գացին ծաղրական քրքիջ մը արձակելով և, այդ խաբուսիկ պերճանքներուն տեղ, չորցած տերեւներ ու մամուռի չիւղեր միայն ձգելով:

Երկար տարի իր երկրին մէջ ժագլինը իրարու ցոյց կու տային իբրև խրատ մը, և այն տեսնէին ի վեր

Ծերունիները կ'ըսեն թէ իր բոլոր փափաքները դործադրել ուզողը քիչ առենէն լերկ կը մնայ, թէև ամէն մէկուն համար թել մը մազ միայն տայ:

Եթէ կ'ուզենք երջանիկ ըլլալ, չափ դնենք մեր բաղձանքներուն, որպէս զի զերծ մնանք սխալ պատրանքներէ և յուսախաբութիւններէ:

ԳԼԱՐԻՍ ԺԻՒԱՆՎԻԼ (8)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Պարիկ,** — Երեւակայական էակ, իգական սեռէ, որուն կը վերագրուէր գերբնական զօրութիւն մը: Պարիկները կը կրէին միեւ մոգական ցպիկ մը: Մեծ դեր կատարեցին Միջին Դարու մէջ, ուր առաջին անգամ Եւրոպացիք սկսան խօսիլ անոնց վրայ: Պարիկի պատմութիւնը պարսկական ծագում ունի:

(2) **Ճուռուք** (Բուլղ., talisman). — Պատկերներ, մեծատէ տախտակիկներ կամ ուրիշ առարկաներ, որոնց կը վերագրուէր գերբնական զօրութիւն: Այս իմաստով կը գործածուի նաեւ **հմայեակ:** Իսկ **բժիժ, բժժանիք** (amulette) կը կոչուին այն առարկաները զոր մարդիկ իրենց վրայ կը կրեն հիւանդութեանց եւ ձախողուածներու դէմ պահպանուելու հաւատքով:

(3-4) **Կարկեհան, յակինթ.** — **Կարկեհան** (Բզէ՛ղզը Ե-Բ-Ր, rubis) բանկագին կարմիր քար մըն է. նոյն իմաստով գործածուած են **յակինթ, կայծ** եւ **սուտակ,** որոնք կարմիր քարեր են: Թանկագին քարեր են նաեւ կանանչ գոյնով՝ **զմրուխտ** (Զէ-մըէ-Ր, émeraude), երկնագոյն՝ **շափիւղայ** (Շէօ Ե-Բ-Ր, saphir), կապոյտ՝ **փիրուզակ** (Բէբ-պէ, turquoise), զանազան գոյներով՝ **տպազիոն** (Բօբ-զ, topaze), մանիշակագոյն՝ **մեղեսիկ** (Ճէպէլէբ-Ն, améthyste orientale), բազմագոյն՝ **արեւակ** (-յնէ չէմ-, opale), եւայլն:

(5) **Ըղձաճոյշ.** — Պարիկ:

(6) **Ճախ** (-Բ-Բէ-բլէ օր-, bruyère). — Անմշակ տեղեր բուսնող թուփ մըն է երկարատեւ դալարիմով եւ ծաղիկներով: Կ'բսուի նաեւ **ցարասխ:** — *Ճախ աւել* կը կոչուի տեսակ մը *ցախ* որմէ աւել եւ խոզանակ կը շինուի: *Ճախ* կը նշանակէ նաեւ չորցած նիւղեր (Ը-լը ՂԶ-Բը), Ռամկօրէն *ցախաւել* կամ *ցախաւեր* կը նշանակէ անճարակ մարդ, որովհետեւ ցախ աւելը գէշ կ'աւլէ:

(7) **Նեղծամ.** — Կը նշանակէ *կեղծ ծամ,* այսինքն կեղծ մազ:

(8) **Գլարիս Ժիւանվիլ.** — Ֆրանսացի ուսուցչուհի որ ծնած է 1826ին: Հրատարակած է շատ մը դասագիրքեր, մանկավարժական ուղղութեամբ:

21. ՄՇՈՅ Ս. ԿԱՐԱՊԵՏԸ

Ահա արդէն հայ վանքի մը մէջ զետեղուած ենք: Տուին մեզի խուց մը որուն բոլոր կահկարասիքն էր հին գորգ մը և մեծ որմնադարան մը խուցին մէկ կողմը. պատերը մէկուկէս մէթր թանձր, ցած դուռ և փոքրիկ պատուհան երկաթէ ձողերով, կրակարան մը՝ գետնէն մէկ մէթր բարձր: Այս տխուր բնակութեան մէջ, ուրիշ զբաղում չկայ սթափեցուցիչ (որպէս և ձիով պտոյտներէ զատ), բայց եթէ գնենք Մուշի մենաձև դաշտավայրը զոր երկուքի կը բաժնէ Ագածանի և զոր կը պատեն բարձրաբերձ լեռներ՝ երկինքի կապոյտին մէջ ցցուած կատարներով:

Մշոյ Ս. Կարապետ վանքը(1), *ըստ աւանդութեան, հիմնուած է Ս. Գրիգոր Լուսաւորչէն, բայց չատ անգամ փլած կործանած է երկրաշարժով, և միշտ նորոգուած նոյն ծրագրով, վերջին անգամ* 1787ին:

Մենաստանը կառուցուած է լեռներու կողին վրայ: Երբ կ'իջնէինք երաշտ ու ամայի լեռնադաշտերէն, Ս. Կարապետի վանքը մեզի երեւցաւ իբր խաղաղաւէտ առանձնարան մը. ա՛լ մեր հիասիկ նայուածքը չէր հեռանար այն զանգակատուններէն, որոնց վրայ կ'իյնային մայրամուտ արեւուն վերջին նշոյլները, և որոնք դուրս կը ցցուէին կաղնիի անտառներուն կանանչութեան մէջէն: Բայց երբ մօտեցանք յուսախաբ եղանք:

Վանքին չինուածքն ու որմերը անխնամ պահուած կալուածի մը կը նմանին։ Եւ երբ մտնենք ներս՝ աւելի տխուր է ապրեցութիւնը։ Երկու բակեր կը կազմեն վանատան գաւիթը, որուն չուրջը կը տեսնուին միայարկ համարակապ խցիկներ. հոն կը գտնուին եպիսկոպոսին և վարդապետներուն բնակարանները, ինչպէս նաև դպրոցի, ուխտաւորներու և վանքին այլ և այլ պէտքերուն կարեւոր տեղերը։ Ամենուն ծածկն ալ հարթաձև է։

Եկեղեցին հայ ոճով է։ Ուղղանկիւն և գրեթէ չորեքկուսի գլխաւոր մարմինը, որ քանի մը պզտիկ պատուհաններ ունի, կը բառնայ իր վրայ երեք գմբէթ. ատոնց երկուքը որոնք արեւմայր են՝ աւազածածկ տանիքով ուր գոյացած խոռոչները, կը լուսաւորեն ներքին մասուռները, իսկ երրորդը՝ անգմբէթ՝ կը լուսաւորէ բա՛ւն եկեղեցին իր մանր լուսամուտներով։ Բազուորէ բա՛ւն եկեղեցին իր մանր լուսամուտներով։ Բազմաթիւ խաչանիշերու, և ուխտաւորներու քանդակած յուշագրութեանց մէջ, հազիւ կը տեսնուին քանի մը զարդաձեւեր՝ հիւսկէն (2) և բաւական նօսրը քանդակուած, որոնք լուսամուտներուն չորս կողմը կը պատեն։ Եկեղեցիին ներսը, հասարակաց են սիւները։ Խորանը կը չողայ ոսկեզօծ։ Անոր երկու կողմը պզտիկ դուռներ կան, ուրկէ կը մտնուի երկու մասուռները։

Ձախակողմեան է Ս. Աստիանոսի (3) մասուռը, որուն ոսկեզօծ դրսադները կը փայլփլին պայծառ՝ այդ կէս մթութեան խորը։ Այլ կողմի մասուռին մէջ է Ս. Յովհաննէս Մկրտչի գերեզմանը, որ միշտ կը մեծարուի։ այս մասուռն ալ ճոխ դրսադներ ունի։ Հոն կը հանգչի Ս. Յովհաննէս Մկրտչի նշխարներուն մէկ մասը։

Ս. Կարապետ վանքը, որ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքին իրաւասութեան տակ է, կը տանուսի ծայրագոյն վարդապետ մը։ Այս վարդապետը կը կրէ մանուշակ մետաքէ պարեգօտ (4), սև երկար վերարկու մը և վարդապետական գլխարկ։ Ան կը նստի Ս. Յակոբայ մեծ վանքին մէջ, ուր կը գտնուին նաև Պատրիարքարանը, Ս. Աթոռոյ մատենադարանը, Ս. Տիրամօր տպարանը, Ս. Յակոբայ տպարանը, Ս. Յակոբայ մեծ եկեղեցին, Ս. Աթոռոյ գանձատունը, Ս. Աթոռոյ ժողովարանը, Ս. Աթոռոյ դպրեվանքը, Ս. Աթոռոյ հիւանդանոցը, Ս. Աթոռոյ ուխտաւորանոցը, Ս. Աթոռոյ գերեզմանատուն

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Մեծ Ս. Կարապետ վանքը.** — Այս վանքը Մուշէն վեց ժամ հեռու նշանաւոր ուխտատեղի մըն է. վանքին այս նկարագրութիւնը գրուած է 1896ին:

(2) **Հիւսկէն.** — Հիւսուած (Եփրէ):

(3) **Ս. Սեփանոս.** — Ս. Պօղոսի աշակերտակից, Ս. Սեփանոս առաջին սարկաւագը եղած է առաքեալներէն ձեռնադրուած: Սուս վկաներ ամբաստանեցին զայն ըսելով թէ հայհոյած է Մովսէսի դէմ. Սեփանոս Քրիստոսի համար իր ունեցած հաւատքին վրայ հաստատ մնաց, եւ Հրեաները քաղաքէն դուրս քաշքշելով քարկոծեցին զայն: Այս սուրբը առաջին մարտիրոսն է, եւ այս պատճառաւ նախավկայ կը կոչուի:

(4) **Պարեզօս.** — Հոս կը նշանակէ կրօնաւորի պգեստ, բոլոր մարմինը ծածկող. հոմանիշ է **կապայ:**

(5) **Փակեղ.** — Եկեղեցականներուն գործածած գլխանոցը այսպէս կը կոչուի: 1845ին է որ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքին որոշմամբ արդի ձեւը ընդունուած է եւ հիմայ ամէն կողմ կը գործածուի:

22. ՏՂՈՒ ՄԸ

Ա՛լ մեծցար, արդա՛ս, թող սիրտդ ալ մեծնայ.
Բարւոյն ախոյեան քաղուկդ ըլլայ ժիր.
Եթէ տառապիս, քու բախտիդ վրայով
Յաւէ՛ն անխօսուկ, — բայց մի՛ գանգատիր:

Խօսէ՛ ու գըրէ՛, գործէ՛ անվրնաս.
Աչխարհքը մեծ է, սիեզերքն անծիր (1).
Կրնաս սըխալիլ, և մարդիկ ալ չսա՛ս
Քեզ հետ մոլորել, — բայց սուտ մի՛ խօսիր:

Եւ մրցակիցներդ երբոր անարժան
Կեանքի մէջ ըլլան քեզմէ նախընտիր,
Դուն ճամբադ քալէ՛, միշտ ուղիղ ճամբան.
Գուցէ դժկամիս, — բայց մի՛ նախանձիր:

Աչխարհքն է ըսէ՛պ չարին բարեկամ.
Թէ հոգիդ զգայ նողկանք դառնալիր,
Յոյց սուր քամահրանք (2) աչքերովդ անգամ,
— Բայց առելութեամբ (3) երբեք մի՛ նայիր:

Իսկ երբ փոթորիկէ խըռովք մը հոգիդ
Բընաւթեան գործը թըւի քեզ պատիր,
Եւ լոյսն Աստուծոյ չըհասնի մտքիդ,
Կրնաս մտմըտալ, — բայց մի՛ երկըպիր:

ԷՕԺԻՆ ՄԱՆՈՒԷԼ (4)
(Թարգմանիօրհն) **Զ. Ա.**

ՆՇԱՆԱԻՈՐ ԽՕՍՔԵՐ

ՍԱՆՈՒ՛Ր ՋԵԶՋ. — *Վելփիսի տաճարին (5) ճակատը զարձանագրուած էր այս նշանաւոր խօսքը, որ Մակրաս (6) երեւելի իմաստասէրին սիրելի սկզբունքն էր:*

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Տիեզերքն անծիր.** — Փոխանակ ըսելու *տիեզերքն անծիր է.* այս նախադասութեան մէջ էական բայը զեղչուած է: **Զեղչումը** ոճի ձեւ մըն է որ բառ մը կամ բառեր կը ջնջէ խօսքէ մը՝ աւելի արագութիւն եւ աշխոյժ տալու համար:

(2-3) **Քամահրանք, ատելութիւն.** — Անձ մը կամ իր մը յարգանքի կամ ուշադրութեան անարժան նկատելու զգացումն է: Քամահրել իմաստը կ'արտայայտեն նաեւ **արհամարհել** եւ **անգոնանել** բայերը: — **Ատելութիւնը** ուրիշի մը չարիք բաղձալու, անոր նկատմամբ թշնամութիւն տածելու զգացումն է:

(4) **Էօժէն Մանիւէլ.** — Ֆրանսացի գրագէտ (1823—1901), ուճի ժողովրդական գոյտրիկ էերթուածներ:

(5) **Դելփիսի տանարը.** — Դելփիս նիի Յունաստանի բաղաքներէն մէկն էր, ուր Ապողոն տանար մը ունէր եւ պատգամներ կ'արձակէր:

(6) **Սոկրատ.** — Յոյն իմաստասէր (468—399 Ք. Ա.): Մեծութեան մէջ կ'ապրէր, կանոնաւորապէս դասախոսութիւն չէր ըներ եւ ոեւէ գիրք չէ գրած: Խօսակցութիւնն էր իր աւանդման եղանակը, զոր ի գործ կը դնէր մեծ յաջողութեամբ: Սոկրատ երգիծանկարով կը ձաղկէր իր ժամանակակիցները, որոնցմէ ոմանք ամբաստանեցին զայն իբր ամբարիշտ: Դատապարտուեցաւ մոլախիղճ խմել, եւ արիւթեամբ ու պարզութեամբ սոսկալի թոյնին բաժակը տարաւ իր շրթունքին: Սոկրատի մեծ արժանիքն է այն սկզբունքը որով կը ճանչակէր թէ մարդիկ ամէն բանէ առաջ պէտք է ճանչնան իրենց պարտականութիւնները:

23. ՉՂՋԻԿՆԵՐԸ

Իբրեւ ճշմարտապէս գիշերային թռչուններ, չղջիկները լոյսէ կը փախչին. ցորչափ արեւը հորիզոնին վրայ է, իրենց որջին մէջ կը կենան, որ ծառի մը խոռոչը, ժայռի մը խորխոռոչ մէկ մասը, լքուած տանիք մը, ի հարկին չտեմարանի մը մէկ մութ անկիւնն է, ուր կը կենան իրենց հռաժկու մագիլներէն (1) կախուած, որոնցմով զարդարուած է իրենց թեւաճակներուն (2) ծայրը: Դարձեալ հոն կ'անցընեն ժամանակնին ցորչափ օդին բարեխառնումը իրենց մնունդին ծառայող ճանճիկներու, գիշերաթիթեռներու (3) բաւական առատ պաշար մը չպահէ:

Երբ մայրամուտ արեւուն յետին ոսկի հրթիռները չիջանին, եւ մռայլամած երկնակամարին վրայ՝ առաջին լուսաւորը երեւայ, երբ ծառերը սկսին սեւով ստուերոտիլ մթնշաղին մէջ, երբ տերեւներուն ներքեւ ապաստանած թռչուններուն զեղգեղանքը մրմունջ մը դառնայ, այդ մենաբանները դուրս կ'ելլեն չղջիկները ախթանալու համար այն տարրին զոր օդին ճշմարիտ զաւակները կը թողուն իրենց:

Չղջիկին ելքը միշտ յեղակարծ է, գրեթէ բռունն, ինչպէս այն ճիպը, զոր ափսոսած է ընել թռիչ առնելու համար: Բայց անգամ մը որ օդին մէջ նետուի, իր ալացքը բաւական արագ է, սակայն անկանոն, մանուածապատ. աղին անդին կ'ընդհարի միշտ եւ գրեթէ չարունակ խոտոր կ'ընթանայ: Հազուադէպ է որ լայն չրջագծի (4) մը վրայ արշաւէ. չատ անգամ իր որսորդութիւնը իր քնակարանները չուրջը կը կեդրոնանայ. որսի նուազութեան պատճառաւ միայն իր տարածքը կ'ընդլայնէ:

Չղջիկը սահպ, դօդոչին պէս, իր արտաքին երեւոյթէն մեր կրած տպաւորութեան զոհ եղած է: Կը սպանանեն զայն իր այլակերպ ձեւերուն նկարչած սարսափին պատճառաւ, չատ անգամ ալ գործ չունենալնուն կամ իրենց ճարպիկութիւնը ի գործ դնելու համար: Սակայն քիչ էակներ կան որ անոր չափ իրաւունք ունենան մեր երախտագիտութեան քանի որ անոնք կը փճացնեն փոքրիկ օձերը, որոնց պատճառաւ ճախճախուտ երկիրները մեզ քուն չեն թող տար:

Ժ. ՏԸ ՇԷՓՎԻԼ (5)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Մագիլ.** — Սուածայր եւ կոր եղունգներ առիւծի, վագրի, կատուի, գազաններու, եւայլն: **Ճիրան** սովորաբար գազաններու յատուկ է, մինչ **մագիլը** թռչուններու, թէեւ երկու բառերն ալ անխտիր կը գործածուին յաճախ թէ՛ գազաններու եւ թէ՛ թռչուններու համար:

(2) **Թեւճակ.** — Կը նշանակէ բի, բիակ: Հոս այս բառը գործածուած է նշանակելու համար չղջիկներու թեւերը:

(3) **Գիշերաթիթեռ.** — Գաւաթեւ եւ մանր գիշերային թիթեռներու տեսակ մը:

(4) **Շրջագիծ** (périmètre). — Որեւէ մարմնոյ կամ երկրաչափական ձեւի շրջապատող գիծը ուր կը յանգի այդ մարմնոյն կամ ձեւին տարածութիւնը:

(5) **Ժ. տը Շեռվիլ.** — Ֆրանսացի գրագէտ (1819—1898):

24. ԱՐՄԵՆԱԿ ՀԱՅԿՈՒՆԻ ԿԵԱՆՔԷՆ

Արմենակ Հայկունի(1), *Արսլանպէկ*(2) *իր ուսուցչութեան միջոցին, իրմէ չխրտչեցնելու համար տեղւոյն բնակիչները, անունց տարազը կը հագնի եղեր: Արսլանպէկէն այնպիսի պայմաններու մէջ կը մեկնի որ իր հագուստը փոխելու ժամանակ չ'ունենար, և այդ գիւղացիի տարազով կ'գոյիս կը հասնի: Ճամբան, Բեռայի կողմը, իրեն կը հանդիպի Տէր Գալուստեան՝ Յրիմի պատերազմին* (3) *առեն Դաշնակիցներու բանակին* (*) *մէջ ֆրանսական գունդի թարգմանը, որուն հետ բարեկամական կապերով կապուած էր, անոր պաշտօնակից եղած ըլլալով անգլիական գունդին մէջ: Տէր Գալուստեան Լիւքսէնպուրկ* (4) *կը հրաւիրէ Արմենակը քիչ մը տեսնուելու համար: Հայկունի կը համակերպի:*

Լիւքսէնպուրկ, որ դեռ նոր բացուած էր այն միջոցներուն, կարգ մը բարեկեցիկ առանձնաշնորհեալներու զբօսատեղին կը համարուէր: Մանաւորապէս Եւրոպացիներն էին որ հոն կը յաճախէին, և, ծանօթներու չրջանակէ մը դուրս, սովորական մահկանացուները չէին ընդունուեր հոն իսկ ներս:

(*) *Այս բանակը Սէբաստոպոլ էքսէմ էօմէր փաշայի ընդհանուր հրամանատարութեան տակ կը գտնուէր:*

Հազիւ թէ սեղանի մը չուրջը նստած էին, երբ սրճարանին ծառայողներէն մէկը կու գայ փափկութեամբ դիտել տալ թէ իր յաճախորդները դժգոհութիւն կը յայտնեն, որովհետև Հայկունի գիւղական տարազով եկած բաղձած էր իրենց մէջ, ինչ որ իրենց պատուաբեր չէին նկատեր, և կը խնդրեն որ մեկնի:

Արմենակ իր արժանապատուութիւնը վիրաւորուած կը զգայ, և, ի քէկ անզուսպ և քննադատելու հակամէտ, Լիւքսէնպուրկի յաճախորդներուն լաւ դաս մը տալու գաղափարը կը յղանայ վայրկենապէս:

Անմիջապէս սեղանին վրայ կը ցատկէ և «երկու խօսք ունիմ», կ'ըսէ անգլիերէն՝ ապշութեան մատնելով ներկաները, որոնք գիւղացիի մը բերնին մէջ անգլիերէն բառերուն թաւալիլը լսելով, ափիբերան կը մնան:

— Ներեցէ՛ք որ անգլիերէն խօսիմ, կ'ըսէ. իմ խօսքերս ֆրանսերէնի պիտի թարգմանէ բարեկամս:

Տէր Գալուստեան ֆրանսերէն կը հակիրճէ ներկաներուն թէ իր բարեկամը, հմուտ անգլիերէնի, կ'ուզէ քանի մը խօսք ըսել զոր ինք պիտի թարգմանէ ֆրանսերէնի: Ներկաները կը համակերպին ղինքը լսելու: Այն ատեն Հայկունի իր խօսքը կը չարունակէ, և չախչախիչ բացատրութիւններով ամօթապարտ կը թողու զանոնք.

— Դուք, կ'ըսէ Հայկունի, մարդը տարազէն կը դատէք. գիւղացիի կերպարանքով ըլլալուս համա՞ր չէք ուզեր որ ձեր մէջ գտնուիմ. բայց ես ալ մարդ եմ և քանով մը ձեզմէ ետ չեմ մնար: Եթէ այս հագուստով կը տեսնէք զիս, պատճառը չատ պարզ է: Տգիտութեան մէջ մնացած եղբայրներուս մտքին լոյս և անուշդ մատակարարելու համար էր որ հագայ զայն: Դուք որ ինքզինքիդ քաղաքակիրթ կը դատիք, ինչպէ՞ս կրնաք արդարանալ երբ ինձի պէս մարդ մը, որ անգլիական բանակին թարգմանը ըլլալու պատիւն ալ արժանացած

է, սակ իր հագուստէն դատելով, ձեր ընկերութենէն դուրս վտարել կ'ուզէք այսքան կոպտութեամբ։

Այս խօսքերը, իրենց բոլոր կծու հանգամանքով հանդերձ, ընդհանուր հաւանութեան կ'արժանանան, և կը սաստկեն ներկաները որ ներողութիւն խնդրեն Արմենակ Հայկունիէն։

ԱՐՇԱԿ ԱԼՊՕՅԱՃԵԱՆ (5)
մէկ գրուած քէն համառօտուած

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Արմենակ Հայկունի.** — Ծնած է 1835ին. նախ եէսի Գուլէի Ազգ. Ուրբանոցը, յետոյ Տոբթ. Համլինի Պէպէէի վարժարանը կրթուած է։ Ուսած է անգլիերէն եւ թարգման եղած է Խրիմի պատերազմին ժամանակ. յետոյ ուսուցչութիւն եւ խմբագրութիւն ըրած է եւ 1866ին չհաւորութեան մէջ մեռած։ Աշխատակցած է Գրիգոր Զիլինկիրեանի *Ծաղիկին* եւ խմբագիր եղած է *Զայնին*. գրած է վէպ մը՝ *Էլիզա*, եւ կարգ մը վիճաբանական գրուածներ կրօնիքվրայ։ Նոյնպէս հրատարակած է առողջապահական տետրակներ։

(2) **Սեբաստիոպոլ.** — Իզմիթի գաւառակին մէջ գիւղ մրն է։

(3) **Խրիմի պատերազմը.** — Այս պատերազմը տեղի ունեցաւ 1854—1855ին եւ վերջ գտաւ Ռուսիոյ պարտութեամբ։

(4) **Լիւթերպուրգ.**—Կ. Պոլիս, Բերայի շքեղ ճամբուն վրայ տեղատեղ մրն է, որ մինչեւ հիմայ ժամադրավայրն է գլխաւորաբար Բերայի առեւտրական եւ սեղանաւորական դասակարգերու ներկայացուցիչներուն։

(5) **Արշակ Ալպօյաճեան.** — Երիտասարդ բանասէր։ Գրած է ուսումնասիրութիւն մը Սրբուհի Տիւսաբի վրայ, մասնաւոր հատորի մը մէջ ամփոփուած, եւ կենսագրական ու ժամանակագրական յօդուածներ օրաթերթերու եւ հանդէսներու մէջ։

25. ԲՈՅՆԷՆ ՀԵՌՈՒ

Ապրիլ ծածկած էր մայտաներուն տակ
Թռչուններ ազուոր և ոսկեփետուր.
Ամոլ մը զբաղած ձայնով ներդաշնակ
Կը կրկնէր այն տեղ երգեր քաղցրալուր։
Բոյնին մէջ ճրչող ձագուկներէն մին
Այդ գեղգեղանքին ունկընդիր չ'ըլլար,
Եւ դէպ ի եզրը հակելով բոյնին,
Ծառերուն վըրայ կ'ինայ խօլաբար։

Երբ դեռևին ինկաւ թռչնիկին անընդոհ,
Ուզեց թափ մը տալ անզօր թեւերուն.
Հայրական տունէն թեւածել (1) հեռո՛ւ,
Եւ թռչըտէր (2) գլուարթ ու սիրուն։
Յանկարծ իր աչքին երեւցաւ աչխոյժ
Տարահասակ (3) երամ մը գողտրիկ.
Այդ թռչուններուն յանձնեց անընդոյժ
Իր թըռիչները դողդոջ ու փոքրիկ։

Բայց մեր թափառիկն հոս ու հոն ինկած,
Երբոր ա՛լ ուսաւ թըռչիլ (4) անվեհեր
Հովիտէ հովիտ կ'երթար անկասկած
Որոնելով միշտ նոր նոր ընկերներ.
Եւ իր յեղյեղուկ միտքն եղաւ պատճառ
Որ ձագը կըրնայ մնծ պատիժ, աւա՛զ.
Զի բոյնէն մեկնած ըլլալուն համար
Կերակուր եղաւ անգղի (5) մը ճիւաղ։

ԺԻՒԼ ՊԼՈՒԹՈՒՆ
(Թարգմանիօրկն) Հ. Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՏԱՆՏԱՂՈՍԻ ՏԱՆՋԱՆՔԸ. — Ըստ դիցաբանութեան, Արամազդ [6] գժոխքին մէջ գահավիժեց Տանտաղոս Լիւդացին անոր գործած մէկ քաոմեղի ոճիրին համար, և դատապարտեց զայն որ յաւիտեան տուպրակ անյագ ծարաւով և անօթութեամբ։ Եւ ինկնիները [7] ծառի մը կապեցին զայն, ականակիտ լճակի մը մէջտեղը պրաւն ջուրերը խոյս կուտան իր շրթունքէն երբ կը ջանայ ծարաւը յագեցնել, մինչ ծառին պտղալից ոստերն ալ գէպ ի վեր կը բարձրանան երբ ձեռքը կ'երկնցնէ պտուղները քաղելու համար։ Դրականութեան մէջ Տանտաղոսի բազդատուած են յաճախ այն անձերը որոնք կը ցանկան բանի մը՝ զոր չեն կրնար ունենալ։

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1, 2, 4) **Թեւածել, թռչիլ, թռչիլ**. — **Թռչիլ** կը նշանակէ թեւերու միջոցաւ օդին մէջ շարժիլ կամ կենալ։ **Թռչիլ** կը նշանակէ յանախակի հոս հոն թռչիլ։ *Թռչիլի* իմաստով կը գործածուին նաեւ **թեւածել, թեւել, ճախրել**, եւայլն։

(3) **Տատմահաւ** (ժողբջ, étourneau). — Ուղիղ կտուցով խայտաբղէտ թռչուններ որոնք *տատմով*, այսինքն խմբովին կը ճամբորդեն։

(5) **Անգղ** (ագդա, vautour).— Յափշտակիչ թռչուն, մեծ հասակով եւ պզտիկ գլուխով, երկայն եւ լերկ նիհոյ, ուժեղ մագիլներով, գարշահոտ եւ գիշակեր։

(6) **Արամազդ**. — Յունաց եւ Հռոմայեցւոց մէջ հայրն ու տէրն էր աստուածներուն։ Յաղթեց Տիտաններուն, իր եղբօր Պոսիդոնին շնորհեց Ծովը, Պլուտոնին՝ Դժոխքը, եւ ինքզինքին պահեց Երկինքն ու երկիրը։

(7) **Ինկնիները**. — Ասոնք երեք դիցուհիներ էին, զոր Հռոմայեցիները կը կոչէին **կատպիւներ**։ Դժոխքին մէջ կ'ապրէին, պատշճ ունենալով պատժել մարդոց ոճիրները։ Կը ներկայացնեն զանոնք օձախուիլ մազերով, մէկ ձեռքով բոցավառ ջահ մը բռնած եւ միւսով դաշոյն մը։ Իրենցմէ մէկն է Մեգերան, որուն անունը մեր լեզուին մէջ ալ կը գործածուի հիմայ, եւ կը նշանակէ «չար ու բարկացոտ կին»։

26. ԵՐԿՐԱՉԱՓԱԿԱՆ ՁԵՒԵՐԸ

Երկրաչափական գլխաւոր ձեւերը բնութեան առարկաներուն վրայ յաճախ կ'երեւան։

Արեւը չի՞ ներկայացներ մեզ պատկերը լուսափողփող շրջանակի մը, որուն ճառագայթները ուղիղ գիծերու կը նմանին։

Դիտեցէ՛ք ծաղիկները. անոնք լուղմազան ձեւերով կը զարդարեն մեր պարտէզները. երբեմն խաչի կը նմանին, երբեմն անիւի, զանգակի կամ ձագարի, և այսպէս կը պատկերացնեն մեզ քառանկիւնիներ, շրջանակներ, կոներ, եւն.։ Քննեցէ՛ք ծառերու բուները, տունկերու ցօղունները. անոնցմէ ոմանք գլաններու, ուրիշներ եռանկիւն, քառանկիւն կամ հնգանկիւն պրիսմակներու ձեւը ունին։ Երկրաչափական որոշ ձեւեր չին ներկայացներ պատուղներն ալ, դեղձը, նարինջը, սալորը, սանձը, չոճիի [1] կոնը [2]։ Պատատուկին [3] և նեապոլսին [4] տերեւը եռանկիւն է, բազեղինը հնգանկիւն, և ախրիշանինը [5] շրջանակաձեւ։

Յոհաննայի աղը բիւրեղացած է իրարու կպած պզտիկ խորանարդներու ձեւով։ Ադամանդը ընդհանրապէս ութանիստ մարմնոյ մը ձեւը ունի։ Վանակինը [6], որ բնական գեղեցիկ ապակի մըն է, պրիսմակային սիւնի մը կը նմանի բրգաձեւ ծայրով։

Ա՛յսպէս, մարդ բնութեան մէջ իր գտած բազմազան ձեւերը իրր օրինակ առնելով կատարելագործած է զանազան, և ծնունդ տուած է երկրաչափական ձեւերուն։ Յետոյ, այդ ձեւերը պատկերացուցած է իր բոլոր աշխատութեանց մէջ։ Իր բնակարանը երկրաչափական ձեւերու ճշմարիտ թանգարան մըն է. սալայատակը, ապա-

կին, առաստաղը քառանկիւններու, ուղղանկիւններու, բազմանկիւններու օրինակներ են, լուսամփոփը կրնի ձեւ ունի, պնակը և ժամացոյցը չրջանակը կը յիշեցնեն մեզ, սպասադարանը և հայելադարանը երկայնաձև խորանարդներ են, իսկ վառարանի խողովակը, ջուրի չիշը, լամպարի չիշը, ճրագը՝ անկատար կամ կատարեալ գլաններ:

Դիմագրութեան տեսակէտով չատ կարեւոր է ուրեմն երկրաչափական ձեւերու ուսումնասիրութիւնը. աչակերտները հարկ է չաճախ գծեն խորանարդներ, գլաններ, կոներ, ամէն դիրքով: Ասիկա պիտի սորվեցնէ իրենց տեսնել գլխաւոր գիծերը, երբ ուզեն բնութիւնը օրինակ առնելով պատկեր մը գծել:

Երկրաչափական ձեւերը ուսումնասիրող աչակերտը ճարտարօրէն զուգադրուած քանի մը գիծերով կրնայ թուղթին վրայ պատկերացնել չատ մը առարկաներ՝ ինչպէս պզտիկ ծաղիկները որոնք կ'ածին ճամբուն եզերքին վրայ, թթենիի փունջերը որոնք կախուած են մացառներուն երկայնքին վար, գեղջկական հիւղերը՝ կանանչութեանց մէջ կորսուած, հնամենի ուռենիներուն (7) սառեալ ին տակ ծածկուող ջրակոյտը, որուն վրայ կ'ևռուզուռայ բազերու չղփոցի երամը: Եթէ կաղնի մը ուրուագծէ, տերեւները մի առ մի չի քններ, այլ կռնաձև լուսը, գլխաւորագոյն ոստերը և սաղարթներուն պատասխանատուր կողմութիւնը: Եթէ օրինակէ սեպղինին (8) չնորհալի հովանոցակները (9), չի նայիր զանոնք կազմող իւրաքանչիւր ծաղիկին, այլ անոնց միացումով կազմուած ամբողջութեան: Եթէ դէմք մը ուրուագծէ, կը մոռանայ նախ գծել գլխուն ծիրը, և յետոյ դէմքին ձուաձևը. և այս ամբողջութեան մէջ, կը նշանակէ ամէնէն յայտնին, ամէնէն յատկանշական գիծերը՝ յօնքերը, բիրերը, ունգերը, բերնին ակօսը, մազերուն գլխաւոր խոպոպները, ինչ որ բաւական է պատկերը օրինակին նմանցնելու համար:

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Շուն** (չ–ւ–ղ, pin). — Մշտադալար ծառ, որուն ոստերը ճառագայթաձև կը տարածուին. ունի կոնաձև պտուղներ: Փայտը ընչիր է: Այս ծառին տաշեղները դիւրավառ են եւ կը կոչուին **մախր** կամ **մարխ** (ղ–ր–): Քառասուն տեսակէ աւելի շուն կայ: Կ'ըսուի նաեւ **սոճի:**

(2) **Կոն** (չ–ւ–ղ–ձ, pomme de pin). — Այսպէս կը կոչուի շուկի պտուղը:

(3) **Պատատուկ** (պ–ղ–ղ–ղ, liseron). — Զանգակաձեւ եւ գոյնզգոյն ծաղիկներով բոյս մըն է որուն ոստերը գետինը կը տարածուին կամ իրենց շուրջը գտնուած բոյսերուն կը փաթթուին:

(4) **Նեսաբոյս.**—Չուրին եզերքը բուսնող խոս որուն տերեւները ճեպի կը նմանին: Երկարակեաց է: Ունի ներմակ եւ կարմրորակ ծաղիկներ:

(5) **Ախրիզան** (հ–ռ–ի–զ–ն, capucine).— Դեղին ծաղիկներով բոյս մըն է որուն տերեւները պատերուն եւ ոստերուն կը փաթթուին:

(6) **Վաճառկի** (գ–ւ–ղ–ր–ձ, cristal de roche). — Թափանցիկ, ապակեձեւման եւ անկիւնաւոր քար, որուն կ'ըսուի նաեւ **բիւրեղ:**

(7) **Ուռենի** (ս–ե–զ–ի–ս, saule). — Ջրարբի վայրեր սիրող ծառ մըն է, նիզակաձեւ տերեւներով:

(8) **Սեպղինի** (կ–վ–շ–ի, carotte). — Բանջարեղէն մը, որուն բանձր ու մսեղէն արմատը ախորժանամ է: Դուրսէն կարմիր եւ ներսէն դեղին է:

(9) **Հովանոցակ.** — Կարգ մը բոյսեր կան որոնց վերի մասը հովանոցի կը նմանի, որովհետեւ իրենց կոթունները գրեթէ նոյն բարձրութեան կը հասնին հովանոցի շառաւիղներուն ձեւով. այդ մասերուն կ'ըսուի **հովանոց, հովանոցակ:**

27. ԱՐԱԳԻԼՆԵՐԸ

Անհրաժեշտ բարոյական յատկութիւններ կը վերագրուին արագիլներուն (1), ինչպէս ժուժկալութիւնը, հաւատարմութիւնը, որդեսիրութիւնն ու ծնողասիրութիւնը, որ

այդ թռչունները միշտ յարգուած են հին և նոր բոլոր ժողովուրդներուն մէջ։

Եթէ հաւատանք այս թռչունին բարքերը ուսումնասիրող մեզ ծանօթ պատմիչներուն, արագիլը կարծուածէն շատ աւելի երկար ժամանակ կը մնուցանէ իր պզտիկները, և շատ աւելի սրտառուչ խնամքներ կը տանի անոնց։ Երբ կը տեսնէ որ իր ձագերը բոյնէն դուրս կը թռչին և օդին մէջ թեւածելու փորձեր կ'ընեն, կը հետեւի անոնց, կը քաջալերէ և իր թռիչներուն վրայ կը կրէ զանոնք. եթէ նշմարէ թէ վտանգ մը կը սպառնայ անոնց, քովը կը կոչէ զանոնք. եթէ անոնց վրայ յարձակող մը ըլլայ, կը պաշտպանէ զանոնք, և տեսուած են արագիլներ որոնք նախընտրած են սպաննուիլ իրենց ձագերուն հետ, քան ձգել որ անոնք մնանին լքուած։ Տեսնուած են արագիլներ որոնք սիրոյ և նոյն իսկ երախտագիտութեան նշաններ ցոյց տուած են վիրաւորուած հիւրընկալող վայրերուն և ասպնջականներուն համար. կը հաւատան թէ արագիլները կը կափկափին (2) երբ կ'անցնին դուռներուն առջեւէն՝ իբր թէ ուզէին խմացնել բնակիչներուն իրենց մեկնումը կամ վերադարձը։

Բայց այս բարոյական յատկութիւնները բան մը չեն բաղդատմամբ այն գործօտ խնամքին զոր արագիլները միշտ կը տանին հիւանդութեան տկարացած և որս վնտռտելու անկարող դարձած իրենց ծնողքներուն։ Յաճախ տեսնուած են երիտասարդ և ուժեղ արագիլներ որոնք ուրիշներուն բերած են իրենց ձեռք անցուցած մնունդը։ Հինները այնպէս կը կարծէին թէ սակայ օրինակ մըն էր բնութեան կողմէ մեզի արուած, և թէ աստուածները անասուններուն մէջ դրած էին այս բարեպաշտ զգացումները իբր դաս ծառայելու համար մարդոց որոնք յաճախ զուրկ գտնուած են այդ զգացումներէն։

ՊԻՖՕՆ

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Արագիլ** (լեռլէֆ, cigogne). — Բարձր սրունքով թռչուն մըն է, սրածայր կտուցով. ճիտն ու ոտքը շատ երկայն են, փետուրները սեւ ու ճերմակ։ Գետերու եզերքը եւ ճախճախուտ տեղեր կ'ապրի, ու կը սնի գեղուններով, թռչուններով, ձուկերով։ Իր բոյնը կը շինէ ծառերու եւ տուներու բարձունքին վրայ։

(2) **Կափկափել.** — Կը նշանակէ լսեցնել այն ձայնը, զոր ակռաները կը հանեն իրարու զարնուելով։ Արագիլները ձայն չունին. երբ անոնցմէ՝ իրենց ծնօտներուն բախումէն կառաչ մը կը լսուի, զոր կը կոչենք *կափկափում*։— **Կափկափել** ի հեռ պէտէ չէ շփոթել **կարկափել**, որ կը նշանակէ բերանը գոց մնչել կամ մրմռալ։

28. ԽՐՏՈՒԻԼԱԿԸ (1)

Լայն գլխարկով՝ սիրուն Անոան երբ երեւար
Պարտէզին մէջ, ճնճղուկները հոլով աչխոյժ
Իր ափերուն մէջ կու գային կրծել ըզգոյշ,
Կեռասները զոր կը քաղէր անոնց համար։

Թռչուններուը կու գային միշտ զըւարթագին
Միշտ անօթի էին անոնք, Անոան յօժար,
Պարտիզպանը կը բողոքէր, կը մրմըռար,
Չէր յաջողեր սակայն վերջ տալ այս քմայքին (2)։

Մեռա՜ւ Անոա։ Զար պարտիզպանն յաջորդ առտուն
Լայն գլխարկը կեռասենուոյն դըրաւ գլխուն.
Ճնճղուկներուն դէմ որկրամոլ՝ խրտուիլ մ'էր աս (3)։

Անգո՛ր հընարք. խօլ թռչուններն ընտանօրէն կ'ուզեն տեսնել քուրիկն իրենց, կուգան նորէն. եւ չի մընար ծառին վրայ ոչ մէկ կեռաս:

Հետեւողութիւն
Հ. Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՆԻՒԹՐՆԻ ԽՆՁՈՐԸ. — Նիւթը(4) երկար տաներ ի վեր կ'ուսումնասիրէր մոլորակներու շարժման մասին Քեպլերի (5) յայտնած տեսութիւնները: Օր մը, երբ իր պարտէզին մէջ խնձորենիի մը շուքին տակ նստած կը խորհէր այդ տեսութեանց վրայ, խնձոր մը ինկաւ իր ոտքերուն առջեւ. այս պզտիկ միջոցէն ներշնչուած, սկսաւ մտածել թէ ինչ է այն եզական ուժը որ դէպի երկրին կեդրոնը կը քաշէ մարմինները, որոնք չեն կրնար յարաճուն արագութեամբ ցանկարծ փայլակ մը լուսաւորեց իր միտքը: Նիւթըն յղացեր էր տիեզերական ձգողութեան օրէնքը, զոր իր հաշիւները քիչ ետքը հաստատեցին: Նիւթընի խնձորը կը սիրուհակուի հակկշռելու համար թէ յաճախ կարեւոր արդիւնքներ յառաջ կու գան աննշան պատճառներէ:

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1, 3) **Խոտուիլակ. Խոտուիլ.** — Մարդու ձեւով նագուած փայտէ ձող՝ զոր պարտէզներու կամ այգիներու մէջ կը գետեղեն, որպէս զի թռչուններ վախնալով չկնասեն բոյսերուն:

(2) **Ճմայլ.** — Այս բառը եւ իր երկու նոմանիշները, **Ճմահաճոյք** եւ **Ճմոյլ**, նորաբանութիւններ են որ կը նշանակեն շուտով անցնող անխորհուրդ փափաք մը կամ նապակ մը:

(4) **Նիւթըն.** — Նիւթըն (1642—1727), անգլիացի նշանաւոր բանակագէտ, բնագէտ, աստղագէտ եւ իմաստասէր, գտած է ծանրութեան եւ լոյսի տարբաղադրութեան օրէնքները: Միխքարեանճ Նիւթընի անունը տառադարձութեամբ Նեւտոնի վերածած են:

(5) **Քէպլէր.** — Գերման աստղագէտ (1571—1630): Կանուխէն ուսումնասիրեց ուսողութիւնը, եւ մշակեց գայն իր բոլոր կեանքին մէջ: Նշանաւոր եղած է իր աստղաբաշխական գիւտերով:

29. ԱՂԹԱՄԱՐԱՅ ԿՂԶԻՆ

Աղթամարը չրջապատող ծովուն չարունակաբար բարձրացող ջուրերը տարուէ տարի կոխած են անոր եզերքները, որով այս կղզին հետզհետէ պզտիկցած է: Ծովուն սաստարած բլլալու են անչուշտ պարբերական երկրաշարժները, ցամաքի անզգալի բարձրացումներն ու ցածումները, ինչպէս արդէն սանոյ քայքայիչ հետքերը կ'երեւան:

Հարաւային արեւմտեան կողմէն նայողին՝ քարացած վիթխարի կէտ ձուկի (1) մը երեւոյթը կ'ընծայէ կղզին, հարաւէն դէպ ի հիւսիս երկնցած, և իր պոչին մէկ մասն ու ցից հակայ գլուխը ջուրէն վեր բարձրացուցած: Գլխուն կողմը կը գտնուին քանի մը քարայրներ, որոնցմէ մէկը մանաւանդ, նոր գտնուած այր մը, նշանաւոր է իր երկարութեան ու քաոսային (2) հանգամանքին պատճառաւ:

Այդ այրը երթալու համար հարկ էր անցնիլ սեպ ճամբէ մը, որուն մէկ կողմը ահագին ապառաժ մը կը բարձրանայ, իսկ միւս կողմը սոսկալի զառիվայրով մը դէպ ի անդնդախոր ծովը կ'իջնէ: Երեք չորս վանական ընկերներով ճամբայ ելանք յափսիթերս (3) գնացքով. ետեւ քայլ մը կրնար զմեզ թաւալգլոր մինչեւ ծովուն խորը գահավիժել ապառաժներուն վրայէն:

Առանց վեր կամ վար նայելու կ'երթանք արագաղով: Քիչ մըն ալ, և ահա այրին մօտ ենք: Հիմայ, կը վառենք մեր հատ ու երկար մոմպատեռները (4). երկար չուան մըն ալ միասին առած այրը կը մտնենք, և յառաջ երթալով խոր անդունդ մը կը տեսնենք մեր առջեւ բացուած, մէկ պատէն մինչեւ միւսը հազիւ մէկ կան-

գուն լայնութեամբ: Մէջքիս կը կապեմ չուանը, որուն ծայրը երիասարդ ընկերներս կը բռնեն ամուր մը, և կը սկսիմ վայրէջքը, առանց ուր յանգիլս գիտնալու:

Քիչ վերջը ինքզինքս խոնաւ յատակին վրայ կը գտնեմ. ընկերներս կը միանան ինծի և հետզհետէ առաջ կ'երթանք այրին ծայրը գտնելու յոյսով. սակայն կը ստիպուինք կանգ առնել, որովհետև վերէն վրթած ապառաժ մը նեղցուցած էր անցքը, և մեր ճամբան չա-բռնակելու համար հարկ կ'ըլլար սողոնի ձև առնալ որուն տրամադիր չէին մեր հասք իրանները: Ուստի կը ստիպուինք ետ դառնալ:

Այս այրին մէջ մանաւորապէս աչքի կը զարնէին չիաքարեր (5), պակաքարեր (6), որոնք թուխ, սունկի և խաղողի ողկոյզներու ձեւեր ունէին. տեղ տեղ վերէն վար կ'երկննային սրածայր. անոնցմէ ոմանք առաստաղէն մինչև գետին հասնելով սիւներու ձեւը ստացած էին, իսկ յատակին վրայ գտնուածները արձանիկներու նման կ'ընծայէին: Ամբողջ այրը բաղնիքի պէս ծածկուած էր քրտինքի խոշոր կաթիլներով, որոնք առաստաղէն մերթ ընդ մերթ վար կը կաթէին:

Այս այրը 1900ին գտնուած է Աղթամարայ վանքին մէկ երկու սարկաւագներուն միջոցաւ. առնցմէ մէկը որ լոգի հետ էր, պատմեց թէ երբ առաջին անգամ այրին դրան քով հասած էին, պատի ճեղքուածքի մը մէջ չուչփայով (7) փաթթուած խոշոր գլուխ մը տեսած էին, և երբ ուրախութեամբ ձեռք երկնցուցած էին զայն վերցնելու, ահա բոլորովին փոշեկոյտ մը դարձած էր:

Կղզւոյն մէջտեղերը աղքատ են բուսականութեան կողմէ, իսկ անոր եզերքներէն չատերը, որոնք աւելի հողային են և ծովու խոնաւութեան ենթակայ, բաւական ճոխ բուսականութիւն կը ներկայացնեն, մանաւանդ

գարնան առիւնները երբ կանանչ գորգերուն վրայ կ'ելուեան համապիսւ բազմազան ծաղիկներ, վայրի ծառեր, հոծ թուփեր: Կան նաև տեսակ տեսակ թռչուններ, որոնցմէ ոմանք իրենց ցախաբոյներով (8) ծածկած են «Քարի գլուխ» կոչուած բարձրաբերձ ապառաժը. այս պատճառաւ այդ վայրը «Թռչնոց քաղաք» կը կոչուի. անոր մօտ գտնուած աշտարակաձև ապառաժներէն մէկն ալ «Թռչնոց ժամ» կոչուած է, որովհետև թռչունները թառելով կ'երգեն հոն:

Այդ թռչուններուն տեսակը քանի կը հասնի, թէ ջրային, թէ ցամաքային, որոնց նշանաւորներն են արօր (9), ձայեակ (10), բադ, սագ, բազէ, սև ագռաւ, աղաւնի, սարեակ, և ճնճղուկներ. այս վերջիններուն մէկ տեսակը մանգղաքեւիկ կը կոչուի, և գիշեր առեն երբ վառ խարոյկ մը կը տեսնէ, անոր լոյսէն հրապուրուած, ինքզինքը մէջը կը նետէ՝ իբր պատրաստ խորտիկ խարուկավառին:

Բայց ամբողջ կղզիին մէջ չորքոտանի չի գտնուիր բայ ի 20–30 կատուներէ, որոնք ընտանի վիճակէ վայրենութեան փոխուած կը թափառին դէս ու դէն՝ որսալով թռչուններ, մանաւանդ օձեր: Երբ այս կատուները օձ ուտեն, անկէ ետքը իրենց դեղթափ կ'ուտեն տեսակ մը բոյս որ թորթիկ կը կոչուի, թանձր տերեւներով, և մանր ու կապոյտ ծաղիկներով: Կը պատմուի թէ անգամ մը, ձմեռ առեն, օձ մը գտնելով կուտան կատուի մը, որ թունաւոր սողունը ուտելէն քիչ վերջը կը սատկի, այն եղանակին թորթիկ գտնել չկրնալուն համար: Այս կատուները ամբողջ ամառը բացօթեայ կեանք անցընելէ վերջ, ձմեռը վանք կու գան խմբովին, և կը կերակրուին վանականներէն:

Աղթամարայ կղզւոյն կլիման հաճելի է. ամառը չատ տաք չ'ըներ, ոչ ալ ձմեռը սաստիկ ցուրտ, այնպէս

որ ձմեռուան մէջ տեղ տեղ կանանչներ ալ կը գտնուին։ Գալով իր ընդարձակութեան, ըսեմ թէ այս տեսակէտով երրորդն է վանայ ծովու չորս կղզիներուն (11), *և քառասնի մակոյկով 40 վայրկեանի մէջ կարելի է իր չորջանը ընել։*

Քանի որ կղզին կէտ ձուկին նմանցուցինք պէտք է գիտնալ թէ Աղթամարայ վանքին չէնքերը, այսինքն վեհարան (12), *սենեակներ, դպրոց, եւն., ինչպէս նաև արդի Ս. Խաչ եկեղեցին կը գտնուին անոր գլխուն և պոչին մէջտեղ, ճիշդ կռնակին վրայ։ Ս. Խաչ չինուած է Փրկչի 921 թուականին։ Գրեթէ հազար տարիներէ ի վեր այս հին եկեղեցին, հակառակ երկրաչարժներուն, դեռ կանգուն կը մնայ իր հակայ գմբէթով և նկարէն պատերով։*

Խ. ԼԵՒՈՆԵԱՆ (13)
մէկ յօդուածէն հատնտուտուած

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Կէտ** (դ-լէ՛ն. baleine).— Ծովու մէջ ապրող մեծագոյն կենդանին է՝ ասպնաւորներու ցեղէն։ Կրնայ ունենալ մինչեւ 25 մէթր երկայնութիւն։ Գլուխը վիթխարի է, մարմնոյն մէկ երրորդ մասին չափ։

(2) **Բառոպային.** — Ածականն է **բառս** գոյականին, որ կը նշանակէ արարչութենէն առաջ՝ նիւթին, տարերուն ընդհանուր խառնուածքը։ Այս բառը գրուած է նաեւ **բառս, բահու,** որովհետեւ հայ լեզուի մէջ **ո** տառը **ա** տառէն եօթը չի գար բայց նիւթայ ընդհանրացած է **բառս** ձեւը։

(3) **Ցափսիթիս երթալ.** — Ոտերուն եւ ձեռքերուն վրայ չորհոսանքի պէս հալել։

(4) **Մոմպաս** (չ-մ-). — Մոմով պատած բամպակէ երկար պատոյտ մըն է իւղ իր վրայ փաթթուած, զոր կը գործածեն գեղեցիկ մատանիներ եւ ուրիշ նմանօրինակ մուտ տեղեր լուսաւորելու համար։

(5, 6) **Շբահար, պտկահար.**— Կրային բարացումներ են որոնք կը կազմուին անձաւներու մէջ հողին մէջէն մղուող ջուրերուն ազդեցութեամբ։ Երբ այս բարացումները կը կախուին բարձրացաւ կամարներէն դէպ ի վար երկայն ու գլանաձեւ, կը կոչուին **շբահար** (stalactite), իսկ երբ անոնք գոյացած են գետնին վրայ եւ դէպ ի վեր կը բարձրանան կը կոչուին **պտկահար** (stalagmite)։ Յաճախ շբահարերն ու պտկահարերը հրաշալի ձեւեր կ'առնեն. երբեմն ալ իրարու կը միանան եւ կը կազմեն սիւներ։

(7) **Շուշփայ.** — Մաճուր կտաւի կտոր որ սկիհին ներքեւ կը դրուի կամ սկիհը մաքրելու կը ծառայէ։ Կը գործածուի նաեւ եկեղեցւոյ սեղանին վրայ գործածուած ոեւէ կտաւի իմաստով։

(8) **Յախաթոյն.** — Յախով շինուած բոյն։

(9) **Ասոր.** — Մէկ սրունքով, երկայն կտուցով, թուխ փետուրով վառեակի մեծութեամբ թռչուն մըն է որ ծովեզերքները կը բնակի։

(10) **Ձայեակ.** — Տեսակ մը ագռաւ։ Ամառը անտառներու մէջ կը բնակի. կ'ուտէ պտուղներ եւ պզտիկ թռչուններ։

(11) **Վանայ ծովուն չորս կղզիները.** Այդ կղզիներն են *Աղթամար*, ուր գտնուած վանքը աթոռանիստ եղած է ԺԲ. դարէն ի վեր Աղթամարայ կաթողիկոսներուն, *Առէչ* որ ամէնէն պզտիկն է չորս կղզիներուն մէջ եւ ամայի է նիւթայ, *Կտուց*, ուր վանք կայ յաճուն Ս. Կարապետի, եւ *Լիմ*, որ վանայ ծովուն մեծագոյն կղզին է եւ ունի մեծաստան մը յաճուն Ս. Գէորգի։

(12) **Վեհարան.** — Կաթողիկոսի յատկացած բնակարան։

(13) **Խ. Լեւոնեան.** — Վանցի հայ գրող, որուն մէկ կարեւոր աշխատասիրութիւնը Աղթամարայ կաթողիկոսութեան վրայ, բանի մը տարի առաջ արժանացաւ Իզմիրեանց մրցանակին։

30. ԽՔՈՒՄԻՆ ԳԻՇԵՐԸ

(Հնդկաց)

Բաղաքը կը հնծէր ձիւնին սակ, որուն փաթիլները (1) *բարակ կը մաղուէին երկինքէն՝ անցորդներուն դէմառն։ Առաւօտուգարեան դատաստէն մինչև Մայր եկեղեցիին որմը բռնած էին երկու չարք մուրացիկներու, ցնցոտիներ հագած ու դողդոջուն, որոնք աղաչանքի*

հեծկլտանքով ձեռք կ'երկնցնէին անդադրում, առանց յուսահատելու իրենց ափերուն պարապ ամփոփումէն։

Յիսուսի Ծնունդին դարեւոր նախատօնը նոր եռանդ մը ձգած էր ժողովուրդին մէջ, որ տօնական պճնոտ զգեստաւորումով եկեղեցի կը վազէր տեղ մը գրաւելու համար հոն։

Խթումի իրիկուան դրակարդաց մանուկները, իրենց պլորած գիրքերը հազուագիւտ մագաղաթի գլաններու պէս խղճմտօրէն անուշած, հրճուանքի բնազդական զեղումով՝ տարիքոտ մարդերու լրջութիւնը քաշած իրենց երեսին՝ իրենց մայրերու քղանցքին կը կառչէին, չկոխկռտուելու կանխամտածումով։

Տօնական այդ իրիկունը՝ նորէն կը զարդարուէր Բեթղեհէմի (2) ու Նազարէթի (3) ճանկաւէտող նարնջածաղիկներով։ Ուրախութիւնը ժպիտի վարդեր կ'ուրուագծէր ամէնուն դէմքին վրայ։

* * *

Մութ փողոցները՝ ա՛լ ամայացած անցորդներէն՝ կը պապզային (4) ձիւնի սառած բիւրեղներով։ Ժողովուրդը արտօնօք տուն մտած էր Խթումի սեղանը վայելելու համար։ Պատուհանները՝ իրենց խղճամտած թուղթերէն դուրս հեզեզներու պէս լոյս կուտային։ Նոյն իսկ մուրացիկները կրցած էին մխիթարութեան բարիքը առնել իրենց հետ հետեւեալ օրուան ողորմութիւնները հաւաքելու ճակատագրական պատրաստականութեամբ։

Տնակ մը միայն՝ պարէզներու մէկ անկիւնը նետուած՝ չէր կրնար վայելել Խթումի օրհնութիւնը։ Իր բնակիչները — կին մը, կոյր հայր մը և տղեկ մը — դիպուածով մոռցուած էին նոյն իրիկունը։ Խթումի գիշերը ժանաւանդ զգացին անոնք՝ աղքատիկ կեանքի մը ներշնչած բոլոր դառնութիւններէն վերջ՝ իրենց այսերուն վրայ տաք տաք արցունքներու սառիլը։

Եթէ երբեք գիշերուան ցուրտին՝ մէկը յանդգնութիւն ունեցած ըլլար այդ մոռցուած տնակին չուրջը թափառելու, պիտի տեսնէր բարեկիրթ մատաղաչափ մարդ մը, հեռաւոր դրացին այդ մոռցուած հիւղակին, որ Բեթղեհէմի լեցուն զուարթութենէն մեկուսացած, մտերին անչուք տեսքը ունէր, պիտի տեսնէր այդ բարեկիրթ մարդը, որ դուրս կ'ելլէր իր տունէն՝ իր մեղեներուն յիշատակովը նախագրաւուած՝ մատաղի ծրարը բռնած ձեռքին մէջ։

Մատաղաբաչխը տնակը գտնաց ուղղակի, առանց մեծ ճիգի հրեց անոր դռնակը, որ փականք չունէր արդէն, մէկ կողմ դրաւ իր պատրաստած ծրարը, նշմարուիլ չուզողի մը զգուշութեամբ, ու հապճեպով մեկնեցաւ անկէ։

Կինը տեսաւ իր դուռնէն ներս ստուերի մը մուտքը. և անօթի տղան՝ առանց յանկարծական չարժումի՝ բնազդի թելադրութեամբ դէպի դուռը նայեցաւ անգամ մը։ Կինը ուռած աչքերով քակեց ծրարը, և տղեկը՝ ուրախութենէն այլայլած՝ հիմայ հալիս թէ կը մտածէր քիչ մը առաջ մութին մէջ իր տեսած ստուերին և այն ձեռքին վրայ, որ մտնդի այդ ճոխ ծրարը կը բերէր իրենց։

Աչազուրկ հայրը, իր տղուն հարցումներուն պատասխանած ըլլալու համար, բաւ անոր.

«Տղա՛ս, Յիսուս ծնաւ մտերին մէջ, հրեշտակները աւետիս տուին դաշտի հովիւներուն, որոնք դէպի մտերը վազեցին Յիսուսը տեսնելու, և իրենց հետ ուխտարներ իրր ընծայ տարին անոր։ Յիսուս այդ ուխտարները մատաղ ընել տալով ղրկեց մեզի պէս աղքատներուն, որպէս զի մենք ալ ուրախանանք իր Ծնունդին օրը։»

ՄՈՒՇԵՂ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ (5)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Փարիլ.** —Ռամկական բառ որ կը գործածուի ձիւնի ծուէնեւուն համար:

(2) **Ռեթրեհէմ.** — Հին Հրէաստանի մէջ գիւղ մը, ուր ծնած է Յիսուս Քրիստոս:

(3) **Նազարէթ.** — Հին Բաղեստինի մէջ ուր կը բնակէին Քրիստոսի ծնողքը մինչեւ անոր մկրտութեան ատեն: Այդ բաղաքին անունովն է որ Քրիստոս կոչուեցաւ *Նազովրեցի*. այսպէս կը կոչուէին նաեւ առաջին դարերու Քրիստոնեաները:

(4) **Պապղալ.** — Ռամկական բառ որ կը նշանակէ փայլուն լոյս մը արձակել: Նոյն իմաստով կը գործածուի նաեւ **փայլիլ, փայփլիլ, շողալ, շողշողալ, փաղփղիլ, փողփողել, պաղպաջել, կայծկլտալ:** Նուազ փայլուն լոյս արձակող գործողութեան կ'ըսեն **ճճուղել, պլպլալ,** եւայլն:

(5) **Մ'ուշեղ եպիսկոպոս Սերովբեան.**— Միաբան Վարդապետ եւ եպիսկոպոս 1906ին: Գրած է բազմաթիւ յօդուածներ եւ դէմքեր՝ պարբերականներու մէջ: Մասնաւոր հետաքրքրութեան առարկայ եղած են *Պատկերներ* (1901), *Թուղթ ոսկեայ* (1902) եւ *Դրուագներ* (1904):

31. ՀՈՂՄԱՂԱՑՔՆ ՈՒ ԱԲԵՂԱՆ

(Ջուիցերական առակ)

Բաղքէն հեռու, բլուրի մը կողն ի վեր
Հողմաղացք մը կը ցցուէր,
Որ, արեւուն տակ, թեւաթաց չարունակ,
Իր կաղմուածքով պարզունակ,
Մրգաբեր հովերուն չունչէն յար,
Կը դառնար ու կը դառնար:
Այր ու կիներ, դիւղէն, դաշտէն ու ձորէն

Կը բերէին հոն ցորեն,
Եւ կ'արտադրէր պարկերու մէջ չար ի չար,
Հացալիւրի ճոխ պաշար:
— Շաբաթ օր մ'ուր իր դարձդարձիկ (1) թեւերուն
Ճռինչքը կ'երթար խիստ հեռուն,
Քանզի այն օրն ունէր չատ բան ազալու,
Ցանկարծ, անկոչ այցելու,
Վանքին մէկէն, նորապսակ աբեղայ
Սեւազգեստ մը, դեռ արդայ,
Մօտն երեւայ...: Ձեռքն հատ գիրք մը (2), թուղթ, գրիչ,
Շուքի մը տակ կաղդուրիչ
Նստեցաւ, և աչքերն ուղղած ամպն ի վեր
Բան մը փնտռել կը թըւէր,
Բան մ'որ անդայտ (3) անհունին մէջ ծփծըփար...:
— Մինչ անդադար, թեւապար
Հողմաղացքը՝ ժիր՝ կը դառնար իրեն քով
Խըլացուցիչ ճըռինչքով...:
— «Ո՜հ, սա անվերջ, անտանելի աղմուկէդ
Ալաւէր պահ մը գէթ,
Գոչեց կղերը, դադրէ՛ քիչ մը, լուռ կեցի՛ր
Որ չըլլամ ես մըտացիր,
Ու գտնեմ պերճ վերջաբանը, — տանջո՛ղ գիս, —
Վաղուան տաւիղ քարոզիս...:»
Հողմաղացքը պատասխանեց. — «Վարդապե՛տ,
Քարոզն ալ պէտք մ'է թէպէտ,
Բայց քարոզը մըտիկ չ'ըներ մարդ երբ որ
Անօթի է իրեն փոր:
Ես քեզ նըման քարոզ չեմ տար, կը դառնամ,
Եւ ալիւրէն քաղցրահամ
Զոր կ'արտադրեմ, ժողովո՛ւրդ մը բովանդակ
Շինէ հաց ու կարկանդակ:»

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՓԱՆՈՍԵԱՆ

ՆՇԱՆԱԻՈՐ ԽՕՍՔԵՐ

« ՊՂԱՏՈՆԸ ԿԸ ՍԻՐԵՄ, ԲԱՑՑ ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ ԱՒԵԼԻ՛ ԿԸ ՍԻՐԵՄ » . — Պղատոն (4) յոյն իմաստասէր մըն է, որուն աշակերտներէն եղած է Արիստոտ (5)։ Ահա վերջինը, երբ համակարծիք չըլլար իր վարպետին, յիշեալ խօսքը կը կրկնէր։ Ահա բացատրութիւնը տեսակ մը առած դարձաւ ապա, զոր կը կրկնէին իմաստասէրները երբ կ'ուզէին զգացնել թէ չի բաւեր որ կարծիք մը մեծ հեղինակութեան մը կողմէ յայտնուած ըլլայ, այլ հարկ է որ համոզային ըլլայ ճշմարտութեան։

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Դարձդարձիկ.** — Նոր ածական մըն է ձեւնուած *դարձ-դարձիլ* բայէն որ կը նշանակէ *ոտէպ ոտէպ դառնալ*։ Այս բառը կրկնաւոր է, եւ կազմուած է *դարձ* արմատին կրկնութեամբ։

(2) **Ձեռին հաս գիրք մը.** — Աղուի գողնեռուն մեծամասնութեան ընդունուած գործածութեան համեմատ պէտք էր ըսուէր առձակի մէջ «ձեռքը հաս գիրք մը». սակայն հոս **ը** տառը **ն** ի վերածուած է որովհետեւ ոսանաւորի մէջ ներելի է բաղաձայնով վերջացած բառէն եթէ **ը** ի տեղ **ն** գործածել ամէն անգամ որ այդ բառէն վերջը ձայնաւորով, եւ կամ **հ** ով կամ **յ** ով սկսող բառ մը գայ։ Այս դրութիւնը ընդունուած են ոմանք առձակի մէջ ալ։

(3) **Անգայթ.** — Հոմանիշներ են **նօսր, անօսր, ցանցառ** (տեսրե՛)։

(4) **Պղատոն.** — Հռչակաւոր յոյն իմաստասէր, աշակերտ Սոկրատի եւ ուսուցիչ Արիստոտի։ Թողած է երկասիրութիւններ տրամախոսութեան ձեւով ուր Սոկրատ կը կատարէ գլխաւոր դերը։ Իր իմաստասիրութիւնը յաճախ շատ կը մօտենայ հրիստոնէական գաղափարներուն։ Պղատոնի կարծիքներուն ակնարկելով՝ *պղատոնական* իբր ածական կը գործածուի եւ կը նշանակէ *վերացական*, ինչպէս *պղատոնական քաջալերութիւն*, եւայլն։

(5) **Արիստոտ.** — Նշանաւոր յոյն իմաստասէր, որ ուսուցիչը եղած է Մեծն Ալեքսանդրի եւ հիմնադիրը՝ իմաստասիրական կարեւոր դրութեան մը։ Իր գաղափարները իբր պատգամ ընդունուեցան Միջին դարու աստուածաբաններէն։ Ծնած է 384ին եւ մեռած 322ին (Ք. Ա.)։ Հեղինակ է մարզ մը գիտական գործերու, որոնց արժանիքը հաստատեց նոր դիտութիւնը։

32. ՊՈՄՊԷԻԻ ԱՒԵՐԱԿՆԵՐԸ

Ա.

Հռոմի մէջ, հանրային չէնքերու բեկորները միայն մնացած են, և այդ յիշատակները անցած դարերուն լոկ քաղաքական պատմութիւնը կը պատկերացնեն, բայց Պոմպէիի (1) մէջ հին մարդոց ներքին կեանքն է որ կը ներկայանայ մեզ այնպէս ինչպէս որ էր։ Այն հրաբուխը, որ այդ քաղաքը մոխիրով ծածկեց, ազատած է զայն ժամանակին եղծուածքէն։ Երբեք բաց օդին ձգուած չէնքեր այսպէս չէին կրնար պահպանուիլ, և հողին տակ թաղուած այդ յիշատակը ամբողջապէս գանուած է նորէն։ Նկարները, պղնձագործները իրենց առաջին գեղեցկութիւնը կը պահեն դեռ, և բոլոր ինչ որ կրնայ ծառայել տնական գործածութեան, զարհուրելի կերպով անեղծ մնացած է։ Խաւեակները (2) պատրաստ են տակաւին հետեւեալ օրերու խնջոյքին համար. հոն է դեռ ալիւրը որ պիտի չաղուէր. կնոջ մը նշխարները տակաւին պճնուած են այն զարդերով զորս կը կրէր հրաբուխէն վրդովուած ոծնի օրուան մէջ, և իր չորցած բազուկները ա՛լ չեն լեցներ այն ականակուռ ապարանջանը որ տակաւին կը շրջապատէ զանոնք։ Ոչ մէկ տեղ մը մարդ կրնայ տեսնել կեանքի յանկարծական ընդմիջման այդքան ուշագրաւ պատկեր մը։ Անիւներուն ակօսը տեսանելի կերպով դրոշմուած է դեռ փողոցներուն սալայատակին վրայ, և հօրերուն եզերքը գանուող քարերը հետքը կը կրեն դեռ այն պարաններուն որոնք տակաւ մաշեցուցած են զիրենք։ Զօրանոցին պատերուն վրայ կ'երեւան ցարդ այն տձեւ գիրերը, կոչտ կերպով ուր-

ուագրուած այն դէմքերը զորս զօրականները կը գծէին, որպէս ալի ժամանակ անցընելն, մինչդեռ ժամանակը յաւաչ կ'ընթանար զանոնք ընկլուզելու համար:

ՏԻԿԻՆ ՏԸ ՍՓԱԼ (3)

Բ.

Պոմպէի՝ Վեսուվէն (4) ժայթքող չէչաքարի (5), եռացող ջուրի և մոխիրի կոյտերուն տակ ծածկուեցաւ Տիտոսի (6) թագաւորութեան առաջին տարիներուն (79 ին Ք. Ե.): Բայց հնագէտները երկար տարի վիճաբանեցան գտնելու համար այն ամիսը՝ ուր հրաբուխին ժայթքումը տեղի ունեցած էր: Շատեր կ'ըսէին թէ Օգոստոսին էր. ուրիշներ Նոյեմբերին վրայ կը պնդէին: Սարդենի (7) մը, որ նոր գտնուած է, եկաւ վերջացուց բանակռիւը:

Կեսարներու տունը՝ քաղքին մէջ կը բարձրանար այդ ծառը, Սթապիէին դրան մօտիկը, ծառուպին վրայ: Դանէն մտնողները իրենց աչ կողմը կը գտնէին գայն: Սարդենին ոչխ ոչխ թաղուած էր այն ցեխէ դագաղին տակ, որ քաղաքները ծածկած էր: Մահասարսուռ անձրեւին տակ խլնող մարդոց և անասուններուն պէս, ինչպէս նաև այն կինան որ նոյն իսկ անոր կոճղին տակ չիլած էր երկու ընկերներու հետ, թաղուած գեղեցիկ ծառը մարեցաւ կամաց կամաց փոշի դառնալով, բունին, տերեւներուն և պտուղներուն հետքը կաղապարելով կարծրացած մոխիրին մէջ: Քանի մը տարի առաչ, հողին մակերեսին տրուած բրիչի հարուած մը երեւան հանած էր այսպէս կազմուած խոռոչը: Գործածական դարձած հնարագիւտ միջոցով մը, անմիջապէս գաճ լեցուցին այդ խոռոչին մէջ և սարդենիին կաղապարը ունեցան: Այն տունն պտուղներուն վիճա-

կէն հասկցուեցաւ թէ աչնան վերջին օրերուն մէջ փոխիացած ըլլալու էին:

Ցաղթական ծառին ճիւղերը՝ Նոյեմբերին վրայ պղնդողներուն տուած էին մրցանակը:

ԱՆԱՓՈԼ ՖՐԱՆՍ (8)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Պոմպէի**. — Հարաւային Իտալիոյ մէջ, Վեսուվ լերան ստորոտը նստած հաղար մը որ երկրաշարժէ կործանեցաւ Տրիտոսի 79 թուականին, եւ ծածկուեցաւ մոխիրի ու լավայի բազմաթիւ խաւերու տակ: 1689ին հողին վրայ նշմարուեցան հին հաղարին հետքերը եւ 1848ին պեղումները սկսան եւ շարունակուեցան մինչեւ մեր օրերը: Հաղարին երկու հինգերորդը երեւան եկած է արդէն: Այս պեղումներուն շնորհիւ հնախոսները շատ մը տեղեկութիւններ ձեռք բերին հռոմէական հին տուներու շինութեան եղանակին նկատմամբ, ինչպէս նաեւ Հռոմայեցւոց ներքին բարեւրուն վրայ: Պոմպէիի հետ կործանած էր նաեւ Հերոլանում հաղարը, որուն աւերակները ի յայտ եկան 1719ին, ջրհորի մը պեղման միջոցին:

(2) **Խաւեակ**. — Հողէ բարչ (ԹՒՐԻ, amphore). (Տես էջ 48):

(3) **Տիկին տը Սթալ**. — Ծնած է Բարիզ 1766ին եւ մեռած 1817ին: Աղչիկն էր նշանաւոր ելմսագէտ Նէքէռի: Իր գրուածներով օժանդակած է Ֆրանսայի մէջ տարածելու գրական նոր գաղափարներ: 1814ին հրատարակած է կարեւոր գիրք մը *Դերմանիա* տիտղոսով, ինչպէս նաեւ երկու վէպեր, որոնց երկրորդը *Քօրին* (1807ին տպուած), կը խօսի մասնաւորապէս Իտալիոյ վրայ:

(4) **Վեսուվ**. — Հրաբուխ Իտալիոյ մէջ. այս լեռը ունի 1200 մէթր բարձրութիւն եւ Նաբոլիէն ուրը ֆիլոմէթր հեռու է դէպ ի արեւելք:

(5) **Չէչաքար** (ՓՈՒՃԷՔ ՔՈՒԷ, ponce). — Հրաբխական հար, ծակոտկէն, գորշ կամ սպիտակ:

(6) **Տիտոս**. — Տասներորդ կայսր Հռոմայ եւ որդի Վեսպասիանոսի, որ թագաւորեց 79էն 81 (Ք. Ե.):

(7) **Սարդենի** (ԼՕՖՅԷ, laurier). — Մինչեւ 10 մէթր բարձրութեան հասած ծառ մըն է, խիտ ու տոկուն տերեւներով, կեռասի մեծութեամբ սեւ պտուղով: Հին ատեններ ոչ մէկ ծառ այնչափ հռչակաւոր եղած է որչափ սարդենին: Սովորութիւն էր հերոսները սար-

դենիով պսակել: Հիները կը կարծէին թէ սարդենին երբեմ կայծակ-ճաճար չ'ըլլար: Կը կոչուի նաեւ **սարդի, դաիճի:**

(8) **Անթոլ Ֆրանս.** — Ֆրանսացի ժամանակակից գրագէս, որ ծնած է 1844ին:

33. ՀՐԱԲՈՒԽԻ ՄԸ ԲՈՐԲՈՔՈՒՄԸ

Ցանկարծ, գիշերային լռութեան մէջտեղը, ահռելի աղմուկ մը թնդաց ամէնուն ականջին. հեռուէն կը լսուի մռնչիւնը ծովուն, որ իր ալիքները (1) կուտակ կուտակ կը թաւալէ դէպ ի ծովեզերքը. գետնին խորքերուն մէջ կրկնակ հարուածներ կը զարնուին, հողը կը դողայ ոտքերնուն տակ, կը վազեն ահաբեկ՝ թմրած (2) աղջամուղջին մէջտեղը: Մերձակայ լեռ մը, ճիգով մը պատռելով, դէպ ի օդին բարձունքը կը ժայթքէ բոցավառ սիւն մը, որ խաւարին մէջտեղը, կարմրագոյն ու չարագուշակ լոյս մը կ'արձակէ. ահագին ապառաժներ կը թռչին ասդին անդին, չանթը կը փայլատակէ ու կ'իյնայ. հրեղէն ծով մը, արագ արագ յառաջանալով, լեռները կ'ողողէ. քանի մօտենայ, անտառները կ'այրին, և երկիրը ամբողջ ընդարձակ խարոյկի մը տեսարանը կը ներկայացնէ, զոր բոցավառ նիւթերու ահագին կոյտեր կը վառեն և անզուսպ հովեր կ'արծարծեն: Ո՞ւր կը փախչիք, տարաբախտ մահկանացուներ. ո՛ր կողմ ալ որ ապաստանարան մը փնտռէք, ինչպէս պիտի խուսափիք ձեզի սպառնացող մահէն: Նորանոր անդունդներ կը բացուին ձեր ոտքերուն տակ, բոցի, քարի, մոխիրի և ծուխի նորանոր յորձանքներ ձեր վրայ կը թափին լեռներուն գագաթէն, ու վրիպրադէզ ծովը չանթերու լոյսէն կարմրած իր ափունքէն վեր կը բարձրանայ և յառաջ կու գայ ձեզ ընկլուզելու համար:

Սակայն այս զարհուրելի երեւոյթները տակաւ կ'ամոքին. կրակները կը նուաղին. ծովը, կէս մը հանդարտած, մրմնջելով ետ կը քաշէ իր եռուզեռուն կոհակները, երկիրը իր հաստատուն հանգամանքը կը վերստանայ, ժխորը կը դադրի և գիշերը կը լուսնայ:

Ինչ տխուր և չարագուշակ պատկեր մը կը ներկայացնէ այրացաւեր դաշտը: Մոխրակոյտեր, խառնափնդոր դիզուած ահագին ժայռեր, բոցավառ լավայի հեղեղներ, դեռ այրող անտառներ, և այս ազետալի արկածներուն առեւ կորսուած դժբախտներուն տխուր բեկորները միայն կ'երեւան: Ամպամած (3) երկինքը այս չարագուշակ առարկաներուն վրայ ժժգոյն և ազօտ լոյս մը միայն կ'արձակէ. քառնելի անդորրութիւն մը կը տիրէ օդին մէջ. հեռաւոր աղմուկներ նոր աղէտքներ կը դուժեն. և ծովը խուլ մռնչիւններով կը պատասխանէ այն չարագոյժ ժխորին որ գետնին խորունկ անձաւներէն կը լսուի: Զգեստներս, սարսափահար, իրարու վրայ խճողուած այն միակ անկրպետին մէջ ուր բոցերը չեն հասած, ձեռքերնին երկինք վերցուցած, որ միայն կրնայ իրենց օգնել, մարդկի իրենց եւանդուն աղօթքները կ'ուղղեն Անոր որ ծովուն ու չանթին կը հրամայէ:

ԼԱՍՒՐԵՏՏ (4)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Ալիք.** — Այս իմաստը կ'արտայայտեն նաեւ **վէս, կոհակ, ծուփ, ծփանք:** Պզտիկ ալիքներ կը կոչուին **ալեակ:**

(2, 3) **Թմրեցուցած, ամպամած.** — Առոգի բարդ բառեր են եւ իրենց վերջին մասը՝ *մած*, կը նշանակէ *կիզ.* այսպէս կազմուած են նաեւ **միգամած, տախտակամած, ձեռնամած,** եւայլն: *Մած* բառէն ձիւնուած է նաեւ **մածուկ** բառը, որ կը նշանակէ խտացած կաթ, եւ **մածուցիկ,** որ կը նշանակէ կպչուն, եւայլն:

(4) **Լասէրէս.** — Ֆրանսացի բանաստեղծ (1756—1825). Փիլիսոփայ իրեն յանձնեց իր *Բնական Պատմութիւնը* աւարտելու գործը:

34. ԱՐՏՈՑՏԸ

Հազիւ լերան լոյս գոյն կուտայ այգին անուշ
Դեռ չատ գորշ է դաշտն համբուն.
Մարգին (1) երկայնքն ուր չարուած են թուփ ու փուշ,
Ոսկի ցոլքէն (2) արեւուն
Նուրբ մարգրտի չէ վերածուած դեռ մըչուչ։

Եւ արդէն իսկ, ակօսին մէջ ցորենի,
Թմրած թեւերդ թօթվելով (3),
Կոկորդդ ուռած դալայներով ազարծի (4),
Կ'երթա՛ս, արտո՛յտ (5), անվրդով,
Եւ կ'ողջունես օրուան դարձը արփինի։

Կ'օրուիս (6) օդին մէջ, կ'ելլես վեր ու կ'երգես,
Եւ վեր կ'ելլես անդադար,
Կը փայլեցնէ դողդոջ ջուրերն արփին վէս,
Գոգցես չորս կողմդ՝ անհամար
Երգերդ նոր ցոլք կը տարածէ բոցակէզ։

Բարձրը, միշտ բարձր, հանդարտ լուրթին մէջ մաքուր,
Ջըւարթ, խիզախ կը սուրաս,
Աչքիս համար ա՛լ մութ կէտ մ'ես թաքթաքուր (7)
Կը թրթռաս ձայնդ անկաս.
Կապուտակին կարծես երգն է հեւալուր։

ԱՆՏՈՒՆ ԹԷՕՒՒԻԿ (8)

Թարգմ. Հ. Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԲԱԲԵԼՈՆԻ Աշտարակը. — *Այս բացատրութիւնը շատ գործածական է մեր լեզուին մէջ։ Յիշեղեղէն եղբը, մարդիկ գոռոզանալով ուզեցին, ըսո Ս. Գրքին, կառուցանել շատ բարձր աշտարակ մը, որպէս զի նոր աղղայմներու ժամանակ հոն ապաստանին և այլ եա չվախնան Աստուծոյ բարկութենէն։ Սակայն Աստուած պատժեց անոնց այս յանդգնութիւնը լեզուներն խառնակելով, այնպէս որ ա՛լ չկրցան իրար հասկնալ և աշտարակը կիսատ մնաց։ Ժողով մը, ուր ամէն մարդ միանդամայն կը խօսի և ոչ ոք հասկցածը կը գտնայ, բաբեղնի աշտարակին բաղդատուած է յաճախ։*

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Մարգ.** — Այն վայրն է որ ծածկուած է կանանչ խոտով։ Ունինք նոյն իմաստով **մարգագետին, դալարավայր, մարմանդ։** **Մարմանդ** կը նշանակէ նաեւ կանանչ խոտ **դալար, դալարիք** նոյն իմաստը ունին։ **Աւրօս, աւրօսավայր, աւրօսատեղի** կը կոչուին այն մարգերը որոնք յատկացած են պահարներու, ճօտերու ճարակման։

(2) **Ցոլք.** — Այս բառին հոմանիշ են **ճօղ, ճող, ճաճանչ, ճառագայթ, շառաւիղ, շառայլ։**

(3) **Թօթվել.** — Այս բառը պէտք է գրել **օ** ով եւ **վ** ով եւ ոչ **բ**է **բոթուել** կամ **բօթուել,** ինչպէս կը գրեն ոմանք։ **Թօթվել** աղաւաղումն է **բօթափել** բառին, որ եղեր է **բօփել** եւ ապա **բօվել։**

(4) **Ազարծի.** — Կը նշանակէ մատղաշ, դեռաբոյս։ *Ազծի* վերջաւորութեամբ ունինք նաեւ **խաւարծի,** որ կը նշանակէ նորածիլ բողբոջ, եւ **բաւարծի** որ կը նշանակէ մազոտ։

(5) **Արտոյտ** (ալաուդա, alouette). — Պզտիկ թռչուն, գորշ կարմրորակ փետուրներով, սուր եւ ոլբական ձայնով։ Օդն ի վեր կը նախարէ գեղգեղելով։ Երբ վանդակին մէջ պահուի դիւրաւ կը սովրի զանազան եղանակներ։

(6) **Կ'օրուիս.** — Ժողովուրդը կը գործածէ **օրուիլ** փոխանակ **օրրուիլ** ի, թէեւ այս վերջին ձեւը աւելի ընդհանրացած է գրագէտներու գրչին տակ։

(7) **Թաքթաքուր.** — Կը նշանակէ ծածուկ։ Նոյն իմաստը **կ'արտայայտեն** նաեւ **բաւուն, գաղտնի։**

(8) **Անտուէ Թէօուիէ.** — Ֆրանսացի վիպասան որ ծնած է 1833ին։

35. ԱՆԱՆԻԱ ՇԻՐԱԿԱՑԻ

Հին հայ մատենագիրներուն մէջ, ուսողական գիտութեանց (1) եռեակ եղող գլխաւոր՝ և թերևս իրեն նմանը չունեցող անձը, Անանիա Շիրակացի, է. դարուն մէջ ծաղկեցաւ: Տղայութեան հասակէն ուսման և գիտութեանց չափէ դուրս սէր և եռանդ ունէր, և, ինչպէս կ'ըսէ Շիրակացին իր վարքին պատմութեանը մէջ, «հասկնալով թէ թուաբանական գիտութիւններն են մայր ամենայն խմաստից», անոնց եռեակէն սկսաւ ըլլալ:

Տեսնելով որ Հայոց մէջ ոչ վարդապետ և ոչ գըրուածք կայ այս ուսման համար, երթալ Յունաստան երթալու. նախ Էրզրում (2) քաղաքը գնաց. հոն եղիազարոս անունով իմաստուն մարդ մը խօսեցաւ իրեն Քրիստոսաստուր անունով գիտնականի մը վրայ: Այս վերջինին քով երթալով՝ վեց ամիս աշակերտեցաւ անոր, և հասկնալով թէ համբաւին համեմատ չէր անոր գիտութիւնը, այլ կցկտուր բան մը, երթալ անկէ Կոստանդնուպոլիս գնաց: Այդ քաղաքին մէջ իրեն ծանօթ մարդիկ ըսին իրեն. «Որովհետև այդչափ դժուարութիւն և ճամբորդութիւններ յանձն առեր ես, գնա՛ Տրապիզոն քաղաքը. հոն Տիւքիկոս անունով մէկը կայ, որուն գիտութեան համբաւը մինչև թագաւորներուն քով հասած է:» Այս որ լսեց Անանիա, անմիջապէս երթալ անոր քով գնաց: Սիրով և ուրախութեամբ ընդունեցաւ զինքը Տիւքիկոս, և բոլոր աշակերտներէն աւելի Շիրակացիին ուսուցանելու հոգ տարաւ, ըսելով թէ «Աստուած ես ալ չատ կեցեր եմ Հայոց մէջ, և աղէկ գիտեմ թէ ո՞րչափ մեծ կարօտութիւն ունին այսպիսի գիտութեան մը:»

Անանիա իր վարդապետին սիրոյն և համարմանը արժանաւոր երեւցաւ, կարգէ դուրս յառաջադիմութեամբը, անանկ որ աշակերտակիցները սկսան նախանձիլ իրմէ: Ութը տարի կեցաւ Տրապիզոն, և Տիւքիկոսի քով գանուած ամէն տեսակ գիրքերը, որոնց թարգմանութիւնը չկար մեր ազգին մէջ, կարդաց, և հմտացաւ անոնց:

Միեւնոյն կը գովէ Անանիա իր վարպետը, ոչ միայն համարողականին (3) մէջ ունեցած հմտութեանը համար, այլ նաև հայ լեզուին. «Անանկ որ, կ'ըսէ, երբ որ և իցէ օտար լեզուով գրուած գիրք ձեռքը առնէր, իբրև թէ հայերէն գրուած ըլլար՝ անանկ կը կարդար:»

Տիւքիկոսէ համարողական ուսմանց ամէն մասերը սորվեցաւ Շիրակացին, առանց ուրիշի մը ձեռնտուութեան, այլ միայն իր անխոնջ ջանքով և անդադար յարատեւութեամբ: Եւ քը նոյն ուսումը բերաւ Հայոց մէջ. չատերը եկան իր քով սորվելու համար, և հաղիւ թէ քիչ մը բան վեր ի վերոյ սորվելով բաւական սեպեցին այնչափ գիտութիւնը, և սկսան մէկուն մէկալին վարդապետել: Սակայն ունեցաւ քանի մը աշակերտներ ալ՝ որոնք միեւնոյն օգտուեցան իր հմտութենէն, և ասոնց մէջ նշանաւոր եղած են Հերմոն, Տրդատ, Ազարիա, Եզեկիէլ և Կիրակոս:

Հ. ԳԱՐԵԳԻՆ Վ. ՋԱՐԲՀԱՆԵԼԵԱՆ (4)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Ուսողական գիտութիւններ.** — Այսպէս կը կոչուին թուաբանութիւնը, երկրաչափութիւնը, գրահաշիւը, եւ բոլոր այն գիտութիւնները որոնց առարկան է մարմիններու բանակութիւնը կամ չափը: Ասոր համար է որ հայ լեզուին մէջ ուսողութեան հոմանիշ են **չափագիտութիւն** եւ **բանակագիտութիւն:**

(2) **Էրզրում.** — Փոքր Ասիոյ ամէնէն նշանաւոր բաղաքներէն մէկն է 40,000 բնակիչով:

(3) **Համարողական.** — Կը նշանակէ **բուաբանութիւն,** զոր հիները կը կոչէին նաեւ **համարողութիւն:**

(4) **Ա. Պարեգին Զարբհանկեան.** — Ծնած է 1827ին եւ մեռած 1901ին: Մխիթարեան վարդապետ մըն է որ գրաղած է մեր մատենագրութեան պատմութեամբ: Ունի բանասիրական օգտակար երկասիրութիւններ:

36. ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԴԻՒՐԱԶԳԱՑՈՒԹԻՒՆ

Ան միջոցին ուր արքեպիսկոպոսին համակրութիւնը չահեր և կատարեալ սիրելի եղեր էր իրեն (*), եպիսկոպոսական ապարանքին մէջ ցաւալի դէպք մը պատահեցաւ: Արքեպիսկոպոսին վրայ կամուտած իջաւ: Անմիջական օգնութեանց և ազգու գեղերու չնորհիւ, քանի մը օրէն Նորին Սրբազնութիւնը ինքզինքը գտաւ, բայց միտքը ուժգին հարուած մը կրեց, ինչ որ նշմարեցի իր գրած առաջին ճառին մէջ: Սակայն տարբերութիւնը այնքան զգալի չէր որ կարենայի վճռել թէ քարոզիչ Սրբազանին միտքը տկարացեր էր: Սպասեցի որ նոր քարոզ մըն ալ գրէ, և այնուհետեւ ա՛լ տարակոյս փարատեցաւ: Բարի եկեղեցականը մերթ կ'իջնէր, կ'իջնէր, կը տափակնար, և մերթ չատ բարձրերը կը թռչէր. խառնիմդար քարոզ մըն էր, ծերացած վարժապետի հռետորութեան նմոյշ մը:

Եւ ասիկա միայն ես չնշմարեցի: Ունկնդիրներէն չատերը, Սրբազանը խօսած ատեն, ցած ձայնով կ'ըսէին իրարու. «Ա,յս քարոզը կամուտած կը հոտի կոր(1):» — «Էհ, քարոզներու քննադատ պարո՛ն, ըսի ինքնիրենս, պատրաստո՛ւէ պաշտօնդ ի գործ դնել: Կը տեսնես որ Սրբազանը կ'իյնայ, պէտք է խոց տաս իրեն, ոչ միայն իբրև ատենդապետը իր մտածմանց, այլ նաև որպէս զի մի գուցէ քեզմէ առաջ իր բարեկամներէն մէկը անկեղծութիւն ունենայ այս բանը իրեն զգացնելու: Այդ պարագային, դիտես թէ ինչ կը պատահի. անուշադ կը ջնջուի իր կատակին մէջէն:

Այս խորհրդածութիւններէն յետոյ, ատենց բոլորովին հակառակը կը մտածէի: Իրեն ըսելիքս չատ դժուար բան մըն էր: Կարելի էր որ իր դիրքերուն հանդուղ հեղինակ մը դոն չնչեար ընելիք դիտողութենէս. բայց, այս գաղափարս մերժելով, կը ջանայի ինքզինքս համոզել թէ անհնար էր որ իմ դիտողութենէս վիրաւորուէր, քանի որ ինքը սովորաբար պահանջած էր զայն ինձմէ:

Հիմակ ամէնէն դժուար կէտը խօսք բանալն էր. ինչպէս ընելու էր:

Բարեբախտաբար հեղինակը զիս այս հոգէն ազատեց հարցնելով ինծի թէ ամէն մարդ ինչ կ'ըսէր իրեն համար, և թէ գոն եղե՞ր էին իր վերջին քարոզէն: Պատասխանեցի թէ միշտ հիացումով կը լսէին իր խօսածները, բայց ինծի այնպէս եկած էր որ վերջին քարոզը միւսներուն չափ ազդեցութիւն ըրած չէր ունկնդիրներուն վրայ:

— Ինչ կ'ըսես, բարեկա՛մս, պատասխանեց զարմանքով, արդեօք Աբիստարք (2) մը քարոզս կը քննադատէ՞ կոր:

(*) *Այս հատուածը առնուած է վէպէ մը՝ Ժիլ Պլաս, որ ֆրանսական գրականութեան հրաշակերտներէն մէկն է: Ժիլ Պլաս երիտասարդ մըն է որ ծառայութեան կը մտնէ Կրընատի արքեպիսկոպոսին քով. Սպանիացի եկեղեցականը անոր հմտութենէն հրապուրուած, իր քարտուղարը կ'ընէ զայն, և պաշտօն կը յանձնէ անոր կարդալ իր քարոզներն ու մատնանիշ ընել իր մտաւոր անկման նշանները: Արքեպիսկոպոսը ըսած էր Ժիլ Պլասի որ ապագան շինած պիտի ըլլայ եթէ անկեղծ և խստապահանջ կերպով յայտնէ իր դատաստանը:*

— Ո՛չ, Սրբազան, գոչեցի, ո՛չ. ձերինին պէս քաղցրները չեն կրնար քննադատուիլ: Ամէնքն ալ զմայլեցան վրան: Սակայն, քանի որ յանձնարարեցիք ինծի անկեղծ ըլլալ, կը համարձակիմ ըսել թէ ձեր վերջին քարոզը նախորդներուն չի հաւասարիր: Դուք ալ համամիտ չէ՞ք ինծի:

Ա.յս խօսքերուս վրայ դէմքը ժպտունեցաւ, և բռնազբօսիկ ժպիտով մը ըսաւ. «Պարոն Ժիլ Պլաս, ըսել է այս գրածիս չհաւնեցաք:»

— Առանկ բան չըսի, Սրբազան, ընդհակառակը չուարած: Սքանչելի էր, միայն թէ ձեր մէւս գրածներէն վար:

— Միթքդ կը հասկնամ, պատասխանեց: Տկարացած կ'երեւամ կոր քեզի, այնպէս չէ՞: Բացէ ի բաց ըսէ: Կը կարծես թէ ա՛լ գործէ քաշուելու ժամանակս եկե՞ր է:

— Այդքան յանդուգն կերպով խօսելու համարձակութիւնը չպիտի ունենայի, ըսի, եթէ Ձեր Գերապատուութիւնը հրամայած չըլլար: Ուսո՛ւմ իրեն հնազանդելու համար է միայն որ կը խօսիմ, և կ'աղաչեմ ամենայն խոնարհութեամբ որ ներողամիտ դանուի համարձակութեանս:

Լը Սաժ

— Աստուած չընէ, Աստուած չընէ որ մեղադրեմ զքեզ, ընդհակառակը հաստատեմ: Շատ անիրաւ բան մը պիտի ըլլար ատիկա: Զգացումդ ինծի յայտնելդ գէշ բան մը չէ. միայն թէ զգացումդ գէշ է: Սարսափելի կերպով խաբուեր եմ սահմանափակ մտքիդ մասին:

Թէև յուզուած, Ջանացի գործը չհակել. բայց ինչպէ՞ս կարելի էր ամոքել զայրացած հեղինակ մը, մանաւանդ գովեստի վարժուած հեղինակ մը:

— Ակ ասոր վրայ չխօսինք, տղա՛ս, ըսաւ: Դեռ չատ երիտասարդ ըլլալուդ, չես կրնար իրաւը սուտէն զատել: Ապահով եղիր որ քու չհաւնած քարոզէդ աղուոր բան գրած չեմ երբեք: Միտքս, փա՛ռք Աստուծոյ, դեռ իր ոյժը կորնցուցած չէ: Այսուհետև պիտի ջանամ աւելի լաւ ընտրութիւն մը ընել խորհրդականներուս մասին: Դատելու համար՝ քեզմէ աւելի կարող մարդիկ պէտք են ինծի: Գնա՛, չարունակեց դանդաղութեան դուրս հրելով զիս, գնա՛ ըսէ գանձապետիս որ հարիւր դուկաս տայ քեզի, և Աստուած հետդ ըլլայ: Երթաս բարով, պարոն Ժիլ Պլաս, ամէն բարեբաստութիւն կը մաղթեմ քեզի և քիչ մըն ալ աւելի ճաշակ:

Լը ՍԱԺ [3]

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Այս բառդը կարուած կը հոտի կոր.** – Առտայտիչ փոխաբերութիւն, որ կը յիշեցնէ հին Աթէնքի մէջ Դեմոսթենէսի համար գործածուած նմանօրինակ բացատրութիւն մը: Երբ Դեմոսթենէս առաջին անգամ սկսաւ հրապարակախօսութիւն ընել, կ'ըսէին թէ իր ճառերը «Լուղ կը հոտին», այսինքն արդիւնք են իւղի կանթեղին առջեւ անցուած երկար գիշերային ժամերու տքնութեանց:

(2) **Արիստարք.**—Նշանաւոր յոյն բննադատ որ ապրած է Քրիստոսէ երկու դար առաջ. բննադատած է Հոմերոսի *Իլիականն* ու *Ոդիսականը*: Իրեն չափ համբաւաւոր է Զոյիլ որ դառնութեամբ եւ անարդար կերպով բննադատած է նոյն գրուածքները: Արիստարք անունը հոմանիշ է խիստ բայց անկողմնակալ բննադատի, իսկ Զոյիլ անունը կը նշանակէ նախանձոտ եւ անկողմնակալ բննադատ:

(3) **Լը Սաժ.**—Ֆրանսացի նշանաւոր վիպասան (1668—1747):

37. ԹԻՔԵՌՆԻԿԻՆ ՀԱՐՍՆԻՔԸ(*)

Կը ապաւէն որ նօտարին (1)
Իւղ գայ աղուոր ամուրին՝
Թիթեռնիկը սիրասուն.
«Ամուսնացի՛ր, յեղյեղո՛ւկ,
Չի խօսք առած ես գազաւուկ
Դարնան բոլոր վարդերուն։»

Սակայն զըւարթ ամուրին
Կ'ըսէ. «Աւա՛ղ, չէ դիւրին,
Բանի որ առն մը չունիմ։»
— «Դուն մի՛ վախնար այդ բանէն,
Գոչէց խըղճունջն անդիէն,
Իմըս կուտամ, որդեա՛կ իմ։»

Բայց նըրբաւիւռ ամուրին
Կ'ըսէ. «Եղո՛ւկ (2), չէ դիւրին.
Զունէն բարձերս իմ երես։»
Իր ոստայնէն աստղանման
Սարդը կուտայ պատասխան.
— «Կըտաւ գործել գիտեմ ես։»

Զարահըճի ամուրին
Միշտ կը գոչէ. «Չէ դիւրին,

(*) Այս գրուածքին նպատակն է զգացնել մէկ կեանքի մէջ մարդ երբեք ուրիշի խոստումներուն վստահելու չէ, այլ իր իսկ անձնական արժանիքին և կարողութեանց։

Հայց չունիմ, հա՛յց ոսկեգոյն։»
Մրջիւնին ձեռքը բայց չէ,
Բայց չար մտքով կը կանչէ.
— «Հայըը ինձմէ գիտցի՛ր դուն։»

Զարահըճի ամուրին
Կը կրկնէ թէ «Չէ դիւրին,
Համ, հոս չունի հայը չոր։»
— «Կերուխումի մ'առիթարին
Ձեռքըս ունիմ բանալին,
Կը ճըզայ մուկն, իրա՛ւ որ։»

Զարահըճի ամուրին
Դեռ կը կրկնէ. «Չէ դիւրին,
Աւա՛ղ, չունիմ ես չաքար։»
— «Աստոյ ըսածն ըրէ դուն,
Կ'ըսէ իրեն ժիր մեղուն.
Մեղրըս քուկդ է, մի՛ հոգար։»

Զարահըճի ամուրին
Միշտ կը պոռայ. «Չէ դիւրին,
Աւա՛ղ, ես ջահ մ'իսկ չունիմ։»
— Փուճ խօսք, կ'ըսէ փոսուռան (3),
Ինձի ըլլայ, սիրակա՛ն,
Այս լուսաւոր լապտերս իմ։»

Միւսը՝ այս խեռ (4) ամբոխին
Կը գոչէ. «Մեր հարևնքին
Վախնամ նըւա՛զ չենք գոներ։»
Կ'ըսէ ճըպուռն (5) ալ ահա՛.
«Միթէ չունի՞նք մենք ծնծղայ (6)
Եւ գոռացող թըմբուկներ(7)։»

Ու մեր խեղճուկ ամուրին
Ելաւ գընաց նօտարին.
Մ'լ ճար չունէր չերմ'ալու . . . :
Անունք չեղան խառամնապրուժ ,
Պրաակէն հաքն եկան ուչ ,
Փեսին վըրայ խնդալու :

ԺԱՆ ԷՔԱՕ (8)
Թարգմ. **Զ. Ա.**

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԳԺՏՈՒԹԵԱՆ ԽՆՁՈՐԸ. — *Գժտաբեթեան դիցուհին, զոր Աբամիզդ երկինքէն արտաքսած էր աստուածներուն մէջ երկպառակութիւն ձգելուն համար, չէր հրաւիրուած Պարնէքի մը ուր ներկայ կը գտնուէին բոլոր միւս աստուածներն ու աստուածուհիները : Զայրացած իրեն եղած այս անարգանքէն, Գժտաբեթեան դիցուհին խնջոյքի սեղանին վրայ գլորեց ոսկի խնձոր մը ուր գրուած էր. «Գեղեցկագոյնին», Հերա (9), Աթենաս (10) և Ափրոդիտէ (11) իսկոյն սկսան վիճիլ թէ որո՛ւն կը վերաբերի այս խնձորը և իրաւարար կարգեցին Պարիսը (12) որ տուաւ զայն Ափրոդիտէին Գժտութեան խնձոր բացատրութիւնը կը գործածուի նշանակելու համար այն իրը, որ կռիւ և թշնամութեան տեղի կու տայ բարեկամ անձերու միջև :*

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Նօսար** (notaire). — Ֆրանսայի մէջ այսպէս կը կոչուին պաշտօնական դիրք ունեցող այն իրաւագէտները որոնք կը խմբագրեն ամուսնական եւ ուրիշ կամաւոր պայմանագիրներ, եւ անոնց վաւերական հանգամանք կու տան: Թուրքիոյ մէջ նօսարներու դերը կը կատարեն **Ֆէթվէճի** կոչուած պաշտօնեաները, որոնք կը վաւերացնեն պայմանագիրներ, սնորագրութիւններ, եւայլն:

(2) **Եղո՛ւկ.** — Հոմանիշներն են **աւա՛դ, ափսո՛ս, բաբէ՛:**

(3) **Փոսուռայ** (ՓԲԼ ԳԵՕՓԷԼ, ver luisant). — Կակուղ մարմնով միջատ, որուն գլուխը լանջքովը ծածկուած է գրեթէ: Էգ փոսուռաները թեւ չունին եւ լոյս կ'արձակեն փիւերուան մութին մէջ: Կ'ըսուի նաեւ **կայծուիկ:**

(4) **Խեղ.** — Հոմանիշ են **անհնազանդ, անիկու, անսաս, անսանձ, ըմբոստ, հեսս:**

(5) **Ճպուռ** (ՍԻԳԱԼ, cigale). — Թեւաւոր միջատ, կարճ եղջիւրներով. գլուխը լայն է, թեւերը թափանցիկ. գործարան մը ունի որ տաղկալի եւ միօրինակ ձայն մը կը հանէ: Հին ատենները նպուռը նուիրուած էր Ապողոնի, եւ նշանակ էր վատաբերթողներու, ինչպէս կարապը՝ ընտիրներու: Կ'ըսուի նաեւ **ժիժի:**

(6) **Ծնծղայ** (ՔԷԼ). — *Ծնծղայ* կոչուած երաժշտական գործիքը պղնձէ կը շինուի, տափակ ու կլոր, մէջտեղը գոգաւորուած. եռեւէն կաշիէ օղակով կը բռնուի, եւ երկու ծնծղայ երկու ձեռով իրարու կը զարնուին ձայն հանելու համար: Ծնծղաները թէ՛ մեր եկեղեցիներուն մէջ կը գործածուին, եւ թէ՛ նուագախումբերու մէջ: Ծնծղաներուն պատրաստութեան արուեստը գաղնիք մը մնացած է Սամաքիացի Չիլճեաց հայ ընտանիքին մէջ, որուն կը դիմեն յաճախ նոյն իսկ Եւրոպացիք իրենց պէտք եղած ծնծղաները գնելու համար:

(7) **Թմբուկ** (ԴՐՈՒՄ, tambour). — Շինուորական երաժշտութեան գործիք որ վայելչուց ժամանակներէ ի վեր հնարուած է. գլանաձեւ է եւ երկու ծայրերը պատած են էջուկ կամ այծի մորթով: Գնացայր գաւազանով մը կը զարնուի կծկուած մորթին, որ ձայն կը հանէ, որովհետեւ գլանին մէջը պարապ է. այդ գաւազանը կը կոչուի **թմբիչ,** իսկ թմբուկ զարնելուն համար կը գործածուի **դափել** բայը. թմբուկի ձայնին համար **դափիւնէ** ըսն գործածուած է նաեւ **թափիւն, թամբիւն, դրնդիւն: Թմբուկ** կը նշանակէ նաեւ **դափ** (ՓԷՖ, tambour de basque), որ փոքրիկ թմբուկ մըն է մագի ձեւով, փայտէ շրջանակէ մը կազմուած: Դափին մէկ կողմը միայն մորթապատ է. ձեռով կը զարնուի:

(8) **Ժան Էքաո.** — Ֆրանսացի բանաստեղծ, 1848ին ծնած:

(9) **Հերա** (Junon). — Սատուրնոսի աղջիկը եւ Արամազդի կինն էր **Հերա,** ամուսնութեան աստուածուհին: Բանաստեղծները կը նկարագրէին զայն իբր խռոխ, նախանձոտ եւ վրէժխնդիր:

(10) **Աթենաս** (Minerve). — Արամազդի աղջիկն էր, աստուածուհի իմաստութեան եւ արուեստներու: Ճարտար էր կարի եւ ասեղնագործութեան մէջ: Ըստ դիցաբանութեան, Աթենաս սպառազէն ծնած է դուրս ելլելով Արամազդի ուղեղէն: Դրականութեան մէջ յաճախ ակնարկութիւն կ'ըլլայ այս հրաշալի ծնունդին:

(11) **Ափրոդիտէ** (Vénus). — Գեղեցկութեան աստուածուհին. ծնած է ծովու փրփուրէն: Վարսերը ոլորելով ջուրէն դուրս գալը կը պատկերացուի յաճախ:

(12) **Պարիս** (Pâris). — Դիցաբանական անձնաւորութիւն. Պրիամոսի երկրորդ զաւակն է: Պատճառ եղած է Տրովադայի պատերազմին:

38. ՅԻՇԱՏԱԿԵԼԻ ՁԱՏԻԿ ՄԸ

*Բովանդակ քրիստոնեայ աշխարհին, ինչպէս նաև Հայոց համար, նուիրական մեծ ոճն մըն է Զատիկը՝ իբրև յիշատակ Քրիստոսի յարութեան, որպէս պատեքաոճնը կամ պահման (1) հրէութեան համար՝ իյիշատակ Իսրայելացւոց Եգիպտոսէ ելքին: Հին դարերէ ի վեր, Զատիկը միշտ ոճնելի եղած է բոլոր Հայոցմէ: Բայց ոչ մէկ Զատիկ յիշատակելի է մեզ համար 406 թուականի Զատկին պէս, զոր հազար հինգ հարիւր տարի առաջ ոճնեցին Հայք մեծ ցնծութեամբ Էջմիածնի մէջ: Աւանդութիւն մը կ'ըսէ թէ Ս. Մեսրոպ Մաշթոց(2), — որ, Դանիէլեան նշանագիրներու (3) 404 ի երկամեայ ապարդիւն փորձերէն յետոյ, Միջագետք ուղեւորած և Հռուփանոս դպրին օժանդակութեամբ գաղափարած էր հայ այբուբէնը յանկաւոր (4) ու անթերի, — 406 ի Զատկի ոճնէն քանի մը օր առաջ հասած էր Ս. Էջմիածնի մօտերը, ուր կը բնակէր Ս. Սահակ Պարթև (5), հայ դպրութեան առաջին աւագ նահապետը, իբրև կաթողիկոս Հայոց: Ցայտնի է թէ ինչ անպատում խնդութեամբ ողջունուած էր Մաշթոց վարդապետ, Ռահի (6) եզերքը, Էջմիածնի կղերական և աշխարհական դասէն միանգամայն, ինք ալ իբր նոր Մովսէս մը որ Միջագետքի երկրէն բարձած կը բերէր հայ այբուբենի տախտակը:

Ան տարուան Զատկին, ոչ միայն Քրիստոսի յարութեան ոճնը կը կատարուէր Էջմիածնի սրբազան կաթողիկէին ներքև, Ս. Սահակ Հայրապետի հանդիսադրութեամբ, որուն կը սպասաւորէր Թերեւս Ս. Մեսրոպ վարդապետը, այլ նաև վանքէն դուրս, ժողովրդական ցնծագին ոճն մը կը խմբուէր Մեսրոպ վարդապետը մեծարելու և հայ դպրութեան նորածագ գարագլուխը ողջունելու համար: Դեռ այն տարուան Զատկին հայաբարբառ Ս. Գիրք չէր կարդացուեր տաճարին բեմէն, և եկեղեցւոյ պաշտօնեան, յունական կամ ասորական բնագիր ի ձեռին, թարգմանաբար կը կարդար Յարութեան Աւետարանը, ուստի և որչափ մեծ պիտի ըլլար խնդութիւնը Ս. Հայրապետին, որ ոչ չատ ժամանակ ետքը պիտի տեսնէր Ս. Գրքի հայատառ և հայերէնախօս թարգմանութիւնը:

Այդ Զատկի օրուան մեծահանդէս ժամերգութեան անչուշտ ներկայ էին նաև այն պատանիները, — ուխիմ Կողբացին, Ցովսէփը, Եկեղեցացին, Ղեւոնդ, Տիրայր, Եայլն, — որոնք երկու տարի քրտինք թափած էին Դանիէլեան նշանագիրներու վրայ, հայերէն հասարակ ընթերցանութիւն սորվելու համար և չէին յաջողած, և որոնք յետոյ, չնորհիւ Մեսրոպի գիւտին, հայ դպրութեան առաքելականները պիտի հանդիսանային հայախօս տուաւար հատորներու մէջ: Այլ ևս յուսալից էին քրիստոսասէր և ուսումնասէր պատանիները թէ ի զուր չպիտի վատնուէր և ի դերև չպիտի ելլէր իրենց առաքելական ու գրական խառն գործունէութիւնը մեծ վարդապետանուն առաջնորդութեամբ: Հաւանական է թէ նոյն ժամանակուան երաժշտութիւնն ալ, փողն ու թմբուկը, ձայնակցած ըլլար ժողովրդեան խնդամոլ ցնծութեան:

Ահա թէ ինչպէս հայ պատերու գիւտը կը զուգադիպէր Քրիստոսի Յարութեան տօնին և թէ ինչո՞ւ մեզի համար բացառիկ յիշատակութեան արժանի է

406 *ի Զատիկը, զոր տօնախմբեցին Հայք, մեծահանդէս, ճիշդ ու ճիշդ տասնըհինգ դար առաջ, իմիմիածնայ մայրավանքին չուրջբոլորը* Յ. ԳՈՒՐԳԷՆ

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Պասեֆաոճ** կամ **Պասֆա.** — Եբրայական բառ, որ կը նշանակէ *անցք*։ Հրեայ այս տօնը հաստատեցին ի յիշատակ Կարմիր ծովէ *անցքին*։

(2) **Մաբթոց.** — Ս. Մեսրոպ Մաբթոց Բարձրաղարն էր Մեծն Ներսէս Կաթողիկոսին։ Քաջ հմուտ էր յունարէնի եւ ասորերէնի։ Բրիստոսի 406 թուականին գտաւ հայ տառերը։ Ունի վարդապետական գրուածներ։ Ինք է որ գտաւ նաեւ Վրաց եւ Աղուանից այբուբենը, որով ինքնար եղաւ Ս. Գիրքը այդ լեզուներուն ալ թարգմանել։ Մեռաւ 440ին։ Իր մարմինը ամփոփուեցաւ Օշականի վկայարանին մէջ, ուր կ'երեւայ ցարդ իր դամբանը։

(3) **Դանիէլեան Նահապետ.** — Կ'ըսուի թէ Միջագետքի Դանիէլ եպիսկոպոսին հով կային տառեր, որոնցմով Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ 404ին փորձած էին գրել եւ չէին յաջողած։ Այդ տառերը կը կոչուին *Դանիէլեան*։

(4) **Ճանկաւար.** — Պատճան, յարմար։

(5) **Ս. Սահակ Պարթեւ.** — Ս. Սահակ Պարթեւ, որ Մեծն Ներսէս Կաթողիկոսի զաւակն էր, Հայոց Հայրապետ եղաւ 399ին։ Եկած էր Կ. Պոլիս, եւ մեծ հմտութիւն ձեռք բերած հելլէն լեզուի մէջ. քաջ ծանօթ էր Յոյն Եկեղեցւոյ սուրբ հայրերու գրուածքներուն։ Իր կաթողիկոսութեան օրով հիմնեց եկեղեցիներ, վանքեր, դպրոցներ, Ս. Մեսրոպի գործակցութեամբ։ Ինք Եզնիկի հետ կատարեց *Աստուածաշունչի* երկրորդ թարգմանութիւնը յունարէն բնագրին վրայ, որովհետեւ առաջին թարգմանութիւնը, զոր հաւանօրէն Ս. Մեսրոպ եւ իր երկու աշակերտները, Յովհան Եկեղեցացի եւ Յովսէփ Պաղնեցի, կատարած էին ասորի բնագրէն, շատ ճիշդ չէր։ Ս. Սահակ վախճանեցաւ խոր ծերութեան մէջ, գրեթէ ինքնուն տարեկան, 439ին։

(6) **Պահ.** — Երախ գետի վտակներէն մէկը։

(7) **Ե. Գուրգէն.** — Քաջ հայկաբան. ծնած է 1850ին։ Գրած է *Ուղեւորութիւն յԱրեւս, Արուեստ Տաղաչափութեան*, եւ հայ մատենագրութեան համառօտ պատմութիւն մը զոր հրատարակեց իբր յաւելուած *Պատկեր Աշխարհի Գրականութեան* հաւաքածոյին երկրորդ հատորին մէջ։ Հրատարակեց նաեւ բազմաթիւ յօդուածներ, *Արեւելքի* մէջ, *Արեւ* ծածկանունով։

39. ԱՆԺՈՒԺԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Անժուժկալութեան մեծագոյն չարիքն է քանակաւորեան կատարեալ շիջումը։ Գինեմոլը, ժամանակի մը համար, իր ինչ ըլլալուն գիտակցութիւնը եւ ինքզինքին վրայ ունեցած իշխանութիւնը կը կորսնցնէ. իր մէջ յիմարութիւնը յաւէտ կու գայ, և այդ խենդութեան կըրկնութեամբ հետզհետէ կը վատթարացնէ իր մտաւոր ու բարոյական կարողութիւնները։ Անմիջական կերպով և ուղղակի կը մեզանչէ բանականութեան դէմ, այդ աստուածային սկզբունքին որ ճշմարտութիւնը կը զանազանէ սուտէն, բարին չարիքէն, և անաստուածը մարդէն։

Անժուժկալութեան պատճառած չարիքներուն մէջ, մեծ կարեւորութիւն կը տրուի նաև ալքոհոլութեան, որ անոր հետեւանքն է։

Գինեմոլին ալքոհոլութեան բոլոր ահռելի հանգամանքները զայն արտադրող պատճառէն յաւէտ կու գան։ Իրապէս թիչտաւ է այն մարդը որ կամաւորաբար անբանացած ըլլալուն համար մուրացիկ կը դառնայ։ Ճըշմարտօրէն վշտի ջախջախիչ բեռ մը կը կրէ այն մարդը որ միխիթարութիւն չունի, որ անձկալից յիշատակներ ունի և աղեկիզ խղճի խայթեր՝ երբ կը դիտէ իր սառած երդը, առանց հոգի մնացած իր սեղանը. ցնցոտիներով (1) ծածկուած իր զաւակները։ Թեթեւ բան է իրեն համար առտուպուրը. բայց իր բանականութեան կամաւոր չիջումովը այդ առտուպանքին ենթարկուիլը սոսկալի մտածում մըն է իրեն համար, անտանելի անէծք մը...։

Մի՛ կարծէք որ կը չափազանցեմ երբ ցոյց կուտամ ձեզ թէ ո՛ր աստիճան ենթակայ է անժուժկալութեան։ Տեսանելով գինեմոլ մը որուն առողջութիւնը խանգար-

ուած է և իմացականութիւնը ապականուած, թող ոչ ոք ըսէ. «Ես երբեք (2) այդչափ վար չեմ կրնար իյնալ։» Ան ալ, իր թարմ հասակի տարիներուն մէջ, ձեռքի չափ քիչ կը վախնար անկումէ։ Իր երիտասարդութեան խոստումները ձերիններուն չափ փայլուն էին, և իյնալու սկսելէ ետքն ալ, աւելի անվտահ չէր ինք իր վրայ քան զինքը շրջապատողներուն ամէնէն (3) հաստատամիտները։

Այս մոլութեան վտանգը սա է որ մեր վրայ կը սիրէ աստիճանաբար, աննշմարելի ձևերով. անոնք որ անժուժկալութենէ կը մնանին քիչ անգամ նշմարած են անոր առաջին հարուածները։ Երիտասարդութիւնը չի կասկածիր թէ գինեմոլութիւն է խմել այն պճպճուն (4) ըմպելին որ կը գրգռէ և կը կրկնապատկէ իր զուարթութիւնը։ Մտածման մարդը, հանճարի մարդը չի նշմարեր անդամալուծութեան թոյնը այն ըմպելիին մէջ որ խմացականութեան և երեւակայութեան համար ներշնչման աղբիւր մը կ'երեւայ։ Ով որ կը սիրէ աչխարհը և անոր հաճոյքները, չի կրնար երբեք ենթադրել թէ օր մը առանձին պիտի խմէ այն գինին որ խօսակցութիւնը կ'ոգեւորէ, և թէ չափազանց վար պիտի իյնայ և չպիտի կրնայ ճաշակել այն ընկերական հաճոյքները որոնց մէջ այնքան հրապոյր կը գտնէ այսօր։ Անժուժկալութիւնը կը հասնի քայլ առ քայլ և անշշուկ, և երբ կը կապէ առաջին հանգոյցները, իր ձեռքը չափազանց թեթև է և չի զգացուիր։ Իբր թանկագին բան մը միայն պահելու ենք այս ճշմարտութիւնը, զոր սխալ փորձառութիւն մը կը սորվեցնէ մեզ։ Բոլոր դասակարգերուն մէջ, պէտք է անիկա իր ազդեցութիւնը ունենայ սովորութեանց, և ընտանեկան ու ընկերական կեանքի կարգադրութեանց վրայ։

ՓԻՆՆԻՆԿ (5)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Ցնցոտի.** — Պատռտած հագուստ։ Հոմանիշ է **գրլեակ**։

(2) **Երբեմ.** — Պէտք է *երբեք* ի վերջաւորութիւնը գրել **ե** ով, ինչպէս գրաբարի մէջ կը գրուի *ոսկեք ումեք, ուրեք*։

(3) **Ամէնէն.** — Պէտք է գրել *ամէնին* եւ ոչ *ամենին*։ Քանի որ ուղղականի մէջ *ամէն* կը գրեմ հիմայ է ով, հոլովման մէջ է ն պէտք չէ վերածել **ե**ի, ինչպէս չեմ վերածեր ուրիշ բառերու մէջ եւ կ'ըսեմ *պարտէզ, պարտէզին, կրկէս, կրկէսէն*, եւայլն։ Աշխարհաբարի յատուկ հոլովմանց մէջ ձայնաւորներու փոփոխման կանոնը չի գործադրուիր. չեմ ըսեր *կոյս, կուսի*, այլ *կոյսի*։

(4) **Պճպճուն.** — Եռացող, պղպջացող։

(5) **Բէննինկ.** — Ամերիկացի գրագէտ մըն է (1780—1842)։ Վերոգրեալ հատուածը մէկ մասն է ճառի մը զոր Բէննինկ արտասանած է 1837ին, Պոսթոնի մէջ։

40. ՄՐՑԱՆԱԿԻ ՀԱՆԴԷՍԸ

(ՇՐՋԱՆԱՒԱՐՏ ԱՂՋԿԱՆ ՄԸ ԽՐԱՏՆԵՐԸ ԻՐ ՓՈՔՐԻԿ ԸՆԿԵՐՈՒՀԻՆԵՐՈՒՆ)

Մեր մրցանակի հանդէսն է այսօր։
Հագուստ ու չքնաղ տարազով (1) ազուոր,
Վառով (2), չըզարշով (3), ժանեակով ճերմակ՝
Զիւնէ ծաղիկներ զարթեր էք համակ.
Ըզձով տեսողը կ'ըմբռնէ հարկաւ
Թէ հրեշտակներ էք սրտով ալ իրաւ։
Բայց, ձեզի համար, որ այնչափ անմեղ՝
Կեանքին լոկ մղրը կը ճանչնաք համեղ,
Փոքրիկ խըրատներ չունեցի հապճեպ,
Որպէս զի զանոնք դուք յիշէք ըստէպ։

Գիտեմ թէ ձեզ պէս պզտիկ աղջիկներ
Որքա՜ն կը սիրեն գովեստն ու նըւէր.
Գիտեմ, երբ ձեզի ըսեն. «Հրեշտակ էք»,
Այդ անուշ խօսքը չէք մոռնար երբեք:
Ո՜հ, այս յարկին տակ սուրբ ու պաշտելի,
Կշտամբանք, գովեստ, նիշ մը աւելի
Կամ պակաս, հոգ չէ, ամէնքն հաւասար
Կը տըրուին մեզի մեր օգտին համար:
Բայց, երբ հոսկէ դուրս ելլէք, ա՛վ քոյրեր,
Կեանքը կը փոխուի, և դուք, փոքրիկ դեռ,
Պէտք չէ չըլանաք գովեստի խայծէն,
Ու ցաւիք երբոր ըզձել հարուածեն:
Երբ ձեզի ըսեն դուռ ու դըրացի.
«Պերճախօս էք դուք և չատ խելացի,»
Ապահով եղէք թէ չունիք արժէք.
Որ չէք ներշընչեր քէն, նախանձ երբեք,
Չի ուշիմ ու չատ մրտացի անձին՝
Գիտցած եղէք թէ չատ կը նախանձին,
Եւ կը ջանան որ գտնեն իր արկար,
Թերի կողմերը անհուն, անհամար.
Իսկ եթէ չունի, կը սեեղծեն անչուշտ,
Որպէս զի գինքը բամբասեն կուշտ կուշտ:
Ուստի միշտ արթուն և միշտ անվրստահ,
Մ'ըլլաք ծախերու, գովեստի ագահ:
Աւսր անոր դէմ բերտ ու չարախօս,
Թոյներու նըման դառն ու մըչտահոս,
Մէկուն չըրթունքներն՝ երբ կը կազկանձեն (4),
Հեռո՛ւ, չա՜տ հեռու փախէք այդ անձէն:
Ձեզ դէմ կը դառնայ օր մը այդ բերան,
Որ ուրիշներուն կը լարէր գարան (5):
Սոսկացէ՛ք նաև սուտէն, կեղծիքէն,
Մարդիկ խաբելու այդ անգութ կիրքէն.

Ձեր չըրթունքները միշտ անկեղծ, մաքուր՝
Թո՛ղ ճըշմարտութիւն խօսին ընդհանուր.
Չի սուտը չ'ապրիր, և անոր տաճար (6)
Պիտի կործանի օր մը անպատճառ:
Եթէ կ'ուզէք որ ձեր կեանքը չքնաղ
Ալբիւրի մը պէս միշտ սահի խաղաղ,
Ո՜հ, բարի եղէք. բարութիւնն է գանձ,
Զոր ձեզմէ գողնալ կրնայ ոչ մէկ անձ:
Իրարու համար անկեղծ բարեկամ՝
Մի՛ գժտիք, կըռուիք դուք ոչ մէկ անգամ:
Նաև ուրիշին կամեցէք բարիք,
Որպէս զի կեանքը երջանիկ ապրիք:
Իրարու փառքով սորվեցէք պարծիլ,
Երջանիկ ըլլալ ու չընախանձիլ:
Մարդ իր բարիքէն կը յափրանայ միշտ.
Ջանանք ուրիշին չազդել բընաւ վիշտ:
Այս բակըզբունքով միշտ զըւարթ կ'ըլլանք.
Զըւարթութիւնն է ոսկիի ճոխ հանք:
Եւ երբ այս պահուս քիչեր մեր մէջէն
Մրցանակ կ'առնեն, չըլլայ որ փըչեն
Մեր սրտէն թեթև նախանձի հովեր:
Ձեր փառքը մերն է, ձեր պատիւն ալ մեր:
Բարով վայլէք դուք, քոյրե՛ր սիրելի,
Ինչ նիշ կամ պարգև որ սըւրն ձեզի:

Չ. Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԴԱՆԱՅԵԱՆ ԿԱՐԱՍ. — Ըստ դիցարանութեան, Պանդիան կը կոչուէին Պանասոսի լերան ազջիկները, որոնք ապրեցան իրենց ամուսիններէն, և որոց համար դառապարտուեցան Տարտարոսի (7) մէջ ջուրով լեցնել անյատակ կարասներ մը. Պանդիան կարասին բազդատուած է գրականութեան մէջ յիշողութիւն մը, ուր ոչ մէկ բան հետք

կը ձգէ, սկրտ մը որուն աենչանքները միշտ անկատ կը մնան, շատ մարդ մը որ իր ձեռքը անցած գրամը իսկոյն կը վատնէ, եւայլն։

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Տարազ.**— Հիմայ կը գործածուի գլխաւորաբար սա իմաստներով. 1. *Կերպ, եղանակ։* 2. *Հագուստ* (costume)։ 3. *Ձեւ* (formule). այս վերջին իմաստով կ'ըսուի *գրահաշուական տարազ։*

(2, 3) **Վաւ, շղարշ** (ռէ–լ, տէ–լէնէ, տէ–բէնէէ, tulle, gaze, mousseline). — Շատ բարակ եւ ցրտաճիւս կերպաս. ցոյն կարգէն են **մարմաճ, շար, բեհեզ։ — Կերպաս** (ֆո–ֆ–լ, étoffe) ընդհանուր իմաստ ունի, եւ կը նշանակէ բուրդէ, բամպակէ, վուշէ (էրէն, lin), մեքենայէ, ինչպէս նաեւ ոսկի կամ արծաթ թելերէ գործուածք. ցոյն իմաստով գործածուած են **պատատ, ոսկեայ։ — Ետատ** (պէէտ, toile) մասնաւորապէս կը գործածուի բամպակով, վուշով եւ կանեփով (էէնվէր, chanvre) շինուած կերպասներու համար։ — **Պիսպակ** (ճաֆֆէ, taffetas) եւ **սկդուս** (սէթ–, satin) մեքենայէ կերպասի տեսակներ են։ **Թաւիճ** (ֆոէֆֆ, velours) կ'ըլլայ մեքենայէ, երբեմն բամպակէ կամ բուրդէ։ — **Ջուխայ** կամ **ասուի** (ը–հ–, drap) բուրդէ գործուածք է, **ասուեակ** (ֆ–նէլ–, flanelle), զգուած կամ սանտրուած բուրդէ թելեր եւ լայնաճիւս գործուածք, **թաղիք** (տէլէ, feutre), բանձր եւ անճիւս ասուի, ճնճղամբ պատրաստուած, եւայլն։

(4) **Կաղկանձել.** — Շուներու լացի ձայնին յատուկ այս բայը հոս փոխաբերաբար գործածուած է։

(5) **Պարան.** — Համանիշներ են **բակարդ, ծուղակ, որոգայթ, կափուլ։**

(6) **Անոր տանար.** — Ոտանաւորի մէջ սացական կամ ցուցական ածականներէն եօթը եկող որոշիչ կամ դիմորոշ յօդը կարելի է ջնջել, վանկերու թիւը պակսեցնելու կամ յանգ կազմելու համար. այս պատճառաւ այսեղ փոխանակ ըսելու *անոր տանարը* ըսուած է *անոր տանար։*

(7) **Տարտարոս.** — Ըստ դիցաբանութեան, Տարտարոսը Դժոխքին մէկ մասն էր, ուրկէ՛ն յանցաւորները իրենց պատիժը կը կրէին։

41. ԱՄՐՏՈԼՈՒ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԸ

Բաղէշի արեւմտեան անկիւնը, գետի մը ափին վրայ, կը բարձրանայ Ամլորդւոյն (1) անուան նուիրուած փոքրիկ վանքը, իր գեղեցիկ տաճարով։ Ամրոլու վանքը բարեբախտաբար հոգեւոր եւ մտաւոր կրթութեան «համալսարան» (2) մը, դպրեվանք մը եղաւ երբեմն, կամ թէ՝ աւելի չատ գործածուած բառով՝ դասատուն մը, բոլորովին տարբեր այն վանքերէն, որոնք աւելի փոր կշտացնելու համար չինուած են քան թէ միտք։

Յովհաննէս Կոլոտ (3) ինք իր գրչով նուիրագործած է «Համալսարան» կոչումը իր հարազատ ու արժէքաւոր մէկ յիշատակարանին մէջ։

Ժէ. դարու առաջին կէսին, մտաւոր զարթնում մը կը սկիզբ հայ վարդապետներու կեանքին վրայ. թէ՛ էջմիածնի նուիրակներուն չփումը Պոլսոյ, Իզմիրի, Լեհաստանի հետ, թէ՛ սկիզբ լատին և իտալերէն լեզուներով հրատարակուած կրօնական գիրքերուն յառաջ քերած հետաքրքրութիւնը կրնան այս մտաւոր զարթնումին պատճառները բացատրել։

Ամրոլ, արդէն հին դասատուն մը սրբազան և արտաքին ուսումներու, բաւական արդիւնաւոր կեանք մը ունեցած էր։ Իր մատենադարանը արդեամբ կը ճոխանար Ամրոլու առաջնորդ Բարսեղ վարդապետի (4) ջանքերով։

Բարսեղ կամ Բասիլ, որ էր «Ամր երեւելի և մեծանուն», մեծ զոհողութիւններով սրբեց մտաւոր աշխութեան նախատինքը Ամրոլու ճակտէն։ Վանքը չինեց, դասատունը վայելչացուց և սկսաւ մշակել արտաքին գիտութիւնները, որոնց գլխաւորներն էին Քերա-

կանուխիւն և Փիլիսոփայութիւն, միշտ Դաւիթ Անյաղթի(5) *խրթին և մթին թարգմանութիւններուն վրայ: Բարեկեղ չատ աշակերտներ հասցուց, արտաքին գիտութիւններու ճաշակը ճանչցնելով անոնց:*

Բարեկէչին հաքը, Վարդան (6) *Բաղիշեցին ո՛չ միայն մշակեց Ամրոցու դասատունը, այլ նաև հիմնովին վերաշինեց վանքը՝ սրբատաշ քարերով: Վարդան մանաւոր հոգ տարաւ և զարդարեց հարստացուց Ամրոցը «աշակերտական գրովք և ճոխ զարմանալի վարդապետական պէսպէս մատենիւք»: Ա՛յս վարդապետին չանքն ու արդիւնքը իրապէս համալսարան մ՛ըրին Ամրոցը:*

Ամրոցի հռչակաւոր մատենադարանին հնացորդները, զորս մէկիկ մէկիկ աչքէ և ձեռքէ անցուցի, կը ցուցնեն և կը չեշտեն թէ ի՛նչ ոգիով յօդնած, քրտնած և ծախսած է Բաղիշեցին Վարդան, այն «քաղցրաբարոյ և համեղաբան» վարդապետը, որուն չունչովը մնած ու մեծցած են Կոլոտ և Շղթայակիր (7)*:*

Վարդանի մահովը մահացաւ Ամրոցու դասատունն ալ: Կոլոտ և Շղթայակիր, երիտասարդ վարդապետներ, անհուն մորմոքումով թողուցին «քարձրահամբաւ և մեծ համալսարան»ը, ուրիշ տեղ գտնելու իրենց աստիճական բոյն մը, երբ արդէն մաքի և սրտի ընտիր պաշարով օժտուած էին և վարդապետական կոչման յաջող կերպով պատրաստուած:

ԲԱՐԳԷՆ Ծ. Վ. ԿԻՒԼԷՍԷՐԵԱՆ (8)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Ամրոցի.** — Այսպէս կը կոչուի Ցովհաննէս Կաթողիկոս, որ ամուլ եղիսաբէթին զաւակն էր:

(2) **Համալսարան.** — Այս ածանցեալ բառը, որ կը նշանակէ բարձրագոյն գիտութեանց ուսումնարան, կազմուած է նախադաս յունական *համ* մասնիկով եւ *լսարան* բառով, թէեւ բառին հնչումը իր կազմութեան համաձայն չէ եւ կ'արտասանուի *համալ-սարան*, փոխանակ *համա-լսարանի*:

(3) **Ցովհաննէս Կոլոտ.**—Պատրիարք եղած է Կ. Պոլսոյ 1715էն 1741: Իբր հիմնեց՝ Սկիւտարի մէջ՝ Կ. Պոլսոյ առաջին հայ դպրանոցը, կղերականներ պատրաստելու համար: Իր գերեզմանը կը գտնուի Ղալաթիոյ եկեղեցւոյն շրջափակին մէջ:

(4) **Բարսեղ վարդապետ.**—Դիզոր Տաթեւացիէն սերած այս վարդապետը մեռած է 1615ին եւ թաղուած Ամրոցու վանքին մէջ, զոր իբր շէնցուց:

(5) **Դաւիթ Անյաղթ.** — Հայ իմաստասէր ե. դարու, որ Աթէնքի մէջ ուսում առած էր եւ հոն յոյն փիլիսոփաներու հետ ունեցած վիճաբանութեանց մէջ զանոնք միշտ պարտութեան ենթարկած ըլլալուն համար *Անյաղթ* կոչուած էր: Իր գլխաւոր գործերն են *Բերականութիւն, Դիրք Սաղմոսաց* եւ ուրիշ հեղինակութիւններ, ամէնքն ալ խրթին լեզուով ու հելլենական ոճով գրուած:

(6) **Վարդան Բաղիշեցի.** — Այս բազմադիւն վարդապետը մեռած ու թաղուած է Ամրոցու մէջ 1705ին:

(7) **Գրիգոր Շղթայակիր.** — Կոլոտ Պատրիարքի այս աշակերտներն ու խորհրդակիցը 1715էն 1749 Պատրիարք եղած է Երուսաղէմի: Իբր բարեկարգած է Երուսաղէմի վանքը, որ պարտքի տակ ինկած եւ խանգարուած էր. այդ 4000 ոսկիի պարտքը վճարելու համար Գրիգոր Պատրիարք շղթայ մը անցուց վիզէն, եւ եկեղեցիէ եկեղեցի պտըտելով սկսաւ դրամ հաւաքել. ամէն տօնի օր մէյ մէկ եկեղեցիի դրան առջեւ կը կենար եւ օգնութիւն կը խնդրէր Երուսաղէմի համար. նուէրները կը տեղային. այրերը իրենց րսակները, կիները իրենց զոհարները կու տային. Շղթայակիր այդ շղթան կրեց ութը տարի, որովհետեւ ախտած էր վիզէն չհանել զայն մինչեւ որ պարտքը հատուցանէ ամբողջապէս:

(8) **Բարգէն Ծ. Վ. Կիւլէսէրեան.** — Ամրոցու վանքին շրջանաւարտ, աշակերտ Օրմանեան եւ Դուրեան Արքազանեներուն. խմբագիր եղած է 1905էն 1907 *Լոյս* կրօնական հանդէսին, եւ հեղինակ է կարգ մը բանասիրական եւ կրօնական գրուածքներու: Ծնած է 1868ին եւ վարդապետ ձեռնադրուած 1895ին:

42. ԲՈՅՍԵՐԸ ԿԸ ՔՆԱՆԱ՞Ն

Որչափ խորերը թափանցինք բուսական կեանքի գաղանիքներուն, այնչափ մերձ կը գտնենք բոյսերու և կենդանիներու յարաբերութիւնը մէկ մէկու հետ։

Քունը կենդանական աշխարհին գաղանիքներէն և միանգամայն ամէնէն հարուստ պարգեւներէն մէկն է։ Ամենօրեայ կենդանականութեան ու վաստակաբեկ մարդուն համար ամէնէն թանկագին բանն է։ Ամենազօտ բարերարական գործ մըն է ան Աստուծոյ կողմէն մեզի՝ հէք մահկանացուներուս ուղղուած։ Աստուած այսպէս կու տայ մեզի ինչ որ իրմէն բնաւ պէտք չէ, և ինչ որ Ինք բնաւ չունի։ Անոնց մոռացութիւն մը կը թափէ մեր չուրջը բոլոր աշխարհի վրայ, և Ինք պահապան կը կենայ՝ մինչ ամէնքը կը հանգչին։

Արդ, այս ամենաթանկագին պարգեւը կենդանական աշխարհին վար գտնուող բոյսերուն ալ տրուա՞ծ է։ Անոնք ալ գիտե՞ն, կը ճաչակե՞ն անոր քաղցրութիւնը, թէ միայն մեզի մահկանացուներուս և կենդանիներուն յատուկ է։ Երբ իրիկունը հասնի, օրուան աշխատութիւններէն յոգնած և ուժասպառ, անոնք, բոյսերն ալ, մեզի պէս իրենց գիրքը փոխելով հանգստութեան քուն կը վայելե՞ն։ Այս հարցումին առաջին անգամ գոհացուցիչ ու վճռական պատասխանը եկաւ չուեւսացի համբաւաւոր բուսաբանէն՝ Լիննէոսէ (1), որ ԺԸ. դարուն սկիզբները ծնած ու մեռած է նոյն դարու վերջերուն մօտ, ինքզինքը ամբողջովին նուիրելով բոյսերու ուսումնասիրութեան, և չատ նշանաւոր գիւտեր ըրած է՝ քնական պատմութեան ու մանաւորապէս բուսական աշխարհին մէջ։

Բոյսերու քունին գիւտն ալ չատ մը ուրիշ գիւտերու պէս դիպուածին (2) կը պարտինք. միայն թէ դիպուածը դիտողը Նեւտոն մը կամ Լիննէոս մը ըլլալու է։

Ինչ բաներ կեանքի մէջ աչքերնուս կը զարնեն, բայց բնաւ մտածումի ու կարեւորութիւն չտալով անոնց, ըստ որում անդին չատ կարեւոր բաներ ունինք մտածելու, անոնք կ'անցնին կ'երթան առանց տպաւորութիւն մը թողլու մեր մտքին վրայ, և առանց գիւտ մը արտադրելու այս աշխարհիս վրայ։

Բարեբախտաբար դիտողը Լիննէոսն էր։ Աստու մը, չուետական նշանաւոր քաղաքներէն մէկուն՝ Ըփսալայի բուսաբանական ջերոցին մէջ կը չրջէր, չուրջը ակնարկներ նետելով։ Իսկոյն աչքին զարկաւ որ լուտաս (3) կոչուած բոյսը ծաղկեր էր։ Կէս գիշերուան առեն կրկին այցելեց միևնոյն ջերոցը և միևնոյն լուտասները, և ապշեցաւ մնաց, տեսնելով որ առաուն ծաղկած լուտասները հիմայ ա՛լ ծաղիկ չունէին իրենց վրայ։

Ինչ եղեր էին առաւօտեան ծաղիկները. ո՞վ գողցեր էր զանոնք։ Կատարելապէս համոզուելու համար թէ իրօք գողցուած էին ծաղիկները, ուզեց աւելի մօտէն դիտել զանոնք, լուտասներուն քովը գնաց, և ուշադրութեամբ զննելով՝ գտաւ որ տունկը ինքն էր որ գողցեր էր իր ծաղիկները։ Հիմայ գիշերը՝ տունկին տերեւները անսովոր մասնաւոր ձև մը առեր էին որ առաուան տեսած ծաղիկները անոնց տակ ծածկուած մնացած էին։ Ա՛լ անկէ հաքը ամէն գիշեր կ'այցելէր տունկին, ու ամէն գիշեր նոյն բաներ կրկնուած կը տեսնէր. տերեւները մասնաւոր դիրք մը կ'առնէին և ծաղկին պսակը կը պահէին իրենց ներքեւ. տունկը կը քնանար, և այս էր քնանալու իր մասնաւոր դիրքը։

Մտածելով թէ այսպիսի բնեռեւոյթ մը պէտք չէ որ միակը ըլլայ, Լիննէոս տակէ հաքը ամբողջ գիշերներ

կ'անցընէր իր պարտէզին մէջ թափառելով, ջանը ձեռքը բռնած, ստուգելու համար այս մասին բոլոր իրողութիւնները:

Այս կերպով դիտեց որ չատ մը առնկեր մարդոց և կենդանիներու պէս մանաւոր դիրք մը կ'առնեն երբ կ'ուզեն ինքզինքին Մորիէսի բազումներուն յանձնելով քնանալ, և չատ մը կենդանիներու նման անունք ալ լոյսի բացակայութեան առեղն է որ քունի կը յանձնուին:

Ինչ ինչ առնկեր մինչև անգամ այնքան կը փոխակերպուին քնացած առեղներն որ չեն ճանչցուիր, ու այս պատճառաւ անտառի մը կամ արօտավայրի մը երեւոյթը բայարձակապէս կը փոխուի. չատ առնկեր իրենց ճիւղերը կը բռնեն, և իրենց տերեւները իրարու կը դպցնեն՝ կարծես ցուրտին դէմ փոխադարձ պաշտպանութեան համար: Ո՛վ որ անտառ է գիշերային զգայուն առնկ մը որուն ճիւղերը վար կախուած են ու կարծես յոգնութենէ խանդած, և որուն տերեւիկները իրարու վրայ փակուած են, ինչպէս մենք կը փակենք աչքերնիս, պիտի ընդունի իակոյն թէ, այսպիսի առեղներ, առնկը կը հանգչի և կը քնանայ:

Տը Քանտոլ բուսաբանին կատարած փորձերով հաստատուեցաւ որ լոյսին բացակայութիւնն է որ քուն կը բերէ բուսականներուն: Գիշեր առեն չատ պայծառ լոյս մը արձակելով զգայուն առնկերուն վրայ, և ընդհակառակը ցորեկ առեն զանոնք խորին մթութեան մէջ ձգելով, գիտնական բուսաբանը յաջողեցաւ կատարելապէս փոխել անոնց ննջակութիւնները: Երբ մթութեան մէջ էին բոլոր օրը՝ այդ առնկերը իրենց տերեւիկները գոցեցին ու քնացան, խաբուելով արուեստական մթութենէն, և բոլոր գիշերն ալ արթուն մնացին, երբ վեց լամպարներ արձակեցին անոնց վրայ ճառագայթներ՝ որ օրուան լոյսին հետ վերադարձին հաւասար էր:

ՅԱԿՈԲՈՍ Հ. ՁԻՁԻՉԵԱՆ (1)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Լինեէոս.** — *Լիննէոս* կամ *Լիննէ*, ճանաչուած շուեցացի բնապատում, ծանօթ իր բուսաբանական աշխատասիրութիւններով (1707—1778):

(2) **Դիպուածը գիւտերուն մէջ.**— Դիպուածով գտնուած են յախճապակին, ռեւադիսակներու ոսպնաձեւ ապակիները, փորագրութեան եւ վիմագրութեան զանազան կատարելագործումները, եւայլն: Դիպուածին կը պարտիմք նաեւ ճօճանակի գիւտը, որուն գաղափարը Գալիլէ յղացաւ յանկարծ Մայր եկեղեցւոյ մը ջահին ճօճումները դիտած պահուն:

(3) **Լուտոս** (lotus). — Այս անունով ծանօթ էին հնութեան զանազան տեսակ բոյսեր, որոնց գլխաւորն է Նեղոսի եւ Գանգէսի մէջ աճող խոտ մը, որ բանդակուած է եգիպտական յիշատակարաններու վրայ իբր խորհրդանշան առեւին:

(4) **Յակոբոս Հ. Ձէձիզեան.**— Հայերէնի ուսուցիչ Ռոպէրդեան վարժարանի: Խմբագրապետը եղած է *Բիւրակի*ն 1902էն 1906 եւ հոն հրատարակած է շարք մը խմբագրականներ, խնամուած ոճով: Նշանաւոր է նաեւ իբր պերճախօս քարոզիչ հայ բողոքական եեմին:

43. ՄԱՅՐԱԿԱՆ ԳԻՐՔ

Դուն որ ցաւոց հազուեցուցիր ինձ մարմին(1),
Մա՛յր, սորվեցո՛ւր ինձ զայն կըրել անխըռով,
Արիացո՛ւր դիս անըսպառ քու սիրով,
Մինչև խառված հոգւոյս իմայ ուժն յեսին:

Ճակտիս վարդեր (2) *մէկիկ մէկիկ կը թոռմին,*
Ժայռ մ'ոտքերուս (3) *տակ կը ցրցուի առապար* (4)*.*
Երկինքը մութ, ես կը տքնիմ վայրապար (5)*,*
Անյուսութեան փըշեց հոգւոյս մէջ քաջին:

Մա՛յր իմ(6), ո՛վ մայր իմ, բա՛րձ գլխուս իմ խնկեակ,
Աչքն ականջս, ո՛վ սրտիս քաղցր ապաւէն,
Միայն քեզմով կը զբաղիմ ես դարձեալ։

Բա՛ց, մա՛յր իմ, բա՛ց թեւերդ, իմիամ գրկիդ մէջ,
Մէկանդ հզօր՝ անցնինք կեանքի այս ծովէն,
Ո՛վ մայր, վիրաւոր գրկած մէկանդ դառնանք վերջ։

Կ. ՈՍԿԵԱՆ (7)

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՊԱՆԴՈՐԱՑԻ ՏՈՒՓԸ. — *Ըստ յունական դիցաբանութեան, Պանդորա առաջին կինն է զոր ստեղծած է Հեփեստոս (8)։ Ամէն նոր կենդանութեան շունչը տուաւ անոր և օժտեց զանի շնորհներով ու տաղանդներով։ Աթենացիք նուիրեց Պանդորայի տուփ մը ուր պահուած էին բոլոր չարիքները, և զրկեց զանի երկրի վրայ, ուր ամուսնացաւ առաջին մարդուն՝ Էպիմեթէի հետ։ Էպիմեթէ անգիտակար բացաւ աղիտալից տուփը, ուրկէ դուրս խուժեցին բոլոր չարիքները և տարածուեցան աշխարհի վրայ։ Պանդորա ցաւնաց էլան էր։ Պանդորայի տուփը փոխաբերաբար կը նշանակէ չարիքներու և ախտերու աղբիւր։*

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Դուն որ ցաւոց հազուեցուցիր ինձ մարմին.** — Այս նախադասութիւնը կը պարունակէ կրկին ձեւեր՝ **շրջում** եւ **փոխաբերութիւն**. **շրջում**՝ որովհետեւ պէտք էր ըսել *դուն որ ցաւոց մարմին հագուեցուցիր ինծ*, **փոխաբերութիւն**՝ որովհետեւ բանաստեղծը *ցաւոց մարմին հագուեցուցիր ինծ* գրելով՝ մտովին բաղդատած է *ցաւոց մարմինը* եւ *զգեստը*։

(2) **Ճակտիս վարդեր.** — Փոխաճակ ըսելու *վարդերը*. այս տեղ **ը** յօդը ջնջուած է, ինչ որ երբեմն կը ներուի ոսկաւորի մէջ։

(3) **Ժայռ մ'ոսխերուս.** — Փոխաճակ ըսելու *ժայռ մը ոսքերուս*։

(4) **Առագար.** — Նորատրորs։

(5) **Վայրապար.** — Ի զուր, պարապ տեղը։

(6) **Մայր իմ.** — *Մայր իմ, Աստուած իմ* ձեւերը կը գործածուին արդի աշխարհաբարի մէջ *բացառաբար*. ընդհանուր օրէնքը կը պահանջէ ըսել *իմ մայրս, իմ Աստուածս*, կամ *մայրս, Աստուածս*։

(7) **Կարապետ Ոսկեան.** — Վաղամեռիկ բերթող։ Իր ոսկեաւորները, ուր ի յայս կու գան զգայուն տողի մը ներքնչումները, մեր բանաստեղծական նոր մտեճագրութեան մէջ նշանակելի տեղ մը տուած են իրեն։

(8) **Հեփեստոս.** — Ըստ յոյն դիցաբանութեան, Արամազդի եւ Հերայի զաւակն է Հեփեստոս, կրակի չաստուածը։ Տգեղ ու տձեւ ըլլալով, իր մայրը զինքը Ողիմպոսի կատարէն վար գահավիժեց։ Հեփեստոս Լեմնոս կղզին ինկաւ, եւ իր անկման հետեւանքով ոտքը կաղ մնաց։

---

44. ԲԱՐԿՈՒԹԻՒՆԸ

Ինչպէս որ մոլեգին հիւանդութեան անվրէպ նշաններն են յանդուգն ու սպառնացայտ դէմք, չարաչուք ճակատ, վայրագ կերպարանք, յախուռն քալուածք, գալարուող ձեռքեր, այլայլած դոյն, այդպէս կ'երեւայ մարդն ալ բարկութեան ատեն։ Իր աչքերը կը բոցավառին, կը կայծկլտան. համակ իր դէմքը ծիրանեգոյն կը դառնայ, այնքան կ'եռայ և դէպ ի վեր կը խուժէ իր սրտէն յորդող արիւնը. չրթունքները կը դողդղան, ականները կը սեղմուին, մազերը կը ցցուին ու կը քըստմնին. շնչառութիւնը ճնշուած է և չկայ. իր անդամները յօդերը կը գալարին, կը կճրատան. կը հեծէ. կը կաղկղէ (1) ընդհատ հնչիւններով. աչքն վայրկեան, ձեռքերը իրարու կ'ընդհարին, ոտքերը գետինը կը զարնէ. բոլոր իր վարմունքին մէջ անկարգութիւն մը կայ, բոլոր իր անձը սպառնալիք կ'արտահոսէ. պժգալի (2) և

նողկալի (3) երեւոյթ մարդու մը որ կ'ուռեցնէ և կը նուաստացնէ իր ազնուական դէմքը:

Մխա մոլութիւնները կրնան ծածկուիլ, գաղտնօրէն անանիլ. բարկութիւնը մէջտեղ կ'ելլէ, երեւան կու գայ դէմքին վրայ, և որչափ աւելի սաստիկ ըլլայ, այնչափ աւելի կը պճպճայ և աչքի կը զարնէ: Բոլոր անասուններն ալ յատկընթաց նշաններով կը մատնեն իրենց թշնամական չարժումները: Բոլորովին դուրս կ'ելլեն իրենց սովորական վիճակէն, և իրենց անգութ բնազդը հեռուհեռէ կը բորբոքի: Վարազը (4) կը փրփրի, կը սրէ իր վրիժակները (5) կարծր մարմիններուն դէմ. ցուլը իր եղջիւրներով օդը կը ծեծէ և աւազը կը թռցնէ իր ոտքերուն տակ. առիւծը խուլ մռնչիւններ կ'արձակէ. օձին վիզը կ'ուռի զայրոյթէն. կատաղութենէ բռնուած շունը չարաչուք կերպարանք մը ունի: Ձկայ անասուն մը որ, որքան ալ սոսկալի, որքան ալ չար ըլլայ բնաւ կանչէն, վայրագութեան նոր աստիճան մը ցոյց չտայ, երբ բարկութիւն գայ վրան:

Հարկ է բարկութիւնը զսպել առաջին գրգռութենէն առաքը, խեղդել զայն իր ծլած տեղը, զգուշանալ ամենաթոյնը չեղումէ, որովհետև անգամ մը որ մոլորեցնէ մեր զգայարանքները՝ հազար դժուարութիւններով կարելի է ճողոպրիլ անկէ. որովհետև մարդ իր բանականութիւնը կը կորսնցնէ, երբ անգամ մը կիրքը մանէ մեր մէջ և պզտիկ իրաւունք մը տանք անոր:

Որչա՜փ մարդոց աղետաբեր եղած է բարկութիւնը:

Նոպային (6) ամէնէն բուռն միջոցին, կան մարդիկ որոնց երակները պայթած են, որոնք արիւն փսխած են գերմարդկային ճիգեր արձակելէ ետքը, որոնց աչքերը ամպով մը ծածկուած են, այնքան բուռն կերպով կը խուժէ մաղձը (7) դէպ ի հոն: Շատ մարդոց յիմարութիւնը պարզապէս չարութենակութիւնը եղած է իրենց

բարկութեան: Էաս (8) անճնասպանութեան մղուած է յիմարութենէ, և յիմարութեան՝ բարկութենէ:

Մահանիչ ընենք ուրեմն այս տեսակ բնաւորութեան մը բոլոր ագեղութիւնն ու բոլոր վայրագութիւնը:

ՍԵՆԵԿԱ (9)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Նախազգի.** — կը նշանակէ *Ծոթովել*, այսինքն խօսած ժամանակ բառերը եւ վանկերը շարունակաբար արտասանելու անկարող ըլլալ:

(2, 3) **Պժգալի, նողկալի.**—Հոմանիշ են **գարշելի, զզուելի:**

(4) **Վարազ** (Խոզ ծօվաժ, sanglier). — Այս անասունը նախասիրած է ընտանի խոզին եւ մեր մէջ կը կոչուի նաեւ **վայրի խոզ** կամ **կինճ:** Մինչեւ վեց ամսու եղած ատեն կը կոչուի **խոչկոռակ** եւ մինչեւ երկու տարու **խոչկոր:**

(5) **Վրիժակ.** — Այսպէս կը կոչուին փիղին եւ վարազին վերին ծամելիքի շեղակաց ակռաները որոնք իրենց բերնէն դուրս ցցուած են կորաձեւ:

(6) **Նոպայ** (Նէօվէր, accès). — Ներքին եւ վաղանցուկ շարժում, երբ ըսենք *բարկութեան նոպայ*· Հիւանդութիւն մը՝ երբ ըսենք *ջենդի նոպայ*·

(7) **Մաղձ** (ժաֆր, bile). — Մարդոց եւ կենդանիներու մարմնոց մէջ գտնուած դառն հիւթ մը, դեղին եւ կանաչորակ գոյնով, որուն բաշխումը լեարդին մէջ տեղի կ'ունենայ: Փոխաբերաբար կը գործածուի *բարկութեան, դիւրագրգռութեան* իմաստով: Հոմանիշ է **լեղի** (Էօֆ, fiel):

(8) **Էաս** (Ajax). — Այս յոյն դիւցազնը նշանաւոր հանդիսացած է Տրովադայի պատերազմին մէջ: Երբ Աքիլլէս մեռաւ, Ոդիսեւս եւ Էաս կռուեցան տիրանալու համար Աքիլլէսի զէնքերուն. Էաս յաղթուեցաւ, եւ, վշտէն ու զայրոյթէն խենթեցած, ցունցաց ոչխարները սպանցնեց կարծելով որ իր թշնամիները կ'ոչնչացնէ. վերջապէս անձնասպան եղաւ:

(9) **Սենեկա.** — Ծնած է Քրիստոսի 3 թուականին եւ մեռած 65ին: Փիլիսոփայ մըն էր, եւ թողած է բարոյական իմաստասիրութեան վրայ բազմաթիւ գրուածքներ:

45. ԿԱՂԱՆԴԸ ԳԱԻԱՌՆԵՐՈՒ ՄԷՋ

Կաղանդի (1) *իրիկունը պատրաստ է սեղանը, ուր ոչ թէ միայն չոր պտուղներ կան, այլ և տեսակ տեսակ անուշապուրներ ու բաստեղներ* (2). *օճախին քովէնի կախուած են երկար բարակ չալոցներ, որոնք համեմուած են մեղրով կամ ռուպով* (3) *և ընկոյզի ծեծածով ալիւրախառն չինուած: Այլ որքան որ այս համեմները, այս չոր պտուղները կան, սակայն կաթան*(4) *է կաղանդի փառքն ու փայլը:*

Կաթայի խմորը, եթէ օրն է ուրիք, կաթով կը չաղուտի (զի Աստուածայայտնութեան ու Զատկին եւս կաթայ չինելու սովորութիւն կայ), իսկ եթէ պահքի օր է, որպէս Կաղանդինը, մեղրով կը չաղուտի և կ'ըսուի խորխ կամ խորխախ: Կաթայի երեսին վրայ կը նկարուին տեսակ տեսակ կենդանիներու և թռչուններու ձեւեր, և չատ անգամ տաճարներու նկարներ: Կաթայի ձեւն է կլորակ, երբեմն խաչաձև, ձուաձև, եռանկիւնի կամ քառակուսի: Ունի փոսիկներ, որոնց մէջ մանուկներն ու աղեկները ցորնի հատիկներ դնելով կը պարեն, և յետոյ տանիքներու վրայ դէս ու դէն (5) *ձգելով կը սպասեն որ թռչնիկներ գան, կոյեն և ուտեն. ասիկա կաղանդչէք է մեր մանրիկներու կողմէն Աստուծոյ մանրիկ թռչուն արարածներուն նուիրուած. ո՛վ մանկական միամտութիւն, ո՛ւրբ մանկութիւն, ողջո՜յն քեզ:*

Կաղանդի սեղանին վրայ կը վառուին ժամէն գլնուած ու բերուած մոմիկներ, որոնց թիւը կը համապատասխանէ ընտանիքի անդամներու թիւին: Յետոյ այդ մոմերուն կճաններ(6) *կը տարուին ու կը փակցուին աղբիւրներու վրայ, որպէս զի այդ աղբիւրները այսպէս*

կաղանդուելով ամբողջ տարուան մէջ հոսուն և անուշիկ ըլլան: Մամիկին մոմն է միշտ նշխուն (7), *զոր մարելու համար տան փոքրիկները ձաւարի* (8) *և ցորնի հատեր կը նետուն հեռուէն. զանոնք պատժելու համար մամն է որ գաւազանով կը յարձակի, բայց անոնք կը փախչին ու կը պահուըտին, և վերստին յանկարծ կ'երեւին: Ա՛լ կը ճարահատի մամը, գոգնոցը կը բանայ, կ'ապտէ ու կը պատատի որ մոմիկը չմարեն ու գան առնեն իրենց կաղանդչէքը:*

Պապիկը այն առեն ժամէն գալով կը տեսնէ այս տեսարանը, և անխռով կ'ողջունէ տունն ու տնեցիքը՝ ըսելով. «Շնորհաւոր նոր տարի և բարի կաղանդ»: Բոլոր տնեցիները կարգ կարգ գալով կը համբուրեն աջը պապիկին, որ անոնց աչքերէն կամ ճակատներէն պաչիկ կ'առնէ, իսկ պզտիկները իրենց վախէն, — զի մամիկը կ'առնէ, իսկ պզտիկները իրենց պապուն քով կեցած է գաւազանով, — հեռուն կը մնան: Ա՛յլ պապիկը իսկոյն մամէն առնելով գաւազանը՝ երբ չարդ ու բուրդ ընելէ յետոյ կը նեաւ գայն, պզտիկները ցնծագին աղաղակներով կը վազեն կը բոլորին ահա մամին չուրջը և գոգնոցը կը պարպեն, պապին ու մամին աջը համբուրելով և փոխադարձ պաչիկ տալով անոնց:

Իսկ կաղանդչէքի արարողութիւնը տունէն դուրս սա է: Փոքրիկներ խումբ խումբ փողոցներու մէջ կը պարեն, եթէ աղջիկ են շորոր (9) *պարը, եթէ մանչ են ծափիկը* (10). *ապա կ'երգեն կաղանդի տաղը, որ ամէն տեղ միօրինակ չէ: Երգելէ ետքը, կը սանձան ամէն տեղ տունէ տեսակ տեսակ կաղանդչէք, զորս հաւաքելով իրենց մէջ կը բաժնեն, վիճակ ձգելով որպէս զի կռիւ չծագի: Կաղանդի գիշերը և ոչ մէկ տուն կը զրկուի կաղանդչէքէ, զի սա դարաւոր բարի աւանդութիւնը ամէն տեղ կայ թէ այն գիշեր բարի հրեշտակը ամէնուն*

կը հանի և կը գրէ անուններըը անոնց որ կաղանդչէք կու տան աղքատին։ Կ'երեւի թէ այս հաւատքը հինէն մնացած է մեր մէջ, վասն զի Հայերը ի հնումն ունէին աստուած մը Տիր (11) անուն, որուն պաշտօնն էր գրել մարդոց բարի ու չար գործերը։

ՎԱՀԱՆ Վ. ՊԱՐՏԻԶԱԿՑԻ (12)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Կաղանդ.** — Կաղանդը տարւոյն առաջին օրն է։ Այդ օրը տարբեր եղած է բոլոր ժողովուրդներու մէջ. Եգիպտացիք, Քաղդէացիք, Պարսիկները ասնան գիշերահաւասարին սկսած են զայն, ուրիշներ ձմեռուան արեւադարձին, եւ վերջապէս ոմանք ալ ամառուան արեւադարձին։ Յրանսայի մէջ ԺԶ. դարէն առաջ, Կաղանդը կը սկսէր Զատիկին. 1560ին է որ Կարոլոս Թ. հրամայեց Յունուար 1ին սկսիլ։ Անգլիոյ մէջ Բողոքականները 1731էն ի վեր Յունուար 1ին կը սկսին, մինչդեռ անկէ առաջ Դեկտեմբեր 25ին կը սկսէին։

(2) **Բասեղ** (բե-ռէլ). — Եփած պտուղի հիւթ զոր կը չորցնեն արեւուն դիմաց։

(3) **Ռուպ** (բե-ռե). — Ռուպ պատրաստելու համար խաղողի (ղէր-) մէջ շաքար խառնելով կ'եփեն մինչեւ որ թանձրանայ։

(4) **Նաբա.** — Տեսակ մը խմորեղէն զոր կը պատրաստեն գաւառներուն մէջ։

(5) **Դէս ու դէն.** — Հոս ու հոն։

(6) **Անաս.** — Վառած մոմի մնացորդ։

(7) **Նշխուն.** — Գոյնզգոյն։

(8) **Զաւար** (պ-ուր-, semoule). — Սկուած ցորենի հաս որ կլոր հատիկներու բաժնուած է։

(9, 10) **Շորոր, Ծափիկ.** — Պարի անուններ են։ Պարողները երկու կարգով դէմ առ դէմ կը կենան, եւ յեռոյ եռեւ առաջ երթալով ափ ափի կը զարնեն ու կը կայթեն։

(11) **Տիր.** — Հայոց մէջ գիտութեանց, դպրութեանց եւ պերճախօսութեան չաստուածն էր։ Կը համապատասխանէ Յունաց Ապողոնին։

(12) **Վահան Վ. Պարտիզակցի.** — Հեղինակ Անգիր Դպրութեան կրկին հատորներուն, *Արեգամագի* եւ ուրիշ գիրերու։ Աւտօնտեղ է *Լոյս* կրօնաթերթին։ Ծնած է 1850ին։

46. ՃԵՆՕՂԿՈՒԶԱԿԸ

Ո՛վ ճենօղկուզակ(1), ո՛վ բոյս գալկահար,
Որչա՛փ կը սիրեմ ոստերն ոլորուն,
Իր ծաղիկներն ուր կը սրնի մեղուն,
Եւ իր վայրահակ դրասանդներն(2) երկար։

Տերեւները նուրբ զարդն են գեղաչուք
Հինցած ու համեստ վաղեմի մեր տան.
Զայն չատ սիրելու ունիմ ես սակայն
Ուրիշ գերազանց պատճառ մը ծածուկ։

Աստուած ըրաւ զայն խորհրդանշական
Մեր բարոյական կեանքի օրէնքին,
Լաւագոյն քան մարդն, այդ ծաղկի հոգին
Բարիք կ'ընէ միշտ չարիքի փոխան։

Եթէ ձեռք մ'անգութ կամ անհոգ անփոյթ
Կոտրէ իր լացող ուղեչներէն մին,
Հոն իսկ ուր բացուի վէրքը իր մարմնին
Պիտի ընձիւղեն ողկոյզներ կապոյտ։

Այդ ճենօղկուզակն, ո՛վ մարդ կամ պըւէտ(3),
Կու տայ այս կերպով քեզ դասեր կրկին.
Անոր պէս եղի՛ր, քաղցր, աստուածային.
Չարին դէմ բարի՛ եղիր դուն յաւէտ։

Եւ եթէ երբեք չախչախուի հոգիդ
Սեւ ճակատագրէն և կամ չարերէն,
Քու բախտացած վշտերդ հեզօրէն
Երգի ծաղիկնե՛ր բուսցուր յոտսափիթիթ։

ԷՏՈՒԱՌ ԿՈՒՆԻ
Թարգմ. Հ. Ա.

ՆՇԱՆԱԻՈՐ ԽՕՍՔԵՐ

ՋԱ՛ՐԿ ԲԱՅՑ ՄՏԱ՛Ն ԸՐԲ. — Թեմիսթոկլէս Աթենացի զօրապետ մըն էր (514—449 Ք. Ա.)։ Օր մը, ժողովի մը մէջ, երբ Թեմիսթոկլէս Եւրիբիադէսի հակառակ կարծիք մը կը յայտնէր, այս վերջինը դադարելը կարծես ծեծելու համար իր ընդդիմարանը. Թեմիսթոկլէս, հանդարտ, և տէր ինքզինքին, կեցուց զայն ըսելով. «Զա՛րկ բայց մա՛րկ ըրէ։»

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Ճենովկուզակ** (ժուֆր՛, glycine). — Այս բոյսը ունի կապոյտ եւ ոդկուզաձեւ ծաղիկներ, որոնք գարնան ատեն կը բուսնին։ Ոմանք կը կոչեն զայն *քաղցուենի, ճենովկուզակ* բառը վերապահելով glycine de chineի։

(2) **Դրասանգ** (feston). — Եզերքը կտրուած եւ բանուած տեսակ մը ասեղնագործ։ Հիներուն մէջ, դրասանգ կը կոչուէին ծաղիկներու, պտուղներու եւ տերեւներու այն փունջերը, զոր մեներաններու դուռերը կը կախէին։

(3) **Պրւէս**. — Կը համապատասխանէ Քրանսերէն poète բառին եւ կը նշանակէ բերթող, բանաստեղծ, բանաճիւս։ Հոս *պրւէս* գրուած է երկու վանկ ունչիլը հասկցնելու համար։ Բառին սովորական ուղղագրութիւնն է **պուէս**։

---

47. ՀԱՆԻՆ

Դեռահասակ կին մը, իր ամուսնութեան առաջին օրերուն մէջ, թերեւս իր մայրը կը մոռնայ, բայց առաջին վշտին կամ առաջին զաւկին հետ կը յիշէ զայն։ Նոր բածինը հաչտարար մըն է որ կը զօդէ(1) վերստին դրեթէ խզուած երեւցող կապերը։

Իր թոռը տեսնելուն պէս տխուր լքեալը հրաշքով կը վերածնի կարծես. կը զգայ, հեչտալի զարմանքով մը որ կը զարթնու իր հոգւոյն մէջ, զոր մեռած կը կարծէր, մայրական սէր մը, անձանօթ, թափանցուն. կը սիրէ աղապատանքով(2) մը ոչ աւելի գորովոտ, բայց աւելի սրատեսէ քան իր աղջկան համար զգացածը. փեսան անգամ սիրելի կը դառնայ իրեն, վասն զի ա՛լ զոքանչ չէ, մեծ մայր է։ Մեծ մա՛յր, այս ընտանի բառը աղեկ կը բացատրէ փորձառութեան և ներողամտութեան, ակարութեան և կորովամտութեան, երեւութականն անմտութեան և ծածուկ ոգեմտութեան խառնուրդը որ հանդիսերուն գործունեանքը(3) կը յատկանչէ։

Աւանդ մեծ մօր տուն մը անկասկած տուն մըն է, պատուոյ աթոռը թափուր է հոն։

Մեծ մայրն է որ իր յիշատակներով կը չափաւորէ դեռատի մօրը մտածողութիւնները իր զաւակներուն մասին։ Երբ անոնց նկարագրին նկատմամբ(4) անհաւասար կը տեսնէ զայն. «Դուն աւելի չար էիր», կ'ըսէ իրեն, և մօրը սիրտը կը հանդարտի։ Երբ կը տեսնէ որ տակտութեան մը համար իրար անցած է. «Մի՛ վախնար, մէկ օրուան մէջ այդ հիւանդութենէն բուժած եմ զքեզ» կը գոչէ։ Այսպէս կը հրահանգէ զայն տակաւին, այսպէս կ'առաջնորդէ անոր։ Աւա՜ղ, երբեմն ալ անոր տեղը կ'անցնի։ Տեսնուած են եօթանասնամեայ կիներ, որ իրենց աղջկան մեռնելովը, ամբողջ ընտանիք մը նայելու հոգը սառնձնած՝ այդ դժնդակ պաշտօնը վարելու համար, կը գտնէին իրենց հոգւոյն մէջ բոլոր ժրութիւնը և բոլոր կորովը երիտասարդութեան։ Թէ՛ մայր էին, թէ՛ մեծ մայր, գլխով մայր, սրտով մեծ մայր։

ԷՄԻԼԻՕ ԼԷԿՈՒԻՎԷ (5)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Զօդել**. — Կը նշանակէ *կապել, միացնել*։ Համանիշ է **յօդել**։ Ահմացերն են **յօդ** եւ **զօդ**՝ կապ։ Նոյն ընտանիքին կը վերաբերին **յօդուած, յօդուածոյ, յօդուար, յօդակապ, զօդաւել**։

(², ³) **Աղապաեաճիճ, գուրգուրաճիճ.** — Հոմանիշներ են **խաճդաղաեաճիճ, սէր, գորով:**

(⁴) **Նկաեմամբ.** — Գրաբար նախադրութիւն մըն է որ կը գործածուի աշխարհաբարի մէջ այս ձեւով. պէտք չէ ամոր տեղ գործածել նկաեումով, որ տարբեր իմաստ ունի: Նոյնպէս, տարբեր իմաստներ ունին ձեռքով եւ ձեռամբ, ժամանակաւ եւ ժամանակով:

(⁵) **Էռնեսթ Լըկուվէ.** — Ֆրանսացի գրագէտ. ծնած է 1807ին եւ մեռած 1903ին:

48. ՀԻՆ ԺԱՄԱՆՑՆԵՐ

Մեր նախնիք ինչո՞ր կ'ընէին զբօսանքի կամ ժամանցի համար. — ահա հետաքրքրական հարց մը որուն ուսումնասիրութիւնը կրնար չահեկանութենէ զուրկ չըլլալ:

Հայոց հին հեթանոսական կրօնքը ուրիշ հին ժողովուրդներու պէս իրենց հայթայթած է զբօսանքի, խրախճանքի միջոցներ: Զաստուածուհիներու և Ամանորի հանդիսական ծեսերը կը ծանուէին հրապարակային տեսակ տեսակ խաղերով և խրախճանութիւններով, մանակցութենամբ հազարաւորներու: Հանրային զբօսանքի և ժամանցի բոլոր լաւագոյն ձեւերը՝ ձիարշաւ, ըմբշամարտութիւն, լողալու մրցում, երգ, պար տեղի կ'ունենային այս ծեսերու միջոցին:

Հայոց քրիստոնէութիւն ընդունելէ վերջն ալ այդ ծեսական զբօսանքները չարունակուեցան մեր մէջ, կերպով մը քրիստոնէական գոյնի տակ, լծորդուելով քրիստոնէական ծեսերու հետ: Վարդավառի(¹), Ծաղկազարդի (²), Կաղանդի, Տէրնտասի (³), Վիճակի (⁴), Բարեկենդանի (⁵) ժողովրդական–կրօնական ծեսերը յետաձիացութիւններ են հին բնիկ կամ օտարաձուա դիցական ծեսերու:

Գանք մեր բնիկ ընտանեկան ժամանցներուն: Տան երդիքին տակ, օճախին կամ թոնիրին չուրջը, ընտանեկան չրջանակի մէջ ժամանցի միջոցներ ալ անչուշտ ունեցած են մեր նախնիք: Այս ժամանցներն էին գլխաւորաբար երգ և նուագ, ընթերցում և ժողովրդային բանահիւսութիւն(⁶): Ընտանիքին անդամներէն մին կրնար դիանալ ունէ նուագ մը և ամեն ամեն ընտանեկան չրջանակի մէջ նուագելով կամ երգելով կը զուարճանար և կը զուարճացնէր իր ընկերները: Այս ժամանցը մինչև ցարդ գոյութիւն ունի մեր մէջ և ամենի ծաւալուն սահմանով: Այս կարգի ժամանցներու հիմայ չատ անգամ կցուած կ'ըլլայ նաև արբեցութիւնը, և այս մոլութիւնը դժբախտաբար այնքան առաջ գացած է գաւառները որ ընտանեկան կամ ընկերական ամէն համախմբումներու մէջ օղիի կամ գինիի ներկայութիւնը անհրաժեշտ նկատուած է: Թղթախաղ կամ նմանօրինակ խաղեր բարեբախտաբար վտանգաւոր և կործանարար մոլութեան մը հասնելու չափ գաւառներու մէջ, ինչպէս եղած են մեծ քաղաքներու մէջ, այլ անմեղ ձեւով զուտ ժամանցի համար կը խաղացուին. այս տեսակ խաղեր մեզի բնիկ ժամանցներ չեն, այլ յետադարձ, թէև մենք ալ ունեցած ըլլալու ենք բնիկ խաղեր:

Ընթերցումը ձմեռուան երկար գիշերներու միջոցին կը կատարէր տան պատը բարձրաձայն, իւրաքանչիւր տանը բոլոր անդամներուն և դուռ դրացիներու: Հին ընթերցման գիրքերը չատ սահմանափակ էին: Աղուէսագիրք, Մխոր եղբայր, Պղնձե հաղարին պատմութիւնը, Ժողովածու, Եօթն իմաստասիրք և ասոնց նման քանի մը գիրքեր կը կազմեն մեր նախնիքներու ընթերցանութեան բովանդակ պաշարը:

Ժողովրդական բանահիւսութիւնը աւելի մեծ տեղ կը բռնէր, և ժամանցի այդ հանքը կրնայ ըսուիլ թէ

անսպառ էր և աւելի արժէքաւոր։ Զրոյցները, հէքեաթները, հանելուկները երկար դարեր մեր նախնիքնե-րու հետաքրքրութեան մունդը եղած են և ծառայած՝ իբրև ժամանցի միջոց։ Տան նահապետը կամ մեծ մայրը կը պատմէր հէքեաթը, և ամէնքը անոր չրթունքներէն կախուած կ'ունկնդրէին։ Հէքեաթներու հրաշալի դար-ձուածքները մանաւանդ պզտիկներուն երեւակայութիւնը կը հրահրէին, և անոնք հէքեաթներուն մոլին կը դառ-նային։ Հանելուկները թեթեւ ժամանցներ էին և աւելի զուարճալի։ Առանց մէջ ունեցած ենք չատ գեղեցիկ-ները, որոնք վիրնէք հեղինակող ժողովուրդին բանաս-տեղծական միտքն ու սրամտութիւնը միանգամայն կ'ա-պացուցանեն։

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ (7)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Վարդավառ.**— Անունը է հին հեթանոսական ժամանակէն մնացած մեծ տօնի մը, որ վարդերով զարդարուելու օրն էր։ Հին Վար-դավառի տօնը՝ Քրիստոնէութեան Հայոց մէջ մուտքէն յետոյ՝ Քրիստոսի Այլակերպութեան կամ Պայծառակերպութեան տօնին փոխուեցաւ։ Հին Վարդավառի յիշատակներն են աղաւնի բացել եւ ջուր սրսկել, ինչ որ մինչեւ հիմայ կը գործադրուի։

(2) **Ծաղկազարդ.** — Հայոց մէջ հին հեթանոսական տօն մըն էր Ծաղկազարդը, որ Քրիստոսի Երուսաղէմ գալուստեան տօնին փոխուեցաւ, եւ որ հիմայ կը կատարուի Չաչկէն շաբաթ մը առաջ։

(3) **Տէրնտաս.** — Այս անունը կը տրուի Տեառնընդառաջի տօնին, որ Հառաջնօրեայ Քրիստոսի տաճար բերուելուն յիշատակ կը տօնուի։ Տէրնտաս ալ հաւանօրէն հին հեթանոսական տօներէն մնացած անուն մըն է, Տիր չաստուածին յպատիւ տօնի մը անունը, որ Տեառ-նընդառաջի տօնին փոխուած է։

(4) **Վիճակ.** — Այս անունը կը տրուի Համբարձման տօնին, որովհետեւ, Քրիստոսի հաւքարձման ժամուն եօթը երկիր, առաքեալներուն Յուդայի տեղ մէկը ընտրելու համար վիճակ ձգեցին Յովսէփի եւ Մատաթիայի վրայ եւ այս վերջինը ընտրուեցաւ։ Հիմայ Համբարձման տօնին օրը ժողո-

վրդական վիճակ հանելու հանդէսներ կը սարքուին, ինչ որ հեթանո-սական սովորութեան մը մնացորդն է թերեւս։

(5) **Բարեկենդան.** — Չաչկէն եօթը շաբաթ առաջ եկող կի-րակին կը կոչուի Բուն Բարեկենդան։ Այդ կիրակին կանխող եօթնեակը զուարճութիւններով կ'անցնի, ինչ որ հաւանօրէն մնացորդն է հին սովորոյթներու։

(6) **Ժողովրդական բանահիւսութիւն.** — Այսպէս կը կոչուին այն տաղերը որոնք ժողովուրդին մէջ կ'երգուին եւ կ'աւանդուին որդիէ որդի, եւ որոնց հեղինակները ծանօթ չեն։ Դոյթան երգերը այս կարգէն են։

(7) **Յովհաննէս Գազանճեան.**— Եւդոկիացի բանասէր մըն է, հեղինակ Եւդոկիոյ գաւառաբարբառին վրայ գրուած խնամեալ ուսումնասիրութեան մը, ինչպէս նաեւ բազմաթիւ բանասիրական յօդուածներու՝ հայ պարբերականներու մէջ հրատարակուած։

49. ՄԱՆՈՒՇԱԿԻ ՓՈՒՆՋԸ

Ջիւնը դադրեր էր գիշերէն ի վեր,
Եւ սարսռուտ ճաճանչ մ'արեւէն կարմիր
Ձերմակ սաւոյցին վըրայ կը մարէր
Սըփռելով չորս դին ցոլքեր (1) լուսածիր։

Դէմքերնիս ծածկած քօղերով ըստուար,
Թաւ ըղգեստներով փաթթըւած համակ,
Պըտոյտի ելանք դարաստանն ի վար
Շիտակ երկնցող ճամբուն մէջ ճերմակ։

Պերճաշուք զոյգեր թեւ թեւի տըւած,
Բոլորն ալ չըքնդ, բոլորն ալ զըւարթ,
Կարծես ձիւնին մէջ ծաղիկներ կիսուած (2),
Հոն կը ճեմէին համիատ կամ հրպարտ։

Յանկարծ ճեղքելով այդ ամբոխն, արագ
Դէպ ի մեզ վազեց աղջիկ մը փոքրիկ.
Ինդձը ոչ ըղգեստ ունէր, ոչ գլուսակ (3),
Կոնակը բաց էր, ոտքերն ալ բոպիկ։

Ձեռքը վունչ մ'ունէր թարմ մանուշակի,
Զոր մեզի մատուց ձայնով մը նրբազ
Եւ ժըպիտով մը անմեղ հրեչտակի,
Որուն տակ հաղ մը կը ղղայիր, աւա՜ղ։
Սոսկալի՛ բան էր մեզ տեսնել արդէն
Այդ հէք աղջիկն որ բանի կը ժպտէր,
Եւ որ ձիւնին մէջ, մեռնելով ցուրտէն,
Ծաղիկ գարուն մեզ կու տար նրբէր։
Իր մատուըները կան կապուտ՝ իրա՜ւ
Կը սըրսըփային մերկիկ ու նիհար,
Մինչ մենք ձեռնոցներ կը կըրէինք թաւ,
Վիզերնիս փաթթած մուշտակներ երկար։
Տըւինք մեր նրբէրն այդ հէք մանուկին,
Եւ անցանք գայինք ա՛լ արագաքայլ,
Բայց սեւ թախիծ մը պատեց մեր հոգին.
Զկրցանք մոռնալ այդ յուշքը(4) մըռայլ։
Վառարանին քով երբ մենք կը տաքնանք,
Ո՜հ, թշուառներ կան անդին անօթի
Ցուրտին, ձիւնին տակ. զանոնք չմոռնանք.
Ողորմութի՛ւն տանք, քուրի՛կ, այս տարի։

Հետեւողութիւն ՖՐԱՆՍՈՒԱ ԳՕՐԷի
Զ. Ա.

Ֆրանսուա Գօրէ

ՆՇԱՆԱԻՈՐ ԽՕՍՔԵՐ

ՕԲՍ ԿՈՐՍՆՑՈՒՑԻ՛. — *Տիտոս Հռոմայեցին, որ կ'սպրէր Քրիստոսի Ա. դարուն մէջ, երբ օր մը անցընէր առանց բարիք ընելու, կ'ըսէր. «Օրս կորսնցուցի՛։»*

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Ցոլ.** — Հոմանիւ են **շող, ճաճանչ, ճառագայթ, շառաւիղ։**

(2) **Կիսուած.** — Այս բառը, որ գոյականը մրն է, հոս գործածուած է ածականաբար: *Կիսուած* (émail) կը նշանակէ անթափանցիկ կամ թափանցիկ ապակիէ ծեփ, զոր հալումով յախճապակիէ, խեցիէ կամ մետաղէ ամանիներու վրայ կ'անցընեն գոյնզգոյն զարդանկարներ յօրինելով: Կ'ըսուի նաեւ **գրակոնեթիկոն։**

(3) **Գետակ.** — Հոս **գետակ** բառը **գլխանոցի** տեղ գործածուած է ընդհանուր իմաստով: Նոյն իմաստով կրնան գործածուիլ նաեւ **խոյր, փեղոյր** կամ **գլխարկ։** Զանազան ձեւեր ունեցող գլխարկներ են **շարփուէ** (toque), **կնգուղ** (ֆէզ, capuchon), եւայլն, եւ եկեղեցական գլխանոցներ՝ **վեղար, չապալրագ, սաղաւարտ, փակեղ,** եւայլն:

(4) **Ցուրտ.** — Հոմանիւ են **յիւսատակ, յուշիկ։**

(5) **Ֆրանսուա Գօրէ.** — Ֆրանսացի բանաստեղծ, որ ծնած է Բարիզ 1842ին։

50. ԳԻՒՂԻՆ ԵՐԷՑԸ

Պատկառելի եկեղեցական մը կար հոն, գիւղի մը երէցը, դրամով աղքատ, բայց հարուստ՝ սուրբ մտածումներով ու բարի գործերով։ Գիտուն մըն էր, աստ-

ուածքան մը, կարող արժանապէս աւետարանը քարոզելու և փոխհատուցանդ իր ծուխերը հրահանգելու։

Ձախորդութեան մէջ, զմայլելի հոգածութիւն և հրաշալի համբերութիւն ունէր, որուց ապացոյցը տուած էր շատ անգամ։ Ոչ միայն պաղի (1) խնդրելու ատեն մէկը չէր վշտացներ, այլ և սիրով կը բաժնէր աղքատներուն թէ՛ նուիրատուութեանց արդիւնքը և թէ՛ իր համեստ ինչքը։

Թեմը (2) շատ ընդարձակ էր, վանդի առնները իրարմէ հեռու հեռու չինուած էին. սակայն ոչ անձրեւը, ոչ մրրիկը արգիլեց երբեք զինքը սփոփանք տանելու ինչպէս հարուստին, նոյնպէս աղքատին ամէնէն հեռաւոր բնակարանը, ուր հիւանդ մը կամ դժբախտ մը կը գտնուէր։ Ոտքով կ'երթար, գաւազան մը ձեռքը, և այսպէս իր անձնուիրութեան օրինակը կու տար իր հօտին, խրատ տալէ առաջ։

Աւետարանչէն կը քաղէր իր դասերը և կը յաւելուր. «Եթէ ոսկին ժանգոտի, հապա ի՞նչ կ'ըլլայ երկաթը։ Եթէ արդարը, որուն կը հաւատանք, մոլորի ուղիղ ճամբէն, տարօրինակ չէ որ ոտքէտը կորսուի։ Քահանան պէտք է իր մաքուր բարքովը ցոյց տայ իր փարախին թէ ինչպէս պէտք է ապրիլ։»

Եղած չէր երբեք որ իր ոչխարները տիղմին մէջ թողլով Լոնտոն վազէր հարուստ մատուռի մը աւազդիցութիւնը խնդրելու կամ բարեկամի մը հետ զուարճանալու։ Իր տեղը կը կենար, իր փարախը կը հովուէր, կը պահպանէր զայն գայլերուն դէմ։ Երկինքի արքայութեան ճամբան սորվեցնել մարդոց՝ քաղցրութեամբ ու իր օրինակովը, այս էր ուզածը։ Սակայն եթէ հանդիպէր խստասիրտ մեղաւորի մը, բարձր կամ խոնարհ դասակարգէ, փոյթը չէր, պատեհ առթիւ կը կշտաւքէր զայն ուժգին։

Իրմէ լաւագոյն քահանայ մը չէ տեսնուած երբեք. Քրիստոսի և իր առաքեալներուն վարդապետութիւնը կ'ուսուցանէր, նախ ինք զայն ի գործ դնելով։

ՁՕՍԸՐ (3)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Պաղի.** — Եկեղեցականներուն կողմէ իրենց ի նպաստ ժողովուրդէն հաւաքուած դրամ կամ պարէն։

(2) **Թեմ.** — Եկեղեցական առաջնորդի մը իրաւասութեան տակ գտնուող գիւղեր կամ քաղաքներ։

(3) **Ձօսըր.** — Անգլիացի երեւելի բանաստեղծ, որ ծնած է 1328ին եւ մեռած 1400ին։ Հեղինակն է *Գանթըրպըրիի Հէքիաթներուն*։

51. ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆԸ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻՆ ՄԷՋ

Բաւական չէ որ հաստատուն յատկութիւններ ու բանաւոր առաքինութիւններ սփռէ կինը ընտանեկան ներքին կեանքին մէջ. անհրա կրնայ հոն ներմուծել նաև ինչ որ իր ընութիւնն իսկ է, ճաշակ, չնորհք և վայելչութիւն։

Վայելչութիւն և առտնին գործեր. այս երկու բառերը հակառակ կ'երեւան իրարու. և իրօք այնպէս են անոնց համար միայն որ ամէն ինչ կը բաժնեն իրարմէ, որ չեն տեսներ անհրաժեշտը տեսանելիին հետ, և չեն գիտեր թէ նիւթական իրերը ինչ գաղանի առնչութիւն(1) ունին մտաւոր իրերու հետ։ Ամէն բան կ'ոգեւորուի, կը կենդանանայ, կը գտնագիղի գգացման չունչին ներքև։

Ներքին կեանքին ամէնէն ստորին զբաղմանց մէջ կարելի է դնել արուեստ(2) մը՝ ծածկելու համար ինչ որ

հաճոյատեսիլ չէ, արուեստ՞ը՝ կարգադրելու և ընտրելու առանց պերճանքի, առանց մեծ ծախքերու, բայց այն կերպով որ հաճոյանայ ճաշակին ու երեւակայութեան: Ծողովուրդին ամէնէն աղքատիկ աղջիկը ծաղիկ մը ունի պատուհանին առջեւ. ասիկա ապացոյց մը չէ՞ թէ կեանքը կրնայ գեղազարդուիլ ամէն պայմաններու մէջ: Կեանքի վայելչութիւնը բարոյականի հակառակ չէ թնաւ, երբ անհամեմատ չէ բախտին մեզի տուած միջոցներուն:

Բանաստեղծութիւնը ոչ այնքան հեռուն է, ոչ ալ այնքան բարձր. հոս է, հոն է, ամէն տեղ է, և մանաւանդ պարզ բաներու մէջ. կրակին քովիկը, բոլորակ սեղանին չուրջը, իրիկուան կերակուրին, մանկան արդուզարդին մէջ է ընտանիքին բանաստեղծութիւնը:

ԲՕԼ ԺԱՆԻ (3)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Առնչութիւն.** — Կազմուած է *առ* եւ *ինչ* բառերէն եւ *ութիւն* մասնիկէն, եւ կը նշանակէ *յարաբերութիւն*: Ոմանք *առընչութիւն* կը գրեն ը ով, բառին սկիզբի **ի** ն ը ի վերածելով:

(2) **Արուեստ.** — **Արուեստ** եւ **արհեստ** տարբեր իմաստներով կը գործածուին: *Արուեստ* (art) կ'ըսուի այն աշխատութիւններուն որոնց մէջ գլխաւոր դերը կատարողը իմացականութիւնն է, ինչպէս նկարչութիւն, երաժշտութիւն, բանդակագործութիւն, ճարտարապետութիւն, բժշկութիւն, եւայլն. *արհեստ* (métier) կ'ըսուի այն աշխատութիւններուն որոնց մէջ գլխաւոր դերը կատարողը ձեռքն է, ինչպէս կոպտարարութիւն, ատաղձագործութիւն, կօշկակարութիւն, եւայլն:

(3) **Բօլ Ժանէ.** — Ֆրանսացի իմաստասէր (1823—1899):

52. ԻՄ ՄԱՇԸ(1)

Եթէ ժժգոյն մահու(2) հրեշտակ
Անհուն ժպտով մ'իջնէ իմ դէմ(3),
Շոգիանան ցաւքս ու հոգիս,
Դիտցէ՛ք որ դէռ կենդանի եմ:

Եթէ արնարբու (4) իմ տիպար (5)
Մոմ մը վըրիա ու մահադէմ,
Ո՛հ, նըշուլէ յուրտ ճառագայթ(6)
Դիտցէ՛ք որ դէռ կենդանի եմ:

Եթէ ճակտով արտօսրազօծ
Ջիս պատանի(7) մէջ ցուրտ վերդ վէմ
Փաթթեն, դընեն սև դագաղը,
Դիտցէ՛ք որ դէռ կենդանի եմ:

Եթէ հընչէ սրսխուր կոչնակ՝
Թրթռուն ծիծաղն մահու դժխեմ,
Դագաղս առնէ իր յամբր քայլ,
Դիտցէ՛ք որ դէռ կենդանի եմ:

Եթէ մարդիկն այն մահերգակ՝
Որք սև ունին և խոժոռ դէմ(8)
Համասրփանն խոնով ու աղօթք,
Դիտցէ՛ք որ դէռ կենդանի եմ:

Եթ' յարդարեն(9) իմ հողակոյտ
Եւ հեծեծմամբ ու սրգալէն
Իմ սիրելիքը բաժնըւին,
Դիտցէ՛ք որ միշտ կենդանի եմ:

Իսկ անոնցմէ եթէ մընայ
Երկրի մէկ խորշն հողակոյտ իմ,
Եւ յիշատակս ալ թաւամի,
Ո՜հ, այն ատեն ես կը մեռնիմ...։

ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ (10)

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՆՊԻՄԵՆԻԴԷՍԻ ՔՈՒՆԸ. — *Նպիմենիդէս յոյն խնամատարէ մըն է որ կ'ապրէր Քրիստոսէ եօթը դար առաջ։ Իրեն Համար արտառոց առասպել մը կը պատմէին հինները. կ'ըսէին թէ յիսունըեօթը տարի քարայրի մը մէջ քնանալէ յետոյ արթնցած է։ Գրականութեան մէջ ակնարկութիւն կ'ըլլայ երբեմն Նպիմենիդէսի քունին։*

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Իմ մահը.** — *Իմ մահս* կամ *մահս* կ'ըսուի արդի աշխարհաբարի մէջ։

(2) **Մահու.** — *Մահ* բառին գրաբար սեռականն է։ Այսօր աշխարհաբարի մէջ գործածականն է *մահուան* ձեւը։

(3) **Իմ դէմ.** — *Իմ դիմաց* կամ *դէմս* կ'ըսուի արդի աշխարհաբարին մէջ։ Ոսանաւորն է որ կ'արդարացնէ *իմ դէմ* բացատրութիւնը, որ անսովոր է առձակի մէջ։

(4) **Սրճարբս.** — *Մնարիս քով* ըսելու տեղ։

(5) **Իմ տիպար.** — Դուրեան քոմախտաւոր էր եւ ինքզինքին կը բաղդատէ *վտիտ մոմը*, զոր փոխաբերութեամբ *մահադէմ* կը կոչէ։

(6) **Ճառագայթ.** — *Ճառագայթներ* ըսելու տեղ. այս բառը սեռի խնդիր է նոյն։

(7) **Պատանի.** — Այսինքն *պատանքին*։

(8) **Դէմ.** — Հոս *դէմք* բառին տեղ գործածուած է յանգի յարմարցնելու նպատակով։

(9) **Եր՛ յարդարեն.** — *Եթէ յարդարեն* ըսելու տեղ. արդի բանաստեղծները այլ եւս կը զգուշանան այս կարգի յապաւումներէ։

(10) **Պետրոս Դուրեան.** — Վաղամեռիկ տաղանդաւոր բանաստեղծ, որ գրած է *Տաղեր* եւ *Թատերգութիւններ*։ Աղէտ ծնողքի զաւակ էր։ Ծնած է Սկիւտար 1851ին։ Իր բնական թաղին նախակրթարանին աշակերտելէ յետոյ, դեռատանութիւն ըրած է միջոց մը եւ քոմախտէ բռնուելով գերեզման իջած է 21 տարեկան, 1872ին։

53. ԱՒԱԶԱԽՐՈՒՄ

Երբեմն կը պատահի որ, Պոլթանակի (1) կամ Սկովտիոյ ծովափունքին վրայ տեղ տեղ, մարդ մը, ճամբորդ կամ ձկնորս, տեղատուութեան (2) միջոցին՝ ծովեզերքէն հեռու աւազուտին վրայէն ճամբորդած ատեն, յանկարծ կը նշմարէ որ բաւական ժամանակէ ի վեր դժուարութեամբ կը քալէ։ Ոտքերուն տակ աւազը ձիւթ կարեր է կարծես. ներբաններըը(3) կը փակչին անոր. ա՛լ աւազ չէ, ոտազ(4) է։ Ծովափը կատարեալապէս չոր է, բայց ամէն քայլափոխին, ոտքը վերցուցածին պէս, ձգած հետքը ջուրով կը լեցուի։ Սակայն բնաւ աչքի զարնող փոփոխութիւն մը չկայ. անհուն ծովեզերքը միապաղաղ է և անդորր, բոլոր աւազը միեւնոյն երեւոյթը ունի, ոչինչ կ'որոշէ հաստատուն հողը խլրտուն հողէն. ծովալուխներու(5) զուարթ երամը չարունակ կը ցատկէ աղմկայոյզ՝ անցորդին ոտքերուն վրայ։ Մարդը ճամբան կը շարունակէ, յառաջ կ'երթայ, դէպ ի հողը կ'ուղղուի, կը ջանայ ծովափին մօտենալ։ Կասկած չունի։ Ինչո՞ւ կասկածի։ Միայն թէ այնպէս կու գայ իրեն որ կարծես ոտքերը աւելն քայլափոխին կը ծանրանան հետզհետէ։ Իսկոյն կը խրի։ Երկու երեք բթամատի չափ կը խրի։ Ապահովաբար ուղիղ ճամբուն մէջ չէ. կանգ կ'առնէ ճամբան գտնելու համար։ Յանկարծ ոտքերուն կը նայի։ Ոտքերը անհետացեր են։ Աւազը կը ծածկէ զանոնք։ Ոտքերը

դուրս կը քաշէ աւազէն, կ'ուզէ ետ դառնալ, ետ կ'երթայ, ա՛լ աւելի խորունկը կը մխրճի։ Աւազը մինչև ոտքին կոճիկը (6) կը հասնի. կը քաշէ կը հանէ, և ձախ կողմը կը նետուի, աւազը մինչև սրունքներուն կէսը կը հասնի. աջ կողմը կը նետուի, աւազը մինչև իր կարթերը (7) կ'երթայ։ Այն աստեն կը հասկնայ անպատասխանելի արհաւիրքով մը որ խլրտուն աւազին մէջ մտած է, և իր ներքև կը գտնուի այն անհուկլի միջավայրը ուր մարդ չի կրնար քալել այնքան որքան չի կրնար լողալ ձուկը։ Բերը կը նետէ վրայէն, եթէ ունի, կը թեթեւնայ, ինչպէս վտանգի մէջ գտնուող նաւ մը. բայց ա՛լ ժամանակ չկայ, աւազը ծունկերէն վեր բարձրացած է։

Կը գոչէ, գլխարկը կամ թաշկինակը կ'երերցնէ, աւազը հեզհետէ կը պարուրէ զինքը. եթէ ծովափը ամայի է, եթէ հողը չատ հեռու է, եթէ խրուտքը (8) չատ գէշ համբաւ ունի, եթէ չրջակաները հերոս մը չկայ, լմնցած է, դատապարտուած է աւազին տակ թաղուելու։ Դատապարտուած է այն զարհուրելի երկարատև թաղման, անվրէպ, անողոք, զոր անհնար է յապաղել կամ փոխանցնել, որ ժամերը կը տեւէ, որ չի վերջանար, որ կ'առնէ զքեզ ոտքի վրայ, ազատ, ողջ առողջ, որ ոտքերէդ կը քաշէ, որ ամէն մէկ անգամ ճիգ մը փորձելուդ, ամէն մէկ աղաղակ արձակելուդ, քիչ մը ա՛լ աւելի վար կը քաշէ զքեզ, որ կարծես զքեզ կը պատժէ դիմադրելուդ համար՝ կրկնապէս փարելով քեզի, որ չամբ չամբ մարդը գետնին տակը կ'անցընէ, թողլով որ ուզածին չափ դիտէ հորիզոնը, ծառերը, զալարագեղ դաշտերը, բացավայրին մէջ գիւղերուն ծուխերը, ծովուն վրայի նաւերուն առագաստները, թռչուններուն որ կ'երգեն ու կը թռչտին, արեւը, երկինքը։ Աւազախրումը, գերեզմանն է մակընթացութեան (9) ձեւին տակ որ կը բարձրանայ գետնին խորէն դէպ ի կենդանի արարած մը։

Ամէն մէկ վայրկեան անողոքելի դիապատիկ(10) մըն է։ Թշուառը կը փորձէ նոսիլ, պառկիլ, ողալ. ինչ չարժուամ որ ընէ, ամէնքն ալ կը թաղեն զինքը. կը կանգնի, կը մխրճի, կը զգայ որ կը խորասուզի. կ'ոռնայ, կ'աղերսէ, ամպերուն կ'աղաղակէ, բազուկները կը կարկամէ, կը յուսահատի։ Ահա մինչև փորը աւազին մէջ է. աւազը կուրծքը կ'երթայ, ա՛լ իրան մըն է միայն։ Ձեռքերը վեր կը վերցնէ, կատաղի հեծեծանքներ կ'արձակէ, եղունգները կը գալարէ աւազին վրայ, կ'ուզէ ինքզինքը բռնել այդ աճիւնին վրայ, արմատներուն վրայ կը կռթնի ինքզինքը ազատելու համար այդ կակուղ պատեհարէն, կը հառաչէ մղկտալի. աւազը կը բարձրանայ։ Աւազը ուսերուն կը հասնի, աւազը մինչև վիզը կը հասնի. հիմայ դէմքը միայն կ'երեւայ։ Բերանը կը գոչէ, աւազը կը լեցնէ զայն, լռութիւն։ Աչքերը կը նային տակաւին, աւազը կը փակէ զանոնք...։ Յետոյ ճակատը կը կարճնայ, մազի կտոր մը կը սարսռայ աւազին վերև. ձեռք մը դուրս կ'ելլէ, աւազուտին երեսը կը ծակէ, կը չարժի և կ'երերայ, և աներեւոյթ կ'ըլլայ։

ՎԻՒԹՕՌ ՀՅՒԿՕ (11)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Պոլբաները**. — Ֆրանսայի հին գաւառներէն մէկն է, երկրին հիւսիսային կողմը։

(2, 9) **Տեղատուութիւն, մակընթացութիւն**. — Լուսնին ազդեցութիւնը ծովուն ջուրերուն վրայ ապացուցուած է այսօր։ Երբ երկրիս արբանեակը ուղղահայեաց դիրք ունենայ ծովուն ջուրերուն վրայ, զանոնք դէպ ի իրեն կը քաշէ եւ մինչեւ ասիճան մը կը բարձրացնէ. ասկէ յառաջ կու գայ **մակընթացութիւնը** (flux)։ Լուսնին անցիէն յետոյ ջուրերը դէպ ի եզերք կ'իջնեն դարձեալ, եւ ասկէ յառաջ կու գայ **տեղատուութիւնը** (reflux)։ Մակընթացութիւնն ու տեղատուութիւնը հազիւ զգալի են ներքին ծովերուն մէջ, ինչպէս Կասպից ծովուն, Սեւ ծովուն կամ Միջերկրականին մէջ։

(3) **Ներբան** (բ—պ—ն).—Ոտքին տակի մասը, որ կը կոչուի ընեաև **գարշապար**: Ներբանը պէտ չէ շփոթել *կրունկի* հետ (է—ւէ, talon), որ ոտքին տակի՝ հետեւի կողմին կ'ըսուի:

(4) **Ոստ** (է—ս—տ, glu). — Մածաճ նիւթ մը որ կը ծորի կարգ մը ծառերէ, եւ կը շինուի նաեւ արհեստապէս. կը գործածուի թռչուններ որսալու համար:

(5) **Ծովալուին** (puceron de mer). — Մանր միջատներ են կարճ եւ ուռուցիկ, կանանչ գոյնով, թափանցիկ թեւերով, երկայն եւ նուրբ բաթերով:

(6) **Ոտքին կռնիկը** (ը—ւ—ք, cheville).—Սրունքին ստորին կողմը ցցուած երկու ոսկորներ են, մէկը ներքին կողմէն եւ միւսը արտաքին կողմէն:

(7) **Կարթ** (jarret). — Մարդոց ծունկերուն յետակողմը, գոգաձեւ, ուր կը գնին սրունքները:

(8) **Խրուտ** (banc de sable). — Աւազի, խեցիներու, խիներու կոյտ՝ որ կը գտնուի գետերու, լիճերու, ծովերու յատակը, կամ ափունքին վրայ:

(10) **Դիապատիկ.** — Դիակը պատանոյ:

(11) **Վիրբօք Հիւկօ.**—ժԹ. դարու ամէնէն ճանաչուած քրանսացի բանաստեղծն է: Իր գործերուն բանակութիւնն ու արժէքը կարեւոր տեղ մը տուած են իրեն ժամանակակից մտեճազրական պատմութեան մէջ: Դեռ հազիւ տասը տարու եղած տեն, գրած է ոտանաւորներ որոնք գուշակել տուած են իր հանճարը: Իր *Լունանի* թատերգութեան ներկայացումը հռչակաւոր րրաւ իր անունը 1830ին: Գրած է շատ մը էրթուածներ, թատերգութիւններ եւ վէպեր որոնցմէ ոմանք թարգմանուած են հայերէնի: Ծնած է 1802ին եւ մեռած 1885ին:

54. Ս. ՍԱՀԱԿ ԵՒ Ս. ՄԵՍՐՈՊ

Կ. Պոլսէն հեռու, չա՜տ հեռու, Մշոյ մօտ է գեղեցկազմանը այն մեծ մարդուն, որ նախաձեռնութիւնն ունեցաւ հայ գիրերու գիւտին կարեւոր ու կենսական պէտքը լրացնելու, այն վայրին մէջ, ուր հիմայ կը գտնուի

Տէրէկ գիւղը, և ուր կը կանգնէր երբեմն «ոսկիածին», «ոսկիահատ», «ոսկիամայր» դիցուհւոյն ոսկեձոյլ արձանն ու ոսկեզարդ մեհեանը, որ ապա տեղի տուաւ Աղբատացելոյն Յիսուսի տաճարին: Դարերէ ի վեր նուիրական եղած այդ սրբավայրին մէջ էր որ մեր նախնիք ամփոփեցին մեծ Հայրապետին մարմինը, և կառուցին անոր վրայ խիստ հոյակապ եկեղեցի մը, մինչև որ կամուրջ մը չինուելու համար այն եկեղեցւոյ սրբատաշ քարերը գործածուեցան: Մշոյ դաշտի Սուլուխ գիւղին մօտ է այդ կամուրջը և ցարդ կանգուն կը մնայ: Հաւրկ է ըսել թէ այդ մեծ Հայրապետը Ս. Սահակ Պարթեւն է, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի թոռան թոռը:

Բայց եթէ հայ գիրերու գիւտին մեծ սաստարին գերեզմանն է որ Մշոյ մօտ կը գտնուի, հայ գիրերու բուն հեղինակին ալ ծնունդը Մշոյ մօտ է, Հայրիկ գիւղին մէջ, որ ցարդ այդ անունը կը պահէ: Ս. Մեսրոպ, որուն անունով Մեսրոպեան (1) կը կոչուին մեր գրերը, պիտի չկրնար այդ մեծ գիւտը ընել եթէ օգնութիւն չգտնէր Ս. Սահակ մեծ Հայրապետէն, որ իր կաթողիկոսական բարձր ազդեցութեամբ, ամէն պաշտպանութիւն նուիրեց Մաշտոց վարդապետին այն կենսական գործը ի գլուխ հանելու: Սակայն այս երկու մեծ դէմքերը անբաժան փառք և համահաւասար պատիւ ունին հայ գիրերու գիւտին մեծ ձեռնարկին մէջ:

Պարզ քարանձաւի մը մէջ է որ Ս. Մեսրոպ՝ առանձնացած՝ հնարեր է հայ գիրերը երկար խոկումներէ և մտախոհ ուսումնասիրութիւններէ ետքը 406ին: Այդ քարանձաւը բնաւ փոփոխութիւն չէ կրած մինչև ցարդ. Բալու քաղաքի քարաբերդին մէջ է, և առանց եկեղեցի կամ տաճար մ'ըլլալու տեղացիներուն մանաւանդ յարգանքին արժանի է իրրև ուխտատեղի:

Առանց Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի այս կարեւոր

գործողութեան, ամուլ ու անհատական պիտի մնար Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի մեծ գործը, — ազգին հոգեւոր լուսաւորութիւնը: Ս. Թարգմանիչները Լուսաւորչի լրացուցիչները եղան ուրեմն, իմացական լուսաւորութիւնը նեցուկ տալով հոգեւոր լուսաւորութեան: Եւ այսպէս կրցան հայ գրականութեան ոսկեդարը իրենց կենդանութեան աւենն իսկ յառաջ բերել: Այսքան մեծ յաջողութիւն մը միեւնոյն սերունդի օրով, միեւնոյն անձերու ձեռքով տեսնուած չէ ոչ մէկ ազգի մէջ: Իրենցմէ առաջ, այսինքն հայ ոսկեդարէն առաջ, աշխարհ տեսած էր արդարեւ ուրիշ ոսկեդարեր ալ, ինչպէս Պերիկլեան դարը[2]՝ Յունաստան, Ալէքսանդրեան դարը[3]՝ Եգիպտոս, Օգոստեան դարը[4]՝ Հռոմ: Բայց աւուրց ոչ մէկը միեւնոյն անձերու օրով ու ձեռքով յառաջ եկան, այլ երկարաժամանակեայ երկերու ծնունդ էին, մինչ հայ գրականութեան ոսկեդարը իսկապէս Ս. Թարգմանիչներու օրով ու ձեռքով յղացուեցաւ, ծնաւ և զարգացաւ:

Երբ մտածենք թէ Ի. դարու սկիզբն վրայ ըլլալով հանդերձ՝ բուն Հայ. եկեղեցին դեռ չկրցաւ Աստուածաշունչը տպագրել, մինչ Կիւթէմպէրկի գիւտը Ովկիանիոյ կղզիներուն մէջ իսկ հրաշագործել սկսած է չատոնց ի վեր, այն աւեն ազէկ կ'ըմբռնենք թէ ինչքան մեծ է Թարգմանիչներու գործը որոնք թէ գիր հնարեցին և թէ երկիցս Աստուածաշունչը թարգմանեցին և ազգին պարգեւեցին. վերջին թարգմանութիւնը, որ կ'ընդունուի ընդհանրապէս իբր «Թագուհի Թարգմանութեանց», տեղի կ'ունենար անանկ աւեն մը երբ ձեռագիր ու մագաղաթ (5) միայն գործածութեան մէջ էին, և ոչ միայն տպագրութիւնը, այլ թուղթն (6) իսկ դեռ չէր հնարուած ե. դարուն մէջ:

Հայերը, որոնք դեռ նոր քրիստոնեայ դարձեր էին, եթէ չունենային իրենց սեփական գիր ու գրականու-

թիւն, Յունաց եկեղեցւոյն մէջ ձուլուելու և ընկղմելու ամենամեծ վտանգին մէջ էին, մի նոյն իսկ 451 թուականէն սկսեալ Յունաց միաբանութեան ջանքը, ճիշդ այն աւենէն երբ Հայերը որոշեցին աւանդին երեք սիւներական ժողովներէն (7) եռաքը ա՛լ ուրիշ ժողով չճանչնալ, մերժելով Քաղկեդոնի ժողովը (8): Թող չըլլար հայ գիրը, և դուք կարենայիք Հա՛յ մը ցոյց տալ այսօր:

Այս մեծամեծ արդիւնքին համար չէ՞ արդեօք որ գաւառներու մէջ Ս. Սահակայ կ'ընծայուի գլխաւորապէս աչք բժշկելու հրաշագործութիւնը, և չատ տեղ անոր անունով կառուցուած եկեղեցիներն ու տաճարները կը կոչուին «Լուսաւորուղ Ս. Սահակ» այսինքն աչքի պտուղը լուսաւորող: Եւ մտաւորական լուսաւորութեան այնքան մեծ գործ տուող Ս. Սահակ Հայրապետին ուրիշ ինչ աւելի հրաշագործական յատկութիւն կրնար ընծայուիլ իր երախտագէտ ժողովուրդէն քան բժշկութիւնը աչքին, որ արտաքին նշանն է մտքի լուսաւորութեան:

ՄԱՐԿՈՍ ՆԱԹԱՆԵԱՆ

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Մեսրոպեան տառերը.**—Մեսրոպեան տառերը, որոնցմով գրուած են մեր ամէնէն հին ձեռագիրները (Թ. դարէն ժԳ. դար), երկու տեսակ են. առաջին եւ գլխաւոր տեսակն են Մեսրոպեան *Գլխագիր*—*երկաթագիր* կոչուածները, որոնց յատկանիշն է *բոլորշի* եւ *կամարաձեւ* ըլլալը. ասոնցմէ են հիմայ տպագրութեան մէջ գործածուած գլխագիրները: Երկրորդ գլխաւոր տեսակը կը կազմեն *Միջին Մեսրոպեան տառերը*, որոնց յատկանիշն է երկայնաձեւ չորեքկուսի ձեւեր ունենալը: Դրչագիրներու մէջ գործածուած են նաեւ *բոլորգիրները* որոնք ԺԱ. ԺԲ. դարէն սկսած են տիրող ըլլալ եւ մեր արդի տպագրական տառերուն ձեւը ունին, ինչպէս նաեւ *նօտր գիրերը* որոնք աւելի նուր են մխսնեներէն եւ տպագրութեան մէջ հիմ կը գործածուին:

(2) **Պերիկլեան դար.** — Պերիկլէս (494—429) նշանաւոր Աթենացի մըն է, ատենաբան եւ հաղաքագէտ. իր հաղաքակիցներուն վրայ

բարեբար ազդեցութիւն ունեցած է. 440էն 431 (Ք. Ա.) հաջալերեց արուեստներն ու դպրութիւնները, Աբէնմը զարդարեց զմայլելի յիշատակերներով, եւ իր անունը տուաւ գրական առաջին դարուն, որ Յունասասանի ամէնէն փայլուն դարը եղած է (ե. դար Ք. Ա.):

(3) **Ալեքսանդրեան դար.** — Մեծն Ալեքսանդր ապրած է Ք. դարուն: Երբ մեռաւ, 323ին, եգիպտոս եղաւ գլխաւոր ապաստանը գիտութեանց եւ արուեստներու, եւ Ալեսանդրի անունով կոչուեցաւ **Ք. դարը:**

(4) **Օգոստեան դար.** — Օգոստոս կայսրը ծնած է Բրիսոսէ 63 տարի առաջ եւ մեռած 14 տարի ետքը, 77 տարեկան: Իր իշխանութեան շրջանը Հռոմի պատմութեան ամէնէն փառաւոր շրջաններէն մէկը եղած է պատմութիւնը *Օգոստեան դար* կը կոչէ իր դարը, զոր փայլեցուցին, դպրութեանց տեսակէտով, Ոռատիոս, Վիրգիլիոս եւ հանճարի տէր ուրիշ այնման մարդիկ· ասոնց պատճառաւ հանդիսացաւ Օգոստոս եւ իր մտերիմ բարեկամը՝ Մեկենաս:

(5) **Մագաղաթ** (parchemin). — Ոչխարի եւ այծի մորթ զոր յատկապէս կը պատրաստեն վրան գիր գրելու համար: Մագաղաթը Բրիսոսէ երկու հարիւր տարի չափ առաջ սկսած է յատկանալ գրչագիրներու, սակայն թուղթի գիւտէն յետոյ այս տեսակէտով իր կարեւորութիւնը կորսնցուցած է:

(6) **Թուղթ.** — Հիներուն ծանօթ չէր *Թուղթը*: — Սկոսի նախ սկսած են գրել արմաւենիի տերեւներու, ծառի կեղեւներու, եւ *պապիւրոսի* վրայ, որ Նեղոսի եզերքներուն վրայ բուսնող եղէգ մրն է: Մագաղաթը պապիւրոսէն ետքը գործածուեցաւ: Թուղթի գաղափարը ունեցած են առաջին անգամ Չինացիք Բրիսոսէ 123 տարի առաջ· 794ին Պաղտատի մէջ թուղթի գործարան հիմնուեցաւ: Արաբացիք թուղթ կը շինէին վուշի ռուչերով: Սպանիացիք անոնցմէ սորվեցան թուղթ շինել: Նւրոպայի մէջ թուղթը ծանօթ է ժ. դարէն ի վեր:

(7) **Առաջին երեք տիեզերական ժողովները.** — Այս ժողովներն են Նիկիոյ ժողովը (325), Կ. Պոլսոյ ժողովը (381), Եփեսոսի ժողովը (431):

(8) **Քաղկեդոնի ժողովը.** — Քաղկեդոն Կ. Պոլսոյ դիմացը կառուցուած նշանաւոր բաղաք մըն էր նիւթեան մէջ· այդ բաղաքին մէջ է որ տեղի ունեցաւ 451ին տիեզերական չորրորդ ժողովը, դատապարտելու համար Եւտիքէսի մոլորութիւնը: Քաղկեդոնի տեղը կը բաժնուայ հիմայ Գասրգիւղ, ուր Հայերը ունին եկեղեցի եւ դպրոց:

55. ԱՊՐԻԼ

Գարնան դուռնէն անհամբեր
Ապրիլ նայի դէս ու դէն,
Ձիւներ հալեր ու ամպեր
Ձմրան(1)՝ փախեր են արդէն:

Գարնան դուռնէն՝ պչրելով
Ապրիլ ժպտի դէս ու դէն.
Հայա ու կապոյտ ծփայ ծով՝
Լեռներ ձորեր կ'ըլլան չէն:

Գարնան դուռնէն՝ ոսկեցոլ
Լոյսեր զեղուն զկրդ տարաւ,
Ապրիլ չորս դին ափով խօլ՝
Վարդի խոնարհներ լեցուն ափ:

Գարնան դուռնէն՝ խնկաւէտ
Հովեր փըչեն մեղմօրօր,
Ապրիլ նորեկ թռչնոց հետ
Մեզ կ'աւետէ ուրախ օր:

Ապրի՛լ, ծաղկունքդ(2) այդ նախչուն
Որո՞ւ չգայլես այդ չողեր·
Տի՛ւռ ալեւոր իմ գլխուն
Բախտը ցանեց դառն հոգեր:

Յամրած հոգւոյս մէջ, Ապրի՛լ,
Ա՛լ չես կրնար դընել՝ ո՛չ,
Անոյշ բոյրդ մէկ կաթիլ,
Վարդերէդ մէկ ծիլ բողբոջ:

ՄԿՐՏԻՉ ԱՃԷՄԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՔԻԼԼԷՍԻ ԿՐՈՒՆԿԸ. — Աքիլլէս հին Հելլադացի նշանաւոր դիցազնն է, որ մանկացած է Տրովադայի պատերազմին, իր անունը գրականութեան մէջ հոմանիշ է քաջութեան և կորովի իր մկրճը, Թեսալ չաստուածուհին, զայն ծնունդ առնէ ետքը, զայն անխոցելի ընելու համար լուացած է Սթիւքս(3) գետին մէջ. բայց կրունկը բռնած ըլլալուն՝ մարմնոյն այդ մասը չէ թրջուած և Աքիլլէս ճիշդ այդ տեղէն վիրաւորուելով մեռած է Իլիոնի պաթխպներուն առջև. Աքիլլէսի կրունկը յիշելով ակնարկութիւն կ'ըլլայ այն մարդոց որոնք շատ մը յատկութիւններու հետ տակաւ կորսնցուցած են մէկ մասնաւոր ուժ մը։

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Ձմրուռ.** — Փոխառնակ ըսելու ծմեռուան՝ որ արդի աշխարհաբարին մէջ ընդհանրապէս գործածուած ձեւն է:

(2) **Ծադկուռիդ.** — Շուայլել բային սեռի խնդիրն է. պէտք է ըլլայ ծաղիկներդ։ Այս տեղ հեղինակը յանդուգն շրջում մը րուած է. ըսել կ'ուզէ. «Ապրի՛լ, որո՞ւ կը շռայլես այդ նախշուն ծաղիկները եւ այդ շողերը:» **Շրջում** մը ձեւ մըն է որ կը փոխէ շարադրութեան կարգը, աւելի ազդեցիկ ընելու համար խօսքը, եւ կամ երբեմն ալ ոսկաւորի պահանջմանց համակերպելու համար:

(3) **Սթիւքս.** — Ըստ դիցաբանութեան, Դժոխքը ունէր չորս գետ որոնց գլխաւորն էր Սթիւքս: Այս գետին վրայ կ'երդնուին Աստուածները:

56. ՀՐԴԵՀԸ

Բարերար է կրակին զօրութիւնը, երբ մարդս նուաճէ զայն, ու հակէ վրան. և ինչ որ կը չինէ մարդ, ինչ որ կը ստեղծէ, այդ երկնային ուժին կը պարտի. բայց այդ

երկնային ուժը սարսափելի կը դառնայ, երբ չղթայազերծ կը սլանայ, ազատ դուստր բնութեան, իրեն յատուկ ճամբով: Վա՛յ, սակայն, երբ անսանձ ու չարաճճին՝ կը թռչուտէ անխտիր, ծայրածաւալ հրդեհը բազմամարդոց վազոյնները: Որովհետև տարրերը չեն սիրեր մարդոց ձեռքով չինուած բաները: Ամբողջ օրհնութեան աղբիւր մըն է. անոր ծոցէն է որ կը հոսի անձրեւը. բայց անոր ծոցէն է որ կը պայթի նաև, դիպուածով, չանթին հարուածը:

Կը լսե՞ք սա աղիողորմ ձայները աչատարակին բարձունքէն. գուժկան զանգակն է. երկինքը կարմիր է արիւնի պէս. արշալոյսին չողերը չէն տառնք: Ինչ ժխոր փողոցներուն մէջ. ծուխը յորձանապատոյտ վեր կը խոյանայ, հրեղէն սիւնը կը բարձրանայ ճարճատուն:

Երկար ծառուղիին մէջ, հրդեհը հովու արագութեամբ կը տատականայ. օդը կ'այրի ու կ'եռայ կարծես հնոցի մը երախէն(1) դուրս ելած, գերաններըը(2) կը չառչէն, դուկաններըը(3) կը փլչին, պատուհանները կը պայթին. տղաք կուլան, մայրերը խելայեղ կը վազվըռտեն, պահարնները(4) կը հնձեն փլատակներուն տակ. ամէնքը կը վազեն, ունեցածնին չունեցածնին կ'աղատեն, կը փախչին: Գիշերը կը փայլի ցորեկուան պէս լոյս: Դռյլերը կը սուրան՝ ձեռքէ ձեռք յափշտակուելով. ջրհաններըը կորակոր ցայտքերով օդն ի վեր կը ժայթքեն իրենց ջուրի ալիքները:

Ցանկարծ ամպրոպը կը հառնի սլանալով որոտագին. կ'ոռնայ բոցը փնտռելով: Կ'իյնայ ճարճատուն՝ չոր հունձքերուն վրայ, ընդարձակ չահարաններուն մէջ, տանիքի ցամքած հնձաններուն(5) վրայ, և իբր թէ ուզէր իր չունչով հետ քաշել տանիլ հողին կոյտը իր անզուսպ սլացքին մէջ, մինչև երկինքին բարձրերը կը խոյանայ, հսկայի մը պէս վիթխարի: Յուսահատուր, մարդը տեղի

Շիլլէր

կու տայ աստուածային գործունեան, և անչարժ, ապուշ դարձած, կը դիտէ իր վաստակին փճացումը։

Տեղը դատարկ է հիմայ, ա-նարատ, և այսուհետև անհնչիւն որջ մը պիտի ըլլայ մոլեգին մրրիկնե-րու։ Պատուհաններէն ներս, դա-տարկ անձաւ՝ ուր արհաւիրքը կը բնակի, երկինքի ամպերը կը նային վերէն։

ՇԻԼԼԷՐ (6)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Ծրախ.** — Կը նշանակէ գիշատիչ անասունի բեռան. յա-խաբեաբար գործածուած է հոս:

(2, 3, 5) **Ծեռան, դուկան, հնծան.** — **Ծեռան** (ֆրէ-, poutre), խոշոր հառակուսի փայտ, որ սեղեակի մը երկայնքին ձգուած է եւ որուն վրայ կը յենուն մարդակները: — **Աշտոյ** (ֆերմ-, charpente) ընդհանուր բառ մըն է որ կը նշանակէ շինութեանց համար պատրաստուած փայտ, ինչպէս **պահանջ** (հոթըլ, moise), **մարդակ կամ հնծան** (ֆերմ-, solive), **հնծանեակ** (soliveau), **տախտակ** (փլանշ, planche), **կաւար** (լաթ, latte), **պրտակ** (շարփանթ տը լա թուա, charpente de toit), եւայլն:

(4) **Պաճար** (gros bétail). — Այսպէս կը կոչուին կովի, եզի, նորթի, գոմէշի, ցուլի խումբերը. *պաճարի* նմանիլ են **պախրէ, ոչխայ, նախիր, արջառ:** Իսկ **hos, horned, դուար** (menu bétail) կ'ըսուի ոչխարի, մաքիի, այծի եւ իրենց ձագերու խումբին:

(6) **Շիլլէր.** — Գերմանացի մեծ մտեննագիր, ողբերգակ բա-նաստեղծ եւ պատմագիր: Շիլլէր, կէօթէի հետ, որուն բարեկամն էր, Գերմանիոյ գրականութեան մէջ կարեւոր դեր կատարած է իր ժամ-անակին: Խոր ազդեցութիւն ունեցած է իր հայրենակիցներուն վրայ, որովհետեւ մեծ եղած է իր ժողովրդականութիւնը: Ծնած է 1759ին եւ մեռած 1805ին:

57. ՏԱՔԵՒԻ ՎԱՆՔԸ(1)

Տաքեւ բազմադարեան վանք մըն է, չինուած բարձր լերան մը գագաթը և կը ներկայացնէ մեր ամէնէն հին արքայարքէն մէկը։ Անիկա չրջապատուած է խարխուլ չինութիւններով, ահռելի ձորերու վրայ բարձրացած, գետի մը ջուրերուն մօտ, որոնք գիշեր ու ցորեկ կը քաշեն վիթխարի ժայռերուն և սպիտակ փրփուր դար-ձած, կը սորսորին(2) սարին գագաթէն իսր խոռոչներու մէջտեղ։

Նոյն կը մանէք հնութեանց կողմի մեծ և հին դուռ-նէն, որուն վրայ փոքրիկ և գեղեցիկ եկեղեցի մը կայ չինուած։ Ձեր առջեւն է Տաքեւի տաճարը իր կոնաձև գմբէթով։ Այդ գմբէթին մօտ կայ փոքրիկ գմբէթ մըն ալ, որուն տակ Տաքեւի զանգակները կախուած են։ Ուրիշ դուռ մը կը մտցնէ զձեզ փոքրիկ բակը, որուն մէկ կողմը պատչգամաւոր երկար չինութիւնը չրջան կ'ընէ, և միւս կողմը կը գտնուի վանքին պարիսպը։ Այս պարիսպին մէջ կայ քարէ փոքրիկ մատուռ մը, Գրիգոր Տաքեւացիի(3) դերեզմանին վրայ, իսկ մատուռէն քիչ հեռու, դէպ ի արեւելք, հին քանդակազարդ նշանաւոր դուռը կը մտցնէ զձեզ փոքրիկ եկեղեցի մը, որ չին-ուած է յանուն Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի։

Տաքեւի տաճարին մուտքը զանգակատան կողին վրայ է։ Կը մանէք այդ մեծ գեղեցիկ տաճարը, որուն բարձր կամարներուն տակ կը տիրէ խորհրդաւոր կիսա-մթութիւնը և յատկանշական լռութիւնը։

Վանքին գարիսպը կը գտնուի հռչակաւոր քարէ պիւնը կամ գառազանը, որ ամրացած է գետնին մէջ և այնքան բարձր է, որ պատչգամաւոր երկյարկանի չի-նութեան տափակ կտուրէն(4) վեր կ'ամբառնայ իր գլուխը,

որուն վրայ ամրացած է քարէ խաչը, քարէ չրջանակի մէջ դրուած: Այդ սիւնը, փոքր քարերէ կազմուած, ունի լայն հիմ և որքան բարձրանայ՝ այնքան բարակ կը դառնայ հետզհետէ: Եթէ կառուրին վրայ կայնած՝ մարդ չարժէ սիւնին գլուխը, այն ժամանակ ամբողջ սիւնը հանդարտ կ'օրօրուի և չուտով անչարժ կը դառնայ: Այդ զարմանալի սիւնը Տաթեւի հետ միասին չինուած է, և մինչև այսօր չկայ մէկը որ հասկնայ թէ ինչպէս սիւնը կ'օրօրուի: Տաթեւի գեղեցիկ զարդը այդ սիւնն է:

Պահպանուած տան արեւելեան կողմի ներքին յարկին մէջ կայ հինաւուրց մեծ դահլիճ մը, ուր այժմ կ'ապրի վանքին վանահայրը:

Տաթեւի մէջ մնացած են մինչև այսօր քանի մը նշանաւոր հնութիւններ. Ս. Գրիգոր Տաթեւացիի եպիսկոպոսական գաւազանը, հին եպիսկոպոսական թագեր, և գիրքեր, որոնց մէջ ծանօթ է Տաթեւացիի ձեռքով գրուած փոքրիկ Աւետարանը:

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Տաթեւի վանքը.** — Տաթեւի վանքը Ասիական Ռուսիոյ Գաւառապետ նահանգին մէջ է: Շինուած է հրիստոնէութեան առաջին դարերուն մէջ եւ գոյութիւն ունէր արդէն Ս. Սահակի եւ Ս. Մեսրոպի ժամանակ, որովհետեւ այդ Հայրապետները արտօնած էին Տաթեւի միաբանութեան Ս. Գիրքը մեկնել: Այդ վանքը, ուր փայլած են Զ. դարէն սկսեալ նշանաւոր եպիսկոպոսներ, երկար տեսն կրթական կեդրոն մը դարձած է նոյն մատենադարանով: Հոս ապրեցան նաեւ՝ ԺԹ. դարուն՝ Յովհան Որոտնեցի եւ Գրիգոր Տաթեւացի:

(2) **Սուսուրիլ.** — Կրկնակ բառ մըն է, *սուր* արմատէն: Համանիշ են **հոսիլ, սարիլ, ծորիլ, կաթիլ, բորիլ, բորբորիլ:**

(3) **Գրիգոր Տաթեւացի.**—Ծնած է 1340ին եւ մեռած 1411ին: Տաթեւի վանքին մէջ կեցած ըլլալով երկար տարիներ՝ կոչուեցաւ Տաթեւացի: Դաւանաբանական վէճերու մասնակցած է: Թողած է *Հարցմանց գիրք, Քարոզգիրք, Լուծմունք,* եւ ուրիշ կրօնական գրուածքներ:

(4) **Կատր.** — կրճատակէ **տանիք, երդիք:**

58 ԼԵՐԱՆ ՁԱՒԱԿԸ

Հովիւն եմ ես, լերան տըղան,
Ու դաշտերն են ոտքիս ներքև.
Ես կը տեսնեմ աւօտն օրուան,
Եւ իր վերջին կ'առնեմ բարև:
Ա.ոյգ զաւակն եմ ես լերան:

Օրրանին մէջ լուրթ սահանքին[1]
Կ'ըմպեմ ժայռէն իր ջուրն յստակ,
Եւ կը հոսի երբ զայրագին՝
Ձայն կը սեղմեմ գրկիս մէջ տաք:
Ա.ոյգ զաւակն եմ ես լերան:

Ա.մուր տընակս է այս անձաւ,
Մրրիկն աւրել զայն կարող չէ.
Երբոր կ'ուռնայ հիւսիս՝ հարաւ,
Երգս աւելի սուր կը հնչէ:
Ա.ոյգ զաւակն եմ ես լերան:

Գոռա՛ վարը, ա՛մպ բոցակէզ,
Ես երկինքն եմ կեցած կանգուն,
Շըչէ՛, մրրի՛կ, ինձ ծանօթ ես.
Հանդիստ թո՛ղ զիս, և անցի՛ր դուն:
Ա.ոյգ զաւակն եմ ես լերան:

ՈՒՀԼԱՆՆ (2)

Թարգմ. **Զ. Ա.**

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՊՐՈԿՈՒՍՏԻ ԱՆԿՈՂԻՆԸ. — Պրոկուստ առասկեցի աւազակ մըն էր, որ ճամբորդները կողոպտելէ ետքը, երկաթէ անկողնի մը վրայ կը պառկեցնէր զանոնք. եթէ անոնց ոտքերը անկողինէն աւելի երկար ըլլային կը կտրէր ծայրերէն, իսկ եթէ կարճ ըլլային, չափանեռով կապելէ ետքը քաշել կուտար ոտքերնին մինչև որ անկողնին երկարութեան հաւասարին. Թեսէոս յոյն փիլիսոփային սպանեց այս աւազակը՝ զայն նոյն տանջանքին ենթարկելէ ետքը. Գրականութեան մէջ ակնարկութիւն եղած է յաճախ Պրոկուստի անկողնին, խօսելով անձի մը նկատմամբ որ ուրիշներուն գաղափարները իրենցմէն վրայ կը չափէ։

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Սահաճ.** — Ջուրի արագ եւ անզուսպ հոսանք:

(2) **Ուհլանճ.** — Գերման բանաստեղծ (1787—1862): Գրած է քառերգութիւններ եւ ճերտուածներ: Ունի նաեւ ուսումնասիրութիւններ Միջին դարու գերման բանաստեղծութեան վրայ:

59. ԳԱԻԱՌԻ ՀԱՅ ԳԵՂՋԿՈՒՀԻՆ

[Այս հատուածը կը հաղեցիք Ամենապատիւ Օրմանեան Սրբազանի 1881 ին Երզրումէ գրած մէկ նամակէն]:

Երբ ելայ Թափառիկ Էրզրումի դաշտը և այցելել կան և կակաւիչ, Սրծն և Օճնի, Բաղնիք և Զիթող, Կրիչք և Դրնիկ, և ուրիչ գիւղեր, համոզուեցայ թէ անոնց մէջ իգական սեռի անհատը աւելի դիւրին է

ստացուածքներու չարքը անցընել քան թէ ստացողները։ Ամէն անգամ որ ծնողքը աղջիկ զաւակ մը կ'ունենայ, կը սկսի մտածել թէ քանիի կարող պիտի ըլլայ վաճառել զայն... այսինքն հարմացնել. որովհետև սովորութիւն է որ փեսան կամ փեսայատէրը՝ դումար մը վճարէ հարսին հօրը, կէս մը հաշուեւ ատակ և կէս մը արժէք ունեցող նուէրներ, և հարմախօսութեան պայմանին առաջին յօդուածը այդ հարմնեգինին քանակն է, որուն պաշլը կամ հէ պեմէնէ(*) անուն կու տան։ Երբ օրիորդը գեղանի է, անճնայ, զօրաւոր, գործունեայ, կարծես իր ծնողքը աճուրդով կը հարմացնէ զայն։

Այդ վատ սովորութիւնը, որ վերջ գտած է քաղքին մէջ, գիւղերուն մէջ կը տիրէ ընդհանրապէս։ Պատրիարքարանը դատապարտած է զայն. ես ալ յատուկ հալածանք հրատարակեցի, երբեմն ծնողքներու անիրաւ կամքը չարգելով և երբեմն այսպիսի անօրէն սակարկութիւնները եղծելով։

Բայց թէ՛ օրիորդ՝ հայրենական տան մէջ, թէ՛ հարս՝ ամուսնական տան մէջ, թէ՛ տանտիկին՝ սեփական տան մէջ, հաւասար ծառայական կեանք մըն է՝ զոր կը վարէ գաւառի հայ գեղջկուհին, ոչ միայն տնական հոգերով, այլ և հողագործական և խաչնադարման զբաղումներով՝ որոնք երկրագործին արհեստն են. և մեր գիւղական երկրագործ են, բայ ի քանի մը մօտաւոր գիւղերու քանակիչներէ, որոնց մէջ կը գտնուին բաւական թուով երկաթագործներ, որմնադիրներ և հիւսներ. բայց տունց կիներն ալ նոյն կեանքը ունին, վասն զի այն սակաւ երկրագործական զբաղանքները՝ որոնք այդ գիւղերուն մէջ անհրաժեշտ են՝ ամբողջապէս կանանց բաժին կը մնան։

(*) Հէ պեմէնէ կու գայ Թուրքերէն հէ՛ պեմէ (այո՛ ըսել) բառերէն

Արեւը դեռ արշալոյսը չցուցուցած, կամ, ինչպէս կ'ըսեն, «Աղօթարանը չբացուած», ոտքի վրայ են կիները. Թոնիրը պիտի վառեն, խմորը պիտի չաղուեն, կովերը և մաքիները պիտի կթեն, արջառին և ոչխարին խար ու դարման պիտի տան, գոմերը և ախոռները պիտի մաքրեն, արանց պէտքերը պիտի պատրաստեն, կերակուրի հոգ պիտի տանին: Հացագործութիւնը առաւօտեայ է էրզրումի գիւղերուն մէջ. չաղուած և հայած խմորը գլաններով կը տարածեն չատ նուրբ, և զայն տաք Թոնիրի ներքին պատերուն զարնելով կ'եփեն. և այդ հացին «լաւաշ» կ'ըսեն, որ բարակ ֆէոթ մըն է. կիները են դարձեալ որ բուրդը կը դառն և կը մանեն, և անկէ ոչ միայն գուլպայ, այլ և հանդերձներու ասուի կը պատրաստեն իրենց այրերուն: Իրենցմէ չատերը ոսկեայնանկութեան ալ կը զբաղին:

Ցառաւօտ աչխատանք մըն ալ ունին: Անասուններու քակորը ախոռներէն և գոմերէն հաւաքելով ձմեռը բաց տեղ մը կը դիզեն, գարնան զանոնք կը զտեն ու կը պարզեն, արեւուն տակ կը սփռեն, և աղիւսաձեւ կտորներ կը յօրինեն, և դէզ դէզ կուտելով քաղքին փուռերուն, բաղնիքներուն և հասարակութեան կը վաճառեն վառելու համար: Արդեօք ասկէ չատաչ կուգայ ապահաւ կոչել գրոց բարբառով անասուններու քակորը իբր ապա վառելի: Բայց հոս աղար կ'անուանեն: Իրենց համար պատրաստած վառելիքնին աւելի ստորին է. նուազ ընտիր մասերը չիզերով և խուխով[1] խառնուած աճև կտորներ կ'ընեն. ասիկա ծախուելու համար չէ և «ձեռնադար» կը կոչուի: Կարելի է մտքով մակաբերել թէ ինչպիսի՛ երկար և տաժանելի գործ է այդ նորօրինակ աղիւսարկութիւնը[2], զոր պէտք է կատարել արեւուն կիզիչ տապին տակ: Սովորաբար այդ վառելիքներու գինը կը նուիրուի կանանց զարդերու ծախքին.

ուստի տեսնելու է քանի՛ փութով հարսներ և օրիորդներ կը ճգնին այդ գործին:

Ձմեռնային ժամանակի մէջ տեսայ ես գիւղերը, ուստի ամառնային մանրամասնութիւնները լաւ չիմացայ: Ձմեռը մասամբ աւելի է կանանց գործը՝ ցրչափ ամէն բան տան մէջ է. բայց ամառուան մէջ ալ առաւելութիւն կայ, վասն զի երբ այրերը դաշտերուն մէջ կը սփռուին, ախոռներու և գոմերու գործերը կանանց կը մնան բովանդակ: Կալի ժամանակ կիներն ալ հաւասարապէս դաշտերուն մէջ են, բայց ի կերակուր եփողներէն:

Ակամայ սխալ մը ուղղեմ: «Ամառ» ըսի, բայց էրզրումցին ամառ բառը չի գիտեր. երեք եղանակ կը յիշատակէ՝ ձմեռ, գարուն և աշուն. և իրաւունք ալ ունի, ցրչափ ձմեռը վեց ամիս կը տեւէ:

Զգեստներու կողմէ, գիւղացի Հայուհիները սահմանի կիրառութիւնը չունին, և ամէնքն ալ համազգեստ կը հագնին. կապոյտ պարեգօտ[3] մը մինչև ոտքերը, և միչա կաւէշ, կարմիր գոգնոց մը առաջէ, չրջապատ, մինչև ոտքերը, և կարմիր փոքրիկ կրծկալ կամ լանջապանակ, և կարմրորակ ու ծաղկեայ չրջանակով գաստառակ[4] մը գլխու ծածկոյթ, զոր նոր հարսներ բերանները վրայէն կը պատեն մինչև իսկ քիթերնին ծածկելով. հասակաւորները ծնօտին չուրջը կը փաթթեն, իսկ օրիորդները աւելի ազատ ձեւով կը կապեն նոյն գաստառակը միայն մազերնին պատելով:

Ձմեռնային ժամանակի խստութեանց առեն ալ կանանց արտաքին ձեւը չի փոխուիր, և պարեգօտին ներքեւը մէկ կամ երկու բաճկոն կ'աւելցնեն, մին մինչև ժէջքը և միւսը մինչև ծունկերը. սոնոպատենները[5] հին լայն ձեւերն են, որոնք ոտքերուն վրան կ'իջնեն:

Կանանց գուլպայ հագնելու սովորութիւն չկայ, և նոյն իսկ սառնամանիքի մէջ բոկոտն կը քալեն, և այս

աղքատութեան հետեւանք չէ, վասն զի գուլպայ մը մեծ ծախք չի կրնար ըլլալ քանի որ բուրդն ալ գործելն ալ տունէն են, այլ տեսակ մը կանացի ճաշակ, ճիշդ այն կերպով՝ որով եւրոպական տարազի մէջ կիները հոլանի կը թողուն ուսերնին և բազուկնին, և ոչ թէ կերպասի պակասութենէն: Մերկ ոտքը նոյն է, ինչ որ է մերկ ձեռքը. գիւղական համարման մէջ չորս թաթերը հաւասար կերպով կը նկատուին, և այս ալ հաճելամտ է հին յունական և հռոմէական ճաշակներուն՝ որոնք կրթեալ կը սեպուին: Այս պատճառաւ բոկոտն է նաև այն կինը, որ չարք մը ոսկի դրամ ունի իր գլխուն վրայ իբր գլխազարդ, և չարք մըն ալ պարանոցին վրայ իբր մանեակ:

ՄԱՂԱԽԻԱ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՕՐՄԱՆԵԱՆ

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Խուիւ** (ՀԱԼ ՀԸ-ԲԸ)· — Ծառերու կամ որթերու եւ կամ ուրիշ բոյսերու չորցած մաճր ճիւղեր, զոր կը վառեն:

(2) **Աղիւսարկութիւն.** — Աղիւս շինելու գործողութիւնը:

(3) **Պարեզօս.** — Այս տեղ կը ճանաչէ ԷՆԴ-ՐԷ կոչուած հագուստը:

(4) **Գասստառակ.** — Վարշամակի, բաշխիճակի ձեւով պատառ:

(5) **Սռճապաճ.** — Այստեղ գործածուած է ՀԱԼԵ-ի իմաստով, սակայն սովորաբար կը ճանաչէ պահպանակ սրունքի՝ ծունկերէ մինչեւ ոտքը (ՓԷՂԷ-, ԲՀԱԼԸ-)· այս վերջին իմաստով հոմանիշներեն են **զանկապաճ, հեսկ: Հեսկ** կը ճանաչէ նաեւ **խուց**՝ կօշիկի կապ: **Կօշիկ** (ՔԸ-ՆԴ-ԸՐ, soulier) կը կոչուին այն ոտի ամաններ որոնք ոտը ամբողջապէս կամ մասամբ կը ծածկեն, բայց ոչ սրունքը: **Մեծ կօշիկը** (ՀԷՂԵ, botte) կը ծածկէ սրունքն ալ: **Մուճակ** կը ճանաչէ պզտիկ կօշիկ (bottine), **ժղուական** (ՔԱ-ԼԷ-, pantoufle), **հողաթափ**՝ եկեղեցւոյ մէջ բանանաներուն հագած ժղուականը, **չմուշկ** (patin)՝ սառին վրայ սահելու յատկացած կօշիկ, **սանդալ** եւ **տրեխ** (ՍԸՐԸ-, sandale), եւայլն:

60. ԾՈՎՈՒՆ ՓՈՍՓՈՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ովկիանոսին ջուրերուն փոսփորականութիւնը ուղեւորներուն և բնագէտներուն համար հաւասար կերպով հետաքրքրութեան և խորհրդածութեան առարկայ եղած է: Որքան իրապէս բաղմաթիւ ու այլազան երեւոյթներ ունի: Հոս Ովկիանոսին երեսը կը կայծկլտայ ու կը շողայ իր բոլոր տարածութեամբ, մութին մէջ եղեկտրականացած արծաթահիւս կերպասի մը նման. անդին, կոհակները կը ծաւալին բոցավառ ծծումբէ(1) և կուպրէ(2) անհուն ովտոցի մը նման. այլուր, կարծես կաթէ ծով մըն է անեզր անասանան: Պէնեարտէն որ Սէն Բիէռ զմայլանքով նկարագրած է այն փայփլուն լուսաւորները, որոնք հազարներով ջուրերուն խորէն դուրս կը ցայտեն գոգոցս, և որոնց չատ չնչին մէկ նմանութիւնն են մեր հրախաղութիւնները:

Ուրիշներ խօսած են այն հրաւորոյթ զանգուածներուն վրայ որոնք կոհակներուն ներքև կը թաւալին, անագին կարմիր գնդակներու նման, և մինք ալ տեսանք այնպիսիներ որոնց տրամագիծը քանի ոտքէն պակաս չէր երեւար: Բաղմաթիւ նաւորդներ նշմարած են ատրաչէկ զուգահեռաղիծեր, իրենց վրայ չրջչրջող լուսեղէն կոներ, նչուլագեղ պսակներ, լուսափայլ վիշապիներ(3): Ծովուն վրայ, տեղ տեղ, երբեմն մակերեւոյթէն վեր կը պտնան բոցածաւալ հրայայտքեր. այլուր, տեսնուած են լոյսէ ու փոսփորէ ամպերու թափառիկը ծփանքներուն վրայ՝ աղջամուղջին մէջ: Երբեմն Ովկիանոսը կարծես կը չքազարդուի չարժուն, վէմավէտուն լոյսի ծայրածաւալ լայն գօտիով մը, որուն ծայրերը կ'երթան կը կապուին հորիզոնին սահմաններուն:

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Ծծումբ** (ԽԷ–ԽԷ–ԲՈ, soufre). — Դեղին եւ աննոս հասատուն մարմին մըն է, որ շիտումով կ'առնէ նոս եւ հլկտրականութիւն: Եցնա լեռան ծծմբահանիներն են որ կը մատակարարեն առուեստներու մէջ հարկ եղած ծծումբը: Ծծումբով է որ կը շինուին լուցկիները, հրթիռները, վառօդը, եւայլն. կը գործածուի նաեւ բժշկութեան մէջ, մորթի հիւանդութեանց դէմ:

(2) **Տուղր** (ԽՈՒՂՐ, bitume). — Երկրին ծոցէն ելլող կիզանուն մարմին:

(3) **Վիշապիկ** (serpenteau). — Օձի ձագ· կ'բսուի նաեւ վիշապակ:

(4) **Ռեռոն.** — Ֆրանսացի բնապատում եւ ճամբորդ (1785 — 1810):

61. ՄՈՎՍԷՍ՝ ԳԵՏԻՆ ՎՐԱՅ

Մըղուած սիւդէն հեչտօրօր՝
Բոյրեր, կուբ(1) մը կը նշմարեմ, ուր անվախ
Կը մըրափէ մանկիկ մ'անուշ քունով խոր
Ջուրերուն ծոյն հովաթախ,
Կարծես թեւին մէջ իր մօր:
Կը մըրափէ, և հեռուէն իր նաւակը(2) թափառիկ
Կը նըմանի բոյնին ճերմակ աղաւնւոյն
Որ կը ծըփայ գետին վըրայ անկայուն
Իր մանկական օրրանին մէջ հովուն ձեռքը խաղալիկ:
Կոհակին հետ կը ծածանի ու կը նիրհէ խաղաղիկ,
Եւ անդունդներն յեղյեղուկ
Իր չիրմին մէջ կարծես կ'օրրեն զայն յուշիկ:
Ո՜հ, կ'արթընայ, չուտով, կոյսե՛ր Մեմփիսի(3)
Կ'աղաղակէ, փութացէ՛ք դուք,
Ո՞ր մայրն արդեօք, ո՞ր կինն, և սիրտ որպիսի՞
Յանձներ է զայն կոհակներուն քըմայիկ(4):
Թեւն երկընգոյց, և իր բոլորքն ալիքները կը պտտան.
Ո՜հ, մահուան դէմ՝ չունի նեցուկ, յիմարան
Օրօրոցէն զատ եղէգ դիւրաթեք:
Ագաւնիք զայն արկածէն.
Թըչուա՜ռ մանկիկ ու արկար,
Իր աղէաքներն հոգւոյս մէջ սէր կ'արծարծեն.
Կ'ուզեմ փրկել զինքն ու իրեն ըլլալ մայր,
Թէև իրեն օտարներ կեանք տըւած են:

ՎԻԿՏՕՐ ՀՒԻԿՕ
Թարգմ. Զ. Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՔԱՀՈՒԹԵԱՆ ՆՈՒԱԶ. — Ամսաւածաշունչի «Թուոց Գիրք» ին մէջ, Մովսէս կը պատուիրէ Երբայեցիներուն Ամսուծոյ ողջակէզ ընել նախող մը իրը քաւութիւն իրենց մեղքերուն: Քահանայապետը այս անասունին վրայ կը բեռնաւորէ ժողովուրդին բոլոր մեղքերը, և անապատը կը վտարէ զայն: Փոխաբերաբար բառութեան նոխազ կը կոչուի մեղայ այն անմեղը որ, որպէս զի ուրիշները պատիժ չկրեն, ինքզինքը կ'ամբաստանէ, կամ կը թողու որ ամբաստանեն զինքը այն տեսակ ոճիրներու համար զորս ինք գործած չէ:

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1, 2) **Կուբ, նաւակ.** — **Նաւակ** (embarcation) ընդհանուր բառ մըն է որ թիով շարժած փոքր նաւերուն համար կը գործածուի, թէեւ հիմայ մասնաւորապէս **ԽՈՇԻ**ի իմաստ առած է: **Կուբ** նոմանիբ է **նաւակին**, իր ընդհանուր իմաստին մէջ: **Մասնաւոր** ձեւեր ունին **մակոյկ** (ՄԱՆՈՒԼ, ՔԲՈ, canot, barque), **կոնցոլ** (gondole)՝ վենետիկի մակոյկ, **կարկուրայ** (ՔԱՐՔՈՒՐԱՅ), եւայլն: **Նաւ** կ'բսուի աւելի մեծ նաւերուն եւ տեսակ տեսակ կ'ըլլայ, ինչպէս **առագաստանաւ, շոգենաւ, մարտանաւ, ցուկանաւ,** եւայլն:

(3) **Մեմփիս.** — Բաւական հին եգիպտոսի, որուն ոստաններ եղած է: Միջի անոր հիմնադիրն է. ունեցած է մինչեւ 700,000 բնակիչ: Այդ քաղքին գտնուած տեղը կը բաւարարայ հիմայ Միդ Ռամիեէն աւանը, որ 3200 բնակիչ ունի:

(4) **Թմայեկ.** — Նորաբանութիւն մըն է այս բառը. ածականն է *քմայք* կամ *քմահաճոյք* բառին:

62. ԵԳԻՊՏՈՍԻ ԼԱԲԻՒՐԻՆԹՈՍԸ

Տեսայ լաբիւրինթոսը(1) *և զեր ի վեր պատյ զայն ամէն բացատրութենէ: Ցունաց բոլոր դործերը, բոլոր չէնքերը, մեր մտքին մէջ միացած, վար պիտի մնային անկէ թէ՛ աշխատանքի և թէ՛ ծախքի տեսակէտով: Եփեսոսի*(2) *և Սամոսի տաճարները անշուշտ արժանի են հիացման, բայց բուրգերը*(3) *գերազանց են անոնց վրայ բառնելիք ամէն բաներէ. անոնց իւրաքանչիւրը մասնաւորապէս կրնայ գուգակշիռ կազմել Ցունաստանի ամէնէն մեծ չէնքերէն չատերուն հետ:*

Այդ, լաբիւրինթոսը բուրգերէն ալ աւելի զերազանց է:

Տանիքով մը ծածկուած տասերկու անդաստակներ(4) *կը կազմեն զայն. տասնոց դուռները մէկզմէկու հակառակ կողմէն կը բացուին. այս անդաստակներէն վեցը հիւսիսային կողմն են և վեցը հարաւային, ամէնքն ալ իրարու կից: Որմերու միևնոյն չրջա[illegible], որ դուրսէն կը տիրապետէ, կը պարփակէ զանոնք. յարկաբաժինները կրկին են. հազար հինգ հարիւր հատը տասերկրայ, հազար հինգ հարիւր հատը վերը, ընդ ամէնը երեք հազար հատ:*

Վերի յարկաբաժինները այցելելի, անոնց մէջ պատեցայ, և վստահաբար կը խօսիմ իբր ականատես վկայ: Իսկ ստորերկրեայ յարկաբաժիններուն մասին ինչ որ ըսին այն պիտեմ: Եգիպտացիք, որոնք կը պահպանեն այդ յարկաբաժինները, թող չտուին որ ցոյց տան ինծի, որովհետև, ըսին, անոնք գերեզմաններն էին սրբազան կոկորդիլոսներուն, և այն փարաւոններուն, որոնք կառուցանել տուած էին ամբողջ այդ չէնքը:

Ուստի ստորերկրեայ չէնքերուն վրայ պիտի խօսիմ ուրիշներուն տուած տեղեկութեանց համեմատ. գալով վերիններուն, տեսայ զանոնք և կը նկատեմ իբրև մարդկային ձեռակերտներուն:

Յարկաբաժիններուն մէջի անցքերը, անդաստակներուն մէջի պատերազմները, իրենց անհատատալի զանազանութեամբ անսահման սքանչանք կը պատճառէին մեզ, երբ անդաստակներէն սենեակները կ'անցնէինք, սենեակներէն կամարակապ դուռներէն ներս, յետոյ ուրիշ յարկաբաժիններ կը մանէինք և անկէ ուրիշ անդաստակներու մէջ: Բոլոր այս բնակարաններուն երդիքները քարէ են, ինչպէս նաև որմերը, որոնք ամէն կողմ զարդարուած են հարթաքանդակ(5) *պատկերներով: Անճնիւր անդաստակի չուրջը կը կանգնի կատարելապէս իրարու կցուած ճերմակ քարէ սիւնաշարք մը: Լաբիւրինթոսին ամէն մէկ անկիւնը իննսունչորսնդ ու կէս մէթր բարձրութեամբ մէյ մէկ բուրգ հաստատուած է, որոնց վրայ մեծ դիրքով կենդանիներու պատկերներ քանդակած են: Ընդհրկեայ ճամբէ մը հոն կ'երթուի:*

ՀԵՐՈԴՈՏՈՍ (6)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Լաբիւրինթոս.** — Մորիս լիճին արեւելեան կողմը Ուզիրքէգէն Ա. Փարաւոնը կառուցանել տուած է ընդարձակ ապարանք մը,

որուն երկարութիւնը 200 մէթր է եւ լայնը 170 մէթր: Ներսին մասը բաղկացած էր բազմաթիւ մթին սենեակներէ որոնք իրարու միացած էին անդասակներով: Լաբիւրինթոսին նմանիլը է **բաւիղ:**

(2) **Զփեսոս.** — Յունիոյ հին քաղաքներէն մէկն է: Արտեմիսի նուիրուած տաճար մը ունէր, որ աշխարհի եօթը հրաշալիքներէն մէկը նկատուած էր:

(3) **Ռուզեր.** — Հին Եգիպտոսի յիշատակարաններ են, ուր կը գտնուէին Փարաւոնները, եւ որոնց ամէնէն նշանաւորներն են Քէոփսի, Քեփրէնի եւ Միկերինի բուրգերը:

(4) **Անդասակ.** — Նմանիլներ են **բակ, գաւիթ:**

(5) **Հարթաքանդակ** (bas-relief). — Տեսակ մը քանդակ, քանդակելի մարմնոյն երեսէն ինչ մը վեր բարձրացած:

(6) **Հերոդոտոս.** — Նշանաւոր յոյն պատմագիր, որ պատմութեան հայրը կոչուած է (484—406 Ք. Ա.):

63. ՍԻՍ ԵՒ ԻՐ ՄԱՅՐԱՎԱՆՔԸ

Ծովեզերքէն 50 մղոն հեռու Ատանայի դէպի հիւսիս–արեւելեան կողմը կ'իյնայ Սիս(1), ուր կը գտնուի Կիլիկիոյ Հայոց Կաթողիկոսական Աթոռը, փոխադրուած Հռոմկլայէն՝ 1294 թուականին:

Սեհան գետի կամուրջէն անմիջապէս անդին, խճուղիի երկու գիծեր կ'երեւան, որոնց մէկը կ'երկարի դէպի արեւելք մինչեւ Մարաշ, իսկ միւսը հիւսիս–արեւելեան կողմէն կը տանի դէպի Սիս:

Այս վերջին գիծն է որուն վրայ պիտի խօսինք: Այս խճուղին կ'անցնի սքանչելի ու բարեբեր դաշտի մը մէջէն, ուր ճամբորդը առաջին անգամ ինքզինքը անծիր ու ամայի անապատի մը մէջ կը կարծէ. բայց ընդհակառակը, քանի յառաջանայ, դաշտը այնքան հաճելի կը

դառնայ, և ինք կրկնք չի զգար ճամբուն միօրինակ տաղտուկն ու ձանձրոյթը: Սոյն դաշտին տարածութեանը մէջ՝ չուրջդ, մօտն ու հեռուն կը տեսնես սիրուն ու գեղեցիկ գիւղակներ, ծառաստաններով և արտերով շրջապատուած:

Այս ճամբու կողմէ կը փոխուին ծաղկալից ծաղկաւէտ մարգեր, ուր բնութիւնը առատօրէն ուզածին չափ ցանցնած է նախշուն ծաղիկներ, պէս պէս գոյներով ընդելուզուած, մէկզմէկէ գեղեցիկ ու բուրումնաւէտ: Կարծես թէ մանուածոպէս հոգածու մատներ բեռած չարած են կարմրիկ կակաչին(2) քովիկը խնկաբոյր նարգէսը(3), ձիւնաթոյր չուշանին(4) մօտիկ՝ մնեսակն(5) ու գլխիկոր մանիշակը(6) որոնց տեսքը աչքերդ կը պարարեն, որոնք հոգիդ կը դիւթեն իրենց անուշաբոյր խունկովն ու բուրումովը:

Այս կանանչագեղ դաշտերու ընդարձակութեան մէջ հօտաղը(7) չէ որ միայն կ'արածէ, կը մակաղէ(8) իր նախիրը, այլ կը տեսնես խումբ խումբ, թեթեւոտն ու ոստոստուն եղնիկներ, որոնք կ'անցնին կը դառնան մօտէն ու հեռուէն, միամիտ ու անմեղունակ աղու նայուածքներ ձգելով վրադ:

Ու այսպէս հետզհետէ տեսարանները կ'այլափոխին աւելի գեղեցիկ և աւելի սիրուն որոնց նայէ ուզածիդ չափ, որչափ որ կը զօրին աչքերդ, ձախդ ու աջդ, մանաւանդ դիմացդ ուր կ'ընդունդարուին մշուշներու մէջ ջէն վեր վեր ցցուած կռնաձև ժայռուտ բլրակներ. ասոնք ովկիանոսներու մրրկակոծ կատաղի ալիքներու տպաւորութիւնը կը թողուն մտքիդ վրայ՝ երբ կը լեռնանան ու կ'աչտարակին:

Սիսէն հինգ վեց վայրկեան առաջ Սարոս գետն է որ կ'ընդհատէ ճամբադ: Սարոսէն անմիջապէս անդին հետզհետէ կ'երեւան Սոյ քարուկիր ճերմակ պատերով,

նոր ու հին ձեւերով տուները, որոնք սանդխաձև աստիճանաբար կը բարձրանան լերան կողն ի վեր:

Եւ ահա յանկարծ Սոյ Մայրավանքը կ'երեւայ իր պատկառելի և մեծաչուք տեսքովը, ու հակայ բրգաձև երեւոյթովը չուք մը կը բերէ քաղքին վրայ: Այս պատմական ու հնամենի վանքը, որ յայնկեկ չրջապատով մը կը չրջանակուի, նորոգութեանց պէտք ունի:

Սոյ բուն մայր-տաճարը, զոր նորոգիչ տուած է Կիրակոս Ա. Մեծագործ Սսեցի Աչգապահեան կաթողիկոսը[9], արտաքին երեւոյթէն զատ ներքնապէս բան մը չունի. իր ներսի միակ զարդն է այն հռչակաւոր հակայ համակ ոսկեզօծ խաչկալը որուն նմանը ուրիչ հայ եկեղեցիներու մէջ տեսնուած չէ: Վանքին ներքին մասը մերկ է, անծեփ չոր պատեր, ահագին չորս քարէ սիւներու վրայ կանգնած կամարներով:

Տաճարին աջակողմեան դասին մէջ է կաթողիկոսական Աթոռը, կճեայ և արբաստաչ ձիւնասպիտակ մարմարով չինուած չորս բարակ քարէ սիւներ, որոնց վրայ կ'երեւայ կաթողիկէ փոքրիկ գմբեթակ մըն ալ ոսկեզօծ. իսկ աթոռին ետին՝ աջ ու ձախ կողմերը, Աւետարանիչներու կենդանակերպ պատկերները փորագրուած են ճարտարօրէն:

ՆԵՐՍԷՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ[10]

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Սիս.** — Կիլիկիոյ ճաճանչուոր բաղաքներէն մէկն է: Հոս տեղի ունեցած է հօրը եկեղեցական ժողով: Հիմայ փոխրիկ աւան մըն է:

(2) **Կակաչ** (լալէ, tulipe). — Գարնանային ծաղիկ:

(3) **Նարգէս** (Նէրկիս, narcisse). — Անուշահոտ ծաղիկ՝ դեղին կամ ճերմակ: Կ'ըսուի նաեւ **նարկիս:**

(4) **Շուշան** (չոշոփ, lis).—Ցիսուն տեսակ շուշան կայ, որոնց նախատիպն է **ճերմակ շուշանը,** ճաճանչուոր իր ձիւնափայլ, հոտաւէտ, զանգակաձեւ ծաղիկներով:

(5) **Մեխակ** (խոշխէլ). — Կը ճանճակէ մեխակենիի ծաղկին կոկոնը որ կը գործածուի իբր համեմ (girofle): Հոս գործածուած է **շահոհրամի** (œillet) իմաստով:

(6) **Մանուշակ** (մէնէքշէ, violette). — Գարնանային ծաղիկ:

(7) **Հօտաղ.** — Հոմանիշ են **հովիւ, անդեռդ, խաշնարած, հօտարած, դուարած:**

(8) **Մակաղել.** — Ոչխարները հանգչեցնել արօտավայրին մէջ:

(9) **Կիրակոս Ա. Աչգապահեան.**—Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան աթոռը բազմեցաւ 1796ին եւ մեռաւ 1815ին:

(10) **Ներսէս Վրդ. Դանիէլեան.** — Ծնած է 1867ին: Ձեռնադրուած է 1890ին: Ունի յօդուածներ պարբերական հանդէսներու եւ օրաթերթերու մէջ, եւ հրատարակած է *Ժողովրդական Բարոզներ* 1903ին:

64. ՍՈՓՈԿԼԷՍ

Մեծ ողբերգակն Յունաց՝ Սոփոկլ(1)՝ *ունէր չարախրատ զաւակներ,*
Որոնք յամող իր ժառանգին սիրանալու անհամբեր,
Տաղտուկ առթող իրենց հօրը մեծ տարիքէն գոհ չէին:
Կարծել տալին թէ ծերուկը, ա՛լ անարժան արուեստին,
Լոկ ըստ դիպաց(2) *գործ կը տեսնէ, կ'երկնէ, կ'ապրի*
ըստ դիպաց:
Կարծել տալին թէ կեանքին հետ կը նըւաղի ազօտցած
Ջահն ալ ժժգոյն, տարիներէն ծխրատած, ցնդած իր
կեանքին:
Եւ ապերախտ իր զաւակներն ամբաստանքի դիմեցին
Սոփոկլի դէմ, ու դատարան տարին(3) *վրան ծերունին:*
Ունկընդիրներ չատ էին հոն. անոնց մէջտեղ ինք՝
հանդարտ՝
Յառաջ կ'անցնի. փառքի վաթսուն տարիներով է
հրպարտ:

Եւ երբ հարցում կ'ուղղեն իրեն, ինք վեր կ'առնէ
սիգաբար
Իր ճակատն ուր անմահութիւնն արդէն փաղփուն
կը չողար։
«Զաւակներուս և իմ միջև արդա՛ր սրբուի թող վճիռ,
Ո՛վ իմաստուն Աթենացի՛ք, խօսքի՛ս եղէք ունկընդիր։»
Եւ պըշուցեալ(4) դատարանին հան լըսեցաւ ողբերգուն
Վերջին երկը, գեղեցկագոյնն իր հոյակապ երկերուն։
Իդիպոսը(5) կարդաց այն տեղ։ Ակեւոյթը ցրտահար
Պահ մը տագնապ թարմ տարիքի հըրայրքովը բոցավառ.
Իր ճերմկած երկար ծամերն ու իր ձայնն ալ տիրական՝
Ցուզուած ազգէն այնչափ յաճախ պըռատ չահած
ճակատն այն՝
Ամէն սրտի մէջ կը սփռէ սոսկում մը սուրբ և ահեղ։
Դատաւորը կը դողայ, և խուժանն է խելայեղ։
Իր տըղաքն իսկ, իր տըղաքը ծունկի կու գան իր դիմաց.
Արցունքներն են որ վճռեցին. Սոփոկլ իր դատն է չահած։

ՄԻԼՎՈՒԱ (6)
Թարգմ. Հ. Ա.

ՆՇԱՆԱԻՈՐ ԽՕՍՔԵՐ

ԱՄԷՆ ԲԱՆ ՎՐԱՍ ԿԸ ԿՐԵՄ. — Բիաս Յունաստանի եօթը իմաստուններէն մէկն էր և կ'ապրէր Քրիստոսէ վեց դար առաջ։ Երբ իր ծննդավայրը, Պրիէն, պաշարուեցաւ Կիւրոսի զօրապետներէն, քաղաքին բոլոր բնակիչները փախան հետերնին տանելով իրենց թանկագին ինչքերը։ Ամէն մարդ կը զարմանար Բիասի անհոգութեան վրայ, որովհետև իմաստունը մեկնումի ոևէ պատրաստութիւն չէր տեսներ երբ հարցուցին իրեն ասոր պատճառը, «Ամէն բան վրաս կը կրեմ», պատասխանեց Բիաս, զգացնելով այսպէս թէ ինք կարեւորութիւն չի տար այն ինչքերուն որոնք կրնան կորսուիլ, և թէ իր ամէնէն թանկագին հարստութիւնը կը նկատէր իր իմաստութեան ու մտքին գանձերը։

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Սոփոկլ** կամ **Սոփոկլէս.** — Նշանաւոր յոյն ողբերգակ, որմէ եօթը ողբերգութիւն մնացած է. ասոնց ամէնքն ալ հրաշակերտներ կը նկատուին։ Ծնած է 495ին եւ մեռած 405ին (Ք. Ա.)։

(2) **Ըստ դիպաց.** — Դիպուածով։

(3) **Դատարան տարին.** — Հռոմէական օրէնքը կը տրամադրէր որ երբ ծերունի մը ցնդի եւ անկարող ըլլայ իր սացուածքին մատակարարութիւնը կատարել, իրեն համար խնամակալ մը կարգուի։ Դատարանին որոշմամբ խնամակալը կը նշանակուէր, եւ ընդհանրապէս մօտաւոր ազգականներու կը յանձնուէր այդ պաշտօնը։ Սոփոկլէսի զաւակները այդ նպատակով դիմած էին դատարան։

(4) **Պըուցեալ.** — Ապշած մնացած։

(5) **Իդիպոս.** — Սոփոկլէսի գլուխ գործոցն էր այս ողբերգութիւնը, որ հին թատերգութեանց ամէնէն կատարեալը նկատուած էր։

(6) **Միլվուա.** — Ֆրանսացի բանաստեղծ (1782—1816)։

65. ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐՈՒՆ ԻՄԱՑԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Մարդիկ ամէն տեղ ու ամէն տեսն հետաքրքրուած են անասուններու իմացականութեան խնդրով։ Բայց երբեմն քմածին մեկնութիւններ կը տրուին ամենապարզ իրողութիւններու։ Ահա օրինակ մը. — «Միջեռնականները(1), 1847ին, Օրլէանի Դուքսին յուշարկաւորութեան առթիւ, կ'ըսէ Դուռնէլ, կրծնային արարողութեան հանդէսը յարգանքի զօրաւոր ապացոյց մը տուին։ Նկեղեցիին դրան վրայ, ուր բոյն դրած էին, խորին ու երկիւղած լռութիւն մը պահեցին, մեռելական աղօթքներու ամբողջ տեւողութեան միջոցին։» Դիտեցէ՛ք որ իրողութիւնը կատարեալապէս ճիշդ է, բայց արուած մեկնութիւնը անհեթեթ է։ Միջեռնականները լուռ մնացած էին,

որովհետև եկեղեցիին դուռը սեւերով պատած և հետեւապէս արհեստական մթութիւն յառաջ եկած էր։

Կենդանիներու իմացականութեան մասին միայն գիտուններու ըսածին կարեւորութիւն տալու է, վասն զի անոնք ինածին մեկնութիւն չեն տար, որ կրնայ սխալ ըլլալ, այլ միայն իրողութիւնը կը պատմեն, որ ճիշդ է։ Բայց մինակ իրողութիւնները հաստատել չի բաւեր անոնց։ պէտք է անոնց պատճառները ուսումնասիրել, և ասոր համար խղճամիտ փորձեր կատարել։

Կենդանիներու իմացականութեան խնդրով շատեր զբաղած են։ Ուշագրաւ են մանաւանդ Ֆրանսացի Պ. Հաչէի և ամերիկացի Պ. Թօրնտիքի չահեկան փորձերը։ Պ. Հաչէ լաւ գաղափար մը յղացած է բուսաբանական պարտէզին մէջ պահուած կենդանիները հոգեբանական փորձերու ենթարկելով և այս նպատակաւ յատուկ աշխատանոց մը հիմնելով։

Պ. Հաչէի կրկէսը չատ սիրուն տեսարան մը ունի, կ'ըսէ հետաքրքիր այցելու մը. տասերկուքի չափ շուներ կան հոն որոնք ներս մանողին առջև կը վազեն բարեկամաբար, և անոր ձեռքը կը պագնեն քաղաքավարութեամբ։ Շուն մը կայ մանաւանդ որուն նմանը քիչ կը տեսնուի։ Այս կենդանիին ծնած տեղն, հետևի թաթերը անգործածելի էին։ Ուրիշ շուներ անշուշտ իրենց մարմինը հողին վրայ քաշկռտելով պիտի քալէին, բայց ասիկա անտանկ չ'ըներ։ Ինքնիրենը, առանց մէկէ մը սորված ըլլալու, առջևի ոտքերուն վրայ քալելու վարժութիւն ստացած է, այսինքն երկոտանի եղած է։ Գլուխը վար, մարմնոյն յետսակողմը դէպ ի վեր, բարկացած կերիճի մը պոչին պէս, կենդանին հոս հոն կը վազէ և ընկերներուն հետ կը խաղայ։ Ուսերը լայն և հուժկու եղած են չնորհիւ այն վարժութիւններուն որոնց ենթարկուած են։ Այս շունը շատ ճարպիկ է։ Սանդուխ-

ներէն կ'ելլէ ամենայն դիւրաշարժութեամբ։ Ուրիշ շուներ, իրենց առջևի թաթերով, սանդուխին վերի աստիճանը կը բռնեն, և վեր կը վերցնեն իրենց մարմնոյն յետսակողմը։ Բայց այս շունը անոնց պէս չ'ըներ։ Ետ ետ երթալով կ'ելլէ սորին աստիճանէն և առջևի թաթերուն վրայ կը կանգնի, գլուխը դէպ ի վար. յետսակողմը կը դնէ վերի աստիճանին վրայ, կը հրուի և յետոյ առջևի թաթերը կը դնէ այդ աստիճանին վրայ։ Եւ այսպէս շարունակաբար։

Բայց աւելի հետաքրքրական փորձեր կան։ Պ. Հաչէ կրկէսին մէջտեղը դրած է պահարան մը չարժուն մղլակով(2)։ Պահարանին մէջ միսի կտոր մը կը դնէ և կը դոցէ զայն։ Կատուները կը չարուին։ Ամէնէն սրամիտը վեր կ'ելլէ, չարժուն մղլակը վար կ'առնէ, ներս կը մտնէ ու սեղանը կը նստի։ Այս փորձը չատ պարզ բան մըն է, բայց անով կ'որոշուի անասուններու ընդունակութեան աստիճանը։ Կատուներու սրամտութեան աստիճանը աւելի լաւ կ'որոշուի մանաւանդ այն փորձին միջոցին մէջ որով Պ. Հաչէ կը սորվեցնէ դոց տուփերու մէջէն դուրս ելլել։ Կատու մը աւելի չուտ կը սորվի տուփը դուրս ելլել։ կատու մը աւելի ուշ կը սորվի։ Բայց չկարծանալ, մինչ ուրիշ մը աւելի ուշ կը սորվի։ Բայց չկարծէք թէ կատուն կը յաջողի փակման մեքենականութիւնը հասկնալ։ Ոչ։ Ահա թէ ինչպէս կ'ըլլայ։

Կատուն կը դրուի վանդակակերպ անտուկի մը կամ տուփի մը մէջ որուն դուրսի կողմը կայ միսի կտոր մը։ Կատուն անօթի է։ կ'ուզէ միսը կուլ տալ։ Թաթը կ'երկընցնէ ձողիկներուն մէջէն, ու կը խածատէ զանոնք։ Ցետոյ այս կամ այն կողմէն կը մագլցի, նուազ հաստատուն մասերը կը ցնցէ և կը փորձէ խախտել։ Ասիկա բաւական ժամանակ կը տեւէ։ Բայց կու գայ վայրկեան մը որ, դիպուածով, առանց կանխամտածութեան, կենդանին թաթը կը դնէ ճիշդ այն լծակին վրայ, որ պիտի

քանայ դուռը: Հետեւեալ օրը փորձը կը վերսկսի եւ այսպէս քանի մը օր կը տեւէ չարունակաբար, այնպէս որ կատուն քիչ ժամանակէն կը դադրի դաղանիքը: Վերջապէս կու գայ օր մը որ, հալիւ տուփին մէջ դրուած, կատուն այլ եւս անօգուտ չարժումներ չ'ընէր, այլ անհրաժեշտը միայն: Այնուհետեւ չենք կրնար ըսել թէ մեքենական օրէնքները սորվեցաւ, բայց անկրկնայ դիտեց որ այն ինչ տեղւոյն վրայ թաթը դնելուն պէս իր փափաքները կը գոհացուին: Շրնինք ուրիշ տուփեր որոնց բացուելու եղանակը տարբերի. կատուն քանի մը փորձերէ ետքը, վերջապէս կը յաջողի այդ տուփէն ալ դուրս ելլելու: Այս փորձերը իրապէս կը սրեն անոր խմացականութիւնը, այնպէս որ ութը կամ աւելի փորձէ ետքը, երբ կատուն նոր տուփի մը մէջ դրուի, ա՛լ երկար չի փորձեր թաթը ճաղիկներուն մէջէն դուրս հանել կամ բարձրաձայն դանգատիլ: Գիտէ թէ դաղանիք մը կայ զոր պէտք է դանել եւ կը դանէ, տեսածին եւ ըրածին մասնաւոր ուշադրութիւն մը ընծայած ըլլալով:

Վերջերս բնագէտ մըն ալ, Ամերիկայի մէջ, չատ պարզ միջոցով փորձի ենթարկեց կրիայ մը: Տեսակ մը լաբիւրինթոս չունեց անել ճամբաներով: Կրիան դրաւ այնպիսի տեղ մը ուր անիկա չէր կրնար հանդիպած ընել, եւ ուզեց տեսնել թէ ո՞րչափ ժամանակէն պիտի հասնէր ամէնէն լայն տեղը: Առաջին փորձը տեւեց 35 վայրկեան, այսինքն կրիան այդչափ ժամանակ չրջանցեր ըրաւ իր ուզած տեղը երթալու համար: Երկրորդ փորձին քառորդ ժամը բաւեց, իսկ քանի մը փորձերէ ետքը, կրիան յաջողեցաւ մէկ վայրկեանի մէջ կատարել ճամբորդութիւնը: Այս կատարելութիւնը ձեռք ձգելու համար, կրիան ենթարկուեցաւ աւելի կնճռոտ փորձերու: Հակառակ դիծերով նոր լաբիւրինթոս մը չինեցին, որուն մէջէն ելլելու համար՝ կրիան մէկ ու կէս ժամ աշխատեցաւ: Տասներորդ փորձին, չորս վայրկեանէն աւարտեց, ճամբուն ուղղութիւնը կատարելապէս յիշելով: Աւելին կայ: Ուրիշ կրիան կարճ ճամբայ մը հնարեց, վասն զի դիպուածով հակառակ կէտէ մը վար իջնալով՝ տեսաւ որ ճամբան կարճցած էր: Այնուհետեւ, ուղեւորութիւնը չուտ աւարտելու համար, տոպիկներն ու գլուխը անակին մէջ կը պահէր, ցից եղրէն վար կը նետուէր եւ ճամբան կը չարունակէր:

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Ծիծեռնակ** (ֆբբւ-ֆ֏, hirondelle). — Ուղեւոր թռչուն որ ընդհանրապէս գարնան կ'երեւայ եւ աշնան կը գաղթէ Ափրիկէ:

(2) **Մղլակ** (ւբբ֏-է, loquet). — Առանց փականքի դուռ մը գոցելու յատկացած ամենապարզ գործիք:

66. ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Եթէ չատ քիչերու տրուած է խօսակցութեամբ հաճելի ըլլալ, պատճառն այն է որ ամէն ոք աւելի իր ըսելիքին կը մտածէ, քան թէ ուրիշներուն ըսածին:

Եթէ կ'ուզես որ խօսած ատենդ զքեզ մտիկ ընեն, պէտք է որ դուն ալ ուրիշներուն խօսած ատենը մտիկ ընես. պէտք է ժամանակ տալ ուրիշներուն որ ուզածնին ըսեն, նոյն իսկ պարապ բաներ: Փոխանակ անոնց հակառակ խօսելու կամ ընդմիջելու զանոնք, ինչպէս կ'ընենք ատեպ, պէտք է ընդհակառակը, անոնց մտքին, անոնց ճաշակին թափանցել, ցոյց տալ թէ միտքերնին կը հասկնանք, խօսիլ անոնց՝ զիրենք չհանգրգռող բաներուն վրայ, գովել իրենց ըսածները որչափ որ արժանի

են գովեսի, և ցոյց տալ թէ աւելի ընտրողութեամբ գիրեն կը գովենք քան թէ հաճոյակատարութեամբ։ Պէտք է զգուշանալ անտարբեր բաներու վրայ հակաճառելէ, քիչ անգամ հարցում ընել, ինչ որ դրեթէ յաճախ անօգուտ է, և բնաւ յայտնի չընել թէ ուրիշներէն աւելի իրաւունք ունենալ կը յաւակնինք։

Պէտք է բնական, դիւրին և առաւել կամ նուազ լուրջ բաներ ընել, զմեզ մտիկ ընող անձերուն բնաւորութեան ու հակումներուն համեմատ, և չսոխպել զանոնք որ մեր ըսածը հասատատեն։ Այս կերպով քաղաքավարութեան պարտքերնիս տեղը տանելէ ետքը, կըրնանք յայտնել մեք զգացումները, առանց յամառութեան, այնպէս ցուցնելով թէ կը փափաքինք որ անոնց ուժ տրուի մտիկ ընողներուն կողմէ։

Պէտք է զգուշանանք երկար առեն մեր վրայ խօսելէ, և ինքզինքնիս ատէպ օրինակ բերելէ։ Ամէն ջանք ի գործ դնելու ենք մեր խօսակիցներուն հակումն ու կարողութիւնը հասկնալու համար, որպէս զի ամէնէն աւելի խելացիին համամիտ գտնուինք, և մեր մտածումներն ալ անոր մտածումներուն վրայ աւելցնենք, կարելի եղածին չափ հաւատացնելով անոր թէ իրմէ առած ենք զանոնք։ Ճարտարութիւն մըն է խօսուած նիւթը չսպառելը, և ուրիշներուն միշտ խորհելիք և ըսելիք բան մը ձգելը։

Պէտք չէ երբեք տիրական ձեւերով խօսիլ, ոչ ալ իրերէն աւելի մեծ բառեր ու խօսքեր գործածել։ Մարդ կրնայ իր կարծիքները չփոխել, եթէ բանաւոր են. բայց զանոնք չփոխելովնիս, պէտք չէ ուրիշներուն զգացումները վիրաւորենք, ոչ ալ անոնց ըսածներէն առնուած երեւանք։ Վտանգաւոր է միշտ խօսակցութեան վարիչը ըլլալ ուզելը, և ատէպ միւնոյն բանին վրայ խօսիլը. պէտք է անտարբերութեամբ բոլոր ներկայացած հաճելի

նիւթերուն մէջ մտնել, և երբեք այնպիսի երեւոյթ մը չառնել որ կարծուի թէ ըսել ուզած բաներուդ վրայ կ'ուզես բերել խօսքը։ Հարկ է դիտել թէ ամէն կարգի խօսակցութիւն, որքան պարկեշտ և որքան մտայղի ալ ըլլայ, չի կրնար հաւասարապէս ամէն կարգի պարկեշտ մարդոց յարմարիլ։ Պէտք է ընտրել ամէն մէկուն յարմարածը, և ընտրել նաև ըսելու ժամանակը։

Սակայն եթէ մեծ արուեստ մըն է պատշաճօրէն խօսիլը, ոչ նուազ մեծ արուեստ մըն է լռել գիտնալը։ Պերճախօս լռութիւն մը կայ, որ երբեմն ընդունելու և երբեմն դատապարտելու կը ծառայէ։ Ծաղրական լռութիւն մը կայ. յարգական լռութիւն մըն ալ կայ։ Վերջապէս կան հնչումներ, կերպեր և ձեւեր որոնք ամէնէն հաճելի կամ անհաճոյ, փափկանկատ կամ վիրաւորիչ նշանակութիւնները կ'առնեն խօսակցութեան մէջ. զանոնք աղեկ գործածելը քիչերու տրուած է. անոնց օրէնքը չենողներն իսկ երբեմն կը սխալին. ամէնէն ապահովը, ըստ իս, ամէնքն ալ փոխել գիտնալն է, աւելի անփութութիւն ցոյց տալ մեր ըսածին մէջ քան թէ ծեքծեքուիլ, մտիկ ընել, քիչ խօսիլ և երբեք խօսելու ճիգ չընել։

Լ. Ա. ՌՕՇՖՈՒՓՕ (1)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Լա Ռոշֆուքօ.** — Նշանաւոր ֆրանսացի բարոյախօս։ Գրած է իր *Ցիշատակները* եւ *Առածներ* (1613—1680)։

67. ԱՆՄԵՌՈՒԿ (1)

Անշուք, խոնարհ ծաղի՛կ պզտիկ,
Որ կը ծըլլես խոտին մէջէն,
Տապաններու քովն ու մօտիկ
Ուր մեռելներն յար կը նոջեն,

Խորհըրդապատ ծաղի՛կ անհաս,
Ո՛վ անմեռուկ, մինչդեռ այնքան
Աքցուն-քներ գառն, առատահոս
Շուրջըդ յորդիլ, ցամքիլ կու գան,

Կը լըսե՞ս դուն, ըսէ՛ ինծի,
Խուլ արտասուքներ ալ մարդկեղէն,
Խորքերու մէջ չունչ մ'որ յօծի
Եւ չըկըրնայ դուրս գալ հոգէն...:

Քերթողներն հոն լո՞ւռ են ի սպառ,
Տիւնչացողներն այն Անհունին.
Սիրահերն իրենց ա՛լ անբարբառ,
Հեծեծանքներ, հեւքեր չունի՞ն...:

Ըսէ՛ ինծի, իրենց հոգին
Մահուան քունին մէջ ալ ունի՞
Կարօտներն ու հուրքն անձկագին
Լոյսի, Բոյրի և Գարունի...:

Անմահութեան չըքեղ խորան
Կ'երազե՞ն դեռ մէջը փոսին...
Ու կը ժպտի՞ իրենց բերան
Փառքի վըրայ երբոր խօսին...:

Եւ պլպուլին(2) երգն երբ դիւթէ
Վերջալոյսի պահերն յետին,
Չի՞ դողդողար, խայտար մինթէ
Անոնց սառած ոսկերոտին(3)...:

Ծաղի՛կ անուշ, հեզ, կապուտակ,
Մեռեալներու խորհրդապան,
Գերեզմանի ցուրտ հողին տակ
Ցոյզեր, ցաւեր ալ արդեօք կա՞ն:

Ըսէ՛ ինծի, ո՛վ անմեռուկ,
Իրեւ անչունչ և սին բեկոր,
Շիրմի մը տակ մութ և անձուկ
Երբոր ծածկեն զիս ալ մէկ օր,

Ամէն անոնց որ թաց աչքով
Գան այցելել հողակոյտիս,
Եւ աղօթեն պահ մ'անոր քով
Խոտին մէջէն պիտի ժպտի՞ս...:

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՓԱՆՈՍԵԱՆ (4)

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՐԳՈՍԻ ԱՋՔԵՐԸ. — Ըստ գիցաբանութեան, Արգոս ունէր հարիւր աչք, որոնց չիսաւնը միշտ բաց կը մնայինն։ Հերա անոր յանձնեց հակել ցոփ վրայ, սակ Հերմէս (5) իր սրինգին ձայնով քնացուց եւ գլխատեց Արգոսը, որուն աչքերը սիրամարգի պոչին վրայ ցրցքեց Հերա։ Արգոսի անունը շատ մը լեզուներու մէջ նմանիկ է աչալուրջ հոկողութեան։

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Անմեռուկ** (immortelle). — Այսպէս կը կոչուին կարգ մը բոյսեր, որոնց ծաղիկները երկար տեղ անթառամ կը մնան:

(²) **Պլպուլ.** — Այս բառը գործածուած է յաճախ մեր բանաստեղծներէն, եւ աղաւաղումն է թուրքերէն **դէ-լէ-լ** (սոխակ) բառին:

(³) **Ոսկեռոտի.** — Թռչնակի որ կը նմանի «ոսկոր»ներ, եւ կը գործածուի աշխարհաբարի մէջ ալ:

(⁴) **Աղեքսանդր Փաշոսեան.** — Ծնած է 1858ին: Ունի հերքուածներու հատորաձոյ մը՝ *Շողեր ու ցողեր:* Բազմաթիւ ոտանաւորներ հրատարակած է պարբերական հանդէսներու եւ օրաթերթերու մէջ, միշտ նոյն յաջողով:

(⁵) **Ջերմէս** (Mercure).—Ըստ յոյն դիցաբանութեան Աստուածազի զաւակն էր եւ չաստուածը պերճախօսութեան, վաճառականութեան եւ գողութեան:

68. ՈՒՐԱԿԱՆԸ ԱՆԱՊԱՏԻՆ ՄԷՋ

Երեւակայեցէ՛ք աւազուտ ծովափներ, հերձուած ձմեռուան անձրեւներէն, այրած ամառուան օդերէն, կարմրորակ երեւոյթով և ահռելի կերպով մերկ: Երբեմն փշուտ նոսրալեռներ(¹) *միայն կը ծածկեն մէկ փոքրիկ մասը ձայրածաւալ մրցարանին*(²)*. հովը կ՛անցնի այս սպառազէն անտառներէն, առանց կարենալ ծռելու անոնց անդրդուելի ոտները: Ագին անդին նաւու խլեակներ*(³)*, քար կտրած, զարմանք կ՛ազդեն դիտողին, և քարակոյտեր՝ հեռուէն հեռու բարձրացած՝ կարաւաններու ճամբան ցոյց տալու կը ծառայեն:*

Ամբողջ օր մը քալեցինք այս դաշտին մէջ: Գիշեր եղաւ: Լուսինը կը լուսաւորէր դաստակ անապատը: Անտառներ ամայութեան մը վրայ կը նշմարուի միայն անշարժ սառները մեր ուղտին, և թափառկոտ սառները խումբ խումբ վիթերու(⁴)*: Լռութիւնը կը վրդովէր միայն ժխորովը վարազներու*(⁵)*, որոնք չորցած արմատներ կը լեսուին*(⁶)*, կամ երգովը ծղրիդին*(⁷) *որ ի զուր կը խնդրէր այդ կորդ*(⁸) *աւազին մէջ մշակին երգը:*

Լոյսը ծագելէ առաջ ճամբայ ելանք: Արեւը բարձրացաւ ճառագայթազուրկ, և հրաչէկ երկաթէ երկանակարի(⁹) *մը նման: Ջերմութիւնը կ՛աւելնար վայրկեանէ վայրկեան: Օրուան երրորդ ժամուն մօտերը, ուղտը սկսաւ անհանգստութեան նշաններ ցոյց տալ. իր ուռնգերը աւազին մէջ կը մխրճէր, և ուժգին չունչ կ՛առնէր: Մերթ ընդ մերթ ջայլամը*(¹⁰) *աղիողորմ ձայներ կ՛արձակէր: Օձերը և գետնաբիւծները*(¹¹) *հապճեպով գետնին տակը կը մտնէին: Տեսայ որ առաջնորդնիս երկինք նայեցաւ և գուշակեցաւ: Հարցուցի թէ ինչո՞ւ խռովեր էր. «Հարաւի հովէն կը վախնամ, ըսաւ, վախչինք:» Երեսը հիւսիսին դարձուցած, սկսաւ խոյս տալ իր ուղտին բոլոր արագութեամբը: Հետեւեցայ իրեն: Մեզի ապառնացող սարսափելի հովը մեզմէ աւելի թեթեւ էր:*

Յանկարծ անապատին ծայրէն յորձանք մը կու գայ վազելով: Հողը մեր աչքերէն խուսափելուն՝ ոտքերնուս տակ կը խախտի, մինչ ուրիշ աւազի սիւներ, մեր հետեւէն բարձրանալով, գլխուներս վրայ կը թաւալին: Շարժուն և համանման հողաբլուրներու լաբիւրինթոսի մը մէջ մոլորած՝ առաջնորդնիս կը յայտարարէ թէ ճամբան կորնցուցած է: Իրրև վերջին փորձանք, մեր սարսաւ ընթացքին մէջ, ջուրով լեցուն մեր սիկերը կը թափին: Շնչասպառ, սաստիկ պապակէ մը այրած, ուժգին բռնելով մեր չունչը որ մի՛ գուցէ բոց չնչենք, հեղեղօրէն քրտինք կը թափենք մեր պարասած անդամներէն: Ուրականին կատաղութիւնը կը կրկնապատկուի, գետնին մինչև վաղնջուց հիմերը կը փորէ, և կը ծաւալէ երկինքին մէջ անապատին հրաւառ երիկամունքը: Հրաշողոր աւազէ մրրկոտորան մը մէջ թաղուած, առաջնորդը աչքերս կը կորսուի: Յանկարծ իր ձայնը կը լսեմ, կը վազեմ ձայնին եկած տեղը. դժբախտը, հրեղէն հո-

վէն չանթահար, մեռեր ինկեր էր մրցարանին վրայ, և իր ուղտը անհետացեր եղեր էր:

Շաթօպրիան

Ի զո՜ւր կը ջանամ ոգեւորել թշուառ ուղեկիցս, ջանքերս ետևօդուստ կ'ըլլան: Ինչ մը հետուն կը նսեմի, ձիս ձեռքովս բռնած, և ա՛լ յոյսս դնելով միայն անոր վրայ որ Ազարիայի հնոցին (12) կրակը զովուկ հովի և անուշ ցօղի փոխակերպեց: Ա.քասիա(13) մը, որ հոն կ'աճէր, ապաստան եղաւ ինծի. այս դիւրաբեկ պատուարին տակն, մրրիկին վախճանին սպասեցի:

ՇԱԹՕՊՐԻԱՆ (14)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Նոպալենի.** — Թուփ մը որուն վրայ կը սնի որդան կարմիր (ֆըռ՜ըէ, cochenille) կոչուած որդը:

(2) **Մրցարան.** — Կը նշանակէ *կրկէս*, աւազուռ տարածութիւն որ ամփիթատրոններու կեդրոնը կը գտնուէր եւ ուր կը պայքարէին սուսերամարտիկները: Փոխաբերութեամբ գործածուած է հոս անապատի տեղ:

(3) **Խլեակ.**— Կազմուած է *խլել* բայէն եւ կը նշանակէ *բեկոր*:

(4) **Վիթ** (ղըզ՜ել, gazelle). — Այծի եւ եղջերուի նմանող տեսակ մը կենդանի որ շատ թեթեւաշարժ է:

(5) **Վարազ** (խոզ՜ան ֆո՜ռէ՜ը, sanglier). — Վայրի խոզ. կ'բռուի նաեւ **կիճ:**

(6) **Լեսուլ.** — Փշրել, ազալ:

(7) **Ծղրիթ** (grillon). — Պզտիկ կլոր գլուխով միջատ մը:

(8) **Կտրդ.** — Ձմեռնուած:

(9) **Երկանաքար** (թէյէրէն թ՜ըլը, meule). — Բոլորաձեւ քար կամ երկաթ որ կը մաշէ կարծր մարմինները, ինչպէս ցորեն, եւայլն:

(10) **Ջայլամ** (թեվե ֆո՜ռ՜ո՜, autruche). — Ցաղթանդամ եւ բարձրահասակ թռչուն, երկու մէթրէ աւելի բարձր:

(11) **Գետնաուիծ** (caméléon). — Տեսակ մը զեռուն: Գետնաուիծը իրեն յատուկ գոյն մը ունի, որ տարբեր եղանգներով կ'երեւայ դիպուածական պատճառներու ազդեցութեան տակ: Ձափազանց վախկոտ է, եւ գլխաւորաբար իր երկչոտութեան պատճառաւ կը կարմրի, կը դեղնի, կը սեւնայ, կը կանաչնչայ, կը ճերմկի, եւ բոլոր այս գոյները կ'երեւան իր մորթին տակէն, որ շատ թափանցիկ է: Գետնաուիծին այս եզակի յատկութիւնը կեղծաւորութեան խորհրդանշանը ըրած է զայն, եւ իրեն կը նմանցնեն յաճախ այն մարդը որ կարծիք եւ ընթացք կը փոխէ իր շահուն համեմատ:

(12) **Ազարիայի հնոցը.** — Ակնարկութիւն Երից Մանկանց հրաշալի փրկութեան զոր Ս. Գիրքը կը պատմէ:

(13) **Ակասիա** (ա՜քէ ֆ՜ը, acacia). — Տաւադարձութեամբ պէտք է ըլլար *ակակիա*, ինչպէս կը դնեն բառգիրները, սակայն սովորութիւն եղած է ակասիա գործածել: Թուփ մըն է դեղին, ճերմակ, կարմիր կամ կապոյտ ծաղիկներով:

(14) **Շաթօպրիան.** — Հռչակաւոր ֆրանսացի գրագէտ. ծնած է 1763ին եւ մեռած 1848ին: Գրած է *Քրիստոնէութեան Ոգի* եւ *Մարտիրոսներ*. նոյնպէս ունի երկու վիպակներ, *Ադալա* եւ *Ռընէ*, որոնք հայերէնի թարգմանուած են: Իր գլխաւոր յատկութիւններն են երեւակայութեան նոխութիւն եւ փայլուն ոճ:

69. ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

Մարդուս կեանքին մէջ, այնպիսի ժամեր կան, ուր մարմինը կը տկարանայ ու միտքը կ'ընկճի, լուրջ բաներ մտածելու և լսելու բոլոր կարողութիւնները կը սպառին ու կը թմրին, դառն ճշմարտութիւնները իր սիրտը կը լեցնեն ու կը բեռնաւորեն, և ինք պայծառ հորիզոնի մը կարօտ կ'ըլլայ:

Ահա ասանկ ժամերու մէջ է որ բանաստեղծու-թեան[1] դիմելու է։

Բանաստեղծութիւնը, երբ ուղղի քերթուք[2] չըլ-լայ այլ ճշմարիտ բանաստեղծներու ոգւոյն անարատ բարբառը, այն ատեն ոչ միայն զուարճութեան այլ և բարոյական զարգացման ալ միջոց մը կ'ըլլայ. վասն զի ճշմարիտ բանաստեղծութեան մէջ, չատ անգամ հանճա-րեղ գաղափարներ կը գտնուին՝ ամէն կերպով արժանի ընթերցման և յիշատակութեան։ Այս տեսակ բանաս-տեղծութիւնը ամէն մարդու կը յարմարի, որովհետև գրեթէ ամէն մարդու բնութեան մէջ, բանաստեղծու-թեան համաբուն բան մը կայ, որ այլ և այլ դիպուած-ներու մէջ յայտնի կ'ըլլայ։ Այս տեսակ բանաստեղծու-թիւնն է որ բարքերը կ'ամոքէ, զգացումները կը բա-րակրթէ, ու երեւակայութիւնը տաքցնելով՝ ճաշակն ալ կը կրթէ։

Բանաստեղծութեան բուն էութիւնը եթէ քննենք, կը տեսնենք որ անիկա բնական լեզուն է այն խանդին կամ խանդավառութեան, որ մարդուս սրտին մէջ կը ծնի, երբ կը տեսնէ ու կը լսէ գեղեցիկ և առաքինի զգացումներու ազդեցութեամբ կատարուած ազնուական գործեր։ Այս տեսակ գործեր և գաղափարներ աչխարհի հռչակող քնարը՝ հարկաւ իր նմաններուն սրտին կը տիրէ, ու այս կերպով բանաստեղծը մարդկային ազգին յառա-ջադիմութեան հզօր գործիք մը կ'ըլլայ։

Բանաստեղծութիւնը մեքենական արհեստ մը չէ սա-կայն. բանաստեղծ ըլլալու, այսինքն ախորժանքով կար-զացուելիք բան մը գրելու համար, բաւական չէ երկու անգամ աց, երկու անգամ աւ իրարու քով չարել, այլ պէտք է գրուածքին մէջ ոգի դնել, գաղափար, փիլի-սոփայութիւն, վսեմ զրուցուածքներ, փայլուն ու պայ-ծառ գոյներ, պատմական ու տեղական հմտութիւն։

երբոր մէկը այս հանգամանքներէն գոնէ մէկ քանին մէկտեղ բերելու անկարող ըլլալով, բանաստեղծ ըլլալ կ'աչխատի, այն մարդը հասարակ գրագիտութեան մէջ անգամ թերի է։

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ՉՕՐԱՅԵԱՆ (3)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Բանաստեղծութիւն.** — Համանիշ են **բանաիւսու-թիւն, հերքուքիւն։**

(2) **Քերթուք.** — կը նշանակէ թէ՛ հերթելու, այսինքն հեռծելու գործողութիւնը, եւ թէ՛ հերթուած առարկայէն գոյացածփոշրանք-ները։ Հոս երկրորդ իմաստով գործածուած է, եւ նեղինակը բա-ռախաղ մը ըրած է **հերքուքը** *բանաստեղծութեան*, այսինքն **հեր-քուածի** արթիւ յիշելով։

(3) **Նիկողայոս Չօրայ-եան.** — Ծնած է Կ. Պոլիս 1821ին։ Եւրոպա կրթուած ըլ-լալով, Կ. Պոլսոյ Հայոց մէջ ի՛նք եղած է առաջին անգամ մանկավարժական եւ տնտեսա-գիտական գաղափարներ տարա-ծողը։ Հմուտ էր, մայրենի լեզ-ուէն զատ, թուրքերէնի, ֆրան-սերէնի եւ անգլիերէնի։ Գրած է բազմաթիւ յօդուածներ ժամա-նակիս պարբերականներուն մէջ։ Մասնաւոր հատորով հրատարա-կած է *Ընթերցասիրութիւն, Քա-ղաքական Տնտեսութիւն, Ընթերցանութեան վարժութիւն,* եւ ուրիշ օգտակար գրուածներ։ Մեռած է 1859ին՝ Ազգ. Հիւանդա-նոցին մէջ։

Նիկողայոս Չօրայեան

70. ԲԻՒՐԵՂԻՆ ՄԷՋԷՆ

Ինչ հեշտ է դիտել վառ պըրիսմակին
Սառերուն մէջէն՝ արեւն հրաւառ,
Ուր հրաշքներու աչխարհ մը անդին,
Ծոլ եղեւչներ կ'առնէ օդապար։

Քըմայքի թեւով կայծեր, սարսուռներ,
Կու գան թըռչըտիլ բիւրեղին եռեւ,
Ու ոսկեփոշի մթնոլորտն ի վեր՝
Բոց-թիթեռներու բոյլեր լուսաթեւ։

Վառ պըրիսմակին բիւր սառնեակներուն
Դիւթուքեան մէջէն ինչ հեշտ են բոլոր,
Գիւղանըկարներն(1) ու լեռներն հեռուն,
Ու վեհ կապոյտին գմբէթը կըլոր։

Ու երբ աչքերէս բիւրեղը կախարդ
Ցուղուած չարժուքով կը բաժնեմ յանկիկ,
Կեանքն ալ ես անով դիտելու հանդարտ
Ունենալ կ'ուզեմ պատրանքն անուշիկ։

ԱՐՏԱՇԷՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ (2)

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԴԻՈԳԻՆԷՍԻ ԼԱՊՏԵՐԸ. — *Դիոգինէս (3) իր ժամանակակիցներուն համար այնքան խորունկ արհամարհանք մը ունէր, որ օր մը ցոթեկ աման մտաւ պտըտիլ Ադինքի մէջ, կանթեղ մը ձեռքը. երբ կը հարցնէին իրեն այդ տարօրինակ վարմունքին պատճառը «Մարդ փնտռելու եկեր եմ» կը պատասխանէր։ Դիոգինէսի լապտերին յաճախ ակնարկութիւն կ'ըլլայ գրականութեան մէջ։*

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Գիւղանկար.** — Նորաբանութիւն մը որ կը համապատասխանէ Ֆրանսերէն paysage բառին. կը նշանակէ երկրի տարածութիւն մը զոր կարելի է մէկ ակնարկով դիտել։

(2) **Արտաշէս Յարութիւնեան.** — Երիտասարդ գրագէտ, որ հրատարակած է արձակ եւ ոտանաւոր բազմաթիւ հատուածներ օրաթերթերու եւ հանդէսներու մէջ։ Ունի երկու հատոր ԲԵՐՔՈՒԱԾ՝ *Լիճալ Քնար* եւ *Երկունք*։ Ծնած է Մալկարա, ուր կ'ապրի։

(3) **Դիոգինէս.** — Նշանաւոր յոյն իմաստասէր մըն է որ ծնած է 413ին եւ մեռած 323ին Քրիստոսէ յառաջ։ Ըստ իրեն, իմաստասիրութիւնը կը կայանար ինքզինքը զրկանքի ենթարկելուն մէջ։ Իր անունը կը տրուի այն անձերուն որոնք հեգնող միտք ունին, եւ չափազանց զգաստօրէն ապրելով կ'արհամարհեն պատճառութեան օրէնքները։ Ամառ ձմեռ բոպիկ կը պտըտէր, տանարներու դուռներուն տակ կը պառկէր իր միակ վերարկուին մէջ փաթթուած։ Իր սովորական բնակարանն էր տակառ մը որ ժողովրդական դարձած բոլոր Յունաստանի մէջ։ Օր մը, փորիկ տղայ մը տեսաւ որ ափովը ջուր կը խմէր աղբիւրէն. «Այս տղան ինծի կը սորվեցնէ թէ, գոչեց, թէ աւելորդ բան մը կայ հոգւս,» եւ մէկդի կը նետեցնէ իրեն, գոչեց, թէ աւելորդ բան մը կայ հոգւս,» եւ մէկդի կը նետեցնէ իրեն ձեռքով ջուր խմելու սովորութիւն ունէր։

71. ԾՆՈՒՆԴԻ ԾԱՌԸ

Ծնունդին առջի իրիկունը, մինչ կծու ցուրտ մը կը տիրէ, կը տեսնեմ դեռատի աղեկ մը, պզտիկ, չատ պզտիկ, վեց տարեկան, թերեւս աւելի պակաս, որ տակաւին մտրալու տարիքը չունի, այլ որ անշուշտ մէկ քանի տարիէն պիտի երթայ ձեռք կարկառել ողորմածութիւն խնդրելու։ Այդ տղան առտու մը կ'արթննայ խոնաւ ու պաղ նկուղի մը մէջ։ Փաթթուած է տեսակ մը պատառոտած փոքրիկ պարեգօտի, և կը զոփայ(1) ցրտա-

սարսուռ: Իր չունչը դուրս կու տայ սպիտակ գոլորշիներով. անկիւն մը նստած է մտուկի մը վրայ. իր ձանձրոյթը փարատելու համար, դիտմամբ կ'երագէ իր չնչառութիւնը, և կը զբօսնու չունչին դուրս ելլելը դիտելով: Սակայն չատ անօթի է: Աւտուօտէն ի վեր արդէն քանի մը անգամ մօտեցած է փայտէ մահճակալին, որ ծածկուած է քօղի պէս նուրբ փոխարէնով մը, և ուր պառկած է իր հիւանդ մայրը, ցնցոտիներու կոպոց մը բարձ առած գլխուն:

Ինչպէս եկած հոն մնացած է: Հաւանաբար օտար քաղաքէ մը եկած է իր զաւկին հետ, և հիւանդանալով անկողին ինկած է: Այդ օրը ուրբաթ էր. վարձակալները դուրս ելած են: Պզտիկը անօթի է: Իրա՜ւ, ջուր գտած է նրբանցքին մէջ, այլ չէ կրցած ձեռք ձգել կտորիկ մը հաց, և, տանուտերդ անգամ, կու գայ արթնցնել իր մայրը: Որովհետև վերջապէս վախը կը պաշարէ զինքը այդ խաւարին մէջ: Օրը տարաժամած է արդէն, և կրակ չեն վառեր: Խարխափելով կը գտնէ իր մօրը դէմքը, և կը զարմանայ որ այլ ևս չէ չարժիր անիկա, և պատին պէս պաղեր մնացեր է: «Ուրեմն այսչա՛փ ցուրտ է,» կը խորհի:

Քանի մը վայրկեան կը մնայ անխլիրտ (2), ձեռքը մեռելին ուսին վրայ, յետոյ կը սկսի չունչ տալ իր մատերուն՝ տաքցնելու համար, և կամացուկ մը դուռը կը փնտռէ, ու գտակը գլուխը դրած դուրս կ'ելլէ գետնայարկէն: Աւելի կանուխ դուրս պիտի ելլէր, եթէ չվախնար չունչէն, որ վերը տախտակամածին վրայ, դրացւոյն դրան առջև կը հաչէ օրն ի բուն: Բայց չունչը հոն չէ, ու տղան ինքզինքը փողոցը կը գտնէ: — «Աստուա՛ծ իմ, կը մտածէ, այս ինչ քաղաք է: Այն տեղը ուրիկ կու գայ ինքը, գիշերը աւելի մութ կ'ըլլար, և ամբողջ փողոցին մէջ միակ լապտեր մը կար. վայտաչէն ցած

տնակներ փեղկերով փակուած. փողոցին մէջ ո՛չ ոք՝ մութը կոխելէն առաջը. ամէն մարդ իր տունը կը քաշուէր: Բայց որչա՛փ տաք էր հոն, և ուտելիք կու տային իրեն: Հոս, Աստուա՛ծ իմ, ինչ ալէկ պիտի ըլլար, եթէ ուտելու բան մը ունենար: Հոս ինչ ժխոր, ինչ որոտում, ինչ լոյս և որքա՜ն մարդ. որչա՛փ ձի և որչա՛փ կառք: Եւ ցո՛ւրտը, ցո՛ւրտը: Մանչ ձիերուն մարմինը ցուրտ կ'արտաչնէ, և իրենց հրատապ ռունմինը ցուրտ կ'արտաչնէ, և իրենց պայտերը կը գերը սպիտակ չունչ դուրս կու տան. իրենց պայտերը կը հնչեն սալայատակին վրայ, կակուղ ձիւնին մէջ տեղէն: Եւ ինչպէս ամէն մարդ կը հրմչակէ վիրաբ... Աստուա՛ծ իմ, ո՛րչափ կ'ուզէ բան մը ուտել, պատառ մը բան, ինչ կ'ուզէ ըլլայ... ա՜խ, մատուբները կը ցաւին...:» Ցանկարծ կը զգայ որ մէկը կը բռնէ իր հագուստէն. իր քով կը գտնուի չարթիրտ մեծ աղջ մը որ գլխուն կտուր մը կ'իջեցնէ, գտակը կ'առնէ, և կից մը կու տայ:

Մանուկը կ'ինչայ: Մխանգամայն կը պոռայ. վայրկեան մը կը կենայ սոսկմամբ քար կտրած, ապա ոտք կ'ելլէ խոյտն ու կը վազէ, կը վազէ կառանցիկ դռնէ մը ներս կը սպրդի, և գաւթի մը մէջ կը պահուըտի, փայտակոյտի մը ետին. «Հոս մէկը չպիտի գտնէ զիս. հոս մութ է:» Գետինը կը նստի ու կը պողպզի(3). այնքան սարսափած է որ հազիւ չունչ կ'առնէ:

Եւ յանկարծ, տեսակ մը գոհունակութիւն կը զգայ. իր փոքրիկ ձեռքերն ու փոքրիկ ոտքերը ա՛լ չեն ցաւիր, և կը տաքնայ իբր թէ վառարանի մը քով ըլլար, ու բոլոր մարմինը կը դողդողայ: «Ո՜հ, պիտի քնանա՛յ. ինչ աղէկ է հոս քնանալը:»

Յետոյ, ահա կը լսէ իր մօրը երգը. «Մայրի՛կ, կը քնանամ կոր... ո՜հ, ինչ աղուոր է այստեղ քնանալը:»

— Եկո՛ւր տունս, պզտի՛կ տղայ, եկո՛ւր նայէ Ծնունդի ծառը, կ'լսէ մեղմիկ ձայն մը:

Նախ կը կարծէ թէ իր մայրն էր, բայց ո՛չ, ան չէր։

Ուրեմն ո՞վ կը կանչէր զինքը։ Մէկը չի տեսներ, բայց մէկը վրան կը ծռի, ու մութին մէջ կը գրկէ զինքը, ու լնք ալ ձեռքը կ'երկնցնէ և յանկարծ... Ո հ, ինչ լոյս, ո՛հ, ինչ Ծնունդի ծառ։ Աստղ նմանը տեսած չէ երբեք։

Ո՞ւր կը գտնուի հիմայ։ Ամէն ինչ կը փոշփոշէ, ամէն ինչ կը ճաճանչէ, և բոլորտիքը պզտիկ մանչեր ու պզտիկ աղջիկներ, ամէնքն ալ չա՜տ փայլուն։ Ամէնքն ալ կը դառնան իր չուրջը, կը թռչտին, կը գրկեն զինքը, կ'առնեն կը տանին, և լնք ալ կը սլանայ, ու կը տեսնէ իր մայրը որ իրեն կը նայի ու կը խնդայ բերկրապատար։

— Մայրի՛կ, մայրի՛կ, ո՛հ, ինչ աղէկ է այստեղ, կը գոչէ մանուկը։

Ու նորէն կը գրկէ տղաքը։ «Ո՞վ էք դուք, պզտի՛կ մանչեր, պզտի՛կ աղջիկներ,» կը հարցնէ խնդալով ու գգուելով զանոնք։

Յիսուսի Ծնունդի ծառն է ասիկա։

Յիսուսի քով, այդ օրը, միշտ Ծնունդի ծառ մը կայ այն տղոց համար որոնք չունին իրենց յատուկ ծառը։

. . . . . .

Եւ վարը, առտուն, դռնապանը գտաւ դաւթին մէջ ապաստանած մանկան դիակը փոքրիկ վայտակոյտին եռաւ առած։ Գտան նաև իր մայրը որ մեռած էր գաւ-թէն առաջ։ Երկուքն ալ տեսան նորէն պիրար երկինքը, Տէրոջը Տան մէջ։

Ֆ. ՏԱՍՓԱՅԼԵՖՍՓԻ (4)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Զուխալ.**—Հոմանիշներ են **դողալ, դողդողալ, աւտռալ, տռփալ:**

(2) **Ս.ճիպիրս.**—Հոմանիշ են **անշարժ, անյարիր, անիրիր:**

(3) **Պապոզիլ.** — Կը նշանակէ կծկուած նստիլ:

(4) **Ֆ. Տաստայէֆսկի.** — Ռուս գրագէտ որ ծնած է 1822ին եւ մեռած 1881ին:

72. ՄՏԱԾԻՐԸ

Մենալք տանը տանդուխէն վար կ'իջնէ, դուռը կը բանայ դուրս ելլելու համար. նորէն կը դոցէ։ Կը նչմարէ որ գիշերուան դաակը չէ հաներ. և, քիչ մը աւելի վրան դլուխը գննելով, կը նայի որ մէկ երեսը ածիլուած է միայն. կը տեսնէ որ գուլպանները կրունկներուն վրայ ինկեր են, և չապիկը տարաւէն դուրս ելեր է։ Փողոցը քալած առեն, յանկարծ կուրծքին կամ երեսին ծանր հարուած մը կ'ուտէ. չի կրնար ինչ ըլլալը հասկնալ, մինչև որ աչքերը բանալով և սթափելով, ինքզինքը կը գտնէ սայլակի (1) մը քեղիին (2) առջև։ Կը փնտռէ, կը չփոթի, կը պռոայ, կը բարկանայ, ծառաները կը կանչէ եռեւ եռեւ. ամէն ունեցածը կը կորսնցնեն, ամէն ունեցածը աղին անդին կը ձգեն. ձեռնոցները կ'ուզէ, գորս ձեռքը բռնած է։

Սրահ մը կը մտնէ, և ջահակալի (3) մը տակէն կ'անցնի, ուր կը կառչի իր կեղծամը ու կախուած կը մնայ. ամէնքը կը նային ու կը խնդան. Մենալք ինք ալ կը նայի, և միւսներէն աւելի բարձրաձայն կը խնդայ, աչքերովը կը փնտռէ բազմութեան մէջ թէ որո՛ւն ա-կանջները կ'երեւան, և որուն կեղծամը գլուխը չէ։

Դուրս կ'ելլէ, և վարը տանդուխին տակ կառք մը դտնելով իրը կը կարծէ, մէջը կը մտնէ. կառապանը կը խարազանէ, և կը կարծէ թէ իր աէրը տուն կը տանի։ Մենալք դռնակէն դուրս կը նետուի, բակէն կ'անցնի, տան-դուխէն վեր կ'ելլէ, նախասենեակէն, սենեակէն, դահլիճէն կ'անցնի. ամէնքն ալ իրեն ընտանի են, նոր բան մը չի զարներ աչքին. կը նայի, կը հանգչի, իր տանը մէջն է։ Տան աէրը նոր գայ. ինքը ոտք կ'ելլէ գայն ընդունելու

համար, չատ քաղաքավարութեամբ կը վարուի հետը, կ'աղաչէ որ նստի, և կը կարծէ թէ ինք իր սենեակին մէջ կը հիւրընկալէ զայն. կը խօսի, կ'երազէ, նորէն խօսք կ'առնէ. տան տէրը կը նեղանայ, և զարմացած կը մնայ. Մենալք ալ կը զարմանայ, և մտքէն անցածը չ'ըսեր. դիմացինը անտանելի մարդ մըն է, դատարկապորտ մը, որ վերջապէս պիտի մեկնի, կը յուսայ, ու կը համբերէ. գիշեր կ'ըլլայ, և հաղիւ իր սխալը կը հասկնայ:

Երկար նամակ մը կը գրէ, փոչի կը ցանէ վրան չատ անգամ, և փոչին կաղամարին մէջ կը թափէ մինչև: Ամէնը աս չէ. ուրիշ նամակ մըն ալ կը գրէ, և երկուքն ալ փակելէ ետքը, հասցէն սխալ կը գրէ. դուխս (4) մը այդ նամակներէն մէկը կը ստանայ, և, բանալով հետևեալը կը կարդայ. «Օլիվիէ աղբար, դիրս առածիդ պէս, անմիջապէս տարեկան խառս ղրկես:» Իր ագարակապանն ալ միւս նամակը կը ստանայ. «Ազնուաչուք Տէր, խորին մեծարանքով ընդունեցայ այն հրամանները, զոր Ձեր Ազնուութիւնը, և այլն...:»

Լապրիւէր

Անգամ մը գիւղէն դարձած աւտեն, իր ծառաները՝ համազգեստ հագած՝ կը համարձակին ղինքը կողոպտել, և կը յայտնին. կառքէն վար կ'իջնեն, քսակը կը պահանջեն բռնի, և կը հանէ կու տայ: Տուն հասնելով, պատահածը կը պատմէ իր բարեկամներուն, որոնք ի հարկէ հարցումներ կ'ընեն պարագաներուն վրայ. «Ծառաներուս հարցուցէ՛ք, կ'ըսէ, անոնք ալ ներկայ էին:»

ԼԱՊՐԻՒԷՐ (5)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Սայլակ** (charrette). — Բեռ կրելու յատուկ երկանիւ կառք: — **Կառք** ընդհանուր բառ մըն է որ կ'ըսուի անիւներու վրայ շարժող այն կահերուն որոնք մարդու կամ ապրանքի փոխադրութեան յատկացած են: Զանազան տեսակ կառքեր կան մարդոց փոխադրութեան յատկացած, ինչպէս **շոգեկառք, վակօն, վայրաշարժ** (locomotive), **ինքնաշարժ կառք** (automobile), **բրամվայ, հանրակառք** (omnibus), **լանսօ, վիքթորիա, բուբէ, բաց կառք**, եւլն: **Միեղեակառքը** (corbillard) յատկացած է մեռելներու փոխադրութեան: Բեռերու փոխադրութեան յատկացած են, **սայլակէն զատ, սայլ** (chariot), չորս անիւներով, **բեռնասայլ** (camion), չորս կամ երկու անիւով ցած կառք, **բեռնակառք** (fourgon), վրան գոց սայլ, **հրեռակառք**, թնդանօթ կրող կառք, եւայլն: Մարդոց փոխադրութեան յատուկ կահեր են նաեւ **դեսպակ** (ֆրէ՛, chaise), **գահաւորակ** (palanquin), **պահգարակ** (brancard), զորս մարդիկ կը կրեն:

(2) **Բեղի.**—Կառքին առջեւ գտնուող ցիցը, որուն երկու կողմը ձիերը կը լծուին: Կը կոչուի նաեւ **առեղ, սայլացից:** Սայլակը երկու **առեղ** ունի եւ երկուքին մէջ տեղը կը լծուի ձին:

(3) **Ջահակալ** (ֆէ՛, lustre). — Ապակիէ, պղինձէ կամ ուրիշ մեեղէ բազմասեղն աշտանակ, որ առաստաղէն կը կախուի:

(4) **Դուխս** (duc). — Ֆրանսայի եւ ուրիշ բանի մը պետութեանց մէջ ազնուականութեան տիտղոս, որ *իշխանէն* անմիջապէս եետ կու գայ:

(5) **Լապրիւէր.** — Ֆրանսացի նշանաւոր գրագէտ (1645—1696). իր հրատակերտն է *Նկարագիրներ* գործը, բարեւոր նեսաքրքրական եւ կենդանի պատկեր, նուրբ դիտողութիւններով եւ անակընկալներով լեցուն:

73. ՄԱՂԻԿ ԵՒ ՑՕՂ

Կ'երազեմ ես, և չողն աղօտ
Լուռ կը ցօղէ դաշտին վրան,
Ծաղիկներուն ծոցը թաւշոտ
Դըրուած՝ ձեռքով ղով գիշերուան:

Ուրկէ՞ կու գան այդ նուրբ չիթեր.
Աչ.ձրև չըկայ. օդն է աղուոր:
Անոնք ցօղի չըփոխուած դեռ՝
Եթերին մէջ կային բոլոր:

Ուրկէ՞ կու գան իմ արցունքներ.
Վերն հանդարտ են բոլորն ամէն:
Աչքս անոնցմով չըլեցուած դեռ՝
Հոգւոյս խորերն էին արդէն:

Դորով մը կայ յաւակն հոգւոյն.
Կը դողդըղայ ուր ամէն ցաւ,
Եւ խըռովիչ զըգուանք մ'իսկոյն
Կը բողբոջէ արցունք անբաւ:

ՍԻՒԼԼԻ ՐՈՒԻՏՕՄ (1)
Թարգմ. Զ. Ա.

ՆՇԱՆԱՒՈՐ ԽՕՍՔԵՐ

«Ո՛Վ ԱՆՏԻՍԹԵՆԷՍ(2) ԳՈՌՈՂՈՒԹԻՒՆԴ ԿԸ ՆՇՄԱՐԵՄ ՎԵՐԱԿՈՒԴԻԴ ԾԱԿԵՐՈՒՆ ՄԻՋԷՆ». — *Այս խօսքերը ուղղեց օր մը Սոկրատ Անթիսթենէսի, որ հիմնադիրն էր Հնական իմաստասիրութեան (3) դպրոցին: Անթիսթենէս գերագոյն բարիքը կը նկատէր առաքինութիւնը, որ, ըստ իրեն, վայելքները բանի տեղ չդնելու մէջ կը կայանար. իրը խորհրդանշան իր վարդապետած իմաստասիրութեան, ինք առաջին անգամ ձեռք առաւ մերկացկանի մախաղն ու ցուպը: Սակայն այս վարմունքը բոլորովին անկեղծ չէր թերևս, և այդպէս կը մտածէր անշուշտ Սոկրատ երբ յիշեալ խօսքերը ուղղեց Անթիսթենէսի:*

---

(1) **Սիւլլի Բռիւօմ.** — Ֆրանսացի բանաստեղծ, որ Բարիզ ծնած է 1839ին:

(2) **Անթիսթենէս.**—Աշակերտ է Սոկրատի եւ ուսուցիչը Դիոգինէսի: Ծնած է 444ին եւ մեռած 365ին (Ք. Ա.):

(3) **Հնական իմաստասիրութիւն.** — Այս իմաստասիրութեան գլխաւոր նպատակն էր ծայրայեղ արհամարհանք տածել ընկերական պատուհասներուն նկատմամբ:

74. ՀԱՅ ԳՐԱԳԻՏՈՒՀԻՆ ԺԲ. ԴԱՐԷՆ ԱՌԱՋ

Հին ու նոր գրականութեանց մէջ սակաւաթիւ են այն կիներն որոնք իրր գրագիտուհի տիեզերական համբաւի արժանացած ըլլան: Հին Յունաստան Սափփով (1) մը միայն ծնաւ: Հռոմէական գրականութիւնը, այնքան տաղանդաւոր այր հեղինակներու քով, ոչ մէկ կին–գրագէտի ցայտուն դէմք ունեցած է: Ֆրանսացի կիներէն Տիկին տը Մէնթընօն(2), Տիկին տը Սեվինեէ(3), Տիկին տը Սթալ և ժօրժ Սան(4), Անգլուհիներէն՝ Ճէյն Օսթըն(5), Էլիզապեթ Պարէթ Պրաունինկ(6), Ճօրճ Էլիըդ(7), և ուրիշ աղդերու մէջ ա՛լ աւելի քիչ թուով կիներ միայն արժանացան գրական փառքի դափնիներուն, եթէ չյիշատակենք ժամանակակից գրագիտուհիները:

Կնոջ հոգին, նուրբ այնքան, զգայուն, գուրգուրալի, տաղանդներ և հանճարներ ներշնչած է, բայց քիչ կիներ կրցած են իրենք իրենց տաղանդով անչաւ քիչ կիներ կրցած են անունց մէջ մահանալ: Բիչեր, շատ քիչեր գտնուած են անոնց մէջ որ կրցած ըլլան մտաւորականութեան բարձր սիւիւնեբուն մէջ սաւառնիլ, և իրենց հոգւոյն զգայութիւնները գրական ձեւի մը տակ պատկերացնել: Հոգեբան կիներ շատ գտնուած են անշուշտ, բայց իրենց հոգեբանական դիտողութիւնները գրաւորապէս ապագային աւանդող կիները մտքի վրայ կը հաշուուին, և գրագիտուհիները, ամէն ժամանակներու մէջ, չքնաղ էակներ եղած են, որոնք կու գան կ'անցնին չշացուցիչ երեւոյթ ներու պէս:

Պէտք չէ զարմանալ ուրեմն եթէ հայ կիներն ալ գրական կեանքէ հեռու մնացած են դարերով:

Իրաւ, ունեցած ենք, հին ժամանակներէ սկսեալ, կիներ որոնք անմահացած են, իրենց եկեղեցիին համար զոհողութիւններ ընելով և ուսումնական ու բարեգործական հաստատութիւններ հիմնելով, բայց ատոնց մէջ քանի՞ կին կրնանք ցոյց տալ որոնք «գրոց աչակերտ» եղած ըլլան: Հաւանօրէն «կրօնաւորեալ կանանց» մէջ կարզալ գիտցողներ կային, և ատոնցմէ կը յիշուի Մարիամ որ Թ. դարուն մէջ Սեւանայ վանքը քաշուեցաւ, և աւանձնացաւ այնպիսի խուցի մը մէջ ուր իրմէ առաջ ոևէ կին ոտք կոխած չէր. այս ընթերցասէր կրօնուհին հայ եկեղեցական մատենագրութեան ճոխացման ատատրեց թարգմանել տալով Յովհաննու Աւետարանին մեկնութիւնը:

Սակայն գիր գրել գիտցող կիները աւելի սակաւաթիւ եղած են, որովհետև հին դարերէն մեզի մնացած հազարաւոր գրչագիրները պատրաստողներուն մէջ կին ընդօրինակիչներ գրեթէ չկան: Եթէ հայ կիները գիր գրել գիտնային, մեր եկեղեցական ձեռագիրներուն կարեւոր մէկ մասը ապահովաբար իրենց փափուկ ու ճարտար մատերուն արգասիքը պիտի ըլլար: Վիւննայի Մխիթարեանց վանքին մէջ հարիւրէ աւելի ձեռագիրներուն մէջ հազիւ երկու ձեռագիր կայ կնոջ կողմէ գրուած, երկուքն ալ համեմատաբար նոր, զորս ընդօրինակած է Կ. Պոլսեցի Բրարիոն նօտար(8), Մատթէոս դպիրի քոյրը: Այս կինը, որ իր եղբօր հետ մանկանոց մը կը վարէր Պալաթ, ԺԵ. դարուն վերջերը և ԺԹ. ի սկիզբները, ընդօրինակած է բաւական թուով ձեռագիրներ. անոնցմէ երկուքը Վիւննայի վանքը կը գտնուին, մէկ քանին ալ Արմաշու վանքը(9) և Պալաթու եկեղեցին: Ես առիթ ունեցած եմ տեսնել Պալաթու Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցւոյն գանձարանին մէջ Բրարիոն նօտարի խղճամիտ կանոնաւորութեամբ ընդօրինակած մէկ

գրչագիրը, որուն ձեռագրոր տառերը չատ նպաստաւոր գաղափար մը կու տան անոր գեղագրական ճաշակին վրայ:

Հակառակ հայ կանանց առհասարակ ուսումէ զուրկ մնալուն, հին հայ մատենագրութեան մէջ կը յիշուին սակայն քանի մը կիներ, որոնք ծանօթ են իրենց գրուածներով:

Ատոնցմէ առաջինը Սիւնեցի Ստեփանոս(10) եպիսկոպոսին քոյրն է՝ Սահակադուխտ, որ ապրած է Ը. դարուն: Սահակադուխտ հմուտ երաժիշտ էր և երգահան: Ուխտագնացութեան ուղեւորած ատենը, և քաշուելնիք կուսակրօն մենակեցութեան տուաւ, և քաշուեցաւ քարայրի մը մէջ ուր անցուց իր բոլոր կեանքը: Իր երաժշտագէտի համբաւը տարածուեցաւ չուրջանակի և շատեր կ'երթային աշակերտիլ իրեն: Կրօնական ժամերգութիւնը կ'աւանդէ թէ Սահակադուխտ յօրինած է մեղեդիներ (11) և կցուրդներ (12), որոնցմէ մէկը ծայրանուն (13) մըն էր տուներու սկիզբի գիրերով իր անունը հիւսող: Դժբախտաբար յիշատակարանները Սահակադուխտի անունը միայն կ'աւանդեն մեզի, անդրադարձ նիկ հայ քերթողուհիի մը պակը բոլորած անոր ճակտին և յայտնի չէ թէ ծանօթ մեղեդիներէն և կցուրդներէն որո՞նք արդիւնք են անոր գրչին:

Թուականի կարգով երկրորդ եկող հայ գրագիտուհին ոչ իսկ անունը պահած է մեզ ժամանակը. է. դարուն ապրող Ս. Վահան Գողթնացիի քոյրն է ան. աւանդութիւնը այդ կնոջ կը վերագրէ այն չարակարը, որ կ'երգուի դեռ մեր եկեղեցիներուն մէջ և որ սապէս կը սկսի. «Զարմանալի է ինձ քան զերգս երաժշտականաց ասեմս, ասյլն:»

Ժ.Բ. դարուն եկեղեցական քրոնիկը պահած է մեզ ուրիշ գրասիրաց հայ կնոջ մը անունն ալ՝ Շահանդուխտ: Քրոնիկագիր եպիսկոպոս մը կ'ըսէ թէ տեսած է Շահանդուխտի ձեռքով գրուած նամակ մը, և անկէ քաղելով

295 — Թումեփոյան Բոյայ.

կը պատմէ թէ այդ հրաշագեղ կոյսը երեսուն տարի ինքզինքը ճգնութեան կու տայ, և «ժողովէ զկատանս և դաստիարակէ ի հոգեւոր կրթութիւնս։»

Եթէ չենք սխալիր, Սահակադուխտէն, Ս. Վահանի քրոջմէն և Շահանդուխտ զատ ոչ մէկ գրող հայ կին յիշուած է մեր մատենագրութեան մէջ մինչև ԺԸ. դարու սկիզբը։ Այդ դարուն ալ կը հանդիպինք միայն գրագէտ Հայուհիի մը՝ Կ. Պոլսեցի Մարիամ Բարաքաչեանի, հռոմէականութիւնն ընդգրկած կրօնուհի մը, որ լատիներէնէ գրաբարի թարգմանած է երկու աստուածաբանական գործ և հեղինակած Ակն Հոգւոյ կրօնական համառօտ գրուածքը։

ՀՐԱՆՏ ԱՍԱՏՈՒՐ

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Սափիով.** — Հռչակաւոր յոյն բերթողուհի, որ յուսահատութեան նոպայի մը մէջ իմիգինը ծովը նետեց եւ խեղդուեցաւ. կ'ապրէր Բրիսոսէ վեց դար առաջ։

(2) **Տիկին ը Մէնթըճօճ.** — Նշանաւոր Քրանսուհի, որ թողած է գեղեցիկ ճամակներու հատորածոյ մը, պարզ եւ բնական ոճով գրուած։ Ծնած էր 1635ին եւ մեռած 1719ին։

(3) **Տիկին ը Սէվիճնէ.**—ԺԷ. դարու ամէնէն երեւելի Քրանսացի գրագիտուհին (1626—1696)։ Իր *Նամակները*, որոնք հրատարակուեցան 1726ին, կարեւոր տեղ մը տուած են իրենց Քրանսական մտեճնագրութեան մէջ։

(4) **Ժօրժ Սանտ.** — Համբաւաւոր Քրանսացի վիպասանուհի (1804—1876)։ Իր վէպերէն նշանաւորագոյններն են *Լինֆիանա* եւ *Լէլիա*. իր մասնայատկութիւններն են ոճի փայլ ու մարդութիւն եւ հզօր յղացումներ։

(5) **Ճէյն Օսթըն.** — Անգլիացի գրագիտուհի (1775—1817)։ Գրած է վէպեր, ուր նշգրիտ կերպով կը պատկերացնէ Անգլիոյ գաւառացի միջակոռեարին կեանքը։

(6) **Էլիզապէթ Պրաուճինկ.** — Ծնած է 1809ին եւ մեռած 1861ին։ Անգլիոյ մեծագոյն բանաստեղծուհին, զգացմանց խորութեան եւ մտածմանց ուժգնութեան տեսակէտով։ Իր հրատակերտն է անյանգ ոսանաւորով վէպ մը՝ *Ororա Լի* (1850)։

(7) **Ճօրճ Էլիըթ.** — Անգլիոյ ամէնէն կատարեալ, ամէնէն համակրելի վիպագրողը նկատուած է (1820—1880)։ Իր վէպերուն ընդհանուր տիղրոսն է *Դիւղային կեանքի տեսարաններ։*

(8) **Նօսար.** — Այս տեղ կը նշանակէ *քարտուղար*։

(9) **Արմատու վանքը.** — Հիմնուած է 1611ին Իզմիրի մօտերը։

(10) **Սեփհանոս Սիւնեցի.** — Նշանաւոր եկեղեցական, որ ապրած է Ը. դարուն. յունագէտ եւ լատինագէտ էր։ Երկար ատեն Կ. Պոլիս կեցած է։ Գրած է *Մեկնութիւն Յոբայ*, ինչպէս նաեւ ընտիր շարականներ եւ թարգմանութիւններ կրօնական գիրերու։

(11) **Մեղեդի.** — Բազմաթիւ խազերով յօրինուած հաղորդական երգ մըն է աւուր պատարագի սկիզբը։

(12) **Կցուրդ.** — Եկեղեցական երգ, որուն կցուած է Սաղմոսի տուն մը, աւուր պատարագի։

(13) **Ծայրանուն** (acrostiche). — Բանաստեղծութիւն մը որուն տողերուն սկիզբի կամ վերջի տառերը, ուղղահայեաց կարդացուելով, անուն մը կամ խօսք մը կը հիւսեն։

75. ՋՈՒՆ ՀՈԳԵՎԱՐՔԸ

Առաւօտուն կանուխ մարդկած էին հէք դժբախտ ձին. անոր հոգեվարքի գարշահոտ չունչը և վէրքերով ծածկուած մարմինը ժանտալից մրհնոլորտով մը լեցուցած էին ախոռը, և բոլոր միւս ձիերը, անուշ, տրտմագին նայուածք մը իրենց խաղոր ու փայլուն աչքերուն մէջ, կարծես հասկցած էին այդ տարաբախտ ընկերոջ ֆիզիքական ցաւերը։ Առաւօտուն կանուխ անոր տէրը, անգութ ու վայրենի մարդ մը, ա՛լ իր վերջին յոյսն իսկ կորսնցուցած անոր առողջութեանը մասին, ախոռէն

դուրս ըրած և զառիվայրէն վար գլորած էր այդ ձին, որ երկար տարիներ բոլոր ուժը, բոլոր կարողութիւնները թափած էր տէրոջը օգտակար ըլլալու համար, և խոշոր քանակութեամբ քեռեր կրած տարած էր Բրինքիպոյի[1] քարուտ և բարձր զառիվերներէն, արշալոյսէն մինչև իրիկուան վերջին պահը, ուժասպառ ու գլխահակ, հեւալով ու խռնչռլով[2]։

Առաւօտուն կանուխ, արշալոյսին առաջին ցոլքերուն հետ արթնցեր էի, այդ խոշոր մարմնոյն տապալումէն՝ գրեթէ պատուհանիս առջև։ Մեծ ու ջղասպառ խռնտիւն[3] մը ընկերացած էր այդ տապալումին, և երկիւղալից ոստումով մը ցատկեր էի անկողինէս դէպ ի պատուհանը։ Զառիվայրէն անդին մինակ ատուերը տեսեր էի մարդուն, որ կը փախչէր ոճրագործի մը բնազդով, ու վարը ձիուն հոգեվարքը սրտաճմլիկ։

... Եւ ա՛լ իմ կազմուածքիս համար ահա ջղային զբաղում մը ամբողջ օրուան։ Քարերու բախումէն[4] վէրքերը ամբողջ արիւնի հետքեր ձգած են գետնին վրայ, և հէք կենդանին կը տապլտկի անդադար։ Քրտինքը թրջած է անոր ամբողջ մարմինը, և անոր դէմքին չուրջը, աչքերուն քով կազմուած խռնուածքները լալու կերպարանքի մը մէջ դրած են զինքը։

Ինչի մը գործածուր մարդիկ կ'անցնին ու կը ճանչնան ձին։ Յայտնի է թէ մահը մօտ է, ու մինչև իրիկուն իր գարշահոտ մարմինը պիտի ապականէ մթնոլորտը։ Փայտով մը պզտիկ գգուալից չոյանքներ կը դնեն անոր մարմնոյն վրայ, կը չփեն կռնակը, որպէս զի ոտք ելլէ։ Սակայն ձին չի կրնար ամփոփել իր ուժերը։ Կը չարժէ գլուխը, ջանք մը կ'ընէ որպէս զի կանգնի ոտքերուն վրայ, բայց արդէն սպառած է կեանքը անոնց մէջ, ու եռեւի ոտքերը փայտի պէս կը մնկուին։ Մարդիկը յուսահատած կ'անցնին կ'երթան, և կը ձգեն

աչքիս առջև չարչարանքի և հոգեվարքի պատկերը։

Մահուան ու կեանքի կռիւը վերջին անգամ մըն ալ կը փոթորկի հէք անասունին մէջ։ Գերբնական ուժով մը կը կանգնի և գլնռով մարդու մը պէս հազիւ կրնայ բռնել խոշոր մարմնոյն զանգուածը իր ուժասպառ և գրեթէ մեռած երունքներուն վրայ։ Ինք իր վրայ վերջին ճիգ մը կ'ընէ. կը մօտենայ մեր տան պատին, կը տատանէ իր հսկայ մարմինը, կը զարնուի, կը զարնուի երեք անգամ, չորս անգամ, ցաւագին խռնչիւնը կոկորդին մէջ, ակռաները իրարու մէջ անցած, աչքերուն փայլը անհետացած, և գրեթէ կիսափակ։ Կեանքի սերը, մեռնիլ չուզելու փափաքը վերջին անգամ մը թեւերնուս կը փոթորկի իր մէջ, և կու գայ նորէն կը զարնուի պատին, կը դառնայ գլխիվար, ոտքերը օդին մէջ, և վերջին չռնչը խոյս կու տայ փակ ակռաներուն մէջէն։

Անոր փայտացած մարմինը հիմայ աչքիս առջև է, արտաքին ազդեցութիւնները կը հպին մարմնոյն, բայց ոչինչ կը զգայ այլեւս. հարիւրաւոր միջատներ կ'իջնեն ու կ'ելլեն անոր վէրքերուն վրայ. չռներ կու գան կը խմբուին անոր դիակին չուրջը, կը հալեն ու կը հոտուըտան, կը զգան թէ մեռած է, բայց չեն համարձակիր յօշոտել զայն։ Կը խորհիմ թէ իր այս անշարժ ու անչռնչ վիճակին մէջ է իր երջանկութիւնը։

Մինչև իրիկուն անդադար հետաքրքրութեամբ քանի մը անգամներ մօտեցեր էի պատուհանին, դիտելու համար այդ մեռելութեան պատկերը։ Արեւամուտէն ետքը կատարեցին անոր յուղարկաւորութիւնը։ Երկու բեռնակիրներ չուան մը կապեցին անոր ոտքերուն, և քաշեցին մեծ զառիվայրէն անոր փայտացած ու ծանր մարմինը. քանի մը հետաքրքիր տղաք հետեւեցան իրենց, և իրենք յուղարկաւոր՝ չռներ չրջապատեցին հէք անասունին դիակը։

ՉԱՐՈՒՀԻ ԴԱՒԼԷՄԵԱՐԵԱՆ[5]

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Բրիճիբօ.** — Կ. Պոլսէն ժամ մը հեռու, Պոսպոռիսի մէջ, Իշխանաց կղզիներուն մեծագոյնն է, որ կը կոչուի նաեւ Մեծ կղզի: Իշխանաց կղզիները եօթը հատ են. Մեծ կղզիէն զատ՝ գլխաւորներն են Հէյպէլի կամ Հալիի, Պուրկազ կամ Անդիկոնի, Դրնալը կամ Բրօդի:

(2, 3) **Խռնչել, խռնչատ.** — Գունի կամ հոգեվարքի ատեն խռչափողէն ձայն հանել: Հոմանիշ է **խռկալ:**

(4) **Բախտում.** — Պէտք է գրել *բախտում* եւ ո՛չ *բաղխում*: *Բախել* բայէն կազմուած է *բաբախել* կրկնատար բայը:

(5) **Զարուհի Գալէմքեարեան.** — Երիտասարդ գրագիտուհի, որ Գ. Զարուհի ստորագրութեամբ հրատարակած է բազմաթիւ յօդուածներ *Բիւզանդիոնի* եւ ուրիշ պարբերականներու մէջ: Նոյնպէս հրատարակած է ոտանաւորի երկու հատորներ՝ *Նուագք եւ երգեր:*

76. ԹԻՔԵՈՒՆԻԿԸ ԵՒ ՄԵՂՈՒՆ

(Հին առակ)

Կէս օրին մօտ, յոգնած դաշտրած՝
Մեղուն վեթակ կը փութար,
Առտուն կանուխ, արեւուն հետ էր ելեր,
Եւ ծիլէ ծիլ ոստոստելով օդայած,
Ծաղիկներուն ծըծեր էր հիւթն ու նեկտար,
Աւարելով առէջքներուն նուրբ թելեր:
Իր բեռին տակ ճնշըւած խռնչ ու անձայն(1)
Եկաւ վարդին վըրայ թառիլ խաւարծի,
Ուր կը տաքնար թիթեռնիկ մը գունագեղ,
Արեւուն ջերմ ցոլքերուն տակ ջինջ, չըքեղ:

Թեւիկները թաւիշ էին
Փետուրի պէս, դեմ դեղին,
Վրան մանրիկ կիսաւածներով թաւարծի,
Ուր սեւ նիշեր բանուած էին ցիր ու ցան:
«Ո՛վ թիթեռնիկ, ըսաւ մեղուն ծաղկասուն,
«Դուն, անպիտա՛ն անասուն,
«Ինչ կ'ընես հոդ արեւուն տակ
«Պարզած թեւերդ այլանդակ:
«Աղուորութի՞ւն ցուցադրելու կ'ելլես դուն,
«Ժիր մեղուներն երբ կ'աշխատին եռանդուն:»
— «Կարծածիդ պէս անպիտան չեմ,
«Թիթեռն ըսաւ մեղմաբար,
«Մի՛ նախատեր զիս, կ'աղաչեմ,
«Մ'ը՛լլար այդքան սընտիտաւ:
«Աղուոր ըլլալ մե՞ղք կը կարծես
«Որ երեսիս կը զարնես:
«Տըգեղ ես դուն, սակայն, ըսի՞
«Երբեք կոչտ բառ մը քեզի:»
— «Օգուտդ ի՞նչ է, ըսէ՛ նայինք, փո՛ւճ էակ,
«Եթերին մէջ, վեր վար թըռիլ ու թառիլ
«Հիրիկէն(2) վարդ, վարդէն յասմիկ(3) թափառիլ,
«Բան գործ ընել օրն ի բուն խաղն ու կատակ
«Լիրբ ձեւերով խեղկատակ:
«Մինչ ես կռէզէն(4) ոսկեփրփուր
«Կը քաղեմ մեղր անուշակ,
«Եւ վեթակիս մէջ կը չինեմ թաքթաքուր
«Մարդոց հասկ կերակուր,
«Թալլելով թիւմ(5), մանուշակ:»
— «Տիկի՛ն մեղու, մըտի՛կ ըրէ, գոչեց թիթեռն օգասար,
«Կը կարծես թէ կերուա՞ծն է լոկ օգտակար:
«Գեղեցիկն ալ չունի՞ օգուտ մեր սըրտին.
«Շատեր իրենց տաղանդն անոր կը պարտին:

«Մարդիկ, իրա՛ւ, յարգ կ'ընծայեն ցորենին
«Որ կուշտ մընայ փորերնին,
«Բայց գրգանքով կը հոտոտեն թաւշալանջ
«Շէկ քրքումներն(6) ու յախուկները(7) կանանչ։
«Եթէ մեղրով քիմքին հաճոյք կու տաս դուն,
«Իմ հրմայքս ալ աչքին հրճուանքն է մարդուն։
«Մի՛ նախանձիր իմ ձիւրքերէս,
«Գիտցի՛ր, արդար է Աստուած.
«Բեզ ուժ տըւաւ որ բեռ կըրես,
«Իմ թեւերուս ալ կիսուած։
«Ես քու մեղրիդ, ոչ ալ մոմիդ չեմ անկար.
«Դուն ալ մ'ըլլար լեզուով խայթող, սրտով չար։»

Զ. Ա.

ՆՇԱՆԱԻՈՐ ԽՕՍՔԵՐ

ԿՕՇԻԿԷԴ ՎԵՐ ՄԻ՛ ԵԼԼԵՐ. — Հնութեան ամէնէն երեւելի հելլէն նկարիչն էր Ապելլէս (8), որ իր գործերուն նկատմամբ շատ անաչառ ըլլալով, կը ջանար միշտ օգտուիլ անոնց մասին եղած քննադատութիւններէն։ Կը պատմուի թէ երբեմն իր նկարները կը ցուցադրէր հանրային տեղեր, և ինք անոնց ետին կը պահուըտէր ամէնուն քննադատութիւնները լսելու համար։ Օր մը, կօշկակար մը անոր շինած մէկ պատկերին մէջ կօշիկի մը վրայ թերութիւն դտաւ։ Ապելլէս զայն սրբագրեց։ Հետեւեալ օրը նոյն գործատերը պատկերին ուրիշ մասերուն վրայ քննադատութիւններ բրաւ. արուեստագէտը խոյսն պահուած տեղէն դուրս ելաւ, և լսած վերյիշեալ խօսքերը, Ամէն ձեռացած է կօշկակարն ցկօշիկս բացատրութիւնը։

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Խաւարծի.** — Գոյական մըն է որ կը նշանակէ ընծիւղ, բողբոջ։ Հոս ածականաբար գործածուած է իբր նորածիլ, նորաբոյս։

(2) **Հիրիկ** (ιριδα, iris). — Բազմագոյն ծաղիկ մը։

(3) **Յասմիկ** (ἴασμος, jasmin). — Ձերմակ կամ դեղին անուշահոտ ծաղիկ մը։

(4) **Սէդ** (gomme arabique). — Տեսակ մը խէժ (ռետին)։

(5) **Թիւմ** (thym). — Հոտաւէտ բոյս, որ կը կոչուի նաեւ ծովաձոր, ծաձրիկն։

(6) **Քրքում** (ζάφρα, safran). — Նուրբ եւ երկայն տերեւներով բոյս մը։

(7) **Յախուկ** (réséda). — Տունկ մը որուն ծաղիկը հաճելի հոտ մը կը բուրէ։ Նոյն իմաստով ուրիշ նաեւ **յասիրուկ**։

(8) **Ապելլէս.** — Ապելլէս ծնաւ Եփեսոսի մէջ, եւ ապրեցաւ Մեծն Աղեքսանդրի արուեստիքին մէջ։ Քրիստոսէ չորս դար առաջ։

77. ԿԵՂՏԻՔ ԵՒ ԱՆԿԵՂՏՈՒԹԻՒՆ

Մէկը քեզմէ չ'ախորժիր, և թերեւս չախորժելու իրաւունք ալ ունի. գաղտնապէս, բոլոր ուժովը կ'աշխատի զքեզ չահել զրկել, կարծելով թէ այս է անաչառ զրիչները ոչնչացնելու ամէնէն դիւրին և կարճ ճամբան. իսկ երբ դէմը ելլես՝ կը ցաւի, կու լայ, սուգ կ'առնէ և պերճախօսութեան ամէն կանոնները կը դործածէ ցաւելու համար թէ, հակառակ իր ջանքերուն, չէ յաջողած զքեզ աւելի չահաւոր գործերու մէջ տեսնելու։

Ջահայ մէկը — թերեւս կարճատես եմ — որ պիղծ միջոցներով դրամ հաւաքած և պատուաւորներու կարգը անցած էակի մը ըսէ. «Աբաա՛ծ, դուն լիրբին, անամօթին մէկն ես. հազարաւոր ոսկիներդ հազարաւոր անբարոյականութիւններդ կը պատմեն. դուն պատուաւորներու հետ գործ չունիս։» Ջահայ նաև էակ մը որ այդ պարագային չըսէ. «Հարուստներուն մէջ, ամէնէն պատուաւորը, առաքինին ես դուն. անմահութեան արժանի ես։» Ոչ ալ ջահայ մէկը որ վաթսունամեայ կնկան մը պճնասիրութիւնը տեսնելով ըսէ անոր. «Կի՛ն դու, չե՞ս

խպնիր. այսպէս հագուիլ պճնուիլ կը վայլէ՞ քեզի. գե-
ղեցկութեան տեսակէտէն ո՛վ կը նայի քեզի. ինչո՞ւ
առանկ սիրտ խառնելու զարդեր կու տաս երեսիդ. կոր-
սուէ՛ սրկէ, անպիտան։»

Չհանդիպեցայ մէկուն որ գիտութիւն վաճառող
կատարեալ տգէտի մը ըսէ. «Բարեկա՛մ, դուք բան մը
չէք գիտեր, քանի մը բարեկամներնէդ քանի մը խօսք
սորված էք, և զանոնք կը կրկնէք միշտ. դուք այս ըն-
կերութեան մէջ խօսք առնելու իրաւունք չունիք, հրամ-
մեցէք սենեակէն դուրս։» Եթէ ես համր ըլլայի, և ինձ
ըսէին թէ հրամանքնիդ համր էք, բնաւ չպիտի բարկա-
նայի, մինչդեռ եթէ խուլի մը ըսուի թէ կարծեմ ականջ-
նիդ ծանր է, կը հալածեն զքեզ, կը ծեծեն առարկելով
թէ «Ա՛ս ի՛նչ անկրթութիւն է, ընկերականութեան մէջ
ներելի՛ է այդ անքաղաքավարութիւնը. պարզապէս
հայհոյութիւն մըն է։»

Ա՛յս է ահա՛ մարդոց մէջ իրաց վիճակը. տգեղին՝
գեղեցիկ, տգէտին՝ գիտուն, տձեւին՝ ձեւաւոր կ'ըսեն։
Որ և է անպիտան գրուածքի մը վրայ ներբողներ կար-
դալու է. ոչ միայն ներբողելու է, այլ և ներբողականդ
ալ անպիտան կերպով գրելով գովաբանուած գրուած-
քին յարմարցնելու է։ Եթէ այդ գրուածքը առասխալ-
ներ ունի՝ դուն ալ առասխալ գրելու ես գովաբանա-
կանդ։ Թեսաւրոս[1] կ'ըսէ թէ Պղատոն կոր էր, և անոր
աշակերտներն ալ կոր կը քալէին։ Հիմայ ալ այսպէս
կ'ընեն. որովհետև մեծ անկրթութիւն է գրութեան մը
առՀև ոգեղ կողմերը ցոյց տալ։ Անկեղծութիւնը՝ ան-
կրթութիւն է, և ոչ ոք կը զարմանայ եթէ ըսեմ. «Ա՛յս
խօսքերը ընելուս համար ներեցէք անկեղծութեանս, ո՛վ
մարդիկ։» Անմիջապէս կը ներեն ըսելով. «Յանցանքին
համար ներում խնդրեց։»

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Թեսաւրոս.** — Էմմանուէլ Թեսաւրոս հեղինակած է *Հնաոճասիրութիւն Բառոյական* տիտղոսով գիրք մը, զոր գրաբարի թարգմանած է Հ. Վրթանէս Վ. Ասկէրեանց, եւ հրատարակած 1793ին։

78. ՔՐԻՍՏԱՓՈՐ ՔՈԼՈՄՊՈՍԻ(1) ՆԱԻԱՐԿՈՒԹԻՒՆԸ ԴԷՊ Ի ՆՈՐ ԱՇԽԱՐՀ

Տեսա՞ծ էք նաւու մը՝ ցամաքին մօտենալը, երկար
ճամբորդութեան մը խռնջէնքէն ետքը։ Մրրիկներուն
յառաջ բերած անկարգութեան կը յաջորդէ հանգստու-
թիւն մը հանդիսաւոր։ Ամէնքը անչարժ կը կենան լուռ։
Առագաստները հանգրիճուած(2), կարճ ու կանոնաւոր
ձայնը միայն կը լսուի խորաչափին(4), զոր հաւասար ժա-
մանակամիջոցներով ծովը կը ձգեն նաւուն առջեւէն։
Ցեաոյ խարիսխը կը նետուի և նաւը կանգ առնելով,
անդունդին ու անոր կողերուն չղթայուած ափունքին
կը տիրանայ հանգարտիկ։

Ա՛սոր նման բան մը կը կատարուի Քրիստափոր Գո-
լոմպոսի մաքին մէջ, նոր աշխարհին մօտեցած պահուն։
Միտիկ(4) եռացումը տեղի կու տայ վսեմ անդորրու-
թեան մը, քաոսը կարգի կանոնի կը մտնէ։ Մեծ իրո-
ղութեան նախորդ օրը, ամէնքը կը լռեն, Աստուած կը
ղութեան նախորդ օրը, ամէնքը կը լռեն, Աստուած կը
մօտենայ. մարդը կը խաղաղի։ Շոգենաւին մէջ, Քրիս-
տափոր Գոլոմպոսի բռնած օրագիրը ամէն իրիկուն կը
կրէ այս ներքին յեղաշրջումին անբերկրայելի վկայութիւնը։

Կ'ուզէ՞ք չափել թէ ի՛նչ բանով կը զանազանուին
գիտական միտքն ու յայտնութեամբ գործող միտքը։

Տեսէ՛ք ո՛րքան տարբեր են իրարմէ Փորթուկալցիներու մեթոտը Բարեյուսոյ Գլուխին անցքը (5) գտնելու համար և Բոլոմպոսի արշաւը դէպ ի Ամերիկա: Փորթուկալցիները կը յառաջանան, եւս կը դառնան, կը վերակսկին իրենց փորձը, յիսուն տարի չարունակ կը չօշափեն Ափրիկէի անծանօթ եզերքները: Փորձառութեան խոհեմ եղանակն է այս: Ափերն ի վեր կ'երկինանան, կը վիսաւեն, կը տեղեկանան, կը սպասեն, յետոյ նորէն արտորնօք ետ կը քաշուին. կը դեգերին(6), կ'ընթանան վարանքով:

Դիտեցէ՛ք, ընդհակառակը, Բոլոմպոսի նաւուն ուղղութիւնը. ուղիղ գծով մը կը քալէ անխոտոր, իբր թէ իր նպատակակէտը հոգւոյ աչքերով տեսած ըլլար: Հետեւեցէ՛ք քարտէսին վրայ իր առաջին ճամբորդութեան հետքերուն. վստահութիւնը հոն է որ վայրկեան մը չէ վարանած: Ուղղանկիւնով քաշուած գիծ մը կամ արձակուած նետ մը այնքան անդրդուելի ուղղութեան մը չպիտի հետեւէր, որքան իր նաւուն ընթացքը: Նաւուղիղը կը նշմարէ նոյն ինքն Աստուա՛ծ միւս եզերքին վրայ նստած, հորիզոնին ծայրը: Յետոյ, սաստկապէս յուզիչ էջեր գրած է: Ոչինչ կրնայ հաւասարիլ հետեւեալ բառերուն ազդեցութեանը, զոր ամէն իրիկուն գրած էր իր նաւու օրագրին մէջ. «Երեքշաբթի.—Այսօր դէպ ի արեւմուտք նաւարկեց, որ իր ճամբան էր. ծովը հանդարտ ու պատեսական ինչպէս Սէվիլի գետակին մէջ, և օդը՝ հեշտալի. միւնակ սոխակներ պակաս էին: Նաւապետը ըսաւ. Փա՜ռք տանք Աստուծոյ:»

Ո՞վ կ'ըսէր իրեն թէ արեւմուտքն էր իր ճամբան: Այս բառը, զոր ամէն իրիկուն կը կրկնէր, աշխարհ մը կը պարունակէ, Ծննդոց Գիրքին առաջին տողերուն նման:

Ամպերը, զոր ցամաք կը կարծեն, յոյսերը, որոնք կը բարձրանան ու կը խոնարհին, վարանքները, սարսափները նաւուղիղներուն, մինչև այն տեսն անծանօթ

վոխոխումները կողմնացոյցին որ կարծես ինքն ալ կը չուարի և ճամբան կը կորնչէ, ասոնցմէ ոչինչ կը հպանցի (7) Բրիսասիոր Բոլոմպոսի հոգւոյն: Եւ միշտ մեւեռոյն խօսքը կը կրկնէ. «Այսօր նաւարկեց դէպ ի արեւմուտք, որ իր ճամբան էր:»

Չկայ տեսարան մը, մարդոց պատմութեան մէջ, այնքան մեծ որքան մարքի այդ վեհագոյն անդորրութիւնը՝ անկասկած սպասելով այն աշխարհին, որ երեւան պիտի գլլէ:

ԷՏԿԱՌ ՔԻՆԷ (8)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Բրիսասիոր Բոլոմպոս.** — Հռչակաւոր նաւորդ, ձեռնովա ծնած 1436ին. 1492ին Սպանիոյ պետութեան ծառայութեան մտաւ. Սպանիա անոր տրամադրութեան տակ դրաւ երեք նաւ, որոնցմով Ամերիկան գտաւ: Բալօսէ մեկնեցաւ 3 Օգոստոս 1492ին, եւ 12 Հոկտեմբերին հասաւ Սան Սալվասոր կղզին. յետոյ ելաւ Գուպա եւ Հայիթի, եւ վերադարձաւ Սպանիա 1493ի սկիզբը: Ուրիշ երեք ուղեւորութիւններ ընելով գտաւ նոր եզերքներ եւ Հարաւային Ամերիկայի եզերքը ելաւ. չորրորդ ճամբորդութեան ատեն տանջուեցաւ անօթութենէ եւ հիւանդութենէ, եւ Ջոդիկներէն ուսեաց ձեռք բերաւ լուսնի խաւարում մը գուշակելուն շնորհիւ: Ապա Սպանիա դարձաւ եւ հոն մեռաւ երկու տարի ետքը 1506ին, աղքատութեան մէջ:

(2) **Հանգրիճել.** — Ամփոփել:

(3) **Խորաչափ** (էֆֆոռէլ, sonde). — Գործիք մը որով ծովերուն եւ գետերուն խորութիւնը կը չափեն. կապարեայ գնդակ մը կը կապեն լարի մը ծայրը, որուն վրայ որոշ հեռաւորութեամբ հանգոյցներ կ'ընեն չափի համար եւ ջուրը կը նետեն:

(4) **Միսթիկ.** — **Միսթիկականութիւն** կը կոչուի կրօնական կամ իմաստասիրական այն հաւատքը որ կ'ընդունի թէ մարդիկ կրնան հասնիլ Աստուածութեան հետ: Հոս *միսթիկ* գործածուած է իբր ածական եւ կը նշանակէ այլաբանական, խորհրդային:

(5) **Բարեյուսոյ Գլուխին անցքը.** — Այս անցքը, որ Հնդկաստանի ճամբան բացաւ Եւրոպայի առջեւ, գտնուեցաւ 1498ին Փորթուկալցի նշանաւոր նաւարկող Վասֆօ տը Կամայի միջոցաւ:

(6) **Դեգերիլ.** — Վարանիլ:

(7) **Հպանցիլ.** —Նորաբանութիւն մը որ կը համապատասխանէ Ֆրանսերէն effleurer բային եւ կը նշանակէ թեթեւ մը հպիլ եւ անցնիլ:

(8) **Իշկաւ Ռիճէ.** — Ֆրանսացի բանաստեղծ, իմաստասէր եւ պատմիչ (1803—1875):

79. ԳԱՐՆԱՆ ՎԵՐՋԱԼՈՅՍ

Գարնան ազուոր վերջալոյս մը կ'երկարի
Ծիրան, ոսկի՝ նշոյլներու մէջ փայլուն,
Եւ երազոտ երիզով(1) մը երերուն
Կը հրդեհուի եզերքը լուրթ ամպերուն,
Հեռո՜ւն, հեռո՜ւն, հեռո՜ւն:

Վերջալոյսին ցրուած վարսերը(2) ոսկի,
Դաշտին դալար կանանչներուն դեռածիլ
Թաւիլ քնքուշ գորգին(3) վրայ
Կու գան թեթեւ մը յածիլ:

Վերջալոյսի ոսկի համբոյր մ'ալ թեթեւ
Ճակտիս վրայ կը թառի.
Տժգոյն վանկ մ'ալ, — նիհար չեչտ մը կիթառի(4)
Աղուանըշոյլ յիշատակի մը եւս՝
Կ'առնէ թեւ:

Ըզմայլանքի վայրկեանն է լուռ:
Տատանումի ու ծփանքի
Այս տարտամին մէջ խաղաղ,
Վերջալոյսը նրբամաղ
Կու գայ ցանել, ցրուել բուռ բուռ
Հոյլն երազոց ոսկեհուռ:

Ու կը փարի, կը յարի
Սիրասէր խոցոտ, լքքուած կարի՛,
Վերջալոյսին՝ որ կը մարի
Երկայնքովը հորիզոնին կամարի(5):

ԱՐՏԱՇԷՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՔՈԼՈՄԲՈՍԻ ՀԱՒԿԻԹԸ. — Բրիտանական Քոլոմպոսի գիւտին կարեւորութիւնը շատեր կ'ուրանային։ Օր մը, երբ ապանիացի ազնուականի մը տան մէջ, ճաշի միջոցին, իր ներկայութեանը՝ ակը կը պնդէր թէ Ամերիկան գտնելը գժուար գործ մը չէր, և թէ բաւական էր որ մարդ մտածէր այդ բանին, Քոլոմպոս հաւկիթ մը առաւ և կշտնականներուն ուղղելով խօսքը, ըսաւ. «Զիզմէ ո՞վ, պարոններ, կարող է սա հաւկիթը ծայրերէն ակուն վրայ կեցնել։» Ամէն մարդ կը փորձէ բայց ոչ ոք կը յաջողի։ Քոլոմպոս այն ատեն կ'առնէ հաւկիթը և իր պնակին կը զարնէ զայն մեզմօրէն. կեղեւը կտորելով, հաւկիթը հաւասարակշռութեամբ կը կենայ։ Բոլորը ներկաները կը գոչեն. «Դժուար չէր։ — Անշուշտ, կը պատասխանէ մեծ նաւորդը, բայց պէտք էր մտածել։» Քոլոմպոսի հաւկիթը կը յիշենք երբ ուզենք ակնարկել գործի մը, զոր նախ չենք կրցած ընել և զոր սակայն ապա դիւրին կը գտնենք։

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Երիզ** (չերէզ, galon). — Ոսկիէ, արծաթէ, մետաքսէ ֆիւսուածք, որ զգեստներուն եզերքին վրայ կը դրուի: Պէտք չէ շփոթել **երիզը ժապաւէնին** (ժոլրեա, ruban) հետ, որ աւելի նուրբ է, եւ **լարակին** կամ **տրէզին** (ժոլրոն, cordonnet) հետ, որ տափակ չէ այլ պլորուած:

(2) **Վարս.** — Հոմանիշներ են **մազ, հեր, ծամ:**

(3) **Գորգ.** — Հոմանիշներ են **կապերտ, օրոց, տապատս, տապատսակ:**

(4) **Կիթառ.** — Երաժշտական լարաւոր գործիք. նոյն կարգէն են **ջութակ** (ժեմն, violon), **բաս ջութակ** (violoncelle), **տաւիղ** (ժառբոռ, harpe), **վին** (luth), **ֆիար** (lyre), **փանդիւռա** (cithare),

դաշնակ (piano), որ կատարելագործուած ձեւն է հին clavecinին (ղէ՛պ-ը), եւայլն:

(5) **Հորիզոնին կամարի.**—Փոխանակ ըսելու «հորիզոնի կամարին»: Յօդի այս տեղափոխութիւնը կ'արդարանայ *կարի, կը մտի* եւ *կամարի* յանգերուն ներդաշնակ յաջորդութեամբ:

80. ՏԻԿԻՆ ՏԻՒՍԱԲ ԻՐ ՍՐԱՀԻՆ ՄԷՋ

Կիրակի օր մըն էր, երբեք չպիտի մոռնամ: Ծաղիկ հասակի բոլոր աւիւնս վերածնած կը զգայի իմ մէջս, և մանկութեան երկչոտութիւններով կը բաբախէր սիրտս, երբ զարկի իր տան դուռը: Առանձին էի, կը յուսայի առանձին գտնել զինքը: Շատ խօսքեր ունէի իրեն, ինչպէս հին մատրմի մը որ տարիներով օրօրած էր սիրտս իր տաքուկ զգացումներով և անուշ, շատ անուշ պատկերներով:

Ցուզուած ելայ սանդուխէն վեր, ու նախասենեակէ մը անցնելով, ինքզինքս գտայ փոքրիկ սրահի մը մէջ բազմութեամբ լեցուն, ուրկէ բացակայ էր տան տիրուհին: Տիւսաբ փաչան ընդունելց զիս, և ծանուցանել տուաւ այցելութիւնս Տիկինին:

Հազիւ ներկայացման ձեւակերպութիւնները աւարտեր էին, երբ Տիկին Տիւսաբ(1) ներս մտաւ սրահէն, և իր առաջին ժպիտով բոլոր երկչոտութիւնս փարատեց: Սեւեր հագած էր, գլուխը սեւ ժանեակով քօղարկուած, որուն տակէն գորշ մազեր իր խորհրդի աղուոր ճակատը կը չրջանակէին կիսովին: Դէմքին անայլայլ ժպտունութեան վրայ տրտմութիւնը յղնած բան մը կը դնէր. իր ձայնը դաչն(2), երկար գուսաներգութենէ(3) մը եաքը

քեւած չեչտերով կը հառնէր կարծես: Ու քանի կը խօսէր, կը կերպարանափոխուէր, իր աչքերուն մէջ կը վառէր հուրքը(4) հանճարին, ձայնին ելեւէջները անտեսոր թրթռումներով կը հնչէին ջինջ, իր չարժուձեւերը աչխոյժ, փութկոտ ու վայելուչ, վինքը կ'երիտասարդացնէին: Ճակտին հազուագիւտ կնճիռները կը պարզուէին, ու հիմայ թանձր սրահակներու մթնշաղին մէջ՝ դէմքս կին մը կ'երեւար լինդի անդիմադրելի հրապոյրներով, հեգնոտ չըքթունքով, իր վիճաբանողի անատգիւտ (5) յատկութեամբը, որ բոլոր սրահին կը տիրապետէր: Գլուխը վեր բռնած, հասակը մեծցեր էր, և դէմքը կը ճառագայթէր:

Տիկին Սէբուհի Տիւսաբ

Ու հիացումէ հիացում, զարմանքէ զարմանք կ'անցնէի, տեսնելով թէ ինչպէս կը յաջողէր ամբողջ հիւրերը գոհացնել, բոլոր բազմութիւնը զբաղեցնել:

Նիւթէ նիւթ կը թռչէր չնորհալի ոստումներով, մինչև եկաւ հասաւ իր հոգին գրաւող բանն նիւթին. ու խօսելով իր վաղամեռիկ աղջկանը վրայ, ակսաւ բացատրել լինդի թէ կը սիրէր առանձին ապրիլ իր յիշատակներուն հետ, թէ տանը մէջ իր Տօրինին (6) նուիրած տաճար մը ունէր, ուր կ'երթար աղօթել անոր պատկերին առջև ժամերով, օրերով անդադար: Եւ այս նիւթին հետ կը փոխուէին նորէն իր աչքերուն, այտերուն, ձայնին արտայայտութիւնը, այլապէս գեղեցիկ, սրտի

մորմոքներու ցոլացումովը գեղեցիկ, առանց հպատակի[7] և առանց ձեւակերպութեան։

Որքան կը զմայլէի իր վրայ, այնպէս պարզ, բնական տեսնելով զինքը իր ներշնչումներուն մէջ, և այնքան ալ աղնիւ։

Այդ տաղանդաւոր կինը, առանց արդուզարդի արուեստակութեան, գիտէր գերազանցօրէն վայելուչ ըլլալ իր հոգիին ու մտքին ուժովը միայն։

Հիմակ կը հասկնայի կնոջ գերին, կնոջ պաշտօնին, կնոջ բարձր կոչման վրայ իր ըմբռնումները։ Այդպէս պէտք էր ըլլալ, երբ ինք իր վրայ կը դատէր ուրիշները։ Իրեն համար, կեանքը՝ պարտականութեան, սիրոյ և մտային բարձրագոյն հաղորդակցութեանց հանդիսավայր մըն էր, ուր ապրեցաւ իր գաղափարներուն, իր զգացմանց և իր վիշտերուն համար. ու իր հոգին այդ երբեակ հրայրքներուն մէջ գալարուելով, այրելով, ա՛լ աւելի ազնուացաւ։

Իր միտքը հասարակ միտքը չէ, ոչ ալ կեանքը հասարակ կեանքը։ Ինքը հասի կամ փառքի համար գրող մը չէր, և իր կնոջական արժանապատուութիւնը պահեց մինչև։ Իր հոգին գթութեամբ լեցուն իր սեռին նկատմամբ, գրեց անոր համար, խօսեցաւ անոր համար, գործեց անոր համար, Դպրոցասէր Տիկնանց[8] դէմքը անցնելով։ Կնոջ տխուր վիճակը իր մտքի լկանքն էր։ Կը տառապէր տեսնելով աղքատ կինը, լքեալ կինը, խաբուած կինը, ինկած կինը։ Բոլոր յանցանքները անոր կը տանջէին զինքը իր բարոյական բարձրութեան մէջ, ուր չէին կրնար հասնիլ մոլութեան տուայտանքները[9]։

Կը յիշեմ Հօպո[10] անգլիայի խմաստասէրին սա տեսակ մէկ գալափարը թէ «Գթութիւնը մեր անձին նկատմամբ աղէտքի մը վախն է ուրիշներու դժբախտութեան առաջ եկած։» Թերևս ճշմարտութիւն մը ըլլայ

ասիկա, և այս պատճառաւ է որ գերազանցապէս սքանչելի կը գտնեմ Տիկին Տիւսաբը իր անշահախնդիր կարեկցութեան մէջ։

Միակ զգացում մը, միակ հրայրք մը, միակ վիշտ մը կրցաւ յաղթել այդ հզօր զգացման, մայրութիւնը։ Իր մէջ, մայրը կնոջմէն և գրագէտէն աւելի զօրաւոր եղաւ։ Սիրեց իր աղջիկը ամէն բանէ վեր, զոհուց անոր ինչ որ ունէր իր մէջ բարձր ու գեղեցիկ, և երբ ամէն բան ամփոփեց անոր վրայ, իր հոգիին բոլոր աղնուութիւնները, իր արուեստին բոլոր դիմադրութիւնը, իր մտքին բոլոր գեղեցկութիւնը և իր սիրոյն բոլոր հրաշալիքը, մահը եկաւ իր գերկէն առաւ տարաւ իր Տօրինը, և Տօրինն ալ իր հետ տարաւ ամէն ինչ որ մայրը տուած էր իրեն։

Իր տպուած և անտիպ երկերուն մէջ, ինչ յուզեալ չէչտերով, ինչ գորովոտ երանութեամբ կը խօսի հէք մայրը այդ մեծ սիրոյն վրայ։ Ինչ արտասուչ գուրգուրանքով, ինչ անճառ պաշտումով կը պարուրէ իր աղջիկը այդ չերմիկ ազապատեանքին մէջ։

Իր գորովին բոլոր բանաստեղծութիւնը դրած է ֆրանսուերէն օրօրի մը մէջ, որուն, ինչպէս ինքը կ'ըսէ, եղանակ մը յօրինած կ'ուրգէ եղեր աղջկանը օրօրոցին քով, և զոր երգեց մինչև մահ, աւա՛զ, անոր նուիրած տաճարին մէջ՝ իր խարտեաշ Տօրինին յաւիտենական քունը օրօրելու համար։

ՋԱՊԵԼ Հ. ԱՍԱՏՈՒՐ

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Տիկին Սրբուհի Տիւսաբ.** — Ծնած է 1842ին եւ մեռած 1901ին։ Նշանաւոր հայ գրագիտուհի, որ հրատարակած է 1880ին տեսութիւն մը *Աշխատաւոր հայ կիզուի վրայ* եւ ուրիշ երեմ վէպ, *Մայտա, Սիրանոյշ* եւ *Ակռախիտ*։

(2) **Պատճ.** — Հոս գործածուած է իբր ածական, եւ կը նշանակէ բաղցր, հաճելի։ Իբր գոյական, դարձն կը նշանակէ պայմանա-

գրութիւն. սակայն արդի աշխարհաբարին մէջ նոյն իմաստով կը գործածուի **դաշինք** կամ **դաշնադրութիւն**:

(3) **Դուսաներգութիւն** (opéra). — Տեսակ մը ոգբերգութիւն, ուր բանաստեղծութիւնն ու երաժշտութիւնը կ'ընկերանան իրարու:

(4) **Հուրհ.** — Կրակ, բորբոքում:

(5) **Անսգիւս.** — *Սգալ* կը նշանակէ ինծադատութիւն, *անսգիւս*՝ անինծադատելի: Այս բառը պէտք չէ շփոթել *անգիւս* բառին հետ, ինչպէս կ'ընեն ուրիշ:

(6) **Տօրին.** — Տիկին Տիւսաբի աղջկանը անունն է: Այս մանկամարդ օրիորդը, որ շատ յաջող կերպով դաշնակ կը զարնէր, վաղահաս մահ մը ունեցաւ, եւ անմխիթարելի կսկիծ մը պատճառեց իր մօրը:

(7) **Հպատնիճ.** — Առուեսակութիւն:

(8) **Պպրոցասէր Տիկնանց.** — Այս անունով ակումբը, որուն Ասենապետուհին էր Տիկին Տիւսաբ, Կ. Պոլսոյ մէջ հիմնեց աղջկանց երկրորդական վարժարան մը, որ տասը տարիի չափ տեւելով վարժուհիներ պատրաստեց եւ օգտակար արդիւնք ունեցաւ:

(9) **Տուայտանիճ.** — Յաւ, տանջանիճ:

(10) **Հօպս.** — Նշանաւոր անգլիացի իմաստասէր:

81. ՀԻՒՍԻՍԱՅԳ

Հիւսիսայգը(1) *բնութեան հոյակապ մէկ երեւոյթն է որ գիշերը՝ մութ երկինքին մէջ՝ չնաշխարհիկ լուսավառութիւն մը յառաջ կը բերէ վարդագոյն ու ծիրանեփայլ գոյներով: Հիւսիսայգը սովորական է թէ՛ հիւսիսային և թէ՛ հարաւային բեւեռներուն կողմերը, և հետզհետէ հազուադէպ կը դառնայ ցորչափ մօտենանք հասարակածին. ասոր համար Ֆրանսացիք բեւեռայգ անունը կու տան հիմայ այս երեւոյթին:*

Հիւսիսայգը յաճախ կը նմանի լուսաթաղէթ կամարի մը որ երեւան կու գայ հորիզոնէն վեր. երբեմն երկու երեք կամարներ վրայէ վրայ կը շարուին, երազի աշխարհներու դիւթահրաշ չէնքերուն նման: Երբեմն անոնց լոյսը հաւասար է ու հանդարտ. բայց սովորաբար կամարը կը գծաւորուն երկինքի ի վեր արձակուղղ շողշողուն ճաճանչներ: Այն ատեն բաբախման(2) նմանող շարժում մը կ'ոգեւորէ այդ ճառագայթները, որոնք կ'երկննան, կը կարճնան, կը թրթռան, կը ճօճին, կը պարուին. կարծես հիւսիսայգը կը ծփծփայ(3) լայն լայն ծալքերով, իբր թէ անհուն գօտի մը ըլլար որ կը ծածանի(4) հովուն դիմացը: Շատ անգամ կամարը անկատար կը մնայ, կամ կը խորտակուի, ձեւէ կ'ելլէ. և այն ատեն կ'երեւայ ծոպաւոր սրահակի մը պէս որ ձգուած է երկինքին մէջտեղը, և որ կը ծալլուի, ապա կը ծաւալի նորէն, կը լայնայ ու կը նեղնայ փոխն ի փոխ, ամէն վայրկեան երեւոյթի և դիրք փոխելով. երբեմն իր լոյսը կը ժժգունի, երբեմն կը կենդանանայ:

Գոյնն ալ, ձեւին պէս, բազմազան է մերթ ու փոփոխական: Ընդհանրապէս դեղնորակ ճերմակ մըն է, բայց տեղ տեղ ալ նարնջագոյն, վարդագոյն, կարմիր, ծիրանեգոյն, կապոյտ կամ կանանչ: Շատ անգամ ճառագայթներուն մէկ ծայրը կարմիր է և միւս ծայրը կանանչ, երբեմն համակ կարմիր, քիչ անգամ համակ կանանչ, և այս գոյները րոպէէ րոպէ կը փոխուին հազար փայլուն խաղերով:

Երբ երեւոյթը կը հասնի իր գերագոյն չքեղութեան, հորիզոնին ամէն կողմերէն մեկնող ճաճանչները կ'երկննան, կը սլանան մինչև երկինքին բարձունքը, ուր դէպի մէկ կէտ կը դիմեն և կը միանան տեսակ մը գմբէթ կազմելով. երբեմն ալ այդ ճառագայթները կարծես երկրէն կը ժայթքին, և կը տարածուին անջրպետին մէջ անհուն հովահարի մը, համասիրուն լուսապակի մը ձեւով:

Ամէնէն փայլուն հիւսիսայգները միայն երկինքը չեն լուսաւորեր, այլ երկիրն ալ, և մանաւանդ հիւսիսային

տեղերը, ձիւներուն և սառերուն վրայ, լուսնի լոյսին նմանող պայծառութիւն մը կը տարածեն. երբեմն կարելի եղած է մինչև իսկ կարդալ հիւսիսայգին լոյսով: Սակայն երկինքին ամէն կողմը՝ հաւասարապէս զօրաւոր չէ լոյսը, և լուսաւորները աղամանդի պէս չողարձակ կը կայծկլտան՝ չարժուն ճառագայթներուն մէջտեղէն:

Այս հրաշալի տեսարանը կրնայ տեւել քանի մը րոպէ միայն, կամ քանի մը ժամեր, կամ նոյն իսկ ամբողջ գիշերը մինչև որ ճշմարիտ այգը գայ վանէ երկինքէն այս կեղծ արշալոյսը:

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Հիւսիսայգ.** — Մասնաւորապէս Եւրոպայի վրայ խօսելով, հիւսիսայգները տարին մէկ կամ երկու անգամ կը տեսնուին Իտալիոյ եւ Սպանիոյ մէջ, չորս կամ հինգ Բարիզի կողմերը, տասը անգամի չափ Լոնտոն եւ Ս. Բեթրսպուրկ, գրեթէ երեսուն անգամ Սկովտիա, եւ հարիւր անգամի չափ Նորվեկիա եւ Իսլանտա:

(2) **Բարախառմ.** — Այս բառը կրկնաւոր ձեւն է *բախտմ* բառին:

(3, 4) **Ծփծփալ, ծածանիլ.** — Մեղմաբար տատանիլ:

82. ԹԻԼԷԻ ՊԱՐԷՏԸ

Թիւլէի մէջ, հեռո՛ւն, հեռո՛ւն,
Կար պարէա(1) մը մեծաւուն,
Որ գորովով մը անսահման
Սիրեց մինչև գերեզման:

Պաշտելի կինն անձկակարօտ(2)
Յանձնեց իրեն, մահուան մօտ,

Բաժակ մը զոր իրենք չատ հեզ
Կը պարպէին միատեղ:

Երկրի վրայ ա՛լ առանձին՝
Բաժակն իր գանձն էր կացուն(3),
Անոր մահուան տարիդարձին
Միշտ զայն կ'ընէր լեփ լեցուն,

Եւ սիրելւոյն յիշատակին
Կը պարպէր լուռ, անբարբառ.
Երբոր ըմպէր զայն թախծագին
Աչքն արցունքով կը լեռնար:

Բոլոր ինչքը, պերճանքն անգին,
Երբ հասաւ վերջն իր կեանքին,
Առատ ընծայ ալեաւ, բաժնեց
Աւազանւոյն մեծամեծ:

Իր սուրն անգամ ըրաւ նըւէր,
Զոր մարտի մէջ կը կըրէր,
Բայց, սիրելի՛ բաժակ, քընա՛ւ,
Ըզքեզ մէկուն չըտուաւ:

Հայկերոյթի սարքեց(4) սեղան,
Սէրն իր ծոնեց չուքով մեծ.
Ինք հիւանդ էր օրհասական,
Իր դրանիկներն հաւաքեց:

Որմերուն ոտքն հին, խարխարուն(5),
Կը փըչրէր ծռիլ հողմավար,
Եւ գոթական(6) դահլիճներուն
Սրճագանգը կ'արթընար:

Կամաւին մէջ ազնըւորեաք(7),
Կանգուն ծերուկն ալեփառ,
Առաւ բաժակն իր սրբազան
Վերջին անգամ պարպեց զայն:

Եւ երբ քամեց մինչև մըրուր,
Պայծառ աչքով դընաց լուռ,
Լուրթ ծովուն մէջ, խուխ քերուն(8) *քով.*
Նետեց բաժակն իր ձեռքով:

Ադի ջուրի վիհին մէջ մութ
Երբ զայն տեսաւ ծովամոյն,
Փակեց պարէան աչքերն ընդ վոյթ
Հոգին փըչեց նոյն պահուն:

ԿԷՕԹԷ (9)
Թարգմ. **Զ. Ս.**

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՐԻԱԴՆԷի ԿԾԻԿԸ. — Ըստ յունական դիցաբանութեան, Արիադնէ Թեսէոսի տեսակ դերձանի կծիկ մը, որուն միջոցաւ այդ յոյն դիւցազնը կրցաւ դուրս գալ լաբիւրինթոսէն. շատ անգամ կը յիշուի Արիադնեի կծիկը նշանակելու համար զմեզ առաջնորդող միջոց մը, ջահ մը որ մեր մութը կը լուսաւորէ ձեռնարկի մը գժուարութեանց միջեւ:

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Պարէս.** — Տեսուչ, վերակացու:
(2) **Աճգկակaros.** — Շատ կարօտցած:
(3) **Կացուց.** — Տեղը մնացող. հոմանիւ է կայուց:
(4) **Սարճել.** — Կարգադրել:
(5) **Խարխարուց.** — Խարխուլ:

(6) **Գոթական.** — Միջին դարու մէջ գործածուած ճարտարապետութեան յատուկ ածականն է. այս ճարտարապետութեան գլխաւոր յատկանիշն է գոթական կամարը (ogive):

(7) **Ազնուարեար.** — Ազնուականներու խումբ. հոս իբր ածական գործածուած է: **Միջակարեար** կը նշանակէ միջին դասակարգի մարդոց խումբ:

(8) **Խուրբ.** — Ծովուն մէջ ցցուած ժայռ:

(9) **Կէօթէ.** — Գերմանիոյ բանաստեղծներուն ամէնէն ճանաչուած է: Գրած է Ֆաուստ թատերգութիւնը եւ *Վէրթէր* վէպը, որոնք ծանօթ են հայ ընթերցողներուն ալ: Կէօթէ մեծ գրագէտ մը, միանգամայն մեծ գիտուն մըն է: Ոնի մարդութիւն եւ վայելչութիւն ունի, ինչպէս նաեւ ընդարձակ երեւակայութիւն եւ խորունկ գաղափարներ (1749—1832):

Կէօթէ.

83. ԳԱՌՄԷՆ ՍԻԼՎԱ (1)

Երբ կը լսեմ հեռուէն չէփորներու հնչիւնը, աչքիս առջեւ կու գայ յանկարծ, — այնպէս որ կարծես թէ հոն կը գտնուիմ, — չքեղ պարտասենեակ մը, որուն գոթական մեծ մեծ պատուհանները նախնական անտառներու պէս խիտ անհամար կանանչ եղեւիններու վրայ կը նային:

Զարդասենեակը, թանկագին առարկաներով խճողուած, քիչ մը մութ չքեղութիւն մը ունի՝ անորակելի գոյներով. չիկագոյնի զարնող ասիմաթոյր (2) կահեր, մխիթարած ոսկեզէն զարդեր, առկայծեալ կրակի երանգներ, պզտիկ ներքին պատշգամներու նմանող ճեմելիքներ կան, և աշտարակիկներու մէջ խորհրդաւոր խորշեր ծածկող թանձր ու խոշոր օձոցներ:

Եւ պարիկը լինձ կ'երեւայ հոն վերջուին՝ ճերմակներ հագած, երկայն քօղ մը գլուխը ձգած. պատկերակալի[3] մը առջեւ նստած է, և թեթեւ ու դիւրաշարժ վրձինով մը մագաղաթի վրայ կը նկարէ զմայլելի հնաճաշակ երիւնագրութիւններ, որոնց մէջ ոսկեգոյնը կը տիրապետէ, ինչպէս բիւզանդեան արուեստին մէջ. Թագուհւոյն հին մէկ աշխատութիւնն է այն զոր երեք տարիէ ի վեր սկըսած է, անգլին ժամագիրք մը զոր կը նկարագարդէ, և զոր մայր եկեղեցիի մը մատուիր է նուիրել:

Պարիկին սպիտակ հանդերձները արեւելեան ձեւով չկնուած են, արծաթահիւս ու արծաթաթել: Բայց այն դէմքը որ քօղին թափանցիկ ծալքերուն մէջ կը շրջանակուի, չեմ գիտեր ինչ ունի անուշ ու ամպային, որ հիւսիսի նրբացեալ ցեղերուն միայն կը վերաբերի:

Եւ սակայն ամբողջութեանը մէջ, այնպէս կատարեալ ներդաշնակութիւն մը կը տիրէ որ կ'թուի թէ այդ հանդերձները պարզապէս զանոնք կրող պարիկին համար հնարուած են, — այդ պարիկին համար որ տեղ մը գրած է. «Արդուզարդը անկարեւոր բան մը չէ: Գեղարուեստական կենդանի առարկայ մը կ'ընէ զքեզ, պայմանաւ որ դուն աղ զարդարանիը ըլլաս իւր զարդարանիին:»

Ինչ բառերով նկարագրեմ այդ Թագուհւոյն դէմքը: Ինչ դժուար ու փափուկ բան է այդ. կ'թուի թէ սովորական բացատրութիւնները, զորս կը գործածէ մարդ ուրիշի մը վրայ խօսած ատեն, յանկարծ անպատկառ կը դառնան, այնչափ յարգանք կը զգայ մարդ երբ անոր վրայ է խօսքը: Յաւիտենական երիտասարդութիւնը իր ժպիտին մէջ է և իր այտերուն վրայ, որոնց վարդագոյն Թաւիշը անայլայլելի է. կը փայլի ան իր ճննապակիի[4] պէս վճիտ գեղեցիկ ակռաներուն վրայ. բայց այն չքնաղ մազերը, որոնք արծաթեայ ցանցիր զանակներով[5] քօղին մէջէն կ'երեւան, գրեթէ ճերմակ են...: «Ճերմակ մազերը, ըսած է ինք իր Մտածումներուն մէջ, այն փրփուրներն են որ փոթորիկէն յետոյ ծովը կը ծածկեն:»

Եւ ինչպէս հնար է բացատրել եզական հրապոյրը իր նայուածքին, իր գորշ պայծառ աչքերուն, որոնք լայն ու մաքուր ճակտին տակ քիչ մը ներս քաշուած ու առուերի մէջ մնացած են: Հրապո՞յր գերագոյն իմացականութեան, հրապո՞յր անյատակ խորութեան, խորհրդապահ ու համակրելի թափանցամտութեան, ընդհակառակ[6] տառապանքի և մխիթարութեան: Մշտափոխական է այդ դէմքին արտայայտութիւնը, թէև ժպիտը գրեթէ անզգալի է անկէ: «Մեր դէրէն մաս կը կազմէ, ըսաւ ինձ օր մը, կուռքերու պէս միշտ ժպտիլը:» Բայց այդ դէմոյն ժպիտը շատ մը այլազան երանգներ ունի. երբեմն յանկարծական թարմ զուարթութիւն մըն է, գրեթէ մանկական. բայց յաճախ համակերպեալ մելամաղձութեան, և մերթ անսահման արտօրութեան ժպիտ մըն է:

Այն վիշտերէն, որոնք Թագուհւոյն մազերը ալեւոհած են, մէկը միայն գիտեմ, — զոր ամէնէն աւելի ես կրնամ հասկնալ, — և զոր կրնամ ըսել. արքունի ապարանքի մը մեծ պարտէզին մէջտեղը, իր հրամանով, տարին ղիս գերեզմանի մը առջեւ, ուր կը հանգչէր պըզտիկ իշխանուհի մը որ իրեն կը նմանէր, որ իր դիմաց գիծերն ու գեղեցիկ լայն ճակատը ժառանգած էր: Գերեզմանին վրայ կարդացի Աւետարանին սա խօսքը. «Ձի՛ լայք, չէ մեռեալ, այլ ննջէ:» Եւ արդարև հոն ննջէ՝ իր մարմարէ պատմուճանին մէջ:

«Ձի՛ լայք:» Սակայն փոքրիկ նիրհող աղջկան մայրը կուլայ տակաւին, դառնօրէն կուլայ իր մէկ հատիկ զաւկին վրայ: Եւ ահա՛ իր խօսքերէն մէկը որ յաճախ կուգայ, որպէս թէ ձայն մը իմ ներսիդիս կըրկնէր զայն մահազանգիւն դանդաղութեամբ մը. «Տուն

մը, ուր տղայ չկայ, զանգակ մըն է որ թակաղ(7) չունի. հնչիւնը, որ կը քնանայ, թերեւս ըլլար չատ գեղեցիկ, եթէ բան մը կարենար արթնցնել զայն։»

ԲԻԷՌ ԼՕՓԻ (8)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Դաւմէն Սիլվա.** — Գրական ծածկանունն է Ռումանիոյ էլիզապէթ թագուհւոյն: 1843ին ծնած, 1869ին ամուսնացաւ Ռումանիոյ արդի թագաւորին հետ: Հրատարակած է *Ռումանական ճերտուածներ, Թագուհիի մը մտածումները*, եւայլն: Իր *Ադրան* թարգմանուած է հայերէնի:

(2) **Սակնաթոյր.** — Կարմիր գոյնով: **Սակն** թանկագին կարծր քար մըն է:

(3) **Պատկերակալ** (chevalet). — Փայտէ կառոյց, որուն վրայ կը դնեն պատկերը՝ գծելու համար:

(4) **Ճենապակի** (էֆէ, porcelaine). — Կ'րսուի նաեւ **ճենապակ, չախճապակ, չախճապակի.** կաւէ, թրծուած շատ նուրբ աճօք. **խեցիէ** (faïence) աճօքներն ալ նոյն նիւթէն են, բայց աւելի հասարակ:

(5) **Չանակ** (չէ՜ղ, paillette). — Փոքրիկ եւ տափարակ բիբեղ, արծաթ կամ ոսկոր, բոլորաձեւ, զոր կը կարեն հանդերձներու վրայ:

(6) **Ընդելական.** — Ներքին, խորունկ:

(7) **Թակաղ** (battant). — Զանգակին ներքին մասին մէջ կախուած լեզու կամ ուռ զոր կը շարժեն, զանգակը հնչեցնելու համար:

(8) **Բիէռ Լօթի.** — Ծածկանուն Ժիւլիէն Վիոյի, Քրանսացի վիպասանին, որ ծնած է 1850ին:

84. ՍԱՌՆԱԿՈՅՏԸ

Մինչեւ սահմանները հորիզոնին, անհուն դաշտ մը կը ծաւալէր գոնապան ձեւերով սառոյցի կտորներու, իրա-

րու վրայ դիզուած եւ խառն ի խուռն իրարու վրայ պախուրցուած(1), գրեթէ այնպէս ինչպէս կը տեսնուի մեծ գետի մը մակերեսին վրայ սառնահալի առեն: Իրենց միջին բարձրութիւնը չորս հինգ մէթրը չէր անցներ. բայց, սառուցեալ դաշտին վրայ, աւելի մեծամեծ կոյտեր երեւան կու գային, որոնցմէ ամենք մինչեւ երեսուն քառասուն մէթր բարձրութեան եւ անոր մօտ լայնութեան կը հասնէին: Աստղք կարծես ճերմակ մարմարիոնէ կամ ալապաստրէ(2) քաղաքի մը մեծ չէնքերն էին:

Սառնակոյտին(3) եղրերը ընդհանրապէս ցից կարուած են, բայց երբեմն ալ չախչախուած, կտոր կտոր եղած են, ու կը կազմեն քիչ խորութեամբ նեղ ջրանցքներ կամ փոքրիկ խորչիկներ, ուրկէ հազիւ կրնայ անցնիլ միայարկ մարտանաւ մը: Ամենախորին լուսթիւն մը կը տիրէ այդ սառուցեալ դաշտերուն մէջ ուր կեանքը կը ներկայացնեն միմիայն քանի մը մրրկահաւեր(4), որոնք կը թռչտին անձայն, կամ կէտեր, որոնց խուլ ու թախծագին չունչը կը լսէ միայն, մերթ ընդ մերթ, այդ անբառաղաղուկ միօրինակութիւնը: Սառոյցներուն սովորական գոյնը դորշ է, գրեթէ չարաւած մշուշի մը պատճառութեամբ, բայց արեւուն վանաքի մէկ ճառագայթը ամենահրաշալի արդիւնքներ յառաջ կը բերէ:

ՏԻՄՕՆ Տ'ԻՒՎԻԼ (5)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Պախուրցուած.** — *Պախուրց* կը նշանակէ երասանց (էքսէրց). *պախուրցուած* նոյն փոխաբերութեամբ գործածուած է եւ կը նշանակէ կապուած:

(2) **Ալբաստր** (ալ-պաղդր, albâtre). — Կակուղ, սպիտակ ու կէս թափանցիկ քար: Կ'րսուի նաեւ **ջրակիր, ջրակուճ:**

(3) **Սառնակոյտ** (banquise). — Սառերու շատ խոշոր կտորներ, որոնք, բեւեռներուն մէջ, ցամաքին կից ջուրին երեսը կը ծածկեն եւ յաճախ ամիսներով արգելք կ'ըլլան նաւերուն յառաջխաղացութեան:

(4) **Մրրկահաւ** (pétrel). — Ծովային թռչուն մը, կարճ կտուցով, եւ թուխ փետուրով. ովկիանոսին մէջ շաբաթներով կը նետէի նաւերուն, օգտուելու տարար ծովը նետուած ուտեստի մնացորդներէն:

(5) **Տիւմօն տ'Իւռվիլ.** — Նշանաւոր Ֆրանսացի նաւարդ. աշխարհի շուրջը երջան մը նրաւ եւ Հարաւային բեւեռին կողմերը այցելեց (1790—1842):

85. ԼՈՒՍՆԻՆ (*)

Սրտիս առջեւն են միշտ, լուսին,
Անցած գացած չքնաղ օրերն
Երբոր քաղցրիկ քու չոլիւնին
Կ'ուղղէի վեր ես իմ աչքերն:

Լիճեր, լեռներ ու մարգեր բիւր
Ջինջ և անդորր ու զուարթաբեր,
Քու ծոյիդ մէջը կաթնանման
Կարծէին լիւ տեսնել բիբեր(1):

Պարը տեսնել կը կարծէի
Ես թեւաւոր բնակիչներու.
Ո՜հ, ինչպէս գո՛գը կը խըրի
Երբ գոհ է սիրան՝ երազներու:

Սենեակ տրխուր և անմարդի,
Ծով մը նըգաւմ ու մոխրագոյն,
Կը թըւի արդ ինձ այծաթի
Քու ակաւառակըդ պաղպաջուն:

Եւ արդ յիշող վիշտերով բիւր
Թրջած տամոկ նըչոյլներով,
Քու չոպլունիդ, լուսնակ տըխուր,
Կը հետեւիմ՝ վերն աչքերով:

ՎԻԳՕՐՕՒԻԱ ԱՂԱՆՈՒԻՐ (2)
Թարգմ. Հ. ԱՐՍԷՆ ՂԱԶԻԿԵԱՆ (3)

(*) Վիգթօրիա Աղանուր, իր մէկ նամակին մէջ հետեւեալ տողերը գրած է խոսքերէն՝ այս ոտանաւորին նկատմամբ. «Ստուգիւ չեմ յիշեր Ք՛ն ինչ է առաջին բանաստեղծութիւնս և որ Ծուականին գրած եմ, բայց կարծեմ փոքրիկ քերթուած մըն էր 1875ին գրուած: Այդ առաջին տողերս զորս հոս կ'օրինակեմ՝ կը յիշեմ որ գրեցի այն ատեն, երբ ըսին ինծի Ք՛ն լուսինը մարած երկիր մըն էր, նման մերինին, բայց առանց բնակիչներու, առանց ծովու և գետերու, առանց ծառերու, առանց կեանքի: Մեծ ցաւ եղաւ ինծի ու այս տողերը գրեցի, որոնք (վասն զի առաջին տողերս էին) մեծ ազդեցութիւն ըրին ծնողքիս և վարժապետներուս վրայ, և խնդալ ալ տուին, վասն զի անցած ժամանակներու վրայ կը խօսէի իբրև Ք՛ն մեծ տարիք մը ունենայի. բայց փորրիկներուն, մանուկներուն համար ևս լմնցած տարին՝ անցած ժամանակ է. և ինծի համար՝ այդ անցած ժամանակներն էին անոնք, որոնց մէջ կը կարծէի ևս դեռ Ք՛ն լուսինը արծաթագեղ դրախտ մըն էր՝ ուր հրեշտակները կը բնակէին:»

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Նեստոր. — Տրովադային պատերազմին մասնակցող իշխաններուն ամէնէն տարեցը. նշանաւոր եղած է իր խոհականութեամբ. Գրականութեան մէջ կը նշանակէ «խոհական և պերճախօս ծերունի»:

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Կարծէին իւ՛մ տեսնել բիբեր.** — Փոխաբերական ըսելու իմ բիբերս տեսնել կը կարծէին. հոս յանդուգն շրջում մը կայ զոր ոտանաւորը կրնայ արդարացնել:

(2) **Վիգթօրիա Աղանուր Բոմբիլի.** — Իտալահայ բանաստեղծուհի. Վիգթօրիա գրած է բազմաթիւ իտալերէն հերոսածներ, որոնք այսօր կարեւոր տեղ մը տուած են իրեն իտալական մտաւնագրութեան մէջ: Հայրը Հնդկաստանցի մեծահարուստ Հայ մըն էր, եղուարդ Աղանուր, իսկ մայրը Իտալուհի մը: Ամուսնացած է Իտալացիի մը՝ Գ. Բոմբիլիի հետ: Հրատարակած է բանաստեղծութեանց հատորներ մը,

Ցաւիտհնական զրոյց, զոր հայերէնի թարգմանեց Հ. Առսէն Ղազիկեան:

(3) **Հ. Առսէն Ղազիկեան.**— Մխիթարեան միաբան: Թարգմանած է *Օսիանի ներքուածները*, եւայլն: Ունի ուրիշ թարգմանութիւններ ալ, գեղեցիկ աշխարհաբարով:

86. ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

Դիւահար ոգի մը. արծիւի մը եթերային ճախրանքը սարէ սար, երբեմն աւելի անդին ուր պարապութիւնը կը սիրէ ա՛լ. կամ հաւասարակշռութիւնը կորնչուցած օդապարիկի մը ոստոստուկ ելեւէջները, ընդքարշ ածելով (1) ընթերցողը իր հաւէնն՝ խօլ, անբեւեռ (2) ուղեւորութեան մը մէջ:

Այսպէս կը պատմեն Եղիան նոյն իսկ անոնք որ իր համակրողներն են մեծ մասամբ. ինքնատիպ տաղանդի մը զարտուղութիւնները կը վրդովեն զիրենք. այս տարօրինակ փայլը, դէղնորակ լոյս մը կայծակի զիկզակին պէս, աչքերը կը չլացնէ:

Եղիա Տէմիրճիպաշեան

Յետոյ, կարծեմ քիչ մը իրաւամբ կը զայրանան հասարէր, հասմոլ գրականութեան մը դէմ որ Եղիայինն է: Յօժարակամ կը խոստովանին անոր քաջ հայագէտի արժանիքը, — հազուագիւտ արժանիք մը մեր օրերուն մէջ, — բայց աւելցնելու համար անմիջապէս որ այս գրագէտին չատ մը գարձուածքները, նորակերտ բառերը, գաղափարներու արտայայտութեանց ձեւերը՝ իրենց յանդգնութեան մէջ չաճախ այլանդակութեան կը յանգին:

Ու թէ որ ճիշդ(3) ըլլար այս ամէնը, պիտի պակսէ՞ր միթէ գրագէտին արժանիքը. աշխարհաբարի այս նահապետական պիտի մոռցուէ՞ր, ուրացուէ՞ր մեզմէ:

Ամէնուս համար՝ Տէմիրճիպաշեան, իբրեւ արձակագիր, մէկ հատիկ է հիմակուան հայ դպրութեան մէջ. իր հատուածներուն ձեւը, չատ անգամ երկարաձիգ, բառերու ընտրութիւնը չատ անգամ ծայրայեղ խնամքով ու հոգածութեամբ ի յայտ եկած, գոյներու խայտաճամուկ(4) երանգները իր եղական տաղանդին յատկանիշերը պիտի մնան:

Իր գրուածներուն ճոխութիւնը՝ գեռաբուսիկ հարստահ մը աղմկալից ճոխութիւնը չէ, այլ վաղնջական աղնուականի մը գեղեցկագիտական ոճն ու տարազը:

Կարմիրը, կանանչը, գեղինը չեն տիրապետեր իր պատկերներուն մէջ. վրձինը, միշտ գովելի զգուշութեամբ մը, կը խուսափի այդ պոռացող գոյներու սաստկութենէն. գրագէտին բոլոր նկարագիրը ճերմակին ու սեւին մէջ կը տարուբերի, մէկէն միւսը կը չրջի չարուճաղ. այս նկարիչը հսթօմբ(5) մը ունի իր մատիտին քով, և այլեւս միայն:

Եղիային հմտութիւնը՝ վանականի ընդարձակ աղօթատեղւոյն պէս վեհ ու չքեղ խստութեամբ մը կահաւորուած է, ուրկէ մարդ երկիւղած կը մտնէ ներս, դուրսը թողլով ամէն աշխարհիկ կապերը. ո՛չ հիմակուան գրողներէն չատերուն գիտութեանց պէս որոնք ցոյցի համար զարդարուած պճնասէր աղօց սրահիկներ են, ուր խաղալիկներէ զատ ոչինչ կայ, ցուցամոլ և հարեւանցի կահաւորում:

Այս խստակեաց միայնութեան ու վեհութեան մէջ ուր մեծ իմաստասէրներու ոգիները կը չրջին, ուր Աստուածաշունչ մատեանը և հնդիկ սրբազան գիրքերը (6) կը վերծանուին, այս լռութիւնը, այս խորհելու, իր անձը

ձին վերադառնալու, անոր վրայ ամփոփուելու աչխատութիւնը կը վնասեն Տէմիրճիպաչեանին: Ներքնահայեցողութիւնը բառ մըն է զոր ինք ստեղծեց իրեն համար և որ պարզ մահկանացուներու աչքին հասկնալի տարբեր բան մը չի նշանակեր ընաւ:

Եւ ահա խղճմտանքի այդ խուլ վերծանումներուն մէջ է որ ամբոխը,—ռամիկը եթէ կ'ուզէք,— կը դադրի հետաքրքրուելէ ու իրեն հետևելէ: Մարդ չի մնար չուրջը, բայց եթէ սակաւաթիւ բարեկամներու խումբ մը որ դեռ դրագէտին չի բաժնուիր ուր որ ալ երթայ, աչխարհիս ծայրը և անկէ անդին, որ կը փնտռէ, կը հալածէ զինքը ամէն տեղ, փողոցին և դպրոցին մէջ, և որ պատուհանէն դէմ կը նետէ իր այցետոմսը երբ Եղիային դուռը փակ կը գտնէ իր առջև:

Բայց հասկնան վրայ կեդրոնացած իր խմաստասէրի խոհումները եթէ չահագրգիռ չերեւին նիւթական ու դրական մեր ժամանակի մարդոց, գոնէ մեզմէ վերջը եկողները պիտի փնտռեն իր գործերը. իր վարանումները, որոնք ծագրելի հակասութիւններ կը թուին մեզի, պիտի արգարանան իրրև ճշմարիտ խմաստունի մը խաբխափումները:

ԳՐԻԳՈՐ ՉՕՀՐԱՊ (7)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Ընդ բարբ ածել.** — Դեսցին վրայէն բաւբեալով տանիլ: Գրաբար ոսկերը արդի աշխարհաբարին մէջ կը գործածուին երբեմն, ինչպէս **ի յայս ածել, ի լոյս ընծայել,** եւայլն:

(2) **Աւգբեւեռ.** — Աննպատակ:

(3) **Ճիղ.** — Պէտք է գրել **դ** ով, բանի որ կը գրեմ *ճշդիլ, ճըշդութիւն*: Ոմանք **ս** ով կը գրեն, որովհետեւ կ'ըսեն թէ **ճ** էն եսէր միշտ **ս** կու գայ բառերուն վերջը, ինչպէս *վիշս, հաշս, դաշս*, եւայլն: Սակայն *ճիշդ* բառը բացառութիւն է:

(4) **Խայտաճամուկ** (–⏑–). — **Խայտի** հոմանիշ են **գոյնզգոյն, խառուտիկ, երփներանգ, գնարէն, նախշուն,** *խայտէն* ծիլուած է **խայտաճամուկ,** որ կը նշանակէ «գոյնզգոյն զարդերով»: **Խայտապիսակ** կը նշանակէ «գոյնզգոյն պիսակներ ունեցող» (պէ֊է֊է):

(5) **Էսքօմբր** (estompe). — Սրածայր գալարուած թուղթ կամ մորթ՝ մատիտին մուրը տարածելու համար թուղթին վրայ:

(6) **Հնդիկ արբազան գիրերը.** — Այս գիրերուն ճնագոյներն ու նշանաւորագոյներն են *վէդա*ները, որոնք հնութիւններու, օրիներգներու, նուիրական բանաձեւերու, եւայլն:

(7) **Գրիգոր Զօհրապ.** — փաստաբան եւ գրագէտ: Ծնած է 1860ին: Գրած է բազմաթիւ գեղեցիկ յօդուածներ եւ իմիջատիպ նորավէպեր օրաթերթերու եւ հանդէսներու մէջ: Հրատարակած է *Անհետացած սերունդ* մը վիպակը:

87. ԲՈՅՏԵՐՈՒՆ ԵՒ ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐՈՒՆ ՆԵՐԴԱՇՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Բնութիւնը Հարաւի ծառերուն տուած է լայնախիտ սաղարթներ անասուններուն պատսպարելու համար տաքէն: Փութացած է օգնութեան հասնիլ նաև նոյն անասուններուն, կարճատև պատմուճան մը տալով անոնց, և այսպէս թեթև մը հագուեցուցած է զանոնք. ասկէ զատ անոնց բնակութեան յատկացած երկիրը զորգած է կանանչ պտերներով (1) և ճկեններով (2), որպէս զի զով պահէ զանոնք:

Բնութիւնը Հիւսիսի անասուններն ալ չէ մոռցած. անոնց երդիքներն են մշտադալար եղեւինները, որոնց բարձր ու տերեւախիտ բուրգերը կ'արգիլեն որ ոտքերնուն տակ ձիւնը կուտակուի, և որոնց ոտերը մամուռազարդ են: Անոնց գահաւորակն(3) են հողին մամուռներն իսկ, որոնք տեղ տեղ մինչև կէս ոտք բարձրու-

թեան կը հանին, և չատ մը ծառերու կակուղ ու չոր տերեւները, որոնք կը թափին երբ ցուրտերը սկսին: Վերջապէս անոնց պաշար տուած են միեւնոյն ծառերէն թափած պտուղները: Բնութիւնը աւելցուցած է ամէն կողմ կարմիր ողկոյզները հաղորդաններու (4) որոնք փայլելով հեռուն ձիւներու չգացուցիչ ճերմակութեան վրայ, թռչունները կը հրաւիրեն այդ ապաստաններուն դիմելու. և կաքաւները(5), վայրի աքաղաղները, նապաստակները, սկիւռները(6), չաճախ միեւնոյն եղեւինին տակ ապաստանած, հոն օթեւանած, հոն մնած և տաքուկ մը ապրած են: Հիւսիսի անասուններուն չնորհուած ամէնէն մեծ բարիքներէն մէկն է սակայն անոնց հագցուցած երկարատեւ թանձր պատմուճանը որուն գեղմերը ձմեռը կ'աճին և ամառուան մէջ կը թափին:

ՊԷՌՆԱՌԴԷՆ ՏԸ ՍԷՆ ԲԻԷՌ (7)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Պեեր** (fougère). — Տեսակ մը բոյս, որ կ'աճի աւազուտ տեղեր եւ անմշակ խոպան հողերու մէջ:

(2) **Ճկենի** (liane). — Ուրիշ ծառերու ոսկերուն փաթթուող բոյս մըն է **բաղեղին** եւ **պատատուկին** պէս:

(3) **Գահաւորակ** (litière). — Մարդոց փոխադրութեան յատուկ աթոռի ճման կառասի մը որ կը գործածուէր Հռոմայեցւոց մէջ, եւ զոր կը կրէին երկու մարդ կամ երկու գրաստ: Հիմակ այլ եւս չի գործածուիր եւրոպայի մէջ: Ֆրանսացիք palanquin կը կոչեն այս գահաւորակները որոնց տակաւին կը կիրարկուին Հնդկաստանի մէջ. իսկ **պատգարակ** (բէտկէրէ, brancard) կը կոչուին նիւանդի փոխադրութեան սահմանուածները:

(4) **Հազարան** (խ-վէղ, sorbe, corme), **հազարենի** (խ-վէղ ագ-ճը, cormier). — **Հազարենին** օճեղ ու խիտ տերեւներով թուփ մըն է, ճերմակ փնջաձեւ ծաղիկներով, որոնց կը յաջորդեն փնջաձեւ պտուղներ. այս պտուղները կը կոչուին **հազարան** կամ **սին: Հազարենիի** նմանիք է **սին:**

(5) **Կապար** (գեւզէ, perdrix). — Աղաւնիի մեծութեամբ թռչուն մը, կարճ կտուցով եւ գորշ փետուրներով:

(6) **Սկիւռ** (ղնդ-ճ, écureuil). — Փորիկ չորհոտանի՝ շէկ սեւով:

(7) **Պէռնարտէն տը Սէն Բիէռ.** — Ֆրանսացի նշանաւոր գրագէտ 1737—1814: Հեղինակն է *Պօղոս եւ Վերգինէ* վէպին որ թարգմանուած է հայերէնի:

88. ՄԱՄԻԿՆԵՐԸ

Յուլիսէն վերջ, բոլոր գիւղերն ա՛լ պարապ են,
Կապարագոյն հոծ հոծ ամպեր չատմնոց արդէն,
Ընպառնալով արեւմուտքէն փոթորկիկներ,
Մըրկակներուն կը կարդային հունձքի հրաւէր:
Ուրնմն հունձքի, ապա կութքի է ժամանակ.
Սուր է մանգաղն, ամբարներն ալ պատրաստ համակ,
Եւ գեղջուկներն, այգէն ի վեր երամ երամ,
Կ'երթան զբաղի՝ ցորեններուն ծոնին փարթամ:
Բայց մամիկներն, աչխատանքի այդ ժամերուն,
Գիւղն, առանձին, ղըրան առջև նստած արթուն,
Ծնօտն երերուն, լոյս արեւին մէջ կը տաքնան,
Երկու ձեռքերն՝ իրարու կից՝ ցուպին վըրան,
Եւ դաչտերու աչխատանքէն կորաքամակ:
Ունին ռազմի(1) նըկարներով պերող(2) բամպակ
Կոչտ կիսագգեստ(3), ճերմակ գլուխ մը լայնաբաց,
Եւ օրն ամբողջ քարին վըրայ այսպէս բազմած,
Երջանիկ են, թերեւս անխոհ, և միշտ լըռին
Կ'ուզղեն միտքի, սուրբ ժըպիտ մը չինչ արեգին
Որ կու տայ հին զանգակատան վայլ ոսկեգոյն,
Եւ հնձուելիք հասկերն ամէն կ'ընէ հասուն:

Պատանիներուն սիրելի քաղցր ամիսն է այն:

Թռնիրին չուրջ պատմըւած վէպն, հակո՜ւմն երկայն
Ա՛լ չեն պատչաճ։ Հանգուցեալ է ծեր էրիկնին.
Խոր ծերութեան մէջ կը մընայ մարդ առանձին։
Լըւացարանն է աղջիկնին, փեսան՝ այգին.
Տըխուր է այս, սակայն իրենք գանգատ չունին,
Ջերմիկ արեւն երբ կ'արձակէ ճաճանչ անբաւ։
Տըղաքն օրրել կը սիրէին ժամանակաւ։
Պառաւին սիրտն յամր ու հանգարտ է բաբախուն,
Մանաւանդ գիւղն, ու գոհ է երբ օրրանները
Շարժումները չափով իրեն կ'ընկերակցին։
Բայց պզտիկներն ա՛լ մեծցած են բոլորովին.
Թռած է թռչունն, ու հարկ չըկայ պաշտպանել զայն.
Ա՛յսպէս ծերերն երբոր նորէն մանուկ կ'ըլլան,
Այս խաղալիկն իսկ գերագոյն, տա՛ղ, չունին։

Ո՛հ, կրնային դարձնել մանոյն(4) ալ տակաւին
Բայց տարիներն անոնց աչքերն ըրին տկար,
Եւ մանկէն՝ խոնջ են մատերն իրենց նիհար.
Չի ձեռքովնին, զոր ժամանակն է ժժգունած,
Անոնք արդէն յաճախ թաղած են սըգազգած
Հէք սիրելի մեռեալներուն մարմինը սառ,
Նոյն կանեփով զոր բոքերնին(5) մանած է յար։

Բայց ոչ անվերջ աղքատութիւնն ընտանիքին,
Ոչ մահն հօտին, ոչ զինուորին անդրանիկին,
Ոչ ալ սովը, որ արդիւնք է գէշ հունձքերուն,
Ոչ տաժանքը զոր կը կըրեն անձայն, նըկուն,
Ոչ աղջիկնին, ծառայ հեռուն, որ չի տար լուր,
Ոչ բիւր վիշտերն որոնք, գիշեր, անխօս, արխուր
Լացնել կու տան մամներն երկչոտ գաղտագողի,
Ոչ երկինքի չանթն որ կ'այրէ դէզերն յարդի,
Ոչ իրերն որ իրենց անցեալ կեանքին վերան

կը խօսին դեռ դամբարանին մէջ՝ կից մատրան,—
Ուր դպրոցէն հառաչ խաղալ. կ'երթան արագաք
Ուր կը թաքչին խոտին, որթին մէջ խոլարձակ,
Մօտէն իրենց ծանօթ չատ մը փայտէ խաչեր,—
Ոչ՛նչ խռոված է սիրտերնին սուրբ, անձնըւէր։
Եւ հիմայ որ պիտի հանգչի իրենց հոգին
Ա՛լ ուրիշ տենչ, ուրիշ ըղձանք կարծես չունին,
Բայց թէ երթալ, այն պահուն ուր կէս օր կ'ըլլայ,
Տաք արեւուն՝ նստիլ այնտեղ քարին վըրայ
Եւ հոն դիտել պայծառ աչքով հիացական
Կապոյտ, կանանչ բադերն որոնք կը կըռկըռան,
Լըսել երգերն աղջիկներուն լըւացարար,
Տեսնել ձիերն որ ջուր խըմել կ'երթան դար վար(6)։
Ջինջ ժըպիտներն ու ճակատներն դողդոջ, ճերմակ,
Ճաճանչներով կը փողփողէ հանդարտ, յստակ.
Իրենց անցեալ կսկիծներուն ա՛լ չեն խորհիր,
Ու կը ներեն ամէնո՛ւն ալ, չե՛ն վրէժխընդիր,
Եւ գոհ են որ այս ծերոյթի տարիներուն,
Հիմայ որ ա՛լ վերջ գըտան հին ցաւերն համբուն,
Իրենց ութսուն տարուան խնծիլ(7) տալու համար
Արե՛ւն ունին, գեղջուկներուն հին բարեւար։

ՖՐԱՆՍՈՒԱ ԳՕՔԷ (8)
Թարգմ. Հ. Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՈՍԿԵԳԼԷՆ ՀՕՐԹԸ. — Ոսկեգլէն Հորթը փիւնիկեան Մոլոք չաստուածն է։ Երբ Մովսէս Սինայ լերան վրայ էր, ուր գացած էր Տ

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Ռազմ.** — Հոմանիւ են **պատերազմ, մարս, նակատմարս, զուգար, պայքար, կռիւ:**

(2, 3) **Պերոզ, կիսազգեստ.** — **Պերոզ** (fichu)՝ վիզին շուրջը կապելու յատուկ վարտիկ. **կիսազգեստ** (jupe)՝ կանացից հագուստին այն մասը որ մէկէն միւնետ ոտքերը կ'իջնէ: Կանացից հանդերձի յատուկ բառերէն յիշենք նաեւ **վեսուկ** (ֆոռ, jupon), **շրջազգեստ** (robe), **կրկնոց** (manteau), **կրկնոցակ** (mantelet), **սեղմիրաց** (corset), **իրանազգեստ** (corsage), **սուկաճ** (blouse), **ներքնակ** (cache corset), **ֆրպանակ** (camisole):

(4, 5) **Մանոց** (ռուէտ, rouet), **ռոք** (քուէնուի, quenouille). — **Մանոցը** աճիւռով մեքենայ մըն է որ մանելու կը ծառայէ. կ'ըսուի նաեւ **նախարակ:** Պէտք չէ շփոթել **մանոցը ռոքին** հետ, պզտիկ ցպիկ մը որուն վերի մասը կը փաթթեն բամպակ, բուրդ, կանեփ, եւայլն, ու կը մանեն: **Ռոքի** իմաստ ունի նաեւ **աղեկաս:** **Իլ** (էլէ, fuseau) պզտիկ փայտէ գործիք մըն է որ կը ծառայէ աղեկասով մանելու: **Կարժառիճ** վրայ կը փաթթուի դերձանը՝ **կարժ** (էլէ, écheveau) կազմելու համար: **Կարժառի** հոմանիւ է **վիլակ:** **Նետուզ** (էլէֆո, dévidoir) գործիք մըն է որ կը ծառայէ դերձանը **կարժի** կամ **կծիկի** (էմպէ, pelote) վերածելու:

(6) **Դար վար.** — Հոմանիւ է *դէպ ի վար*:

(7) **Նենգիլ.** — Հոմանիւ են **խինդ, ուրախութիւն, խնդութիւն, ցնծութիւն, բերկրանք, հրճուանք:**

(8) **Ֆրանսուա Գօրէ.** — Ֆրանսացի բանաստեղծ. ծնած է Բարիզ 1842ին:

89. ԱԴԱՄԻ ՈՒ ԵՒԱՅԻ ԱՂՕՔՔԸ

Դուք որ երկինքն էք, դուք որ երկրի վրայ, ո՛վ արարածներ, միացէ՛ք ամէնդդ ալ փառաբանելու համար զայն որ Առաջինն է, զայն որ Վերջինն է, զայն որ Միջինն է, զայն որ Յաւիտենականն է:

Եւ դո՛ւն, լուսագունաերուն ամէնէն չքնաղը (1), *դուն որ յեսիին ես գիշերուան լուսնթափորը կազմողներուն մէջ, եթէ սակայն չես նախընտրեր պատկանիլ այգուն, որ ցօղերկուան ապահով գրաւականն է, դուն որ վայլուն պարոյրովդ* (2) *լուսածիծաղ առաւօտը կը պատկես, փառաբանէ՛ նոյն տէրը քու սահմանիդ մէջ, այս սխալի ժամուն, նորածագ օրուան առաջին ժամուն:*

Արե՛ւ, այս լայնարձակ աշխարհիս աչքն ու հոգին, ճանչցի՛ր զայն որ մեծ է քեզմէ, և գովաբանէ՛ անոր փառքը քու յաւերժապտոյտ արշաւիդ մէջ, երբ դէպ ի քու միջօրէդ վերելակես, երբ բարձրագոյն կէտիդ հասնիս, և երբ անկէ վար իջնես:

Լո՛ւսին, որ այս պահուս այդ նորածագ լուսաւորին դէմը կ'ելլես, և միեւնոյն պահուն խոյս կու տաս այն լուսագունաերուն հետ որոնք չարժական ծիրի մը մէջ սեւեռուն, կ'ընկերանան քեզ քու փախուստիդ մէջ, և դո՛ւք, թափառկո՛տ ջահեր, որ հինգերնիդ (3) *մէկտեղ խորհրդաւոր, ու միանգամայն ներդաշնակ չարժումներ կը յօրինէք, գովաբանեցէ՛ք զԱյն որ խաւարէն անդունդէն վեր կոչեց լոյսը:*

Այծ՛ր (4), *և դո՛ւք, տարրե՛ր, նախածիններդ բոլոր բնութեան ծոցէն ելլողներուն, դուք որ չորսդ մէկէն* (5) *անհաւասար ձեւերով այլազան մշտնջենաւոր ծիր մը կը կազմէք, դուք որ ամէն բանի կը խառնուիք և անուն նիդ կու տաք ամէնուն, յարափոփոխ գովասանքներ յօրինեցէք ձեր անդադրում փոփոխականութեան մէջ, մեր Գերագոյն Արարչին համար:*

Մառախուղնե՛ր, գոլորշինե՛ր, որ լեռներուն բարձունքէն կամ աղբիւրներու ծոցէն կը բարձրանաք, հիմայ խառարչուտ և մռայլ յորձանքներով, մինչև որ արեւը, իր ոսկեճամուկ ճառագայթներով, գայ նկարել ձեր վէտվէտուն զգեստները, ի պատիւ սիրելիքի Արարձեր վէտվէտուն զգեստները, ի պատիւ սիրելիքի Արար-

չին միայն բարձրացէք վեր, և երբ երթաք պճնազարդել անգոյն երկնակամարը ամպերով, կամ երբ քաղցրիկ անձրեւով ողողէք ծարաւահիւծ երկիրը, ներբողեցէք միշտ, ելած և իյած աւետնիդ, Տէրոջը փառքը:

Եւ դո՛ւք, հովե՛ր, որ կը փչէք աշխարհի չորս ծայրերէն, փառաբանեցէ՛ք զԱյն այնպէս ձեր մեղմիկ հրծծիւնով, ինչպէս ձեր ամենաբուռն չունչով. և դուք որ հովին չունչէն խրոխտ գլուխնիդ կ'օրօրէք, բարձրաբե՛րձ թեղօչներ, ամէն տեսակ ծառե՛ր, խոնարհեցէ՛ք միմիայն երկրպագելու համար Անոր:

Դուք որ մեղանոյշ գլգլանքով կը հոսիք, աղբիւրնե՛ր ու առուակնե՛ր, ձեր մրմունջովը կրկնեցէք անոր գովասանքը:

կենդանի արարածնե՛ր, միացուցէ՛ք ամէնքդ ալ ձայներնիդ: Թռչուննե՛ր, որ երգելով մինչև երկինքին դուռները կը սաւառնիք, տարէ՛ք այս գովաբանութիւնը մինչև այդ դուռները ձեր դայլայլիկով ու ձեր թեւերով:

Դուք որ ջուրերուն մէջ կը լողաք, դուք որ ձեր լորտ(6) քայլերով երկրի վրայ կը քալէք, և դուք որ հոն կը սողաք, վկա՛յ եղէք թէ լուռ չեմ կենար, թէ առտու իրիկուն Անոր փառքը հռչակելու համար, ձայնս ու երգերս կը մատուցանեմ չուրջս գտնուող ամէն բանի, և թէ իմ միջոցաւս, դալար հովանուռները, բլուրները, ծործորները, աղբիւրները կը թնդան իր անունով:

Ողջո՛յն քեզ, ո՛վ Տէր համայնատարած անհունութեան, միշտ բարի եղի՛ր մեզ համար: Բարի՛ք տուր մեզ միշտ, և եթէ գիշերը չարչն մաս մը առնէ ու պահէ, փարատէ՛ զայն, ինչպէս լոյսը կը փարատէ խաւարը այս պահուս:

ՄԻԼԹԷՆ (7)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Լուսագունեւրուն ամէնէն չքնաղը.** — **Շրջաբանութիւն** մը որ կը նշանակէ արեւ:

(2) **Պարոյր.** — Շրջանակ:

(3) **Հինգերնիդ.** — Ակնարկութիւն հինգ մոլորակներուն, այսինքն **Փայլածուին** (Mercure), **Արուսեակին** (Venus), **Հրատին** (Mars), **Լուսնթագին** (Jupiter) եւ **Ծրեւակին** (Saturne): Միլթընի ժամանակ այս հինգ մոլորակները միայն ծանօթ էին:

(4) **Ա՛յեր.** — Յունական բառէ մը առաջ եկած է Քրանսերէն air բառին պէս. կը նշանակէ օդ:

(5) **Ջորդ մէկէն.** — Միլթընի կ'ակնարկէ հողին, ջուրին, օդին եւ կրակին:

(6) **Լորտ.** — Դանդաղ:

(7) **Միլթընի.**—Նշանաւոր անգլիացի բանաստեղծ (1608—1674):

90. ԿԷՍ ԳԻՇԵՐՈՒԱՆ ԱՐԵՒԸ

Թոռնէա–Էլֆի վայրենի հովտին մէջ, Լաբռնիոյ երկիրը, Շուէյտի և ռուսական Ֆինլանտայի սահմանագլուխները վրայ, բևեռային չրջանակին ներքև, սուր խաբակ մը, Սվազաքսա լեռը, կը տիրապետէ լեռներու ամփիթատրոնի մը վրայ, և կը նմանի բնութեան կողմէ չինուած դիտարանի մը՝ հետեւելու համար փուլերուն(1) այն մթնոլորտային երեւոյթին, որ ամէն տարի յառաջ կուգայ այդ կլիմային տակ: Յունիս 24ին արեւը կէս գիշերուն կը տեսնուի:

Կռնին վերելքը կարճ է, բայց դժուարին: Մեր չուրջը չատ մը մարդիկ, կիներ, տղաք կ'ելլէին. կար-

ծես զօրագունդ մըն էր կէս մը գինուորներէ և ա-
մազոններէ[2] բաղկացած որուն յարձակում մը կ'ընէին։
Ժամը տասն էր երբ գագաթը հասանք։ Դէպ ի հիւսիս
նայեցանք. մեր ձախ կողմէն այսինքն արեւմուտքէն,
արեւը կը խոնարհէր յամր յամր յառաջանալով դէպ ի
հիւսիս, և բոլորաձև պարունակ[3] մը կը գծէր արեւ-
մուտքէն արեւելք։ Իրիկուան տաքուկ թոյրերը կը լեց-
ուին հովիտներուն մէջ և կ'ոսկեզօծեն հողին վէմէ-
տումները. հեռուն իրենց ծիրերը ցուցադրող արտեւան-
ները[4] լեղակի երանգներ հագեր են։ Մթնոլորտը պայ-
ծառ է. միայն, քանի մը թեթեւ ամպեր, վարդագոյն
ու մարգարտագոյն բիծերով պիսակուած, կը ծփան օդին
մէջ. չոգիի երիվարներ լուսաթողփող՝ երկինքը կը ժապա-
վինեն իրենց չողափայլ գիծերով։ Սակայն արեւուն գունաթ
աւելի կը խոնարհի հորիզոնին վրայ։ Սուտերը յամրաքայլ
կը կրծէ լեռներուն սոսրոտը, մինչև անոնց կատարը կը
սողայ. ոսկի գարգմանակներ[5] անձնիւր արտեւանի վրայ
կը ճաճանչեն, յետոյ կը մարին մէկիկ մէկիկ, մարմրող
ջահերու պէս։

Կէս գիշեր է. արեւը իր դէմքը ցոյց կու տայ ուղ-
ղակի հիւսիսէն. հորիզոնին ափունքէն կը հպանցի առանց
բոպէ մը անհետանալու. համբոյրով մը կը հալի երկրին։
Միեւնոյն վայրկեանին՝ անմոռանալի տեսարան մը կ'ըն-
ծայէ երկինքը։ Երկնակամարը երկու մասի բաժնուած
կ'երեւայ. մինչ մէկը, մեր ձախ կողմը, դեռ ծիրանե-
փայլ է արեւմուտքին բոցերով, միւսը, մեր աջ կողմը,
կը լուսավառի արդէն սաստափագոյն ցոլքերովն ու բո-
սորագեղ պերճանքովը արշալոյսին։ Մեր ոտքերուն տակ,
հովիտը ստուերին մէջ կը մնրճի. վարդակարմիր լոյս մը
մեր կեցած բլուրը կ'ողողէ, կը սպրդի ժայռի ծերպերուն
մէջ, մէյ մէկ կայծ կը նետէ եղեւիններուն ամէն մէկ սը-
լաքին, և կը խորհինք թէ այս այն լոյսն է, որ վեց ամիս

տեւող ցորեկներուն մէջ, Սբիցպէրկի սառնարանները
կը վարդերփնէ, և սառնակոյտերու սամպուն անձաւ-
ներէն ներս կը թափանցէ։

Ձմեռ չրջապատող պարզ մարդիկը ջերմեռանդ յուզ-
մամբ կը հետեւին երկնային երեւոյթին փուլերուն.
քանի մը կիներ օրհներգ մը կը սկսին երգել, տեսակ մը
երգ՝ ծանր ու քաղցրիկ։ Սակայն արեւը կը չարունակէ
իր չրջանը, և արդէն կը կանգնի յուշիկ մեր աջ կողմը։
Նոր առաւօտ մըն է որ կը ծագի. այսօրը սկսած է, և
քիչ մը առաջուան այսօրը երէկ եղած է։ Ճանկարծ,
հովիտը ծածկող ստուերէ քօղը անսերեւոյթ կ'ըլլայ վեր-
ցուած վարագոյրի մը նման. ոսկեթոյլ մշուշ մը կ'ողողէ
արտեւանները, կը տարածուի դաշտերուն վրայ և կը
փայլեցնէ գետը։ Լոյսը կը չողայ, բնութիւնը կ'ոգեւոր-
ուի. ցուրտի և խաւարի դատապարտուած այդ երկիր-
ներուն համար, ջերմութեան, լոյսի և կեանքի մեծ հան-
դէսն է սակայն։ Ուստի ժողովրդեան ուրախութիւնը կը
պայթի. խմբերգներ կը սարքուին անմիջապէս, փարան-
դոլներ (6) կը սողոսկին գահաւանդներու (7) երկայնքը,
քերկրութեան կրակներ կը վառին արեւուն դիմաց, և
կը փայփայեն խարակները իրենց կապտորակ բոցերով։

Ա. ՎԱՆՏԱԼ (8)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Փուլ** (décours). — Լրումէ եսք, լուսնին պակսիլը։ Հոս
փոխաբերաբար գործածուած է «շրջան»ի իմաստով։

(2) **Ամազոն.** — Հիները այսպէս կը կոչէին առասպելական
ժողովուրդ մը որ բակկացած էր կիներէ. այս ժողովուրդը իբր թէ կը
բնակէր Թերմիդոնի եզերքներուն վրայ, Կապպատոսի մէջ։ Այս կիները
կը լրէին իրենց առու զաւակները եւ կը կտրէին իրենց այ ստինքը, որ-
պէս զի կարենան դիւրութեամբ աղեղ գործածել։ Նորերը կարծեցին
գտնել նմանօրինակ ազգեր Հարաւային Ամերիկայի մէջ, Մարանոնի

եզերքին վրայ, զոր կոչեցին Ամազոնեւոու գետ, որովհետեւ հոն հանդիպեցան կիներու որոնք այրերու չափ արիաբար կը մարտնչէին:

(3) **Պարուճակ.** — Միր, շրջանակ:

(4) **Արեւան.** — Համանիշ են **գագաթ, կատար, գլուխ, սար, ծայր:**

(5) **Պարզմանակ** (panache). — Փետուն վեհուրեւոու վունջ մը զոր իբր զարդ կը կրեն սաղաւարտին, գլխարկին վրայ:

(6) **Փարանդոլ** (farandole). — Դեղջկական կայք զոր գիւղացիք կը պարեն իրարու ձեռքէ բռնած. տեսակ մը հօրս:

(7) **Դահաւանդ.** — Կը նշանակէ գահավէժ: Համանիշ է **դարաւանդ:**

(8) **Ալպէռ Վանեսալ.** — Ֆրանսացի ժամանակակից գրագէտ եւ պատմագիր: Ծնած է 1853ին:

91. ԱՐԵՒՈՒ ՀԱՌԱԳԱՅԹԸ

Զբաղթ առտու մը գարնան,
Երբ խուցիս բոլոր
Փեղկերը նոր կը բանան,
Ճառագայթ մ'աղուոր,
Արեւէն թել մը վրթած
Ցոլքերով ոսկի՝
Դեռ գիշերուան ցօղէն թաց՝
Ներս կը սողոսկի.
Եւ սահելով պատերուն
Ձերմակ ծեփն ի վար,
Նաղանքներով օրօրուն՝
Շողալով վառ վառ՝
Կը սկսի պար մը դառնալ,
Պար մը խօլ, թեթեւ,

Ու կը փախչին չուքերն ալ
Բարձերուն հետ:
Ճառագայթն արշաւասոյր
Անիւներ չունի,
Սակայն փափուկ լուսաթոյր
Թև մ'է թռչունի:
Իր խաղն ազուոր է այնքան
Եւ այնքան սիրուն
Որ խորհուրդ մը խօլական
Կ'ունենանամ իսկոյն:
Կ'ուզեմ բռնել ոսկեթել
Լուսիկն այն բարակ,
Շիշի մը մէջ բանտարկել
Իր կայթերն արագ,
Մինչև արխուր ձըմեռ գայ,
Երկինքն ըլլայ մութ,
Լեցուի դաշտը չրջակայ
Ջուրերով աղմուկ:
Եւ ձանձրոյթի սեւ օձեր
Երբ հոգիս տանջեն,
Իմ ճառագայթս հանեմ վեր
Սըրտակիս մէջէն,
Որ գայ պարէ, ծիծաղի
Իմ չուրջս հեզանազ
Մինչև հոգերս անտեղի
Փչրին զերթ աւազ:
Ու եաեւէն վազելով
Շողիկիս պչրուն,
Որ խոյս կու տար ինչպէս հով
Շուրջը մամերուն,
Բազմոցներէն(1) կ'ելլէր վեր
Անկողնիս կատար,

Եւ յետոյ վար կը ցատկէր
Ու կը կայծկըլտար։
Կարծես վըրաս կը խնդար,
Ու կը խաբէր զիս,
Հիւ գալով[2] չուրջն անդադար
Գլխուս և վըզիս։
Ես կ'ընէի ամէն ջանք
Զինքը բռնելու,
Իսկ ան կու տար ինձ տանջանք
Փախչելով հեռու։
Վերջապէս ձեռքըս ինկաւ
Լուսիկն անապակ,
Զոր փակեցի ըշտապաւ
Նեղ չիչի մը տակ,
Ու պահեցի փաթթելով
Թուղթերու մէջ հաստ
Որ չըթըռչի ինչպէս հով
Շողիկս անըզգաստ։
Երբոր ձըմեռը եկաւ
Ամպերը սեւցան,
Հոծ սաղարթներն ալ կարգաւ
Եղան ցիր ու ցան,
Օր մը, երբ սիրտս էր կոտրած,
Եւ անձրեւ կու գար,
Ցիչեցի չողըս յանկարծ
Եւ խօլ մեր պայքար։
Բացի սըրտակս անհամբեր
Ինչ տեսնեմ, աւա՛ղ,
Մէջէն թըռե՛ր, փախեր էր
Շողիկըս չըքնաղ։

Զ. Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԼԱ ԲԱԼԻՍԵԱՆ ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ. — Լա Բալիս ֆրանսացի զօրապետ մըն էր, որ պատերազմի մէջ ապաննուեցաւ 1525ին, իր վիրաւորները ի պատիւ իրեն երգ մը յօրինեցին, որուն մէջ հետեւեալ տողերը կային.

Իր վահուանեն խառուդ մ'առաջ
Կենդանի էր ինք տակաւին։

Այս տողերը կը նշանակէին թէ մինչեւ իր վերջին ժամը Լա Բալիս քաջաբար կռուած էր։ Բայց հետզհետէ այս իմաստը կորսուեցաւ, և այդ երկու տողերուն արտայայտած միամիտ դաղափարը միայն մնաց ժողովրդեան մտքին մէջ։ Ասկէ առաջ եկած է «Լա Բալիսեան ճշմարտութիւն» խօսքը, որ կը գործածուի նշանակելու համար բացայայտ ճշմարտութիւն մը։

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Բազմոց.** — Կը նըշանակէ լայն եւ երկայն նստարան որուն վրայ բանի մը անձեր կրնան բազմիլ (canapé, **ֆոթէյ**, divan, **տեւէր**)։ Նստարանի (siège) տեսակներ են **աթոռ** (chaise), **աթոռակ** (tabouret), **բիկնաթոռ** (fauteuil), **օրորոց** (berceuse), եւայլն։

(2) **Հիւ գալ.** — Շուրջը դառնալ, շուրջանակի պտուտիլ։

92. ՄՐՒԻԿԻՆ ՄԵՐՁԵՑՈՒՄԸ ՎԵՐՋԱԼՈՅՍԻ ԱՏԵՆ

Արեւը այդ պահուն կը զեեղչէր կարծես իր լայն գունաթափ հեղուկ դաշտին սահմաններուն վրայ, ոսկեցընդուղ թոյր մը ծաւալելով բարդ բարդ ամպերուն երեսը, որոնց վրայէն անցեր էր օրուան իր արշաւին մէջ, և որոնք հիմայ ամէն կողմէ կը կուտակուէին։ Իր ոգեվար չքեղութիւնը սակայն տակաւին մեայլ պերճանք մը

կու տար չոգիներու անհուն դէզին, որոնց այերային կոյտերը յեղյեղուկ պատկերը կ'ընծայէին աչտարակներու և քուրգերու՝ ոսկիով, ծիրանիով և մութ կարմիրով երանգուած։ Ծովը, որ հորիզոնին մէջ կը կորսուէր այդ պերճաշուք և յարափոփոխ քիւրին ներքև, աւելի տիրական երեւոյթ մը կը ստանար մայրամուտ արեւուն յետին ճառագայթներէն և ճոխ գոյներէն ամպերուն, որոնց մէջտեղ լուսագունտը ովկիանոսին խորը կը մխրճէր։

Ծովափին աւելի մօտիկ, մակընթացութիւնը առաջ կ'երթար արծաթէ կոհակներով, և անհնչմարելի այլ արագ կը հասնէր աւազուտին վրայ։ Մինչև ջուրին մակերեւոյթը հասնող խութերու երկար չղթաներ, — որոնց դոյութիւնը ի յայտ կու գան լոկ ծովուն երեսը ասղին անդին արտաձգուած լերկ սարերով կամ կոհակներուն պղպջանքովը ալևծածուկ խարակներուն վերև, — ահարկու կը դարձնէին այդ ծովախորչը՝ նաւաստիներուն և նաւուղիղներուն։ Ժայռերը, որոնք ծովուն և հաստատուն ցամաքին միջև երկու երեք հարիւր ոտք բարձր պատնէշ մը կը ձեւացնէին, իրենց ծերպերուն մէջ ապաստանարան մը կ'ընծայէին ծովային անհամար թռչուններու, որոց այդ պատնէշին զարմանահրաշ բարձրութիւնը կարծես կը պահպանէր մարդուն ձեռնձգութենէն։ Այս վայրի թռչունները՝ հոյլ հոյլ, այն քնապզով որ մրրիկէն առաջ զանոնք ցամաք կը մղէ, դէպ ի իրենց բոյները կը խոյանային սուր և այլանդակ ճիչեր արձակելով, որոնք մտատանջութիւն և վախ կը յայտնեին։

Արեւուն գունտը ամբողջովին հորիզոնին ներքև իջնելէ առաջ մեայլ քօղով մը կը ծածկուէր. կանխահաս և թախծոտ մթութիւն մը կը գրաւէր պայծառ վերջալոյսը ամառնային այդ իրիկուան։ Հովը ալ կը բարձրանար, բայց իր խուլ մռնչիւնները լսուեցան, և իր արդիւնքները նչմարուեցան ովկիանոսին երեսը, ուրականը ափունքին վրայ զգալի ըլլալէ առաջ։ Ջրակոյտեր, սեւացած ու սպառնացայտ, սկսան վեր բարձրանալ ա՛լ աւելի հոծ ալիքներով, և վար իյնալ աւելի խորունկ ակօսներով. կոհակները կը թաւալէին փրփրադէզ՝ ժայռերուն վերև, կամ կու գային կը փշրուէին ծովեզերին վրայ հեռաւոր որոտման նմանող չռինդով մը։

ՎՕԼԹԵՐ ՍԿՕԹ (1)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Վ.օլթեր Սկօթ.** — Համբաւաւոր անգլիացի վիպասան (1771—1832)։ Իր *Այվընհոու* (Ivanhoe) գործը հայերէնի թարգմանած է Մաթէոս Մամուրեան։

93. ԿՈԿԻԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Ինչպէս դէմքեր կան որ ուրիշներու սէրն ու համակրութիւնը կը գրաւեն, կան նաև դէմքեր, որոնց համար հակակրութիւն և ատելութիւն կը զգանք, առանց այդ դէմքին տէրոջը հետ ծանօթութիւն ունենալու և անոր նկարագիրը ուսանելու։ Շատ անգամ իսկ դէմքէն գուշակութիւն ընելու կը համարձակինք, և վճիռ կ'արձակենք, ըսելով. «Այս մարդուն դէմքը այնպէս կը ցուցնէ թէ այս մարդը կամ կառապան է կամ պայտար կամ փայտահար», և քնաւ չենք հաւանիր որ հակակրութիւն ազդող դէմք մը՝ պուէտ, նկարիչ կամ քանդակագործ ըլլայ։

Այսպէս, անուններն ալ տարբեր տպաւորութիւններ կ'ընեն մեր վրայ։ Նախապաշարում կամ ճաշակի խնդիր,

չպիտի քննենք մենք այս կէտը ոչ գիտական, ոչ ալ բանաստեղծական տեսակէտով, այլ պիտի չատանանք իրողութիւնը պատմելով։

Եղած են և կան անչուշտ աղջիկներ որ մերժած են ամուսնանալ չատ մը երիտասարդներու հետ, որոնց անունը Տիրան, Լեւոն, Մաքսուտ, Երուանդ, և վերջապէս երկավանկ և փափկահնչիւն բառ մը չէ, ինչպէս նաև չատ մը երիտասարդներ ուզած չեն որ իրենց կին ըլլալու աղջիկները կատարինէ, Նայեմզար, Սողոմէ, Անթառամ կոչուին։

Հացագործը երկու երեք հազար դահեկանի[1] վարկ կը բանայ այն մարդուն որ Երուանդ կը կոչուի և յիսուն դահեկան չի վատահիր այն յաճախորդին որ Ամբակում կ'անուանուի։ Հացագործը գաղափար մը դոյացուցած է մտքին մէջ թէ Երուանդ կրնայ չատ հարստութիւններ դիզել, թէ չդիզէ իսկ՝ պարտքերը հատուցանելու մասին մեծ հոգ կը տանի, և թէ, ընդհակառակը, Ամբակում մը մեծ ասպարէզ չունի իր առջև, թէ հազիւ կրնայ իր օրական պարէնը հայթայթել, և վերջապէս թէ խոհեմութիւն չէ առանց ստակ առնելու ապրանք տալ այն մարդոց, որոնք Ամբակում, Մարուքէ, Համբարձում, Կիրակոս, Մելիտոս, Աբիմելէք կը կոչուին, և կամ ասոնց նման խորդ անուններ կը կրեն։

Երբեմն այն աստիճան առաջ կ'երթանք որ չենք կրնար հաւատալ թէ Կիրակոս անուն մէկը կարող ըլլայ գողտրիկ քերթուած մը հիւսելու[2]. մեզի այնպէս կը թուի թէ Կիրակոս մը չատ չատ խոհարար մը կրնայ ըլլալ։ Այո՛, ինչպէս որ դէմքէն և անուններէն արուեստ կը գուշակենք, չատ անգամ ալ դէմքէն անուն և անուններէն դէմք կը գուշակենք։ Ծաճախ պատահած է ինձ որ անծանօթ մը գրասենեակս եկած՝ ինծի «բարի լոյս» ըսած է, և ես, անոր դէմքին նայելով, անմիջապէս պատասխա-

նած եմ. «Աստուծոյ բարին, պարոն Մելքոն։» Թէեւ վերջէն հասկցած եմ թէ անունը Տիգրան է եղեր։

Վերջապէս ո՞վ կը հաւատայ այսօր թէ Աբեղնագով անուն մէկը գեղեցիկ ըլլայ. երբ ըսեն ինձ թէ վաղը Աբեղնագով անուն մէկը պիտի գայ գրասենեակդ, անմիջապէս կը պատրաստուիմ թխադէմ, խոշոր աչքերով, լայն բերնով, տափակ քիթով մէկը ընդունելու։ Անուններէն մեր ընդունած տպաւորութիւնները այնքան անհերքելի են որքան ճշմարիտ է թէ վիճաբանութեանց մէջ, պաղտասարը միշտ պիտի կորանցնէ, և Մինրանը պիտի չահի, բայց ի այն պարագային ուր փափկահնչիւն ոսկին խորթ անուան հետ խառնուելով քաղցրալուր կը գործէ զայն։

Կոկիկ և կարճ անուններդ մեծ օգուտներ ունին. հետեւապէս մեղադրելի չեն այն հայրերը որ իրենց նորածին զաւակներուն համար տարիներով անուն մը կը փնտռեն, և հազարաւորներու մէջէն հազիւ կրնան հատ մը ընտրել։

ՅԱԿՈԲ ՊԱՐՈՆԵԱՆ

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Դահեկան.** — Գործածուած է զրուցի իմաստով։

(2) **Քերթուած մը հիւսել.** — Շատ հասարակ դարձած փոխաբերութիւն մըն է։ Փոխաբերութիւնները այն ատեն յարգի են, երբ հիչ գործածուած են։

94. ՊԱՐՈՒՀԻՆ

Մեծ սըրահը «կեցցէ»ներով կը գոռայ.
Վարսերն երկար կը վէմվէմին ուսն ի վար,
Ջօղին վըրայ, զանակներէ փոսուռայ՝
Ոսկի թելեր կը կայծկըլտան լուսավառ։
Մինչ կը կայթէ վէս[1] պարուհին, կը ճըկի,
Պարիկ մըն է կարծես ճարտար համբարու[2],
Որ կը սուրայ մոլուցքովը[3] կայծակի
Ցըրցքնելով ծիածաններ ակնառու։

Թաթիկները, բամբիռները[4] կ'ընդհարին,
Նազանքներով ժապաւէններ կ'երկընան,
Կը փաթթըւին թոյլ թափերովը պարին։
Տոտիկներն ալ թիթեռնիկներ են գարնան,
Անոնց նըման ճերմակ, քնքուշ ու թեթեւ,
Անոնց նըման սըլացք կ'առնեն օդին մէջ.
Այդ սըլացքը յորձանք մըն է յարատեւ
Փողփողում մը գոհարներու, լո՛յս անշէջ,
Որոնք ուլէն, գլխէն, լանջքէն կը ցայտեն։

Եւ չաուերը իր զարդերուն կը բաղձան,
Այն վարդերուն որ կը թափին իր այտէն,
Հուր նայուածքին զոր կը սըրսկէ ցիր ու ցան։

«Ո՜հ, ինչ հեշտ է կեանքը իրեն, ամբողջ պար,
«Կը մըրմընջեն օթեականերէն, ամբողջ խաղ.
«Զուռնի ձանձրոյթ, ոչ ալ հոգեր վայրապար.
«Իր կեանքն իրաւ երկար անուրջ մ'է չքնաղ։
«Ամէն քայլին կը քաղէ ծափ ու ծաղիկ,
«Շուրջն ամէն բան կը ծիծաղի, կը խնդայ,
«Եւ լոյսի մէջ կ'անցնին օրերն երջանիկ։»
Եւ սըրահը «կեցցէ»ներով կը թնդայ։

Բայց ծափերը մինչ կը գոռան չարունակ,
Վարսերն երկար կը գալարին օդայած,
Մինչ կը ծըփայ գըլխուն աղուոր գարգմանակ,
Իր հոգին ալ կը գալարի քայքայուած։
Իր խօլ դարձքը՝ արշաւն է խեղճ սերեւին,
Զոր մըրրիկը կը հալածէ փոսն ի վար,
Բունէն զատուած, ցամքած, թոռմած կիսովին
Միշտ կը թըռի ու կը թըռի հողմավար։

Ա՜յսպէս թալուկ մ'է այդ պարը մոլեգին,
Մահուան կայթ մը զոր ուրուք մը կը պարէ,
Թըշնաւառ կին մը որուն այրած է հոգին,
Թէև օծուած են վարսերը յամպարէ[5]։
Մայր մըն է ան, մայր մը սրաէն զարնըւած,
Որուն զաւակն անկողնին մէջ կը մեռնի։
Այդ ծափերը ապտակներ են, ո՛վ Աստուած,
Զոր կ'ընդունի սրտին վըրայ, վէ՛րք գազանի,
Որպէս զի ցուրտ սենեակին մէջ չըմըսի
Իր խեղճ մանկիկն որ չատ հիւանդ է անդին,
Կարօտ չըլլայ քիչ մը հացի ու միսի,
Որ պուպրիկ մը ունենայ գէթ կաղանդին...։

. . . . . .

Երբոր տեսնէք հագուած, չըքնաղ պերճաշուք
Զքնաղ կիներ ու մանուկներ վարդագոյն,
Մի՛ նախանձիք, ո՛վ զրկեալներ, գիտցէ՛ք դուք
Սիրտը նոյն է ամենուրեք, ցաւն ալ նոյն։

Զ. Ս.

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՄՈՒՍՍՑ. — Մուսաները Աբամնպդի և Մնեմոսինէի աղջիկներն էին և կը բնակէին Պառնասի բարձունքը. անոնցմէ իւրաքանչիւրը արուեստի մը կամ՝ գիտութեան մը ներշնչողն էր, ինչպես բանաստեղծութեան, թատերգութեան, աստղաբաշխութեան, պարի, երաժըշտութեան, և այլն։ Գրականութեան մէջ, Մուսայիւն ներշնչուիլ՝ կը նշանակէ բանաստեղծութիւն ընել։

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Վ.էս.**— Հոմանիշներ են **խռոխս, սէգ, գոռոզ, հպարտ, սոճի, մեծամիտ, ամբարհաւաճ, ամբարտաւան,** եւայլն:

(2) **Համբարու.** — Կը գործածուի **սիրենայի** (sirène) իմաստով. ըստ դիցաբանութեան, սիրենաները առասպելական ճիւաղներ էին կէս կին կէս ձուկ: Սեպ ժայռերու վրայ կը բնակէին Իտալիոյ եզերքին եւ Կապրէա կղզիին մէջտեղը: Իրենց երգին հաղորդութեամբ դէպ ի իրենց կը հաւէին նաւաբոդներ խութերուն վրայ: Ոդիսևս անտարբեր մնացած ըլլալով իրենց երգերուն, ուրմանց ծովը նետուեցաւ: **Համբարուհիներուն** հետ պէտք չէ շփոթել **յաւերժահարսերը** (nymphes) որոնք երկրորդական աստուածուհիներ էին, գեղեցիկ աղջիկներու ձեւին տակ ներկայացուած. ծովու յաւերժահարսերը կը կոչուէին **Ներէիդ** (néréide), աղբիւրի եւ գետի՝ **Նայադ** (naïade), կաղնիի անտառներուն՝ **դրիադ** (dryade), եւայլն:

(3) **Մոլուցք.** — Կատաղութիւն:

(4) **Քամբիռ** (չալթար, castagnette).— Երկու կտոր խոռոչաւոր փոքր փայտէ կամ փղոսկրէ շինուած շազանակաձեւ գործիքներ, զորս մատերուն ծայրը կ'անցընեն, իրարու բախելով ներդաշնակ ձայն մը հանելու համար:—Բախողական գործիքներ (instruments à percussion) են նաեւ **թմբուկ** (tambour), **դափ** (tambour de basque), **ծնծղայ** (cymbale), եւայլն:

(5) **Ամպար** (ամբեր, ambre gris). — Հասատուն եւ դիւրահալ նիւթ, որ մուշկի բոյրին նմանող սասիկ հոտ մը ունի:

95. ՀԱՅՈՑ ՎԱՆՔԸ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՄԷՋ

Այսօրուան ժամերս պիտի անցընեմ Հայոց մէջ:

Երբ Յունաց Գանձարանը բաւական դժուարաբեկը բացուի այցելուներուն առջեւ, Հայոց Գանձարանը բնաւ բացուած չէր մինչեւ այն օրը, եւ այդ արտօնութիւնը ձեռք բերելու համար հարկ եղաւ ֆրանսական

ընդհանուր հիւպատոսին միջամտութիւնը բարեացակամ Պատրիարքին քով:

Հայոց վանքը Սիօն լերան(1) գրեթէ կէսը կը բռնէ. միւս մասը, արեւելեան կողմը, Հրեաներուն կը պատկանի:

Այդ չատ յատկանշական թաղին մէջ մեր պատմութիւնը սկսելէ առաջ, կ'ուզենք չնորհակալութեան այցելութիւն մը տալ Սրբազան Պատրիարքին(2), եւ ապարանքի մը սրահին չափ մեծ ընդունելութեան սրահ մը կը մտցնեն զմեզ՝ անոր սպասելու համար: Քիչ մը ետքը ներս կը մտնէ դռնէպ մը, որուն վարագոյրը կրօնական երկիւղածութեամբ վեր կ'առնեն սեւ վեղարը դրած երկու վարդապետներ, եւ մեր մօտը կը նստի իր աթոռին վրայ: Հրաշալի գլուխ մը ունի դժուեմ սեւ վեղարին տակ, ճգնաւորական ժժգունութեամբ նուրբ դիմագիծեր, սուրբի ճերմակ մօրուք մը, արեւելեան սեւութեամբ աչքեր եւ յօնքեր: Իր ընդունելութեանը, իր ժպիտին, իր ամբողջ անձին մէջ վայելուչ եւ յանկուցիչ չնորհ մը կայ, եւ տեսակ մը ասիական ինքնայատուկ դրոշմ: Այս վաղնջուց հիւրամիծարութեան եւ վաղնջուց վայրին մէջ, հին ժամանակներու եկեղեցականի մը կերպարանքը ունի: Սրդէն թրքական եղանակով կ'ընդունի զմեզ, — խանութով, սիկառէթով եւ աւանդական վարդի անուշով:

Եկեղեցիէն և վանքէն զատ, հայ թաղը կը բովանդակէ անհուն եւ հինաւուրց օթեւան մը որ կրնայ իբր երեք հազար ուխտաւոր առնել, երեք չորս մէթր հաստութեամբ պատերով, գեհենափոր չափսարաններով եւ չորս տարի ջուր տալու բաւող ջրամբարով մը:

Եկեղեցին, ուր կը մտնենք ամէնէն վերջը, երուսաղէմի եկեղեցիներուն ամէնէն հինները եւ հետաքրքրականներէն մէկն է: Արտաքին դրան մօտ, դեռ կը գտնուի՝ հաւատացեալները կանչելու համար՝ նախնի կոչնակը, զոր արդէն տեսած էինք Սինայի վանքին մէջ:

Եկեղեցիին ներսը կը յիշեցնէ յունական կաթոլիկէ-
ները, ինչպէս նաև արաբական ապարանքները՝ թանկա-
գին կապոյտ յախճապակիներու դրուագներովը, որոնք
կը ծածկեն անոր բոլոր պատերը և հաստաբետ սիւները։
Պատրիարքանիստ աթոռները, սրբատուններուն և յա-
րակից մասերուն դուռները արուեստեան չատ հին ար-
ուեստով մը քանուած սատափէ ու խեցիէ խճանկարներ(3)
են։ Կամարէն վար կախուած են հաւկթաձև բազմաթիւ
կանթեղներ, որոնք բանուած արծաթի տարօրինակ ա-
դոյցներու մէջ ընդելուզուած են։ Սւագ խորանին վրայ
դրուած է նուրբ ոսկիէ գրքակալ մը, կիսաթափանց կի-
տուածանկարներով (4)։ Թուրքիոյ գորգեր, կապոյտ, դե-
ղին կամ կարմիր, սալաքարերուն վրայ կը փռեն իրենց
թաւիշի թանձր խաբը։ Եւ վերէն վար իջած սև քօղեր
կը ծածկեն խորի երեք տապանակները(5). մեղի ըսին թէ
ամէն չաբաթ կը փոխեն զանոնք. մէկ քանի օրէն,
Զատկի ուրնին համար, աւելի չքեղները մէջտեղ պիտի
հանուին. մէջտեղ դրուածները, որոնց վրայ կը տեսնուին
նուիրական անձերու չարքեր, հարիւր տարիի չափ առաջ
ղրկուած են Հնդկաստանի Հայերուն կողմէ։

* * *

Հոն, այդ աւագ խորանին առջև, այդ վաղնջա-
կան և չքեղ շրջանակին մէջտեղ է որ սև վեղարով ու
սև մօրուքով շրջանակուած գեղեցիկ դէմք ունեցող
վարդապետներ մէկիկ մէկիկ մեզ կը բերեն Գանձարա-
նին առարկաները։

Անկասկած, Յոյները Ս. Գերեզմանին մէջ ճոխու-
թեանց աւելի մեծ առատութիւն մը ունին։ Բայց Հա-
յոց գանձը աւելի հաղուագիւտ ճաշակով առարկա-
ներէ կը բաղկանայ։ Ոսկի կողքով խորհրդամատեան մը
կայ վեց հարիւր յիսուն տարի առաջ նուիրուած։ Ոսկե-

հուռ և ադամանդակուռ նրբակերտ չաթալթագեր, եպիս-
կոպոսական խոյրեր՝ մարգրիտներով ու զմրուխտներով
զարդարուն։ Ու կերպասներ, կարծես պարիկներու ձեռ-
քով հիւսուած կերպասներ. մէկը մանաւանդ, թումած
վարդի, կեռասի գոյնով ճամկաւոր(6) դիպակ մը, որուն
վրայ ճերմակ դանդողի(7) բիւրեղներ ցրուքնուած են
արծաթաձոյղ, և որ աւետնագործուած է նուրբ մար-
գրիտէ տերեւներով, զմրուխտի ծաղիկներու և վար-
դագոյն տպազիոններու հետ։ Որպէս զի այդ առար-
կաները հնութենէն չճեղքտուին, չկոտրտուին, եր-
կար դարաշրջաններու վրայ պլորած պահած են զանոնք,
և վարդապետները իւրաքանչիւրը մէյ մէկ ծայրէն բռնա-
ծած կը բերեն։ Ամէն անգամ որ ներս կը մտնեն, խո-
նարհութիւն մը կ'ընեն աւագ խորանին առջև, և յետոյ
այդ դիպակները գետինը կը տարածեն հաստ գորգե-
րուն վրայ. Միջին դարու տեսարաններ են ասոնք,
կերպասներու այս յարգալիր ցուցադրութիւնները, այս
անչարժ սրբավայրին մէջ, պատի յախճապակիներուն
կապոյտ փողփողման մէջտեղ, — մինչդեռ մեր չուրջը
սարկաւագներ, անոնք ալ անփոփոխելի սև վեղարը
դրած, փութով կ'աշխատին աւագ չաբթուան դարաւոր
պատրաստութեանց, վարագոյրներ կը կախեն սիւներէն,
արծաթ չղթաներու միջոցաւ կը բարձրացնեն կամ կ'ի-
ջեցնեն կանթեղներ։

* * *

Եկեղեցիէն ներս մտած առենդ ձախ կողմը մար-
մարիոնէ տեսակ մը խորշ կայ, կարծես պատին մէջ փոր-
ուած. այդ տեղն է ուր Ս. Յակոբ գլխատուեցաւ և ուր
պահուած է անոր գլուխը (մարմինը, ինչպէս յայտնի է,
Սպանիա կը գտնուի)։

Երկրորդական մատուռներու մէջ, խորշերու մէջ,
որոնք եկեղեցիին հետ կը հաղորդակցին սատափէ պզտիկ

դուռներով, մեզ այցելել կու տան ուրիշ հետաքրքրական տապանակներ, արտակարգ ու գրեթէ հնդկական կերպարանքով, որոնք ծածկուած են Դամասկոսի թաւիշէ կամ Պրուսայի մետաքսէ վարագոյրներով:

Արեւելքի հիւրամիծարութեան համեմատ, երբոր պատկառելի վաղնջուց եկեղեցիէն դուրս կ'ելլենք, ե-բիտասարդ սարկաւագ մը դրանը առջեւ մեզի կը սպասէ՝ արծաթէ երկայնավիզ անօթով մը ձեռքերնուս վարդի ջուր լեցնելու համար:

Յիրաւի, բացառաբար իրենց Գանձարանը մեզի ցուցնելով այդ *fauteuil*(8) դիմագծութեամբ սիրալիր հայ վարդապետները անցեալին մէկ չատ յանկուցիչ տեսիլքը տուին մեզի իրենց յախճապակիի և սատափի եկեղեցւոյն մէջ, պահ մը մեզ մոռցնելով մեր անսահման յուսախաբութիւնները:

ԲԻԷՌ ԼՕՒԻ

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Սիօճ.** — Երուսաղէմի մէջ բլուրի մը անունն է որ յաճախ կը գործածուի իբր հոմանիշ Երուսաղէմի:

(2) **Ս. Պատրիարքին.** — Բիէռ Լօթիի այս այցելութեան միջոցին Երուսաղէմի աթոռին վրայ կը գտնուէր արդի Պատրիարք, Ամենապատիւ Տ. Տ. Ցարութիւն Արքեպիսկոպոս Վեհապետեան:

(3, 4) **Խճանկար, կիսուածանկար.** — **Խճանկարը** (mosaïque) շինուած է երիվերանգ խիճերով որոնց մէկ մասը ոսկի կամ արծաթի թիթեղներով ծածկուած է: Կ'ըսուի նաեւ **միւսիոն: Կիսուածով** շինուած գործերն ու նկարները կը կոչուին **կիսուածանկար** (émaillure):—**Նկար** բառով կազմուած է նաեւ **մանրանկար** (miniature), **որմանկար** (fresque), **ջրանկար** (aquarelle), **հեռանկար** (perspective), **գիւղանկար** (paysage), **ասեղնանկար** (broderie), եւայլն:

(5) **Տապանակ** (châsse).— Զարդարուն տուփ ուր կ'ամփոփուին սուրբի նշխարներ:

(6) **Ճամկաւոր.** — Ոսկեթել ճամուկներ ունեցող. **Ճամուկ** կը նշանակէ զգեստներու վրայի ոսկեհուռ ու նրբաթել զարդերը:

(7) **Դոնդող** (էելլե, gelée). — Շաքարով եփուած բուսական կամ կենդանական նիւթ որ պաղելով թափանցիկ բանձրութիւն մը կը ստանայ:

(8) **Քամէ** (camée). — Դունաւոր փորիկ քար որուն վրայ դէմքեր կամ ուրիշ զարդեր քանդակուած են նրբօրէն:

96. ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ ԴԷՊԻ ՔԷՎԼԱՐ

Պատուհանին առջին կեցեր էր մայրը. որդին անկողինը պառկեր էր: «Տեղդ չե՞ս ելլեր, Վիլհելմ, թափորը տեսնելու: — Ա՛յնքան հիւանդ եմ, մայրիկս, որ ոչ կրնամ լսել, ոչ ալ տեսնել. նշանածիս՝ Մարգրիտին մահուանը վրայ կը մտածեմ, և սիրտս կտոր կտոր կ'ըլլայ: — Ելի՛ր տեղէդ, Քէվլաար երթանք, աղօթադիրքդ ու վարդարանդ ա՛ռ, Սուրբ Աստուածածնին խոցոտած սրտիդ բժշկութիւն պիտի տայ:»

Եկեղեցական դրօշները կը ծփան օդին մէջ, սրբազան չարականները կը հնչեն, փօլճները հասած ենք Հռենոսի վրայ. թափորը կը տողանցի:

Մայրը կը հետեւի ամբոխին տղուն ձեռքէն բռնած. անոնք ալ իրենց ձայնը կը խառնեն երգեցիկ պարին(1). «Փա՛ռք քեզ Մարիամ:»

Քէվլաարի Աստուածամայրը իր ամէնէն աղուոր զգեստը հագած է այսօր. չատ գործեր ունի այսօր. հիւանդներ կու գան դունդադունդ:

Հիւանդները նուէր կը մատուցանեն իրեն, մեղրամոմէ չինուած անդամներ, չատ մը ոտքեր ու ձեռքեր:

Եւ ով որ մեղրամոմէ ձեռք մը նուիրէ, իր ձեռքին վէրքը կը բուժուի, և ով որ մեղրամոմէ ոտք մը նուիրէ, իր ոտքը ուժ կ'առնէ:

Շատեր անթացուպկրով ֆէվլասր գացած են, ու հիմայ չուան կը ցատքեն, շատեր հիմայ ջուխակ կը նուագեն անոնցմէ, որոնց մէկ մատն իսկ չէր բռներ հոն գացած ատենները:

Մայրը մոմ մը առաւ ու սիրտ մը չվնեց անկէ. «Աստուածամօր տո՛ւր ասիկա, և վիշտդ պիտի դարմանէ:»

Որդին հեծկլտալով առաւ մեղրամոմէ սիրտը, հեծկըլտալով տարաւ սուրբ պատկերին առջև, և աչքէն արցունք գալով սա խօսքերը բղխեցան սրտէն.

«Փառաբանեալ, անարատ աղախի՛նդ Աստուծոյ, Մարիամ, դշխո՛յ երկինքի, լսէ՛ իմ աղերսանքս: Կո՛յս Մարիամ, մեղրամոմէ սիրտ մը կը բերեմ քեզի, բժշկէ՛ սրտիս վէրքը: Բժշկէ՛ բզքտուած սիրտս, և գիշեր ցորեկ ջերմեռանդ պիտի աղօթեմ, պիտի երգեմ. Փա՛ռք քեզ Մարիամ:»

Հիւանդ զաւակն ու մայրը կը ննջէին խցիկին մէջ. այն ատեն Աստուծոյ Մայրը, կամացուկ մը ներս մտաւ:

Հայնրիխ Հայնէ

Հիւանդին վրայ ծռեցաւ, ու թեթև մը ձեռքը սրտին վրայ դրաւ, գորովագին ժպտեցաւ և աներեւոյթ եղաւ: Մայրը տեսաւ առնք կարծես երազի մը մէջ, առնցմէ ա՛լ աւելին տեսաւ, արթնցաւ իր թմբիրէն, չուները ուժգին կը հնչէին:

Զաւակը երկնցեր պառկեր էր. մեռած էր: Աստուան տմոյն, չառագոյն լոյսը կը խաղար անոր ճերմակ այտերուն վրայ:

Մայրը ձեռքերը միացուց, չէր գիտեր թէ ինչ կը ղգար, և բարեպաշտիկ՝ ցած ձայնով, երգեց. Փա՛ռք քեզ Մարիամ:

ՀԱՅՆՐԻԽ ՀԱՅՆԷ (²)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(¹) **Երգեցիկ պար.**—Կը նշանակէ հոս երգեցիկ խումբ. **պար** բառը իբր խումբ գործածուած է հրեշտակներու համար:

(²) **Հայնրիխ Հայնէ.** — Գերման նշանաւոր մտեղագիր (1797—1856). թողած է գերմաներէն եւ ֆրանսերէն երկասիրութիւններ:

97. ԿԷՍՕՐ

Կէսօրն, իշխան ամառներու, դաշտին վրայ տարածուած,
Կ'իջնէ արծաթ սաւանի պէս լուրթ երկինքին բարձունքէն.
Ամէն բան լուռ: Օդը անչունչ կը չողչողայ հրրայրեաց.
Պատմուճանին մէջ կըրակէ թմրած է հողն համօրէն:

Տարածութիւնն անսահման է և դաշտերը չուք չունին,
Զորցած է ակն ուր կու գայէն արջառները խըմել ջուր.
Թաւուտ անտառն ալ հեռաւոր որուն եզերքն է մըթին,
Վարը անշարժ կը քընանայ անդորրի մը մէջ տըխուր:

Միայն հասուն ցորեններուն ոսկի ծովու մը նըման
Քունի համար արհամարհոտ՝ կը տարածուին հոն հեռուն,
Խաղաղասէր հեզ զաւակներ անունք հողին սրբազան՝
Առանց ահի կ'ըսպասեն ցըվերջ լեցուն բաժակն արեւուն:

Եւ մերթ ընդ մերթ ղերդ հառաչանք մ'իրենց հոգւոյն բոցավառ,
Իրարու հետ փըսփըսացող ծանր հասկերէն ցորենի,
Վէմավէտում մը կ'արթննայ հոն՝ յամրընթացիկ, պերճախառն,
Եւ փոչեվից հորիզոնին վըրայ կ'երթայ կը մեռնի:

Ձերմակ եղեր խոտերուն մէջ երկընցած են քիչ հեռուն.
Իրենց թանձըր ուլին(1) վըրայ լորձունք կ'իջնէ յամրաբար.
կը հետեւին անոնք՝ աչքով հոյակապ ու նըւաղուն,
Իրենց ներքին երազանքին որ երբեք վերջ չ'ունենար:

ԼԸՓՈՆԹ ՏԸ ԼԻԼ (2)
Թարգմ. Հ. Ս.

ՏԱՆՕՔ ՇՐՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հրէից օրէնսդիրը = **Մովսէս** (3)
Աթէնքի օրէնսդիրը = **Սողոն** (4)
Սպարտայի օրէնսդիրը = **Լիկուրգոս** (5)
Աքիլլէսի երգիչը = **Հոմերոս** (6)
Ենէասի երգիչը = **Վիրգիլ** (7)
Թերմոպիլէի դիւցազնը = **Լեւոնիդաս** (8)
Հայ ատաղձու հնարիչը = **Ս. Մեսրոպ**
Զայնագրութեան հնարիչը = **Էթիսըն** (9)
Անթել հեռագրին հնարիչը = **Մարկոնի** (10)։

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Լբֆոնք տը Լիլ

(1) **Ուլ.** — Հոս կը նշանակէ վիզ (ցեր-դան)։ *Ուլ* բազմանիւ բառ մըն է որ կը նշանակէ նաեւ «այծի ձագ»:

(2) **Լբֆոնք տը Լիլ.** — Ֆրանսացի բանաստեղծ (1818—1894), որ ունի իմիմաստիպ ճերթուածներ: Հաւատարիմ կերպով թարգմանած է յունարէնէ ճրանսերէնի Հոմերոսի, Սոփոկլէսի եւ Թէոկրիտի գործերը:

(3) **Մովսէս.** — Հին Կտակարանի մեծագոյն դէմքն է. պատերազմիկ, հաղաքագէտ, պատմիչ, բանաստեղծ, բարոյախօս եւ օրէնսդիր Հրէից: Ապրած է Քրիստոսէ տասնհինգ դար առաջ:

(4) **Սողոն.** — Յունաստանի եօթը իմաստուններէն մէկը (640—559 Ք. Ա.):

(5) **Լիկուրգոս.** — Կ'ապրէր Քրիստոսէ ինը դար առաջ:

Հոմերոս

(6) **Հոմերոս.**—Հռչակաւոր յոյն բանաստեղծ որ հեղինակը նկատուած է *Իլիականի* եւ *Ոդիսականի* (գրաբարի թարգմանուած): Ըստ աւանդութեան, ծեր եւ կոյր, հաւաքէ հաղար կը թափառէր եւ կ'երգէր իր տաղերը:

(7) **Վիրգիլ.** — Լատին բանաստեղծներուն ամէնէն նշանաւորն է, հեղինակ *Ենէականի* եւ *Մշակականի*ի որոնք թարգմանուած են հին հայերէնի: Նուրբ միտք, զգայուն հոգի, կ'արտայայտէ ամէնէն ազնիւ ու փափուկ զգացումները: Քրիստոսէ 70 տարի առաջ ծնած եւ մէկ տարի առաջ մեռած է:

(8) **Լեւոնիդաս.** — Սպարտայի թագաւոր 491էն 480 Քրիստոսէ առաջ: Մեռած է Թերմոպիլէի կիրճին մէջ 300 հաջերով: Երբ Քսերքսես իր մեծ բանակով եկաւ Թերմոպիլէի առջեւ, ճամակ մը գրեց Լեւոնիդասի ուր սա բառերը կային. «Զէնքերդ յանձնէ»: Լեւոնիդաս պատասխանեց. «Եկուր ա՛ռ»:

(9) **Էթիսըն.** — Նշանաւոր ամերիկացի հնարիչ. ունի բազմաթիւ գիւտեր: Ծնած է 1847ին:

(10) **Մարկոնի.**—Իտալացի երիտասարդ հնարիչ: Ծնած է 1875ին:

---

98. ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏԻՆ ԱՊԱԳԱՆ

Երկիրս ծնած է: Պիտի մեռնի:

Պիտի մեռնի, կա՛մ ծերանալով, երբ իր կենսական տարրերը հատնին, կա՛մ արեւուն չիջմամբը, որուն ճառագայթներէն կախում ունի իր կեանքը: Կրնայ նաեւ արկածի մը հետեւանքով մեռնիլ, երկնային մարմնոյ մը բախելով իր ճամբուն վրայ. բայց աչխարհի այս վախճանը ամէնէն անհաւանականն է:

Ըսենք թէ կրնայ բնական մահուամբ մեռնիլ, իր

կենսական տարրերը կամաց կամաց ծծելով։ Արդարև, հաւանական է որ օդը և ջուրը պակսին։ Կ'երեւայ որ ովկիանոսը, ինչպէս մթնոլորտը, հին ատեններէն հիմակուընէ չատ աւելի մեծ էին։

Ջուրերը երկրային կեղեւին մէջ կ'անցնին և քիմիապէս ժայռերուն հետ կը բաղակցին։ Դրեթէ սուրգուած է թէ երկրագունտին ներքին ջերմութիւնը եռացած ջուրի կը հասասարի, սասը քիլոմէթր խորը, և չի թողուր որ ջուրը աւելի վար իջնէ. բայց ծծումը պիտի չարունակուի երկրագունտիս պաղելուն հետ։

Թթուածինը, ազոթը և ածխային թթուն որոնք մեր մթնոլորտը կը կազմեն, անոնք ալ կամաց կամաց կը ծծուին։ Խորհողը կրնայ, ապագայ դարերուն մէջէն նախատեսել այն չատ հեռաւոր թուականը, ուր երկիրս, — զրկուելով այն մթնոլորտային ջուրի չոգիէն, որ կը պատսպարէ գինքը անջրպետին սառուցիկ ցուրտէն, իր չուրջը կեդրոնացնելով արեւուն ճառագայթները, իբրև տաքուկ ջերոյի մը մէջ, — պիտի պաղի մահուան քունով։

Լեռներուն գագաթէն, ձիւներուն պատանքը պիտի իջնէ բարձր սարահարթներուն(1) և հովիտներուն(2) վրայ, հալածելով իր աջեւէն կեանքն ու քաղաքակրթութիւնը, և յաւերժապէս սքօղելով իր ճամբուն վրայ հանդիպած քաղաքներն ու աղգերը։ Մարդկային կեանքն ու գործունէութիւնը անզգալաբար պիտի խտանան դէպի այրեցեալ գօտին։ Երկար դարեր, հասարակածին բնակիչները իբրև զուր արջային արչաւանքներու պիտի ելլեն սառոյցներուն տակէն գտնելու համար Բարիզը, Լիոնը, Պօսթոնը, Մարսիլիան։ Ծովուն եղերքները փոխուած պիտի ըլլան, և երկրիս աչխարհագրական քարտէսը պիտի կերպարանափոխուի։ Ա՛լ միայն հասարակածին ներքև պիտի ապրին ու չնչեն մարդիկ, մինչև այն օրը, ուր

վերջին ցեղը պիտի գայ նսաի, արդէն ցուրտէն ու անօթութենէն օրհասական, վերջին ծովուն եզերքը, ցոլքերուն տակ ժժգոյն արեւուն, որ այլևս այս աչխարհիս վրայ պիտի լուսաւորէ չրջուն գերեզման մը միայն որ կը դառնայ անօգուտ լոյսի մը և ամուլ ջերմութեան մը չուրջը։ Ցուրտէն սառած, մարդկային վերջին ընտանիքին պիտի հպի մահուան մասը, և ընդհուպ իր ոսկորները պիտի թաղուին յաւիտենական սառոյցներու պատանքին տակ։

ԳԱՄԻԼ ՖԼԱՄԱՐԻՕՆ (3)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Սարահարթ.** — Լեռ մը որուն սարը հարթ է, այսինքն գագաթը տափարակ։

(2) **Հովիտ.** — Համանիշներ են **ձոր, ծորձոր, ծմակ, եմակ**։

(3) **Գամիլ Ֆլամարիօն.** — Ֆրանսացի աստղաբաչխ եւ գրագէտ, ծնած 1842ին։

99. ԼԵԶՈՒՆԵՐՈՒ ՉԱՐԳԱՑՈՒՄԸ

Խորհող ու խօսող մարդկութիւնն է իր լեզուին ձեւն ու կերպը տուողը։ Աւսա գաղափարներու տէր ժողովուրդ մը աւսա ու ճոխ լեզուի ալ տէր է, գեղեցիկ մարքի տէր ըլլողը՝ գեղեցիկ լեզուի, և այլն. ուսոի և պատմական դիրքը և քաղաքական անցքերն ալ, որոշ բնաւորութիւն մը կու տան ժողովուրդներուն, աւսանց մեծ ազդեցութեան չեն մնար լեզուին կերպաւորութեանը և փոփոխութեանցը վրայ։ Հին աչխարհի մէջ ելլադայի նաւրը ու փափուկ աւտիկերէնը (1) և Լատինի (2) հզօր և պերճ լատիներէնը՝ ծունաց գեղեցկաբեր

մտքին ու Հռոմայեցւոց յաղթասէր բնաւորութեանը ճշգրիտ հայելիներն էին։

Նշանաւոր դարաշրջան մը կը կազմէ լեզուներու պատմութեան մէջ գրի գործածութեան կամ մատենագրութեան սկիզբը։ Առակ է թէ՝ խօսքը կը թռչի, գիրը կը մնայ։ Գիրը, որ ժամանակակից բացականչութիւն, միանգամայն և ապագայ հեռաւորներու ուղղուած մնայուն դրոշմ է, լեզուին անդադար կերպարանափոխութեան ընթացքին առջև բաւական ամուր թումբ մըն է, — եթէ չենք ուզեր բուն արդիւնաւոր պաշտօնն ալ գրին սեպհականել և յաւելուլ՝ թէ միանգամայն աղնուացուցիչ մէկ տարրն է լեզուին։ Գրողը հասարակօրէն խօսածէն աղէկ գրելու մտադիր է։ Հետզհետէ մթերուած գրութիւններով տակաւ օրէնք մը, օրէնքի մատեան մը կը ձեւանայ, զոր յաջորդ ժամանակները կը յարգեն, և որուն՝ յետագայ սերունդները քիչ չատ կը հպատակին իրենց ներկայ բացատրութեան կերպը անոր զոհելով կամ դէթ յետադաս ընելով։

Հ. Առսէն Այտընեան

Լեզուն իր բազմադարեան կեանքին մէջ վարած զանազան պաշտօններովը կրթուած կոկուած կատարելագործուած՝ կը հանդի կը տեսնէ այնպիսի դար մըն ալ, որ իրաւամբ Ոսկեդէն դար կը կոչուի, բովանդակ իր անցեալէն ու ապագայէն գերազանց։ Աշնուականաց սրբահնները, հրապարակախօսութեան բեմերը, երգահաններու դպրոցները և մանաւանդ գրագէտներու մատեանները՝ մէյմէկ հրահանգներու աս-

պարէզ են, որոնցմէ անցնելով կ'ելլէ ծաղկեալ կատարեալ հզօր և առոյգ լեզու մը։ Հոս նախընթաց խակ մանկութեանն ու ապագայ ծնգեալ (3) ծերութեանը միջակայր հասուկ հասակն է։ Հոս է բառերու ընտրութիւն և նշանակութեանց ճշդութիւն. հոս բացատրութեանց զօրութիւն և փափկութիւն, և բովանդակ պէտքերու մթերքն ու զարդերու գանձարանը։

Հ. ԱՐՍԷՆ ԱՅՏՐՆԵԱՆ (4)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Աստիկեռէն.** — Աստիկէ հին Յունաստանի գաւառներէն մէկն էր եւ իր ոսանն էր Աթէնք։ Աստիկեան բառը նոր լեզուին մէջ ալ իբր ածական կը գործածուի եւ կը նշանակէ «նուրհալի», «փափուկ», «նուրբ», Աթէնքի մէջ խօսուած լեզուին կամ Աթենացւոց նաճակին պէս։ **Աստիկեան աղ** բացատրութիւնը կ'արտայայտէ նաեւ նուրբ հեգնութեան մը գաղափարը։

(2) **Լատին.** — Կեդրոնական հին Իտալիոյ մէկ մասը Ետրուրիոյ եւ Կամպանիոյ միջեւ։

(3) **Ծնգեալ.** — Տկարացած, հալած մաշած, ընկճուած։

(4) **Հ. Առսէն Այտընեան.** — Վիեննայի Մխիթարեանները նշանաւոր բանասէր, լեզուագէտ եւ բեռական։ Ծնած է 1825ին և Պոլիս. իր *բնական բերականութիւնը* գլուխ-գործոց մըն է եւ արդի ուսումնարաններուն անկիւնաքարը։ Աբբահայր եղաւ Վիեննայի Մխիթարեան վանքին 1886ին եւ վախճանեցաւ 1902ին։

100. ԳԻՂԱՍ ՃԱՄԲԱՆ

Կեանքի նաւակն հեռաք չըթողուց իր ետին,
Մոռացումը առաւ ինձմէ ամէն բան,
Հին երազներս ամպերու պէս կ'անհետանին,
Ցիշատակն ալ կ'անցնի երգի մը նման...։

* * *

Հոգիս սակայն կը յիշէ քեզ,
Դժուն, ծաղկաւէտ գիւղիս ճամբան,
Ուր քալէինք գառնուկս ու ես,
Դէպ ի պուրակն ու բուրաստան,
Անմեղութեան երազին պէս:

Ու քովիկէդ դողդողագին
Սահէր աղուոր վճիտ առուն,
Մերթ կամուրջին ու մերթ մարգին
Տակ պահուելով կ'երթար հեռուն,
Ամայութեան իբրև ոգին:

Բարակ, նիհար, քանի մը ճիւղ,
Կը զատուէին վրաիտ բունէդ,
Մին՝ կը դիմէր դէպ՝ անշուք գիւղ
Կը տարածուէր, կ'ըլլար անհետ,
Բոլորելով խրճիթին ու հիւղ:

Մին՝ մագըլցեր բլուրն ի վեր,
Միւսը կ'իջնէր ձորակէն վար,
Ուր ուռենին կու տար ըստուեր,
Ու սըրինգն իր երգը կու լար,
Զոր կրկնէին գարնան հովեր:

Զմրան ալ երբ ձիւնն ըսպիտակ
Կը գանէր մեզ չուրջ թոնիրին,
Անհետ կ'ընէր իր ծալքին տակ
Մեր հին գիւղին վրաիտ ուղին,
Ինչպէս մարգերն ու մանիշակ:

* * *

Տաշուած քարէ, ուղիղ ճամբան,
Կը տանի գիս արդ ի ծովափ(1),

Կը ճմլըւի հոգիս սակայն
Մըտածումով մը հըրատապ,
Ու կը թռչիմ հին մանկութեան:

Հոն, փակ թէև, սակայն աղուոր
Ու երփնագեղ իր հորիզոն,
Հըմայքներով լի բիւրաւոր,
Անմեղութիւնը խայտար հոն,
Ճամբուն վրայ ոլոր մոլոր:

Մին՝ մագըլցեր բլուրն ի վեր,
Միւսը կ'իջնէր ձորակէն վար,
Ուր ուռենին կու տար ըստուեր,
Սըրինգն ալ իր երգը կու լար,
Զոր կրկնէին գարնան հովեր:

* * *

Կեանքի նաւակն հետք չըթողուց իր ետին,
Մոռացումը առաւ ինձմէ ամէն բան,
Հին երազներս ամպերու պէս կ'անհետին,
Ցիշատակն ալ կ'անցնի երգի մը նման...:

Ռ. ՈՐԲԵՐԵԱՆ (2)

ԾԱՆՕԹ ՓՈԽԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պատմութեան Հայրը = Հերոդոս
Բժշկութեան Հայրը = Հիպոկրաս (3)
Մանթուա կարապը = Վիրգիլ
Գամպրէի կարապը = Տէճըլոճ (4)
Մօր արծիւը = Պօսիւէ
Աթոռի գուսանը = Երուսաղէմ
Ապրիականի թագուհին = Վենետիկ
Ալպիոնի (5) զաւակ = Անգլիացի
Կեանքի առաւօտ = Երիտասարդութիւն:

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Ի ծովափ** (կը տանի գիս). — Աշխարհաբարի մէջ ի նախդիրը չի գործածուիր այս ձեւով եւ կ'ըսուի *ծովափ կը տանի գիս*. վանկի մը աւելի պէտք ունենալուն համար է որ ետիւնակը սխալուեր է *ի ծովափ* ըսել:

(2) **Ն. Որբերեան.** — Ժամանակակից հայ գրող, որ հրատարակած է բանաստեղծութեանց հատորիկ մը եւ ունի արձակ եւ ոտանաւոր հատուածներ հանդէսներու եւ օրաթերթերու մէջ:

(3) **Հիպպոկրաս.** — Հնութեան ամէնէն նշանաւոր բժիշկը, ազգով յոյն. ապրած է Քրիստոսէ հինգ դար առաջ:

(4) **Ֆէնելոն.** — Ֆրանսացի գրագէտ. ծնած է 1651ին եւ մեռած 1715ին: Հեղինակն է *Տելեմաքի*, արձակ դիւցազներգութիւն որ հայերէնի ալ թարգմանուած է:

(5) **Ալպիոն.** — Հին Յոյները այսպէս կը կոչէին Մեծն Բրիտանիան:

101. ԽԱՉԱՏՈՒՐ ՄԻՍԱՔԵԱՆ(1)

Տասը տարի չարունակ կ'երթայինք իրիկուընէ իրիկուն յոգնած միտքերնիս ցրտացնել իր տեսքովը, որ միշտ հոմերական հմայք մը ունէր մեզի համար: Սակայն չատ ալ կ'ագահէր. յաճախ լռիկ մնչիկ ժամ մը անկիւնը նստած մնաքարշը(2) բերնին՝ գաւաթ մը ջուր առնելէն ետև, լապտերը կը վառէր ու տուներուն պէս կը մեկնէր իր սենեակը: Շատերը իր բարեկամներէն աչխատեցան յաւուրց օրագիր մը հանել տալու, այլ ինք ի սպառ խորտչեցաւ: Իր հին աշակերտներէն մէկը՝ մինչեւ անգամ իր ոտոխներուն դէմ հրապարակաւ ոտոխելու աստիճան յանդգնեցաւ իրեն, որպէս զի սիրտը առնուելով հաչտուի՝ որոնց հետ հին պռճուկներ(3) ունէր. այլ ի զուր: Տարիքին հետ կ'աճէր կատածոտ ու մենատէր բնաւորութիւն մըն ալ. միշտ կը կարդար, այլ քիչ կը գրէր: Գրածն ալ ընդհանրապէս ոտանաւորներ էին: Հին բարքերու զգալի փոփոխութիւնը, իր ճշմարտասիրութենէն ու անձնասիրութենէն թելադրուած մարդատեցութեան մը հետ՝ ուծացուցած(4) էր զինքը իր սիրածներէն անգամ. և Միասքեան ա՛լ իր թաղին մէջ պարզ հաճի աղայ մը դարձած էր՝ անուսում մարդոց և տղոց կենակից, որ զինքը չէին հանկնար ու կը դատէին ներքինը իր փոշոտ արտաքինէն:

Խաչատուր Միսաքեան

Շատերը կը համարէին զինքը Դիոգինէս, այլ ինք իր խմաստասիրութեամբը ու գիտութեամբը աւելի համեմատելի էր Տիմոնի(5). իր անհամբոյր բարքովն ու անաչառ դատաստովը, անոր պէս կուտեցաւ իր ժամանակակիցներուն հետ, որ մոռնալով իր անցեալ արժանիքը, մարդատեաց ըսին իրեն ու մարդատեաց ալ ըրին: Սառնցմէ զատ՝ իր այդ մարդատեցութիւնը ունէր առանձին պատճառներ: Իր վերջին տարիներուն ոչ միայն բարեկեցիկ չէր, այլ կարօտ ալ էր. չատ սակ կուտար գիրքի, որով սահպուած էր բնակիլ անշուք սենեակ մը: Կերակուրն ալ ինք կ'եփէր հոն, կարն ալ ինք կը կարէր. ամէն գործ ինք կը կատարէր այդ չորս կանգուն սենեակին մէջ, ուր չատ քիչերու ներուած էր մանել և առանատես ըլլալ խորապէս զգացուած հպարտ ամօթի մը:

Այդ ոտանդն էր Եէնի Մահալլէի(6) իջեւանին անկիւնը տասը մէթր մեծութեամբ սենեակ մը՝ տախտա-

կափեղկով մը երկուքի բաժնուած։ Դուրսի դռնէն ներս մտնելուդ՝ դէմդ կ'ելլէր պատուելին խոհանոցն ու բակը. մէկը ձախ՝ միւսը աջ կողմէն. բակը մանաւանդ չատ խառնափնդոր էր. չորս դին դարակները՝ չիլերով ու պատուիներով լեցուած, ոտնամաններ, կրակարան, ջրաման՝ աղտոտը, մաքուրը իրարու քով. սակայն միշտ խելքով մը անջրպետուած. ներսէն աւելցած գիրքերն ալ չարուած էին այդ բակը, որուն առաստաղէն կը կախէր ձմեռնները միրգերը, սերկեւիլ կամ խաղող։ Երկրորդը՝ բուն սենեակը՝ կը գտնուէր իր մատենադարանն ու անկողինը (երկաթէ երկու պարզ եռոտանիներու վրայ՝ կարծրացած բազմոց մըն էր) որ տարիներու հետ կը ծռբանար ու կ'աղտոտէր, և որուն վրայ ընդհանրապէս կը գտնուէին մէկ քանի կտոր նորատիպ գիրքեր։ Մնարը կը կենար իր աւանդական ձէթի կանթեղը, զոր կը վառէր ամէն գիշեր, վասն զի «կը վախնամ, կ'ըսէր, մութին արթննալէն։» Անկողնէն դէպ ի իր փողոցին դուռը կը ձգէր չուան մը, զոր հիւանդացած առենը կը գործածէր պառկած տեղէն այդ խորհրդափակ դուռը բանալու համար։ Մեծկակ պաշար մը ունէր անուշեղէնի. ունէր նաև պատուհանէն կախած մէկ քանի վանդակ թռչուն, զորս ազատ արձակեց հոգի տարիներուն։ Իսկ գետինը, անթիւ ձեռագիր ու տպեալ կտորներ, որ[7] մահուընէն հոգը քիչ մը կարգի դրուեցան և որոնց ամէնէն անհնազանդն գալէլու չէր։ Այդ խշտեակին վրայէն լսած ենք չատ անգամ կատակ ու թեթև խօսքերու հետ ներշնչական գեղեցիկ խօսքեր ալ, որ իր նուագասուր արտասանութեամբը կ'առնէին քնարերգական ձև։

Այդ խցիկին մէջ՝ պանդուխտ ռամիկներու դրացնութեամբ՝ քանի տարի ճգնեց պատուելին. չէր ընդուներ հոն չատ մարդ։ Իր սակաւաթիւ աշակերտներէն մէկ քանիները ու քանի մըն ալ հին բարեկամներ կրնային

մտնել հոն. դուրսի դրանը համար ալ չինել տուած էր յատուկ անլոյծ կղպանք մը։ Հոն էին նաև իր լուսանկարի գործիքը, հոն էր ինք իր լուացարարը, ինք իր խոհակերը, ինք իր ծառան, ինք իր տէրը։ Շատ կը կարդար մանաւանդ խտալերէն ու ֆրանսերէն մատենագրութենէն։

Իր առանձնական խօսակցութեանց մէջ՝ ինչպէս նաև իր գրածներէն չատին մէջ՝ քիչ անգամ իր շրջավայրին ու կարողութեան չափէն վեր կ'երեւար. սոր համար արժանիքով իրմէ չատ վար այլ գլուխ ցցող գրագէտներու չափ ալ չպատուուեցաւ իր ժամանակակիցներէն։

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՄՐՄՐԵԱՆ (8)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Խաչատուր Միսաբեան.** — ԺԹ. դարու ամէնէն նշանաւոր հայ գրագէտներէն մէկն է. ծնած է 1815ին. գրաբարի բոյսհամուս, գրած է աշխարհաբար գեղեցիկ յօդուածներ որոնք հրատարակուած են գլխաւորաբար *Մասիսի* մէջ։ Խնամեալ ոճ մը ունի։ Մեռած է 1891ին։

(2) **Մխսարաբ** (pipe). — Ծխելու յատուկ փողաձեւ գործիք փայտէ, սաթէ կամ ուրիշ նիւթէ։

(3) **Պռնուկ.** — Ածական մըն է որ կը նշանակէ կնճռոտ, փշոտ, խառնափնդոր, մանուածապատ։ Հոս գործածուած է գոյականաբար եւ կը նշանակէ կնճռոտ հաբիւ։

(4) **Ուծանալ.** — Հեռանալ, ցրտանալ։

(5) **Տիմոն.** — Յոյն մարդատեաց խմաստասէր որ ապրած է Քրիստոսէ հինգ դար առաջ։

(6) **Շէյխ Մահալլէ.** — Սկիւտարի թաղերէն մէկը։

(7) **Որ.** — Փոխանակ ըսելու **որոնք**։ Աշխարհաբարի մէջ **որ** կրնայ գործածուիլ երբեմն փոխանակ **որոնք**ի։

(8) **Ցարութիւն Մրմրեան.** — Ծնած է 1858ին։ Խաչատուր Միսաբեանի աշակերտներէն մէկն է եւ անոր ոճին խրթնութիւնն ու գեղեցկութիւնը իւրացուցած է։ Գրած է Խաչատուր Միսաբեանի եւ Տէրոյենցի կենսագրութիւնները որոնց առաջինը հրատարակած է քէ 1898ի *Մասիսի*ն մէջ եւ քէ մասնաւոր հատորով։ Ի լոյս ընծայած է ճաեւ, յատուկ հատորով, *Հայ ամիրաներու* վրայ ուսումնասիրութիւն մը, նոյնպէս *Աղեքսիա, Աղեքսիա յերուսաղէմ*, եւ թարգմանութիւններ։ Պարբերականներու մէջ ունի բազմաթիւ խմբագրական յօդուածներ։

102. ՄԻՋԱՏՆԵՐԸ

Նայուածք մը նետենք բնութեան ստեղծած ամէնէն տկար էակներուն վրայ, այն կենդանի հիւլէներուն, որոնց համար ծաղիկ մը աշխարհ մըն է, և կաթիլ մը ջուրը՝ ովկիանոս մը: Ամենափայլուն պատկերներ պիտի համակեն զմեզ հիացմամբ:

Ոսկի, չափիւղայ, կարկհան առատ առատ քաշխուած է աներեւոյթ միջաններու: Ոմանք կը ճեմին ճակատնին գարգմանակներով զարդարուն, փող կը հընչեցնեն և կարծես ղինուած են մարտնչելու համար. ուրիշներ ադամանդազարդ գլխանոցներ կը կրեն, իրենց զգեստները կը ցոլցլան ասմազուն ու ծիրանի գոյներով: Երկար ակնոցներ ունին կարծես իրենց ոսոխները տեսնելու, և ասպարներ՝ ինքզինքնին անոնց դէմ պաշտպանելու համար: Կան որ ծաղիկ կը բուրեն, և հաճոյքի համար ստեղծուած են: Շղարշէ թեւիկներ ունին, արծաթի սաղաւարտներ, երկաթի պէս սեւ նիզակներ(1), և կը հպանցին ալիքներուն, կը ճախրեն մարգագետիններուն մէջ, կը սաւառնին օդին մէջ:

Հոս կը գործադրին բոլոր արուեստները, բոլոր ճարտարութիւնները. պզտիկ աշխարհ մը կը կազմեն անոնք, ուր կան ոստայնանկներ, որմնադիրներ, ճարտարապետներ: Անոնց մէջ կը տեսնենք հաւասարակշռութեան օրէնքները, և երկրաչափութեան ճարտար ձեւերը: Անոնց մէջ կը տեսնեմ ճամբորդներ որ կ'երթան Նոր Աշխարհ մը գտնելու, նաւուղիղներ որ առանց առագաստի և առանց կողմնացոյցի կաթիլ մը ջուրի վրայ կը նաւեն Նոր Աշխարհի մը տիրանալու համար: Ո՞ր իմաստունն է որ զանոնք կը լուսաւորէ, ո՞ր դիւցազունը անոնց կ'առաջնորդէ ու զանոնք կը գերէ:

Ահա զաղիր միջատ մը որ մետաքսէ կերպասով մը կը ծածկուի, և վրանի մը ներքև կը հանգչի, մէկը օդի պղպջակ մը կը յափշտակէ, ջուրերուն խորը կը մխրճի և կը ճեմէ իր այերային ապարանքին մէջ: Ուրիշ մը կայ որ ժժմակէ ծփուն քարայր մը կը չինէ իրեն, և գալար ծղօտով մը կը պսակէ զայն: Սարդ մը՝ սաղարթներուն ներքև՝ ոսկի, ծիրանի և բիւ ցանցեր կը լարէ, որոնց ցոլքերը ծիածանին կը նմանին:

Բայց որպիսի՛ չողչողուն բոց մը կը տարածուի յանկարծ այս չնչաւոր հիւլէներուն ամբոխին մէջտեղը: Այս ճոխութիւնները ուրիշ ճոխութիւններով կը նմանան: Ահա միջատներ, որոնց կարծես իր ամէնէն քաղցրիկ նշոյլները ձօներ է արշալոյսը. կենդանի՛ ջահեր, զորս ցաներ է մարգերուն մէջ. տեսէ՛ք սա ճանճը, որ լուսնկին չողերուն նման փայլով մը կը ցոլայ, իր վրայ կը կրէ ղինքը առաջնորդող փարոսը. լոյսերով կը հագուի երկնաւորի մը նման, յառաջ կու գայ իբրև արեւներուն մէկ զաւակը. ամէն ինչ կը լուսաւառի, և փալփլուն ցոլքեր, երկնավառ բոցեր անոր չուրջը կը ճառագայթեն:

ԻՄԷ ՄԱՌԹԷՆ (2)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Նիզակ** (épieu). — Երկաթէ սուր ծայրով երկար փայտ: Նիզակը շատ հին զէնի մըն է, ինչպէս աղեղը եւ նետը: **Նետի** իմաստով կը գործածուին նաեւ **փիճ, սլաք, հերձակ:**

(2) **Էմէ Մարթէն.** — Ֆրանսացի գրագէտ. ծնած է 1781ին եւ մեռած 1847ին:

103. ՓԻՂԵՐԸ

Անծիր ծովու կը նմանի աւազն հիր[1],
Որ անընդուկ կը չողչողայ իր լայն գոգին մէջ կըքած,
Վէմավէտուտ մը կը լեցընէ անյարիր
Մարդաբընակ հորիզոնը պըղինձ չոգւով միգամած:

Ոչ կեանք, ոչ ձայն: Աւերածները կուշտ համակ՝
Կը քրնանան խորն անձաւին փարախներով հեռակայ.
Ընձուղտը [2] ջուր կ'ըմպէ ակէն կապուտակ
Արմաւենւոյն[3] տակ, հոն վարը, զոր յովազն[4] ալ
կը ճանչնայ:

Ոչ մէկ թռչուն կ'անցնի հոնկէ թեւատարած,
Կոծելով օդն, ուր հիւ կու գայ բոց արեգակ մը անհուն.
Մերթ քունին մէջ տաքցած պօան[5] մեղմաբար
Կը վէմավէտ իր քամակը լի թեփերով փողփողուն:

Այսպէս կ'այրի, երկինքին տակ, միջոցն հուր,
Բայց ամէն բան մինչ կը նկրտէ ամայութեանց մէջ մըռայլ.
Կոչտ ճամբորդներ, այդ փիղերը ծուռումուռ,
Բընաւայրը կ'երթան իրենց՝ աւազուտէն յամրաքայլ:

Թուխ զանգուածներ, հորիզոնին մէկ ծայրէն
Կու գան, փոշին ամբառնալով, և հեռուէն կը տեսնես
Թէ, որպէս զի ուղիղ ճամբէն դուրս չելլեն,
Լայն ոտքովին կը փըլցընեն կոյտ աւազներ բարձրադէզ:

Ծեր պետ մ'է որ կ'երթայ խումբին առջեւէն,
Մարմինն է հերձ[6], կեանքէն կըրծուած, փտտած բունի
մը հանգոյն.

Գլուխը ժայռ մ'է. կը կամարի ուժգնօրէն
Աղեղն ալ իր ողնայարին ճիգերէն իակ փոքրագոյն:

Զի դանդաղիր իր քալուածքը, չ'երթար չուտ.
Ընկերները փոշոտ չիտակ կը տանի բուն վախճանին,
Եւ փորելով եռեւնին փոս մ'աւազուտ
Նահապետին հետքէն կ'երթան ուխտաւորները անագին:

Սկանչնին [7], վրիժակոծն մէջ պատիճնին,
Կ'երթան փակչէք, ու կը մընայ փորերնին ալ բաբախուն.
Բրտինքներնին հուր օդին մէջ կը ցնդին
Մըշուշի պէս, ուր կը բզզան բիւր միջատներ բոցագոյն:

Իրենչ փոյթ ծարաւն ու ճանճերն ալ դիւչախանձ,
Եւ արեւը, որ կը մրկէ սև կռնակներն փոթ ու լայն.
Անոնք՝ ճամբան՝ կ'երազեն վայրը լըքուած,
Թըզենիի անտառները, իրենց ցեղին ապաստան:

Պիտի տեսնեն գետն ալ հոսող լեռներէն վար,
Ուր կը լողայ ձիագետին[8] մըռընչելով ահալուր,
Ուր չուքերնին՝ լուսնով ճերմակ՝ կը ցոլար,
Կնիւնները[9] կոխկըռտելով երբ կ'իջնէին խըմել ջուր:

Ուստի կ'անցնին կ'երթան դանդաղ քայլափրա,
Սև տողի պէս՝ ծայրածաւալ աւազներէն ալ անդին:
Անապատը կ'ըլլայ նորէն անխըլիրա,
Երբոր այդ լորտ ուղեւորներն հորիզոնէն կ'անհետին:

ԼԸՓՕՆԹ ՏԸ ԼԻԼ
Թարգմ. **Զ. Ա.**

ՅԱՆՑՔ ՓՈԽԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ՇՐՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Յաբեթեանական քաղաքը = **Հռոմ**
Երկնային կայսրութիւնը = **Չին**
Իբերիան (10) *թերակղզին* = **Սպանիա**
Իրիս (11) *գօտին* = **Ծիածան**
Օրէհանի կոյսը = **Ժան տ'Արք** (12)
Ժիլ Պլասի հեղինակը = **Լբսաժ**
Ջոջերու հեղինակը = **Պարոճեան**
Դեմեարէի (13) *ընծաները* = **Հունձ**
Պարնան ուռեաբերը = **Ծիծեռնակ:**

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Հիր.** — Հոս կը նշանակէ ծիրանեգոյն, այսինքն կարմիր. նոյնպէս կը նշանակէ «ծիրանեգոյն հագուած»:

(2) **Ընձուղտ** (ֆր–ֆֆ, girafe). — Ոտնացող կենդանի, նուրբ մարմնով, երկայն նիհոյ եւ երկու մաներ եղջիւրներով: Կը բնակի Ափրիկէի անապատներ:

(3) **Արմաւենի** (ֆր–ֆֆ, palmier). — Մեծ ծառ մրն է. զանազան տեսակ արմաւենիներ կան, որոնց գլխաւորներն են *պտղատու արմաւենին* (dattier) եւ **կոկոյենին** (cocotier):

(4) **Ցուվազ** (panthère). — Կատուի ցեղէ գիշակեր գազան, որ վագրէն փոքր է եւ բնաւորութի կը նմանի: Գեղեցիկ մորթ ունի: Կը բնակի Ափրիկէի եւ Ասիոյ տաք տեղերը:

(5) **Պօա** (boa). — Օձերուն ամէնէն մեծը եւ զօրաւորն է: Մեծ անասուններուն վրայ կը յարձակի երբեմն, անոնց շուրջը կը փաթթուի, կը սեղմէ զանոնք եւ կը խեղդէ. բայց իր ուժովը միայն անարկու է որովհետեւ թունաւոր ակռաներ չունի: Հարաւային Ամերիկայի մէջ տեսակ մը պօա կայ որ չափահաս մարդու մը յայնքը ունի եւ 15 մէթր երկայնութիւն:

(6) **Հերձ.** — Ճեղքուտուած:

(7) **Թօշ.** — Շատ լայն:

(8) **Ձիագետի** (hippopotame). — Երկակենցաղ չորքոտանի, մեծ եւ յաղթանդամ: Կը գտնուի Ափրիկէի գետերուն եզերքը:

(9) **Ակիւն** (անգլ. jonc).— Ճահիճներու մէջ, խոնաւ տեղեր կամ վտակներու եզերքը բուսնող բոյս մը որ ունի ուղիղ եւ դիւրաթեք ծղօտներ:

(10) **Իբերեան.** — Իբերիա Սպանիոյ հին անունն է:

(11) **Իրիս.** — Աստուածներու պատգամաբեր դիցուհի. Հերա ծիածանի վերածեց զայն:

(12) **Ժան տ'Արք.** — Ֆրանսացի դիւցազնուհի, 1412ին ծնած եւ 1431ին մեռած. 1429ին յաղթեց Անգլիացիներուն, որոնք յետոյ խարոյկի վրայ այրեցին զայն իբր հերետիկոս:

(13) **Դեմեեր.** — Հին Յունաց մէջ, աստուածուհի երկրագործութեան:

---

104. ՄԵՐ ՊՈՍՖՈՐԸ

Երկնակամարին վրայ, երկինքի անսահման տարածութեան մէջ, երկու արեգակներ երբեք այնքան կատարագեղ ու ձեւագեղ անջրպետով մը բաժնուած չեն երբարմէ որքան արեգակնափառ այն երկու աշխարհները, Եւրոպան և Ասիան, զորս կը բաժնէ Պոսֆոր(1)*: «Հո՛ն, սիրելի՛ս, հո՛ն կ'ուզեմ որ տանին զիս» կը հառաչէի հեռու Պոսֆորի ափերէն:*

Երկու անգամ հեռացայ դրախտային իմ ծննդավայրէս: Երեսս Արեւելք կը դարձնէի՝ հեղո՛ւկ ակնարկովը զոր դիւթական իր ծննդավայր երկրին կը ձգէր Մրմեռն(2)*: կը հարցնէի, կ'ոգեւ*(3) *Մրմեռնին երգը. «կը ճանչնա՞ք դուք այն երկիրը...» Իմ երգս, առարկային հարատեւ թեամբը, աւելի հարուստ էր. աւելի՛ հարուստ արտասուքն ալ որ աչուընէրէս վար կը հոսէր: «Հո՛ն, սիրելիս, հո՛ն կ'ուզեմ որ տանի՛ք զիս:»*

Ամէն անգամ որ հեռանամ մեր եզական ծննդավայրէն, ամէն անգամ աւելի սիրալի զայն կը գտնեմ: Բա-

նաստեղծութեան գոյնը, կապոյտը. լուսաւորներու աստուածամերձ յատակին գոյնը, կապոյտը. խունկին վերածխութիւնը, կապոյտը. լեռնային հարսերու արծաթ պսակի թելերուն գոյնը, կապոյտը. փերկիս մայն ևիին[4] ծաղկին(*) գոյնը, կապոյտը: Այդ կապոյտը ո՞ւր աւելի կապոյտ է քան հոն. ո՛չ, ինչ աւելի կապոյտ է քան Պոսֆորը: Ու կ'երգէի. «Հո՛ն, սիրելի՛ս, հոն կ'ուզեմ որ տանիս զիս:»

Երբ առաջին անգամ հեռացայ Բիւզանդիոնէն, սիրտս փլաւ. աչուըներէս հեղեղներ իջան. նուաղեցայ, երբ Գաւկասոնը[5] Մօտան[6] անցաւ: Մեր քաղաքին բոլոր գեղեցկութիւններէն Մօտա–Պուռնին կը գնահատէի, ու ա՛ն ալ որովհետեւ հոյակապ վերջալոյսի տեսարաններ կը պարզէր աչքիս առջեւ իրիկուընը, ու գիշերը՝ փարոսին վրայ՝ լոյսի զմայլիկ նուաղումներ: Սակայն ինչ անդիմադրելի էր կապոյտին ձգողականութիւնը, երբ այն կապոյտէն, կապոյտ Պոսֆորէն հեռացայ: Պոսֆորէն հեռու, Պոսֆորին համար լացի: «Հո՛ն, սիրելի՛ս, հոն կ'ուզեմ որ տանին զիս:»

Կ'ըսէին, կը գրէին, կ'երգէին աչխարհի մէկ ծայրէն միւսը. «Գեղեցիկ է Պոսֆոր:» Երբեմն ես ալ՝ զգայուն այնքա՛ն գեղոյ, յաճախ ես ալ կ'ըսէի ինքնին. «Գեղեցիկ է Պոսֆոր:» Կը կարծէի սակայն որ աչխարհ ունի դեռ չատ ու չատ Պոսֆորներ, թէ Կոստանդնուպոլսէն քանի մարդս հեռանայ՝ աչխարհ ա՛նքան ըստ ամենայնի կը գեղեցկանայ: Երբ Կոստանդնուպոլսէն հեռացայ, երբ ուրիշ կապոյտ ջուրեր, երբ ուրիշ ձերմակ կայքեր, երբ ուրիշ երկիր և ուրիշ երկինք տեսայ, հառաչաձայն յայտժամ բացագանչեցի. «Հո՛ն, սիրելի՛ս, հոն կ'ուզեմ որ տանին զիս:»

(*) Ֆօրկեդ մի ևօդ, «Մի մոռնաք զիս» ծաղիկը:

Միջերկրականէն կու գաս: — վերադարձն է. նաւը Իչխանաց կղզիներուն մօտէն անցած է. կանանչ անչարժ նաւեր այդ կղզիներն ալ՝ յարատածան ու յարատոյր. նաւը Ա.յ–Սթէֆանոյին առջեւ հասած է: Ո՛հ, հիասքան ալի՝ գիշերային կերպարանքը Բիւզանդիոնին. ալդ նալի՝ գիշերային կերպարանքը Բիւզանդիոնին. ալդ ասիական եզերքն է, ձախդ եւրոպականը: Փարոս մը իւրաքանչիւր եզերքին վրայ. այլ մը Ասիան ունի, այլ մը Եւրոպան: Երկու աչքերը մէկ դէմք, մէկ կերպարանք կը կազմեն. երկու աչխարհները մէկ հոգի մէկ մարմին կ'ըլլան: Ու երկինք և երկիր իրարու կը միանան: Սև ծովէն աղջամուղջը կը հոսի կը խառնուի գիշերուան խաւարին. ծիր կաթինէն[7] լոյսը կը հոսի կը խառնուի փարոսներու փողփողմանց: Ո՛չ լոյսէն, ոչ խաւարէն կը յաղթուի կապոյտը Պոսֆորին. ընդհակառակը, անբաղդատելի ներդաչնակութիւն մը յառաջ կու գայ գոյնի: Ու կը հարցնէ մարդ ինքնին. «Գիչե՞րը աւելի թէ ցորեկը գեղեցիկ է այս անուման քաղաքը:» Սարայ Պուռնիի և Ոսկեքաղաքին[8] մէջաեղի մարմարէ յուչկապարիկը[9] այդ ամէն գեղեցկութեանց ու համադրութեանց իբրև անրջային համադրութիւն կը գերէ զքեզ: Եւրոպայի մէջ գեղագիտական այնքան ներուժ[10] հաճոյք առթող վայր մը գտի՞ր:

Ա՛հ, հաճոյք, անտարակոյս մեծ հաճոյք է նաւարկելը Միջերկրականին վրայ: Բնութեան գեղը հոն ալ պատմութեան գեղով է կրկնաւորուած: Սթէնքը կ'ողջունես, ուր այնքա՛ն հին հրաչակերտներ արուեստներու: Բայց քաղաքակրթութիւնը որ Սթէնքէն գացած է Հռոմ, հարաւէն, երկայնութեանց օրէնքին հետեւելով՝ եկած է Սթէնք: Արդ, աւելի մեծ երկիւղածութեամբ կը համակուիս, երբ չոգենաւը Պիրէոնէն[11] կ'ուղղուի դէպ ի հարաւ: Հո՛ն է Նեղոսը նուիրական՝ անծանօթ իր ակունքով և անսահման իր բերնով, որուն ափունքին վրայ

կանգնուած են առաջին յիշատակարանները ճարտասանութեան. քանակագիտութիւնը, հիմը դիտութեանց դասակարգութեան, հոն գտնուած է, և կինը հոն ամէնէն առաջ ուսուցիչ հանդիսացած և աւագ գիտութիւնը(*) ուսուցած է, դերահռչակն Հիւպատիա(12): Նաւը հրուանդանը կը դառնայ, դէպ արեւմուտք կը յառաջանայ: Ու հոն, այդ ափերուն վրայ է «յաւիտենական քաղաք»ը, այն որ Աթէնքի քաղաքակրթութեան ժառանգորդը եղաւ, ինչպէս որ իրմէն ալ ժառանգեցին քաղաքներ այնքանի՛, բովանդակ Եւրոպան: Ցո՜յժ գեղեցիկ է արդարեւ մեծ այդ մայրաքաղաքն ալ, բլուրներու վրայ կառուցուած, Հռոմը, Բիւզանդիոնին նման: Սյլ երկու աշխարհներ բաժնող, երկու քաղաքակրթութեանց միջակէտը մի՛ր քաղաքն է. բովանդակ երկրագունտին վրայ Պոսֆոր միակ է: Իր ափերէն ո՛րքան հեռանաս, ա՛յնքան ի խորոց կը հառաչես ու կ'աղաչես. «Հո՛ն, սիրելի՛ս, հոն կ'ուզեմ որ տանին զիս:»

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Պոսֆոր.** — Աւելի սովորական է **Վոսփոր** ձեւը:

(2) **Միլեսիոն.** — Կէօքէի երեւակայած ամէնէն իմաստիպ եւ արտազրաւ անձնաւորութիւններէն մէկն է: Միլեսիոն հարուստի աղջիկ մըն է զոր լարախաղացներ կը գողնան եւ կը մեծցնեն. յետոյ իր ծնունդին գաղտնիքը երեւան կ'ելլէ: Միլեսիոնի տիպարը ժողովրդականացած է մանաւանդ այն ճամաւոր երգով զոր կէօքէ երգել կու տայ իրեն, որուն կ'ակնարկէ Տէմիրճիպաշեան ալ եւ որ սապէս կը սկսի. «Կը ճանչնա՞ս այն երկիրը ուր նարնջենիները կը ծաղկին:»

(3) **Ոգել.** — Զրուցել, երգել:

(4) **Ֆէրկիս մայն Կիիդ.** — Այս բառը գերմաներէնէ կը ճշդակէ «մի՛ մոռնար զիս», եւ կ'ըսուի բոյսի մը, որ հայերէնէ **անմոռուկ** կամ **մկնականջ** եւ ֆրանսերէնէ myosotis կը կոչուի: Մանր եւ գեղեցիկ ծաղիկներ ունի, ընդհանրապէս կապոյտ, երբեմն ալ վարդագոյն կամ ճերմակ:

(*) *Այսինքն՝ փիլիսոփայութիւնը:*

(5) **Գամպօճ.** — Անուանն է այն շոգենաւին որով հեղինակը մեկնած է Պոլսէն իր այն ճամբորդութեան ատեն, որուն արդիւնքն է այս գեղեցիկ հատուածը:

(6) **Մօսա.** — Գետը գիւղի մէջ հրուանդան մըն է:

(7) **Ծիր կաթին** (Voie lactée). — Ճերմակի զարնող գօտի մը, որ կը ճամարուի երկինքին վրայ պայծառ գիշերներու մէջ, եւ որ անհամար աստղերու հոյլ մըն է: Այդ գօտին կազմող լուսաւորները այնքան բազմաթիւ են որ Հերբել 50,000 ենթադրեց զանոնք միայն որոնք մէկ ժամուան մէջ իր աչերուն առջեւէն անցան: Ըստ դիցաբանութեան, Ծիր կաթինը յառաջ եկած է կաթի հանի մը ծիթերէ, որոնք երկինքին մէջ կաթեցան Հերայի կուրծքէն՝ այն պահուն իսկ ուր Աւրամազդի կինը Հերակլէսը կը դիեցնէր:

(8) **Ոսկեհատակ.** — Աւդի Սկիւտարն է, զոր հիները կը կոչէին *Խրիսո՛ւքոլիս*, այսինքն՝ «Ոսկիէ հաղամ»:

(9) **Ցուշկապարիկ.** — Հոս գործածուած է **համբարուի, սիրենայի** իմաստով: Հեղինակը կ'ակնարկէ Լէանդրի ատտարակին (Գըշ ֆ--լե-է), որ կը գտնուի Սկիւտարի եւ Սարայ Պուրնուի միջեւ, ծովուն մէջտեղը:

(10) **Նեռուժ** (intense). — Նորաբանութիւն մը որ կը ճանկակէ «ներքին ուժ ունեցող»:

(11) **Պիրէոն.** — Աթէնքի մատանանգիստն է 42,000 բնակիչով:

(12) **Հիւպատիա.** — Ծոյն իմաստասէր եւ չափագէտ կին (370—415): Նոյնչափ հռչակաւոր է իր գեղեցկութեամբ որչափ իր գիտութեամբ: Ալեքսանդրիա հաստատուեցաւ. հոն դպրոց մը հիմնեց, ուր կը բացատրէր Պղատոնն ու Արիստոտ:

105. ԲՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ

Արուեստը գերազանց է բնութենէն, վասն զի թէպէտ կը պակսի անոր կեանքը՝ իրականութիւնը, և միշտ Ափրոդիտէ մը չի գար չնչաւորել Պիգմալիոններու(1) գալատէները, բայց իր գործերը աւելի կատարեալ գեղեցկութիւն մը կ'ընծայեն, իտէական գեղեցիկը կը բա-

ցաւրեն լոկ և անխառն, մինչդեռ իրականութեան մէջ, ամէն ինչ չէ գեղեցիկ. գեղեցիկին հետ կը կցորդի տգեղը, փափկավանգ[2] երգի մը հետ կը խառնուի խրոխտ արձագանգ մը, ճահիճ մը կը խաթարէ մարգագետնի մը ծաղկագիծ նկարը, և աղնուական իղձի մը քով կը մրմռայ գճուճ ու անասնական կիրքը:

Աբուեսաը, ստուգիս, իր ստեղծմանց տարրերը բնութենէն փոխ կ'առնէ, գաղափարը նիւթով կը մարմնանայ և ազդելի կ'ըլլայ զգայարանքներու. Հիւկոյի մէկ տաղին համար քիւրեղը իր քմահաճ ձևերը կու տայ, վարդը՝ իր բոյրը, աղաւնին՝ իր վուվուն, երգը՝ իր ծուխը, ծիածանը՝ իր գոյները, լուսաւորը՝ իր նշոյլը, արեւը՝ իր շողը, լուսինը՝ իր շաղը, մտածութիւնը՝ իր բարձրագոյն թռիչքը, զգացումը՝ իր սրբագոյն խանդը, և լեզուն՝ իր վսեմագոյն բարբառը. և Ռափայէլի[3] կոյսերուն[4] գեղեցկութեան մէջ քանի՛ իտալուհիներ իրենց մասը ունեցած են. մէկը՝ իր սև աչքերը, միսը՝ իր ճակատը ամօթխած, ասը՝ իր շրթունքը փափկալար, ան՝ իր բազուկները ճախարակեայ և Ֆօրնարինա[5]՝ իր հասակը օդեղէն:

Անշուշտ բնութիւնը գերագոյն վարժապետն է ճարտարներուն. առանց բնութեան ուսման, չկայ բանաստեղծութիւն. բայց այն ամբողջութիւնները, զոր այդ ցիրուցան տարրերէն կը կազմէ ճարտարը՝ տեսլականին[6] ներշնչութեամբը առաջնորդուած՝ որքա՛ն տարբեր են բնութեան գործերէն. ինչ դիւթիչ և նոքանչան գեղեցկութիւն, որուն [illegible] կը վիճակուի տիպարը բնութեան մէջ. տիպարը [illegible] հոգւոյն մէջ է միայն. արուեստը, բնութեան հետ իր մրցման մէջ, կը տանի յաղթանակը:

Եթէ, ինչպէս կը սահմանեն ոմանք, գեղարուեստը բնութեան նմանողութիւնը ըլլար, և լուսանկարը՝ ար-

ուեստին կատարելութիւնը, որքա՛ն անկատար կ'ըլլար ու ստորին, վասն զի բնութեան առարկաները միայն կանոնով անհամեմատ բարձր պիտի ըլլային արուեստին յաւէտ ապիկար փորձերէն: Բայց բանաստեղծը, ճարտարը անծանօթ գեղեցկութեան տեսիլներ կը պարզէ մեր առջև, նոր հորիզոններ կը բանայ, դիւթական աշխարհներու մէջ կը փոխադրէ զմեզ, ուր ամէն ինչ գեղեցիկ է գաղափարական գեղեցկութեամբ, այսինքն ամէն ինչ կը խօսի ուղղակի մեր հոգւոյն հետ, ամէն ինչ կը յուզէ զմեզ, աղնուական խորհուրդներ ու գորովական զգացումներ կը ներշնչէ մեզ. վասն զի գեղարուեստը մտածութիւնն է և զգացումը իրացեալ՝ մարմնացեալ չէնքի մը, արձանի մը, նկարի մը, նուագի մը, քերթուածի մը կերպարանքին տակ: Մանաւանդ գեղարուեստը արուեստագէտին հոգւոյն բացատրութիւնն է, որ լի է գեղեցիկին համայն չլսուցումներովը:

Այսպէս, գեղեցկութեանց ուրիշ չարք մը կայ, որ արուեստին ծնունդն է, և արուեստն ալ արարչութիւնն մըն է բնութեան նման, որ իր կարգին կը պատկերէ Աստուծոյ խորհուրդը, ինչպէս կ'ածէ և կը զարգանայ ան մարդկութեան մէջ՝ յառաջդիմութեան օրէնքով:

Ռ. Յ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ[7]

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Պիգմալիոն.** — Հնութեան երեւելի բանդակագործներէն մէկն էր: Իմ ճիճեց Գալաթէի արձանը, զոր, ըստ դիցաբանութեան, Ափրոդիտէ կենդանացուց, եւ որուն հետ ամուսնացաւ Պիգմալիոն:

(2) **Փափկավանգ.** — Մեղմաձայն, անուշ ձայնով:

(3) **Ռափայէլ.** — Նշանաւոր նկարիչ, բանդակագործ եւ ճարտարապետ: Լէոնար տը Վինչիի եւ Միխէլ Անճէլոյի հետ Վերածնութեան ոգւոյն ամէնէն բարձր մարմնացումն է: Ծնած է 1520ին, եւ երիտասարդ մեռած է թէեւ, սակայն թողած է բազմաթիւ հրաշակերտներ, ինչպէս *Սուրբ ընտանիքը*, *Աթենի դպրոցը*, *Պարնասը*, եւայլն:

(4) **Ռափայէլի կոյսերը.** — Ռափայէլ նկարած է բազմաթիւ աղգամներ Ս. Աստուածածինը. այդ նկարներուն մեծ մասը գլուխ գործոցներ են:

(5) **Ծորճարիճա.** — Հրաշագեղ Իտալուհի, որ յաճախ ծառացած է իբր օրինակ Ռափայէլի պատկերներուն:

(6) **Տեսլական** (idéal). — Մտացիպար:

(7) **Ռ. Ե. Պէրպէրեան.** — Ուսուցիչ եւ գրագէտ. հիմնադիր Պէրպէրեան վարժարանին զոր վարեց երեսուն տարի: Գրած է *Առաջին տերեւ, Մարդիկ եւ իրք, Դաստիարակի մը խօսքերը, Խոհ եւ Ցուշք*, եւայլն: Ունի բազմաթիւ յօդուածներ հանդէսներու եւ օրաթերթերու մէջ: Ծնած է 1851ին եւ մեռաւ 1907ին:

106. ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՄԱՐԴԻԿ

Երբ մարդ էակն ի յայտ եկաւ լանջքին վրայ մեր երկրին,
Իրեն ծընունդ տըւող հողին նըման կոչտ էր տակաւին.
Իր մեծ մարմնոյն նեցուկ էին կարշնեղագոյն(1) ոսկրոտի,
Զապանակներն համակ լարուած դնդերներով կորովի:
Ինչ հարուածներ կարող էին վնասել իր հաստ կեղեւին,
Ոչ տաք, ոչ ցուրտ, ոչ նօթութիւն իր ուժն ընկճել կրնային.
Հազարաւոր արեգակներ մերկ, հոլանի դինք տեսան,
Երկինքին տակ քայլամոլար, թափառական զերթ գազան.
Ծանօթ չէր դեռ մարդոց՝ երկաթն. ու չարքաշ ալ բա-
զուկներ
Չէին գըծեր դեռ ակօսներ, թուփեր չէին դեռ տնկեր:
Եւ արօրի (2) կոր կոր մաճեր(3) դեռ այն տեսն չըկային,
Ոչ ալ մանգաղն որ կը կարէր մեծ ծառերու ոստերն հին:
Բարիքն երկրի ու երկինքի ու պարգեւներն արեւուն.
Ատնք էին անզուգական հարստութիւնն իր համբուն:
Եւ մեր նախնիք այս ինքնաբեր նուէրներէն գոհ համակ՝
Հանդարտ կեանք մը կը վարէին անտառներու մայրին տակ.

Կամ ձեռքնին կը քաղէին մաթզենիի (4) հատերէն,
Որոնք ձմեռն՝ այժմ իակ դաշտը ծիրանեփայլ կը պճնեն.
Այդ հեռացած դարերուն մէջ՝ հողն աւելի բեղմնաւոր՝
Մարդոց կու տար ճոխ պըտուղներ աւելի կուռ և խոշոր.
Եւ բընութիւն՝ ճոխ սեղան մը ձօնուած կեանքին նորաժպիտ
Իր ծաղկասփիւռ թարմութիւնը կը ծաւալէր գեղափթիթ.
Գետեզերքէն հըրապուրուած, կը խըմէին վըտակէն.
Դեռ այսօր իակ լեռներն ի վար կը հոսի ջուրն յամրօրէն,
Եւ ծարաւի անասուններ կը հրաւիրէ ձայնն հեռուն.
Ու կ'երթային գիշերուան դէմ դէպ ի տունը դիցուհոյն,
Ուրկէ վէտերն աղբիւրներուն սփռոցի պէս տարածուած
Կը հոսէին կողերն ի վար սեպ խարակին, ժայռին թաց,
Եւ իջնելով ու իջնելով կը հասնէին մամուռին,
Հոն ցայտելով, պղպջալով դաշտերուն մէջ ահագին.
Ու կըրակի գործածութեան անունք էին անդիտակ
Մերկ մարմինին նոյն իակ ծածկել չէին գիտեր քօղի տակ,
Դիակներէն անասունին չինելով ձորձ(5) մորթեղէն
Ու լեռներու փապարները կ'որոնէին ապաւէն.
Անտառներուն տակ կծկըտած մացառներով միշտ թաղուն
Ապա կու տային անձրեւներէն, բընակութենէն բիրտ հովուն,
Ու չըկային սիրոյ կապեր և արարքներ համերաչխ,
Կը դրաւէին, կը կապտէին աւարն իրենց բախտաբաչխ:
Կը հոգար անձն, ու ինքզինքին համար կ'ապրէր ամէն ոք.
Բաղցն էր միայն առաջնորդնին, և օրէնքնին ուժն էր լոկ:
Ու թեթեւտան էին անոնք, և ձեռքերնին կաշըմբուռն(6)
Բարերն հեռուանց և մօտ առ մօտ լորտ ճոկաններն(7) ալ
ուժգին
Հարուածներով կը սպաննէին ճիւաղները թաւուտքին,
Մերթ փախչելով իրենց որսին առջևէն, մերթ յաղթական,
Կոչտ մեսաքսով համակ հագուած վարազներու միչտ
նըման՝
Ուր որ վըրայ հասնէր գիշերն, այնտեղ հանգիստ կ'առնէին,

Դալարիքով ու ոստերով քօղածածկած մարմիններին.
Ու լռակաց խոր քունի մը անդորրին մէջ տխրաբեր
Գոչիւններով՝ գիշերային մութը չէին խըռովեր,
Անյայտացած արեգակը չէին խնդրեր, անխօսուն,
Մերկ հողին վրայ, մերկ իրենք ալ կը սպասէին անչըշուկ,
Որ երկինք գայ նոր ասպարէզ արեգակին լուսափառ:
Վստահ էին թէ մըթութեան կը յաջորդէ լոյս պայծառ,
Եւ լոյս օրուան փախուստն իրենց զարմանք բնաւ չէր ազդեր.
Թէ այդն անվրէպ կը դառնայ մեզ՝ ուսած էին մանուկ դեռ,
Եւ վախ չէին ըզգար երբեք թէ գիշեր մը մշտատև
Կրնայ ծածկել յաւերժապէս սիւզերքի ջահն՝ արև:
Ու մանաւանդ կը վախնային զարթուններէն մահաբեր,
Զորս իրենց մերթ կը սպառնային սեւ գիշերուան դարաններ.
Ցաճախ վարագն յարձակումովն անակընկալ աւերի՝
Կամ առիւծը դուրս կը վանէր գիրենք որջէն վայրենի,
Եւ ահաբեկ ըստուերին մէջ ամէնքն ալ խոյս կու տային
Արիւնախանձ գազաններուն թողլով խոտէ խշտեակնին:

ԼՈՒԿՐԵՏԻՈՍ (8)

Թարգմ. Հ. Ա.

ՓԱՆՕԹ ԲԱՂԴԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մաթուսաղայի պէս երկարակեաց
Յոբի պէս համբերող
Թովմաս առաքեալի պէս թերահաւատ
Գեանաւիւծի պէս գոյն փոխել
Գառնուկի պէս հեզ
Խնդի պէս խնդալ
Մարմոթի պէս ցուրտ
Սաւնկի պէս բանիլ
Տերեւի պէս դողդողալ
Աղուէսի պէս խորամանկ:

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Կարճեղագոյն.** — Ամէնէն ուժեղ:

(2) **Ակոր** (charrue). — Երկիրը հերկելու երկրագործական գործիք: Ակորին գլխաւոր մասերն են **խոփ** (soc), **բուր** (coutre), **ողնափայտ** (flèche), **մահ** (mancheron):

(3) **Մահ.** — Ակորին եռեւի մասը:

(4) **Մարգենի** (Ֆրանս. էբուզիէ, arbousier). — Մշտադալար եւ գեղեցիկ տերեւներով թուփ մը. ծաղիկները սերմակ են, իսկ պտուղները, որոնք *մանուշ* կը կոչուին, կարմիր եւ մսոտ:

(5) **Ջորձ.** — Հագուստ:

(6) **Կատմբուռն.** — Խիտ զօրաւոր:

(7) **Ճոկան.** — Հոմանիշներ են **գաւազան, մականի, ցուպ, բիր:**

(8) **Լուկրեթիոս.** — Լատին ճշմարտոր բանաստեղծ: Անձնասպան եղած է 44 տարեկան, Քրիստոսէ 51 տարի առաջ:

107. ԱՆՇՈՒՆԱՊԷՍ ՄԵԾԸ ԵՒ ԱՆՇՈՒՆԱՊԷՍ ՓՈՔՐԸ

Առաջին բանը որ կը ներկայանայ մարդուս, երբ ինք իր վրայ նայի, իր մարմինն է, այսինքն իրեն սեպհական մաս մը նիւթ: Բայց, անոր ինչ ըլլալը հասկնալու համար, պէտք է որ բաղդատէ զայն բոլոր իրմէ վար և իրմէ վեր եղածներուն հետ, որպէս զի անոր ճշգրիտ սահմանները ճանչնայ:

*Թո՛ղ չգոհանայ ուրեմն միայն իր չուրջը գտնուած առարկաները դիտելով. թո՛ղ դիտէ սիւզերքը իր բարձր ու վսեմիր մեծվայելչութեան մէջ. թո՛ղ դիտէ այն ճաճանչագեղ լոյսը, որ սիւզերքը լուսաւորելու համար դըրուած է մշտավառ լամպարի մը նման. թո՛ղ աչխարհքը կէս մը երեւայ իրեն, այդ արեւուն բոլորած լայն չրջանին հա-

մեմատութեամբ և թո՛ղ զարմանայ որ այդ լայն չրջանը՝ ինքն ալ չատ փոքրիկ կէտ մըն է, բազդատմամբ երկնակամարին մէջ թաւալող լուսաւորներու ընդգրկած չրջանին: Բայց եթէ մեր նայուածքը հոս կանգ կ'առնէ, թո՛ղ երեւակայութիւնը աւելի յառաջ երթայ. ինք պիտի յոգնի ըմբռնելէ, և բնութիւնը չպիտի յոգնի հայթայթելէ: Աչխարհէս տեսածնիս աննչմարելի գիծ մըն է միայն բնութեան լայնածաւալ ծոցին մէջ. չկայ գաղափար մը որ մօտենայ իր անչրպտանելիներուն ընդարձակութեան: Որքան ալ ուռեցնենք մեր յղացումները, հիւլէներ միայն կրնանք ծնիլ իրերու իրականութեան հետ համեմատութեամբ: Տիեզերքը անսահման գունտ մըն է, որուն կեդրոնը ամէն տեղ է և չրջագիծը ոչ տեղ մը: Վերջապէս, Աստուծոյ ամենակարողութեան ամէնէն զգալի մեծ յատկանիչերէն մէկը այն է որ մեր երեւակայութիւնը կը կորսուի այս մտածման մէջ:

Բայց մարդուն ներկայացնելու համար նոյնքան զարմանալի ուրիչ հրաչք մը, թող իր ճանչցած բաներուն ամէնէն նուրբերը վերուծէ: Թող ծաղուկ (1) մը, օրինակի համար, ներկայացնէ անոր իր մարմնոյն փոքրութեան մէջ, անհամեմատ կերպով աւելի փոքր մասեր, յօդասոր սրունքներ, երակներ, այդ արիւնին մէջ հիւթեր, այդ կաթիլնեռուն մէջ չոգիներ. թող բաժնելով դարձեալ այդ վերջին բաները, սպառէ իր ուժերը և իր ըմբռնումները, և թող այն յետոյ առարկան ուր կրնայ հասնիլ մեր խօսած նիւթը ըլլայ հիմայ. թերեւս պիտի մտածէ թէ այս է բնութեան ծայրայեղ փոքրութիւնը: Պիտի նկարեմ իրեն ոչ միայն տեսանելի տիեզերքը, այլ և բոլոր ինչ որ

Բասգալ

կրնայ ըմբռնել բնութեան անհունութեան մասին այս աննչմարելի հիւլէին չրջապատին մէջ...: Թո՛ղ խելքը կորսնցնէ այս հրաչալիքներուն մէջ այնքան զարմանալի իրենց փոքրութեամբ որքան միւսները իրենց ընդարձակութեամբ: Վասն զի ո՞վ չպիտի զարմանայ որ մեր մարմինը քիչ առաջ աննչմարելի՝ տիեզերքին մէջ, որ ինքն ալ աննչմարելի է ամբողջին ծոցը, հիմայ հսկայ մը ըլլայ, աչխարհ մը, կամ լաւ եւս ամբողջ մը՝ բազդատմամբ յետին փոքրութեան ուր կարելի է հասնիլ:

ԲԱՍԿԱԼ (2)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Ծեռուկ** (ciron). — Աչխով տեսանելի միջատներուն ամէնէն փոքրիկն է. չորցած միսի, հինցած պանիրի վրայ կը գտնուի անթիւ անհամար:

(2) **Բասգալ.** — Ֆրանսացի երեւելի իմաստասէր, չափագէտ եւ քնագէտ (1623—1662):

108. Ի ՄՆԷ ԿՈՅՐԸ

Ի մնէ կոյրը կամ մանկութեանը մէջ աչքին լոյսէն վրիպողը(1)՝ մչտնջենաւոր խաւարի մէջ՝ ձեւն ու տարածութիւնը իրեն անծանօթ մակարդակի մը վրայ արձակ ոտքով անչարժութեան ստիպուած բանտական մըն է: Իր վիճակը՝ մարդոց մէջ անոնցմէ զատուած և միայնացած ապրելու անվախճան առանձնութիւն մըն է: Մարդ իրեն պէտք չունի, ինք ամէնէն կախուած ունի, ամէնուն օգնութեանը կը կարօտի, ամէնուն ալ տարապարտ (2) ծանրութիւն մը սեպուած է: Իր կարիքը մչտնջենաւոր է,

անոնցմէ իրեն եկած օգնութիւնը պատահական է, ցանցառ է, անհաստատ է, և յաճախ զգուանքով ու զբրկանքով է։

Թանձրամած խաւարի մէջ խաւարամած և անճարակ երեւակայութեամբ թափառական, ամէն քայլափոխի վրան կորուստի մը վախով գլուխը կորացած, ուսերը կծկած և ձեռուընները իրմէ առաջ կարկառած և աչ ու ձախ տատանելով, անստուգութեան մէջ, ապաւէն մը կը փնտռէ. և առանկ կասկածը, վարանքը, տարակուսութիւնը, տագնապն ու արհաւիրքը իր չար ոգիներուն պէս՝ ամէն տեղ իրեն հետեւելով, վհատութիւնը սրտին տիրեր, ղեկն ու կողմնացոյցը կորսուած, և մրրիկներու մէջ ամպապատ սև գիշերի մը տակ ծփացող նաւու մը պէս ոչ ինքզինքը ինչպէս ուղղելիքը գիտէ, և ոչ հասնելիք նպատակը։

Իր մտքին ճանչցածը իր գոյութիւնն ու էութիւնն է. բայց այն էութիւնը աչխարհիս երեսը ինչ բանի սահմանուած ըլլալու գաղափարը չունի։ Աղօտ և պղտոր և անկերպարան քանի մը գաղափար յօրիներ, սոյգ և որոշ գաղափար ստանալու միջոց չունենալով գաղափարները իրեն անհաղորդ մնացած են։ Ոչ ձև կը ճանչնայ և ոչ գոյն։ Ջուարճալին և հաճոյականը իրեն օտար են, և տրտմականն ու տխրականը՝ իրեն անբաժանելի կենակից։

Բոլորտիքը յաճախ բերկրութեան ձայներ կը լսէ. բայց բերկրութիւնը մարդկեղէն սիրտերուն մէջ ծնունդ տնող, զարթուցանող և արծարծող պատճառները իր իմացականին մէջ տեղ և արմատ չունենալնուն, այն հաճութեան ձայներուն և ցնծութեան աղաղակներուն մէկն ալ իրեն համար չէ։ Իրեն համար իր ականջին հնչածը դժգոհութեան, տաղտկութեան և տրտունջի և երբեմն ալ անէծքի ձայներ է։ Շատ դժուարադէպ է որ կարեկցութեան յեղակարծ(3) և վաղանցուկ վանկի մը հնչմունք լսէ։

Ծնողք ու քոյրեր ու եղբայրներ, ազգականներ ու դրացիներ ունի. բայց ոչ մէկուն որդին է, ոչ միւսներուն ծընեւակիցը, ոչ մէկուն ազգական, և ոչ միւսներուն դրացի, վասն զի ամէնքն ալ զինքը խորշ մը լքած ու հեռացած են։ Համատարած ծովուն երեսը միայնակ ամբարձած վայրենի ապառաժի մը նմանած է, որ ցամաքէն խապար հեռու է. ոչ տունկ, ոչ բոյս և ոչ կենդանի չունչ մը հպած չէ իրեն, և միայն սանձակոտոր մրրիկներու և ցասուցեալ ալիքներու մռնչիւններուն ու կծմանից նպատակ կեցած է։

Ամանկ մրրկալից և գժոխական կեանքի մէջ՝ իր մտածութիւնը իր վիշտերն են. իր զբաղմունքը՝ գլխուն վերև, ոտքին տակը և առջին ու ետին պատրաստ կեցած անհամար արկածներու և փորձանքներու երկիւղը քաշել է, և իր մխիթարութիւնն ալ՝ ապ տաժանական կեանքին օր մը վերջանալուն յոյսն է։

Ահա համառօտիւ կոյրին վիճակը։

ԹԱՋԱՏՈՒՐ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Վրիպող.** — Զրկուող։
(2) **Տարապարս.** — Անարդար, անօգուտ, աւելորդ։
(3) **Ցեղակարծ.** — Յանկարծական։

109. ԳԱՐՈՒՆԸ

(ՌՕՆՏԷԼ[1])

Տարին թողուց իր վերարկուն
Հովոտ, ձիւնոտ, անձրեւոտ,
Հագաւ բանուած չքնաղ նարօտ[2]
Արեւազարդ և փայլուն:

Երգ կ'արձակէ ամէն թռչուն,
Կը խնդայ դաշտն ու արօտ,
Տարին թողուց իր վերարկուն
Հովոտ, ձիւնոտ, անձրեւոտ:

Վըտակն, աղբիւրն, ալիքն, առուն
Համագգեցիկ ու պըչրոտ,
Արծաթի ցօղէ նուրբ պարեգօտ՝
Ծօղ ձրգեր են ուսերնուն:
Տարին թողուց իր վերարկուն
Հովոտ, ձիւնոտ, անձրեւոտ:

ՇԱՌԼ Տ'ՕՌԼԷԱՆ[3]
Թարգմանուած **Զ. Ս.**

ԾԱՆՕԹ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ալիսահիդէսի[4] պէս արդար
Կրեսոսի[5] պէս Տարտար
Աղաւնիի պէս մխիթար
Նապաստակի պէս երկչոտ
Ջորիի պէս յամառ
Ուղտի պէս սթափող
Ձնծեղի պէս շատախօս
Մրջիւնի պէս աշխատասէր
Կրնայի պէս դանդաղ:

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Ռօնտէլ.**—Տասնչորս տողէ բաղկացած ոտանաւորի ձեւ մը:

(2) **Նարօս.** — Ձանազան գոյնով մեհեանի թելեր զոր պսակելներուն գլուխը կը կապեն: Նարօս կը նշանակէ նաեւ բազմերանգ զարդեր, կերպասներ, զգեստներ:

(3) **Շառլ Տ'Օռլէան.** — Ֆրանսացի գրագէտ (1391—1465). ունի գողտրիկ բանաստեղծութիւններ:

(4) **Արիսթիդէս.** — Աթենացի զօրապետ եւ պետական մարդ (540—468 Ք. Ա.):

(5) **Կրեսոս.** — Լիւդիոյ թագաւորը (Ք. Ա. 560—548). իր հարստութեամբ համբաւաւոր է:

110. ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ՆՊԱՏԱԿԸ

Գիտութիւնը մարդուն ֆիզիքական և իմացական պէտքերէն ծնունդ առած է, ուստի անոր միակ նպատակն է այդ պէտքերուն գոհացում տալ:

Այն օրէն՝ ուր մարդը, ընկերական վիճակին հասնելով, թողած է անտառաբնակ կամ լեռնաբնակ վիճակը, չատ մը նորանոր պէտքեր ևկած բարդուած են հիներուն վրայ, որոնց գոհացում տալ չկրնացած է օգտուելով բնութեան զանազան երեւոյթներէն և զօրութիւններէն: Ժամանակն ու փորձառութիւնը հետզհետէ աւելցուցած են գոհացման ասպարէզը: Այսօր գիտութիւնը կը չափայ կազմակերպեալ ուժերով ու միջոցներով այդ գոհացման ընդլայնել: Շատոնց ի վեր մարդ սկսած է գիտութեամբ զբաղիլ. այսպէս գիտութեամբ զբաղիլ սկսաւ

295 — Թ—ԱՆԹԻԱՍ Ի—ԲՅՒ:

մարդ երբ իրեն կերակուր եփեց, հագուստ կարեց, բնակարան չինեց, խաղողէն գինի, գինիէն քացախ պատրաստեց, իր հողերը ուրիշին հողերէն բաժնելու համար երկիրը չափեց, և այլն:

Մարդուն նախնական պէտքերը, հետզհետէ իրենց գոհացումը գտնելով, սկսան բազմանալ, որով անոնց գոհացման միջոցներն ալ բազմացան: Այսօր քաղաքակիրթ աշխարհի պէտքերը անհամեմատ կերպով աճած են, ճաշակը նրբացած, ու գիտութիւնը, այդ ամէնուն գոհացում տալու սահմանուած, ինք ալ ծաղկած վիճակի մը մէջ կը գտնուի: Քաղաքակրթութիւնն ու գիտութիւնը զիրար սաեղծած են, և հիմայ իրարու զարգացման հզօրապէս կ'օժանդակեն: Ձախադիտութեան կիրարկումները չինութիւններու և մեքենաներու գեղեցիկ ու զօրեղ ժիներ դրած են մեզ, բնագիտութիւնը՝ ջուրի, շոգիի, ելեկտրականութեան ահեղ ուժերը բերած է պէտքերու գոհացման դէմ ելլող արգելքները բառնալու համար, բնալուծութիւնը իր այլ և այլ մարմինները նուիրած է մեզ, վերջապէս գիտական միւս ճիւղերուն իւրաքանչիւրը, միեւնոյն նպատակին հետամուտ, յոյժ արդիւնաւոր սկզբունքներ, զօրութիւններ, տարրեր տուած է մարդկութեան:

Եթէ մարմինը իր զանազան պէտքերը ունի, միտքն ալ իրեն յատուկ պէտքեր ունի, որոնց գոհացումն ալ գիտութեան նպատակն է: Իր ամէն վիճակներուն մէջ մարդ զգացած է այդ իմացական պէտքերը. իրերը որ իր շուրջը կը գտնուին, արեւը որ կը փայլի, անհամար լուսաւորները որ կը պլպլան, ամպերը որ կը գոռան, փայլակը որ կը գալարի, գիշեր ցորեկի յաջորդութիւնը, լուսնին և արեւուն խաւարումները, և տակաւին բազմաթիւ ուրիշ երեւոյթներ մարդուս ուշադրութիւնը գրաւած են: Ու հին դարերէն իվեր սկսած է անոնց

բացատրութիւնը տալ, իր մտաւոր կարողութեան և խուզարկութեան միջոցներուն ներած սահմանին մէջ, գոհացնելու համար իր հետաքրքրութիւնը, որ անդադար որդի մը պէս կը կրծէ միշտ իր միտքը: Իր բացատրութիւնները յաճախ շատ նախնական էին և տղայական, բոլորովին համեմատական իր ներքին վիճակին ու ապրած միջավայրին: Բնականաբար, դարերու ընթացքին մէջ, չնորհիւ մտային վիճակին բարձրանալուն, մարդը, այլ և չկրնալով գոհանալ այդ նախկին բացատրութիւններով, նորեր պիտի փնտռէր. այսպէս, հետազօտող միտքը հասած է այժմ ճշմարտութեան՝ մէկէ աւելի կէտերու մէջ:

Զանազան պէտքերու գոհացման հետապնդումին մէջ, խորհող միտքը նորանոր պէտքեր ստեղծած է, մանաւանդ մտաւորական սահմանին մէջ: Այդ պէտքերուն ծնունդ կու տան այն գիտունները որոնք կ'աշխատին գիտական ճիւղի մը վրայ՝ առանց նկատողութեան առնելու անոր հաւանական օգտակարութիւնը: Կ'աշխատին անոնք զուտ գիտութեան համար, կ'աշխատին պարզապէս գոհացում տալու իրենց մտքի պահանջքին, և այդ աշխատութիւնները, որքան ալ վերացական ձեւեր ժամանակի մը համար, կրնան օր մը իրենց գործնական արդիւնաւոր կիրարկումը ունենալ մարդկային գործունէութեան այլ և այլ ճիւղերուն մէջ, և դրապէս օգտակար դառնալ: Այսպէս, երբ հին Յոյները երկրաչափութիւնը այնքան կը մշակէին, երբ գիծերն ու տարածութիւնները կ'ուսումնասիրէին, կը կասկածէին բնաւ թէ դարեր վերջը Քէփլէռ մը, այդ ուսումնասիրութիւններէն ներշնչուած, տառապութիւն մը յետոյ, մոլորակներու չարժման օրէնքը պիտի գտնէր, օրէնք՝ ուրկէ Նիւտընն մը տիեզերական ձգողութեան հիանալի օրէնքը պիտի հետեւցնէր, ուրկէ

ալ վերջապէս այնքան անմիջական օգուտներ պիտի տեսնէր մարդկութիւնը։

Գիտութեան նպատակն է ուրեմն լոկ ճշմարտութեան հետազօտումը, մարդուն այլազան պէտքերուն գոհացում տալու համար։

Մ. ՆԱԼՊԱՆԴԵԱՆ (1)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Մ. Նալպանդեան.** — Նախկին ազակեր Պէրպէրեան վարժարանի. հիմայ գիտութեանց ուսուցիչ է։ Հրատարակած է Մ. Ն. *Բնագիտ* usnրագրութեամբ բազմաթիւ գիտական յօդուածներ *Բիւզանդիոնի* մէջ։

III. ԵՐԿՈՒ ԹՌՉՈՒՆՆԵՐ

Այն տարին, աշնան վերջերը, ցուրտերը յանկարծ սկսան, և հօրեղբօրորդիս, Քառլ տը Ռօվիլ, հրաւիրեց զիս իրեն հետ ձահիճները երթալ բադ որսալու, առտուն կանուխ։

Հօրեղբօրորդիս քառասուն տարեկան կար, կայտառ գեղջուկ աշնուական մը, զուարթ բնաւորութեան տէր, որ դղեակ մը կը բնակէր, առուակահոս լայն հովտի մը մէջ։ Պուրակներ կը սաւղէին աջէն ու ձախէն կողմնակի բլուրները, հին պուրակներ ուր հոյակապ ծառեր մնացեր էին դեռ, և ուր կը գտնուէին Ֆրանսայի ամէնէն չնաշխարհիկ փետրաւոր որսերը։ Երբեմն արծիւներ կը զարնուէին հոն, և ուղեւոր թռչունները, անոնք որ գրեթէ երբեք չեն մօտենար մեր բազմամարդ երկիրներուն,

անվրէպ կանգ կ'առնէին այդ հնամենի սաղարթներուն մէջ, կարծես նորէն գտած ըլլալով վաղնջուց ժամանակներու անտառներէն ծանօթ խորչիկ մը հոն մնացած՝ գիշերուան մը ապաստանարան ընծայելու համար իրենց։

Հովտին մէջ, բարձր խոտեր կը բուսնէին կաւառնեբով (1) ոռոգուած և ցանկերով բաժնուած. յետոյ, աւելի հեռուն, առուակը՝ որ մինչև հոն նաւարկելի էր, ընդարձակ ճահիճ մը կը դառնար։ Այդ ճահիճը, որուն նման զմայլելի տեղ տեսած չէի որսորդութեան համար, խելքը միտքը գրաւած էր հօրեղբօրորդւոյս որ որսաբանի մը պէս խնամք կը տանէր վրան. զայն պարսծածկող անսահման եղէգնուտին մէջէն, կենդանութիւն չկար, և ալեծփում կու տար անոր, անձուկ արահետներու բաժնելով զայն, ուրկէ տափարակ մակոյկներ, կանճախներով (2) ուղղուած ու վարուած, կը սահէին լուռ՝ մեռեալ ջուրին վրայէն։

* * *

Առջի իրիկուընէ հօրեղբօրորդւոյս տունը հասայ։ Քարերը ճաթեցնելու չափ սառ կապած էր ամէն կողմ։

Ընթրիքի պահուն, մեծ սեղանատան մէջ, որուն պահոցները, որմերը, ձեղունը ծածկուած էին թեւաւոր զմռսեալ թռչուններով, ճուռակներով (3), ձայերով (4), բուերով, այծաղիւացներով (5), վարուժնակներով (6), վարուժաններով (7), անգղերով, բազէներով (8), հօրեղբօրորդիս՝ ինքն ալ, ցուրտ երկրի տարօրինակ թռչունի մը որդիս՝ նման, փոկի (9) մաշկէ պարեգօտ մը հագած, կը պատմէր նման, փոկի (9) մաշկէ պարեգօտ մը հագած, կը պատմէր հինծի նոյն գիշերուան համար իսկ պատրաստութիւն տեսած ըլլալը։

. . . Ձիշդ ժամը երեքին արթնցուցին զիս։ Ես ոչխարի մորթի մը ձգեցի կռնակս, և տեսայ որ Քառլ արջի մուշտակի մը մէջ փաթթուեր էր։ Ու ճամբայ

ելանք, պահնորդ մը, և Բլօնժօնն ու Բիէռօն, մեր չոնները, հետերնիս առած։

Դուրսը մէկ քանի քայլ առի չառի, մինչև ոսկորները սառեցայ։ Անանկ գիշեր մըն էր ուր կարծես գիշերը մեռած կ'երեւայ, ուր սառած օդը՝ ընդդիմահար, չօշափելի կը դառնայ, այնքան կը դպչի մարդուս. քնաւ չունչ մը չի յուզեր զայն. սառ կարած է, անշարժ։ Կը խածնէ, ներթիդիդ կ'անցնի, կը չորցնէ ծառերը, տունկերը, միջատները և փոքրիկ թռչուններն ալ որոնք ճիւղերուն վրայէն վար կ'իյնան կարծր հողին վրայ, և իրենք ալ կը կարծրանան անոր պէս, ցուրտին հետ գրկապնդուած։

Լուսինը, իր վերջին քառորդին հասած, վայրահակ, կարծես կը մարմրէր անջրպետին մէջ, ու չկրնալով առաջ երթալ, կը կենար հոն վերը, ինքն ալ բռնուած, անդամալուծուած՝ երկինքին ցրտութենէն։ Ջոր ու թախծոտ լոյս մը կը սփռէր երկրի վրայ, այն չիջանուտ, գունաթափ լոյսը զոր կը թափէ մեր վրայ ամէն ամիս, իր յարութեան վախճանին։

Ջովէ քովէ կը քալէինք Բաւլին հետ, կարկամ, ձեռքերնիս գրպաններս, հրացաններս չալկած։ Ընդհատ ճահիճին եզերքը հասանք, և մտանք գօս եղէգի ծառուղիներուն խորը որոնք այդ ցածուկ անտառին մէջ կ'երկննային։

Մեր արմուկները՝ ժապաւէնի ձեւով կախուած երկար տերեւներուն չփուելով՝ թեթև խշրտուք մը կը հանէին մեր հետէն, և կեանքիս մէջ, առաջին անգամ զգացի այնքան բուռն ու եզական կերպով այն յուզմունքը զոր եղտիւրները[10] կ'ապրէն լինէն։ Այս ճահիճը մեռած էր, մեռած՝ ցուրտէն, քանի որ վրայէն կը քալէինք, իր չորցած կնիւններուն խառնափնդոր կոյտերուն մէջէն։

Ցանկարծ այլանդակ կառաչ[11] մը, խուսափուկ կառաչ մը, թափառական կառաչ մը անցաւ մեր գլխուն վրայէն։ Վայրի թռչուններն էին։

Ջկայ բան մը որ այնքան խռովէ զիս քան կեանքի առաջին աղաղակը որ չի տեսնուիր և որ կը սուրայ կ'անցնի մռայլ օդին մէջէն արա՜գ, չա՜տ հեռուէն, ձմեռ առտուներու սկզբնածագ նշոյլներէն առաջ։ Անանկ կու գայ լինի որ այգուն, այդ ցրտասառոյց ժամուն, այդ խուսափուկ կառաչը՝ անասունի մը փետուրներովը թռուցիկ՝ աշխարհիս հոգւոյն մէկ հեծկլտուքն է։

Արշալոյսը ծագեր էր։ Երկինքը կը սկսէր դեղնիլ, և բաղերուն երամները արշաւասոյր երկար բիծերու նման կը սահէին, ընդոստ ջնջուելով երկնակամարին վրայէն։

Լոյս մը փայլատակեց գիշերուան մէջ, Բաւլ հրացանը պարպեր էր, և երկու չոնները վազեցին։

Ա՛լ այնուհետև, ամէն վայրկեան, մերթ ան, մերթ ես փոթեռանդ նշան կ'առնէինք, եղէգներուն վերև ալացիկ կենդանիներու առուներ մը տեսանելու պէս։ Եւ Բիէռօ ու Բլոնժօն՝ չնչասպառ ու զուարթ՝ կը բերէին արիւնթաթաւ անասուններ, որոնց աչքերը երբեմն կը նայէին մեզի տակաւին։

Լոյսը ծագեր էր, պայծառ տմոյն լոյս մը. արեւը երեւան կ'ելլէր ծործորլին խորէն, և ա՛լ պիտի մեկնէինք, երբ երկու թռչուններ՝ կոկոզավիզ ու հոլաթև՝ ընդոստ սաւառնեցան մեր գլխուն վրայ։

Հրացանս քաշեցի, մէկը ինկաւ դրեթէ ոտքերուս տակ. մրտիմ[12] մըն էր արծաթփորիկ։ Այդ վայրկեանին, անջրպետին մէջ, գլխուս վերև, ձայն մը, թռչունի մը ձայնը կռնչեց։ Կոճ մըն էր կարճ, կրկնուած, սրտաճմլիկ, և անասնիկը, փոքր անասնիկը, սկսաւ դարձդարձել ասմազուն երկինքին մէջ, մեր վրայ, նայելով իր մեռած ընկերին զոր ձեռքս բռներ էի։

Քառ. ծունկի եկաւ, հրացանը ուսին վրայ. բոցավառ աչքերով կը յականէր(13) *զայն, սպասելով որ պէտք եղածին չափ մօտենայ:*

—Իր ընկերը սպաննեցիր, ըսաւ, միւսը չպիտի մեկնի:

Իրաւ, չմեկնեցաւ. կը պատուաքէր չարունակ, և կը հեծեծէր մեր բոլորտիքը դառնալով:

Երկնք տառապանքի մը հեծեծանքը այնքան կեղեքած չէր սիրտս որքան այդ թռչունին ողբակոծ վայիւնը, որքան միջոցին մէջ կորսուած այդ հէք կենդանիին լալագին մեղադրանքը:

Երբեմն, իր ճախրանքին սպառնացող հրացանէն վախնալով, կը փախչէր. կարծես պիտի չարունակէր ճամբան միս մինակ երկինքին մէջէն: Բայց չկրնալով հեռանալ, նորէն կու գար իր ընկերը փնտռելու:

— Գետինը ձգէ ձեռքիդ, ըսաւ Քառ, հիմայ կը մօտենայ:

Իրօք կը մօտենար, վտանգէն անվախ, յիմարացած, իր անասունի ցաւովը զոր կը զգար սպաննած անասունին համար:

Քառ հրացանը պարպեց. թռչունը օդին մէջ կախող թելը փրթաւ կարծես: Սև բան մը տեսայ որ վար կ'իյնար, եղէգներուն մէջէն անկումի մը դփրդիւնը լսեցի, և Բիէռօ ինծի բերաւ զայն:

Երկուքը մէկէն, արդէն պաղած, մախաղիս մէջ դրի... և նոյն օրը մեկնեցայ Բարիզ:

ԿԻ ՏԸ ՄՕՊԱՍԱՆ (14)

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Կաւառ** (rigole). — Հողին կամ քարին մէջ փորուած ակօս, ուրկէ ջուրերը կը հոսին: Հոմանիշներ են **ուղղ** եւ **կորի:**

(2) **Կաճնոխ** (perche). — Երեք չորս մէքր երկարութիւն ունեցող ձող:

(3) **Ճուռակ** (épervier). — Արու բազէ (ᴡ-ᴩ-ᴦ-ᴣ). գիշակեր թռչուն, որ կը բնակի Եւրոպայի եւ Ասիոյ լեռնոտ կողմերը:

(4) **Ճայ.** — կը նշանակէ 1. տեսակ մը արագիլ. 2. տեսակ մը ծովային թռչուն (ᶠ-ᵽᵽᵾ, héron).

(5) **Այծադիւց** (tette-chèvre). — Գիշերային թռչուն, մեծ աչքով եւ տափակ կտուցով:

(6) **Վարուժնակ** (tiercelet). — Արու բազէ. կ'ըսուի նաեւ **Բուպին:**

(7) **Վարուժան.** — Արու տատրակ (ᵽ-ᵾ-ᴦ-, tourterelle).

(8) **Բազէ** (ᴄ-ᵽᴄᴦ, faucon). — Յափշտակիչ թռչուն, յանդուգն եւ գեղեցիկ: Կը բնակի լեռներու փապարաներուն մէջ:

(9) **Փոկ** (ᴩ-ᵽ-ᵽ-ᴄ-ᴄ-ᴣ, phoque). — Սեմաւոր երկակենցաղ եւ գիշակեր կենդանի, կոնաձեւ կնճիթով:

(10) **Եղեւր.** — Ճահիճ, խոնաւ եւ ցեխոտ տեղ:

(11) **Կառաչ.** — Հոմանիշ են **ճիչ, կակաչ:**

(12) **Մրտիմ** (sarcelle). — Բադի նմանող ջրային թռչուն մը:

(13) **Ցակացնել.** — Ուշադրութեամբ նայիլ, դիտել:

(14) **Կի դը Մօբասան.** — Ֆրանսացի երեւելի արձակագիր եւ վիպասան (1850—1893):

112. ԽԱՉԸ

Թէ պաշտումի թախին ունենաս՝
Տէրն զայդ մը թէ քեզի կու տայ,
Որպէս զի իբ ուժը(1) *անհաս*
Սըլացընես երկրի վըրայ:

Թէ տեսիլներ ունենաս դուն՝
Յայտնութիւն մ'ալ քեզի կու տայ,
Որպէս զի Ի'ր կամքը արթուն
Հանդիսացնես երկրի վըրայ:

Թէ բարձունքէ մ'խօսիս Իր հետ՝
Ինքը քեզի ձայն մը կու տայ,
Որպէս զի Իր խօսքը յաւէտ
Արձագանգես երկրի վրայ։

Թէ վերացած յառիս Իրեն՝
Հոգւոյ լեզու մ'ալ քեզի կու տայ,
Որպէս զի Իր կայծը վերբէն
Սահեցընես երկրի վրայ։

Եթէ մրտնես Իր ամպին մէջ՝
Ինքը քեզի չանթ մը կու տայ
Որպէս զի Իր վրէժը անչէջ
Փայլատակես երկրի վրայ։

Իսկ Իր լոյսին թէ երթաս մօտ՝
Ինքը քեզի ջահ մը կու տայ,
Որպէս զի Իր փառքն անաղօտ
Վարդավառես[2] երկրի վրայ։

Եթէ նետուիս Իր գիրկն անուշ[3]՝
Ինքը քեզի երգ մը կու տայ,
Որպէս զի Իր Շնորհն երկնայուշ
Թըրթռացընես երկրի վրայ։

Թէ համբուրուիս հետ Իր վէրքին՝
Ինքը քեզի կեանք մը կու տայ,
Որպէս զի Իր Շունչը անգին
Ոգեւորես երկրի վրայ։

Իսկ թէ թաղուիս Իր չուքին տակ՝
Ինքը քեզի չող մը կու տայ,

Ոչինչին դէմ Ցոյսին անփակ
Ճառագայթը երկրի վրայ։

Ու այդ Ուժը, այդ Կամքն ու Խօսք,
Այդ Կայծն ու Վրէժ, այդ Փառքը սոսկ,
Այդ Շնորհն ու Շունչ, այդ Ցոյսն համայն
Քեզի տըրուած ԽԱՉՆ է միայն։

ԵՂԻՇԷ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ (4)

ԽՈՐՀՐԴԱՆՇԱՆՆԵՐ

Մանուշակ = Համեստութիւն
Շուշան = Ի ցմեդութիւն
Ջրթենի = Խաղաղութիւն
Դափնի = Յաղթութիւն
Անթառամ = Անմահութիւն
Կշիռ և սուր = Արդարութիւն
Ամպրիկ եղջիւր(5) = Առատութիւն
Ծիածան = Հաշտութիւն։

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1, 3) **Ուժ, անուշ.** — Հ. Եղիշէ եպիսկոպոս Դուրեան այս երկու բառերը գործածած է **ու** ով եւ ոչ թէ **ոյ** ով, ինչպէս կ'ընեն ոմանք։ Այս երկու բառերը **ու** ով կը ինչուին ժողովուրդէն, ուստի սովորութիւնը կ'արդարացնէ այս ուղղագրութիւնը։ Իսկ պէտք է գրել **գոյժ, բոյժ,** որոնք աննմանօթ են ժողովրդական լեզուին։

(2) **Վարդավառել.** — «Լուսաւորել, փայլեցնել»ի իմաստով գործածուած է հոս։

(4) **Եղիշէ եպս. Դուրեան.** — Ծնած է 1860ին։ Հմուտ է հին հայ մատենագրութեան եւ եկեղեցական ժամանակագրութեան։ Իբրեւ բանասէր, գրած է բազմաթիւ յօդուածներ հանդէսներու եւ օրաթերթերու մէջ։ Իբրեւ բանաստեղծ, վերջերս հրատարակեց շարք մը կրօնական բերդուածներ պարբերականներու մէջ։

(5) **Ամալթեղջիւր** (corne d'abondance). — Աւամազդի մայրը բարայրի մը մէջ պահած էր զինքը, ըստ դիցաբանութեան, եւ Ամալթէա անունով այծ մը կաթ կու տար Աւամազդի, զոր յաւերժահարսեր կը խնամէին: Աւամազդ Ամալթէայի եղջիւրներէն մէկը նուիրեց այդ յաւերժահարսերուն ի նշան երախտագիտութեան. այդ եղջիւրը, որ կը կոչուի **ամալթեղջիւր**, առատութեան աղբիւր մը եղաւ:

113. ԾԱՂԿԱԶԱՐԴԻ ՅԻՇԱՏԱԿ

Մարտի վերջերն էինք տակաւին, Գաղատիոյ(1) հա-մար տխուր տարուան մը վախճանին մօտ, և ժողովուրդը, որ ամրողջ ձմեռը տանջուեր էր սովէն, կրկին սուի մը սպառնալիքը կը տեսնէր արդէն գլխուն վերև կախուած չոր ու ամուլ երկինքէն վար, որ երկու ամիսէ ի վեր անձրեւի կաթիլ մը չէր ցօղեր:

Քաղաքի մը մէջ ուր սով կայ, անօթութիւնը ամէ-նուն չարչարանքը չէ անշուշտ: Բարեկեցիկ դասակարգը միշտ իրեն պէտք եղած ցորենը ունի իր չոհմարանին մէջ, բայց յօժարակամ պիտի ուզէ տալ իր հացը, եթէ անով կարենայ վերջ տալ այն աղէտքներուն որոնց սըր-տաճմլիկ տեսարանները՝ անօթութենէ աւելի մեծ տան-ջանքով մը կը գալարեն իր աղիքները: Բայց թշուառու-թիւնը մեծ է, և դարմանները փոքրիկ: Լերկ ու մերկ տղաք՝ որ քալած տեղերնին՝ խեղդերնին դառնալով կը մարին կ'իյնան ասդին անդին, պզտիկ լաճեր (2), որ քաղցին աղղած լլկանքին չդիմանալով, կու լան մօրեր-նուն ճիտը պլլուած, մայրեր, որոնք կ'անիծեն զքեզ որովհետեւ անօթի պահկեցուցած չես զաւակդ առջի գի-շերը, և տուայտանքէ մոլեգնած մարդիկ, որ ահեղլի աչքեր կը պտըտցնեն իրենց չորս բոլորքը՝ կարծես կե-

րած հացիդ պատառը ստամոքսէդ դուրս քաշելու վա-խտով. ահա՛ քաոսնկել, ահարկու տեսարանները, որոնք պատուհանիդ առջեւէն կ'անցնին կը դառնան չարունակ սարսափելի մղձաւանջի(3) մը պէս:

... Ամէն առտու, ամէն իրիկուն պատուհանիս առ-ջեւ նստած՝ կը սպասէի այս խռովիչ յուզմունքներուն, չեմ գիտեր ինչու. թերեւս անօթի չըլլալու մեղքս կ'ու-զէի քաւել այդ ցաւատանջ ամբոխին տուայտանքներուն մասնակից ըլլալով հեռուէն: Եւ երբ ճաշի ժամը կը մո-տենար, երբ բարեգործական փուռերուն փոքրիկ լու-սամուտները կը բացուէին, և խուժանը կը յարձակէր զիրար տապալելով, կոխկռտելով, ձիւնին ու բուքին մէջէն ձեռքէ ձեռք յափշտակելով չորաւոկ հացին բե-կորը, և անդին բոլոր քաղաքը կը լռէր, յարգելով կեանքի դժնդակ կռիւը սովեալներուն, ինծի այնպէս կու գար թէ ես ալ մասը կը կազմէի այդ ամբոխին, ես ալ անոր հետ կը մօտենայի այդ խորունկ փոքրիկ լուսա-մուտին, ուրկէ կեանքը դուրս պիտի ելլէր հացի փըշ-րանքով:

* * *

Դեռ այս կռիւը դադրած չէր սակայն, բայց յու-սահատութիւնը տակաւ կ'անհետանար սառնամանիքնե-րուն հետ: Նոր հունձքերուն յոյսովը կ'օրօրուէր անօթի գիւղացին, և յոգնութիւն կ'առնէր իր սխեղծ անդամ-ները տաքցնելով արեւուն ջերմիկ ճառագայթին տակ: Եւ ահա՛ նոր սուի մը արհաւիրքը կը սկսէր սիրել ամէն կողմ: Երկինք իր անձրեւի կաթիլը կը զլահար արտե-րուն, որոնք կը ճաթռտէին, կը ճեղքռտուէին, կը ցամ-քէին այրելով, խամրելով, կռնծելով բոլոր արմատիքը: Դաշտերուն մէջ, ցորենին ծիլերը խանձած, մրկած, հո-ղին կը փակչէին. կապուտիկը (4) միայն, սուի ծաղիկը, իր աչքերը խոշոր խոշոր կը բանար, ցոլացնելով իր չափ-

բակներուն մէջ անայլայլ բիլը՝ պայծառ, անգութ երկինքին։ Նշենին, թթենին, կեռասենին մերկ ու չոր կմախքներ կ'երկնցնէին օդին մէջ, ընդհանուր սուգին սեւերուն վաթթուած։

Հիմակ հարուստն ալ, աղքատն ալ, մեծն ալ, պզտիկն ալ, ամէն ազգէ, ամէն կրօնքէ մարդիկ դլուխնին կը դնէին արհաւիրքի սպառնալիքին տակ. ցաւի ընդհանուր եղբայրակցութիւնը կը կազմուէր գերագոյն գթութեան դիմելու համար։

Եւ երբ գիշերը, սառւերները կ'իջնէին, և ահը կը սաւառնէր մթնոլորտին մէջ, ահա կը սկսէին հնչել բոլոր եկեղեցիներուն զանգակները մէկիկ մէկիկ, ծանր, թախծական, մեռելական զանգիւնով մը որ կու լար, կը հեծէր, կը թախանձէր, յետոյ կը բորբոքէր և իրարու կը խառնէր բոլոր հնչիւնները մէկ բերան՝ իբրև հեկեկանք մը պոռթկալով, գոռալով, սպառնալով։

Պահ մը ետքը, ժողովուրդը՝ սև քօղերով ծածկուած՝ կամաց կամաց մաուզոլներուն, տաճարներուն դուռներէն ներս կը սպրդէր, սիւներուն տակ կը կծկտէր մութին մէջ, և հակումի աղօթքը, «Տէր ողորմեա»ն կ'աղաղակէր բոլոր ուժովը արթնցնելու համար գերագոյն գթութիւնը։

Բայց երկինք, միշտ վճիտ, անողոքելի կը մնար միշտ։ Ան քան աչքեր հորիզոնին վրայ ուղղուած՝ չէին կրնար իրենց աղիողորմ արցունքներովը ողորմութեան ցօղի կաթիլ մը խլել անոր առատաբուխ աղբիւրներէն։

Հին մարդիկը, պառաւ մամիկները կը պատմէին սակայն թէ այսպէս պատահած էր տարիներ առաջ, և թէ այսպէս տեւած էր մինչև Ծաղկազարդի կիրակին, և Քրիստոսի Երուսաղէմ մտած օրն էր որ ողորմութիւնը պիտի իջնէր քաղաքին վրայ։

* * *

Ան առտուն, կանուխ, շատ կանուխ եկեղեցի վազեցի, առանց կոչնակին հրաւէրին սպասելու։ Բոլոր գիշերը չէի քնացեր. չաքաթներէ ի վեր սպասումի անհամբերութիւնս տենդի փոխուեր էր. սրտիս մէջ հրաշքի մը ըղձանքը և մտքիս մէջ անոր մէկ վարանոտ ժխտումը կը տագնապէին զիս։

Ծաղկազարդի ծոմին համար, եկեղեցին բացառիկ չքեղութեամբ զարդարուած էր։ Նայուածքս կը թափառէր տաճարին թափուր ընդարձակութեան վրայ, խորհելին խորը կ'երթար ուր կը գուշակուէր ստուերներու թանձր մշուշը՝ տեսիլքի մը պէս տարտամ՝ մթնշաղ լոյսին մէջ, որ նոր կը ճեղքուէր, սիւներուն կամարակապ ճակատները հետզհետէ դուրս նետելով գմբէթներու խորունկ շուքին մէջէն։ Մոլոչն[5], մութ լեռակի պայծառ խառնուրդ մը սկսաւ տեղալ բարձր պատուհաններուն վերեւէն, և հետզհետէ վարդագոյն երանգով մը ճղճուեցաւ ապակիներուն վրայ ցոլանալով, մինչ փոշեղէն չամանդաղներու[6] հեղեղը կը հոսէր չորս կողմէն ներս։

Եւ զանգակը հնչեց բարձրագոչ և լուրջ. բոլոր սուրբերու պատկերներուն վրայէն սարսուռ մը անցաւ կարծես։ Մոմերու փոքրիկ պսպղուն աչքերը սկսան ծակծկել խորանին ստուերները. վայրկեան մը հաքը տաճարը խարոյկի մը պէս կը վառէր բիւրեղէ ճեղնաջահերուն լուսացնցուղ չողերովը։ Հինաւուրց վանդակոցներէն ներս, դասին մէջ լեցուեցաւ դպիրներու պարը, և բոցերը խառնուեցան երգեցողութեանց։

Բազմութիւնը վայրկեանէ վայրկեան կ'աւելնար եկեղեցիին մէջ։ Սեղանին վրայ սուրբ խորհուրդը կը սկսէր, չարականներու գեղգեղանքը կը սաւառնէր և կը հնչէին ծնծղաները, ծնծղակները[7], քչոցներու արծաթ բոժոժիկները։ Ծաղիկներ փունջ փունջ ծխածանի ամպային ժանեակ մը կը պարտցնէին խորանին առջին, և լոյսի ճաճանչներ թաղարներուն, խաչերուն, աշտանակ-

Ներուն, բուրվառներուն բիւրեղ փալիլուքը կը դուն-
վառէին ադամանդի ցոլքերով: Խունկը՝ այդ բոլոր ա-
ղօթող հոգիներուն իրրև ըղձանքին ցայտումը՝ կը բարձ-
բանար դէպ ի երկնաւոր կամարները: Ոչ ոք չունչ կ'առ-
նէր. թաւ, խորհրդաւոր ձայնը միայն կը հնչէր պատա-
րագիչ քահանային:

Իսկոյն դասին վանդակումը բացուեցաւ, և ալիք մը դուրս եկաւ. բոցերու բոլորակ չղթայ մը կազմուե-
ցաւ տաճարին մէջտեղը, և ժողովուրդը ետ ետ քաշ-
ուեցաւ: Երուսաղէմի մանուկներն էին, սուրբ Թափորը՝ ձիթենիի ճիւղերը ծածանելով օդին մէջ իրենց քիւրեղ-
եայ ձայնին հետ. «Ովսաննա՛, Ովսաննա՛:»

Դուրսը, զանգակներու ղօղանչը կը հնչէր լայն չուն-
չով մը, որ ներս կու գար տաճարին բաց դուռնէն. ամէնուն աչքը այն կողմը յառած էր. Քրիստոս ներս պիտի մտնէր:

Ցանկարծ որոտումին ձայնը գոռաց. ալեկուն նուա-
ղեցաւ, նուազեցաւ. դող մը անցաւ ամէնուն վրայէն, և այն անհուն խաղաղութեան մէջ, որ ակիզբը կամ վախճանը պիտի ըլլար պատուհասին, անձրեւի չչուկը լսուեցաւ դուրսէն:

Բոլոր ժողովուրդը, մէկ ձայն մէկ հոգի, ծունկի վրայ իյնկաւ, և «մեղա՛յ»ի աղաղակներով եկեղեցիին կամարները թնդացին:

ՉԱՊԵԼ Հ. ԱՍԱՏՈՒՐ

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Դաղատիա.** — Էնկիւրիի հին անունն է:

(2) **Լաճ.** — Պզտիկ տղայ, նախատական իմաստով:

(3) **Մղձաւանջ.**—Բունի ժամանակ զգացուած սոսկեղութիւն, նեղութիւն:

(4) **Կապուտիկ** (bluet). — Ցորեններու մէջ աճող բոյս մը ուր գեղեցիկ կապոյտ ծաղիկներ կը բանայ. կ'ըսուի նաեւ **ծծմոր:**

(5) **Մոլոչ** (էպէմ էլ-ճէլ, mauve). — Բոյս մը ուր իբր կակղեցուցիչ դեղ կը գործածուի յաճախ: Այս տեղ կ'ակնարկուի իր գոյնին, ուր կապոյտի կը մօտենայ:

(6) **Ծամանդաղ** (molécule). — Ըստ քնալուծութեան, կ'ըսուի բաղադրեալ մարմիններու ամէնէն փոքր մասնիկներուն, սակայն գրականութեան մէջ կը գործածուի իբր նոմանիւ **հիւլէի** (atome):

(7) **Ծնծղակ.** — Հայ եկեղեցիներու մէջ գործածուած պղնձէ երաժշտական գործիք որուն կը բախեն՝ դուրսի կողմէն՝ պղնձէ թաթով:

114. ՍՐԻՆԳԸ

Ե՛կ, իմ սըրինգ(1), իմ բարեկա՛մ սրտագին,
Նիհար չըրթներդ, ո՜հ, երերուն,
Դի՛ր դալկահար իմ չըրթներուն,
Երգենք ու լանք, լանք ու երգենք տըրտմագին:
Լա՛ց, դի լոկ քեզ գըտի հատորն իմ սրտին.
Դու բարեկամ էիր կանուչ,
Երբ մի անգութ ձեռք անճանաչ
Կտրեց ըզքեզ, անջատեց մայրն ու որդին(2)
Եւ թոյլ տըւիր որ լանջքիդ վրայ գալարուտ
Ծակեր բացին, վէրք երկաթի(3).
Թող այդ վէրքէն, ըսիր, կաթի
Արիւն, բողո՛ք՝ միակ ըսփոփ վիշտերուդ:
Ես ալ մանուկ էի անմեղ երբ վաղուց
Մի անծանօթ պատճառ վըզիս
Լուծ մը դըրաւ, ո՛րը կոչեց զիս(4),
Եւ հօր ու մօր սիրոյն կարօտ զիս թողուց:
Իմ ալ կուրծքըս ծակծըկեցին ժանտ վէրքեր(5),
Եւ որպէս դուն սիրես որմին
Յենուլ, լըռել, մինչև որ մին

Ջլատէ քեզ[6], *չե՛ս հաւաչեր, չես երգեր,*
Լռիկ մնջիկ սիրեմ և ես հեռու կալ
Ընկերութեան ժիս[7] *ժըխորէն,*
Եւ իմ սրտին, հոգւոյն խորէն
Ջննել, ըզգալ, լոկ զարմանալ ու խոկալ։
Թող երգէին[8]*, դաշնակ, քընար գեղգեղէն*
Յեկեղեցւոջ, ի գիւնեաան,
Աղօթք ու պար թռչէն, խայտան՝
Թող այլք վայ՛լեն[9] *հաճոյք մարմնոյ հոգեղէն.*
Ա՛խ, իմ սրբինգ, աչխարհ յոյսով թո՛ղ բերկրի,
Թող բախան անոր ժպտի յոյսին,
Ե՛կ ես և դու ի միասին
Լանք ու երգինք, մեր բաժինն այս է յերկրի . . .։

ԳԱՐԵԳԻՆ ՊԷՇԿԷՕԹԻՐԵԱՆ (10)

ՆՇԱՆԱԻՈՐ ԽՕՍՔԵՐ

Աւելի՛ լաւն. — *Նշանաւոր գերման բանաստեղծ կէօթէ, իր հոգեվարքին մէջ, փափաքելով որ իր սենեակը աւելի լուսաւոր ըլլայ, կը խնդրէր որ պատուհան մը բանան և կ'ըսէր. «Աւելի՛ լոյս»։ Կէօթէի այս վերջին խօսքը յաճախ կը գործածուի բարոյական իմաստով և կը նշանակէ «Աւելի մեծաւոր զարգացում, աւելի գիտութիւն»*

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Սրինգ** (flûte). — Փչողական գործիք երաժշտութեան, խողովակի մը ձեւով որուն վրայ ծակեր բացուած են: Փչողական գործիքներ են նաեւ **սաւիարայ** (fifre), **փող** կամ **շեփոր** (trompette կամ cornet), **աւազափող** (trombone), **երգեհոն** (orgue), եւայլն:

(2) **Փայրի ու ոդիին.** — Փոխաբերութիւն մը, որով հեղինակը ոսը կը բաղդատէ մօրը եւ բարուցակը ոդիին:

(3) **Վէրմ երկարի.** — Հեղինակը փոխաբերաբար վէրհերու կը բաղդատէ արիցգին ծակերը:

(4) **Որբ կոչեց զիս.** — Հեղինակը իր մանկութեան ժամանակ թէ՛ հայրը եւ թէ՛ մայրը կորսնցուցած եւ որբ մնացած էր:

(5) **Իմ ալ կուրծս ծակծկեցին ժանս վէրեր.** — Ակնարկութիւն իր նիւանդ թոռերուն: Հեղինակը թոխախտ մեռած է:

(6) **Քեզ.** — Հոս **բեզ** գործածուած է փոխանակ **զբեզ**: Մեր գրողներէն ոմանք **բեզ, ձեզ, մեզ** ձեւերը կը գործածեն իբր հայցական:

(7) **Ժիս.** — Յանդուգն, համարձակ:

(8) **Երգէին.** — Այս բառը կը գրուի սովորաբար **երգեհոն** ձեւով:

(9) **Վայ՛լեն.** — Փոխանակ ըսելու **վայելեն.** հոս **ե** ը կրճատուած է բառին մէջտեղ: Արդի բանաստեղծները կը զգուշանան այս կարգի կրճատումներէ:

(10) **Գարեգին Պէշկէօթիւրեան.** — Երիտասարդ ու վաղամեռիկ բանաստեղծ: Իր այս *Սրինգը* բանաստեղծութեամբ համբաւ շահած է, Քրանսացի բանաստեղծ Առվէռի պէս որ միակ էջերուն մը անմահացած է: Պէշկէօթիւրեան ծնած է Խարբերդ 1867ին եւ մեռած 1891ին:

115. ՅԱՒԻՏԵՆԱԿԱՆ ՏԱՃԱՐԸ

«Յիրաւի Աստուծոյ խորանն է այս՝ մարդոց մէջ։»
— Այսպէս գրուած է չատ տեղեր Ուէսթմինսթրի Աբբայարանին(1) մէջ, որուն երկնաբերձ յարկին ներքեւ այս պահուս ահարեկ, բուռ մը կծիկ դարձած, նստեր անեծրեւութեացեր եմ ղգլխիչ վեհ անեղրութեանց մէջ։ Հոս եկող մեծերն ալ կը ոզոխկան, չքեղներն ալ կ'անչքանան, ո՞ւր կը մնամ ես խնքս։ Ու հիմա փառաչուք տաճարը իր թեւերը Արեւելք և Արեւմուտք, Հիւսիս և Հարաւ բացեր տարածեր է առջեւս, որոնց ծայրերը, եթէ երբեք ծայր կը տեսնուի, հորիզոններ կը գծեն ամէն կողմս։

Աչքերս յառելով կը դիտեմ դիմացս «բանաստեղծներու անկիւնին» վերերը և ամէն դիս գտնագեղ խոր-

հրաշալեր նկարներով ծածկուած պատուհանները, մանաւանդ այն վարդաձեւ ու վարդագեղ պատուհանը՝ Բաուրբոր[2] սրբազան բանաստեղծին նուիրուած, որ մազուած լոյսի փոչիներուն տակ կը ծփծփայ։ Վեր նայելու համար կոկորդս ցաւցնելու չափ գլուխս կը տանկեմ մինչեւ կռնակիս կը փակցնեմ, ու հազիւ կը տեսնեմ եթերային ահեղ բարձրութիւնը, ուր օդը խտացեր և ամայի նեմ չղարշ մը կազմեր է, որուն եռաւ լ՛ինչ դրուագներ, երանգաւոր մոզայիկներ[3], սիրուն խորտուբորդներ, ոսկեզարդ հանգոյցներ և այլ հազարումէկ տեսանելի ու անտեսանելի իրեր, ամէնն ալ զուտ գոթական հրաշակերտներ, աչքիս տակէն կը փախփախին, կ՛երեւնան, կը կարճըենան։ Կը նայիմ գորշ պատերուն վրայ, որոնք պատ չեն, այլ հսկայ պարիսպներ. չեմ գիտեր մինչեւ ո՞ւր հաներ են աշտարակ ճակատնին, որոնց վրայ երկնցող խորշոմները հրաշարուեստ զարդեր, քանդակներ ու քարերու վրայ բանուած ասեղնագործութեան պէս նրբակերտ բաներ են։

Օ՜հ, այս որմերուն վրայէն մարդ չի կրնար աչքը ուրիշ տեղ դարձնել. քարեղէն համայնապատկերներ են անոնք, որոնց վրայ գերմարդկային միտքը և աստուածային արուեստը կոխած անցած են և յառաջ բերած են յուզուած, խռով ծովու մը ալիքներն ու փրփուրները, համաչափուած, ներդաշնակ, նեղս ու դուրս, քար ու փոս ցցուած քները՝ մեծափառ խառնափնդորումներ գեղեցկին ու վսեմին։ Ու երեւակայեցէք այս որմերուն կոթնող վրայէ վրայ մեծ ու պզտիկ անթիւ կամարները որոնք, ճիւղաւորուած և չերտերու բաժնուած, ճառագայթներու նման կը սիռուին, կը ծռին և կը չոկուին ձեղունին տակ, ու կ՛երթան կ՛ամփոփուին սիւներուն վրայ. և այդ սիւներուն ալ վրայ այնքան սիւնակներ, այնքան մարմարեայ գիծեր կան որքան գիծեր կան աշխարհացոյցի մը ներկայացուցած ծովերուն ու ցամաքներուն վրայ։

Ձախ կողմս ու ճիշդ քովս վանդակորմի մը եւս Սրբարանը կայ՝ ամենագեղեցիկ ու պայծառ վայրը բովանդակ չէնքին մէջ, ուր մարդու ոտք դպցնել չեն տար. միայն աչքերուն դէմ արգելք չկայ։ Մխակաուր ծանրագին սեւ քարէ սեղանի մը ճակատը կը տեսնուի Հաղորդութեան Ս. Խորհուրդը ներկայացնող պատկերը, որուն վրայ ոչ նկարկ, ոչ վրձին դպած է. պորփիւրի[4], յասպիսի[5], ալաբաստրի և ուրիշ մեծարժէք գոյնզգոյն քարեր՝ կարող ձեռքի մը տակ չարուած և յօրինած են նոյն չքնաղ նկարը, նուրբ և ոսկեզօծեալ դրուագներու մէջտեղ։

... Այ կողմէն սկսելով մանենք տաճարին ներքին և ընդարձակագոյն մասը։ Շուտով անցնինք սա վիթխարի ահեղ արձաններու բանակին մէջտեղէն, թէև հասարակ զօրքեր չեն զայն կազմողները։ Յառաջանանք. զգուշութեամբ քալեցէք որ Հէրչէլի[6], Տարուինի[7] վրայ չկոխէք. մի՛ գուցէ երկրի անասուններն ու երկինքի մոլորակները վրանիդ թափին։

... Ակնարկ մը ձգենք Նեւտոնի, որ իր գրած խոշոր մատեաններուն վրայ ընկղմանած կը նայի գլխուն վերեւի երկրագունտին, ու ետեւնիս թողլով ուրիշ բազմաթիւ յիշատակարաններ, գանք «բանաստեղծներու անկիւնը»։

Ահա Տրայտըն[8] կատակերգակ բանաստեղծը, և Տրէյթընի[9] կիսանդրին՝ պատուանդանի մը վրայ։ Յետոյ կու գան պահակատար բանաստեղծը Ճոնսընը[10], Բարեկամ Շէքսպիրի, և Էտմընտ Սբէնսըր[11], որուն մահարձանին վրայ կը կարդանք. «Հոս կը հանգչի մարմինը Էտմընտ Սբէնսըրի, իր գարուն բանաստեղծներու իշխանին, որուն աստուածային հոգին պէտք չունի ուրիշ վկայութեան, ցորչափ կը մնան իր գործերը։» Ահա աչխարհահռչակ Միլտոն. նայինք այդ կոյր՝ բայց ղրահատ տեսնող բանաստեղծին։

Անցնինք աստուածաբան և նոյն իսկ դիւանագէտ քանաստեղծները, և գանք Լորտ Թէնիսըն[12] պահապետ քանաստեղծին, որուն կիսարձանին վրայ միայն իր անունը կայ «Ալֆրէտ Թէնիսըն, 1859». Ինչ փայլուն տապանագիր: Ինչ մը անդին Թովմաս Քէմպըլ[13], Յոյսի հաճոյքներ գործին հեղինակը կը տեսնենք Ժ.Թ. դարու ակիզբները ծաղկած, որուն գրած մէկ տողանաւորը իբր իր տապանագիրը արձանագրուած է. — «Ո՛վ արև, մի՛ կարծեր թէ նսեմանայ անոր հոգին, երբ դու ինքդ խաւար դառնաս:» Զանց կ'ընենք չատեր: Սակայն մեղք է վայրկեան մը չնայիլ պարզ, մաքուր կիսարձանի մը վրայ, որ կը վերաբերի «քանաստեղծներու հայր»ին, Շէքսպիրի[14]. նայեցէք կուշտ ու կուռ, բայց մի՛ չփէք մարմարը. «Անոր ձեռք մի՛ դպցնէք» պատուիրուած է: Մի՛ կարծէք թէ այդ քարերուն դպչելով դուք ալ բանաստեղծ կ'ըլլաք. անոնք Աստուծոյ սրտին դպած են, Անոր Հոգիէն խմած ու չընչած են:

Ա.. Կ. Պեդիկեան
(ԳԻՍԱԿ)

Էհ, հիմա հասած ենք երկաթ դրան մը փեղկերուն. ակէ անդին արքայարանը կայ, չատ մը ժամեր ու մատուռներ կան, ամենակարեւոր և ընդարձակ նուիրավայրերը տաճարին: Հոն է Հէնրի Է.ի[15] մեծափառ դամբարանը, պզտիկ տաճարի մը ձեւով, զոր «աշխարհի հրաշքը» կոչած են քանաստեղծները: Եդուարդ Խոստովանողի[16] խլխլուկ բայց պատմական դամբարանը, և տախտակէ մաշած գահը, որուն

վրայ Վիգտորիա Թագուհին[17] և իր վեց դարաւ նախորդները թագադրուած են, այցելուներու ուշագրաւ առարկաները կ'ըլլան միշտ:

Դուրս ելլենք չուտ: Ու չնայինք եռեւնիս մեծ ու պզտիկ անհամար փորձիչ աշտարակներուն, որ Խորհրդարանին ահռելի աշտարակներուն դէմ յանդիման կը ցցուին ու կը ճօճին օդին մէջ: Եւ անոնց քովիկէն Թէմզ իր գոռոզ գլուխը ուռած կամ, բանաստեղծին լեզուով, օղակ օղակ մէջքը ուռած, Ասպղտնէն կ'ելլէ ու կը վազէ կ'երթայ Պոսիթոնի[18] անդնդախոր ծոցին մէջ կ'ինկայ: Ինչ կ'ըսէք, միակ տաճարը չէ՞ այս՝ երկրիս վրայ: Գիտեմ, Հռոմի Ս. Պետրոսը[19] կայ, Բարիզի Նոտր Տամը[20], Լինչպէս նաև Ս. Պօղոսը[21] կայ հոս՝ Լոնտոն, բայց Ուէսթմինսթրի Աբբայարանը իր անհուն պարունակութեամբ Ցաւիտենական Տաճարն է աշխարհի մէջ. գոնէ մանրանկարն է Ցաւիտենական Տաճարին:

Ա. Կ. ՊԵՏԻԿԵԱՆ
[ԳԻՍԱԿ] [22]

Լոնտոն, 1898.

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Ուէսթմինսթրի Աբբայարանը.** — Հռչակաւոր Աբբայարան Լոնտոնի. շինուած է Հէնրի Գ ի ժամանակ, ԺԳ. դարուն: Անգլիոյ թագաւորներուն եւ մեծ մարդոց տապանները կը պարունակէ:

(2) **Ուիլեըմ Քաուբըր.**—Անգլիացի գրագէտ. ծնած է 1731ին եւ մեռած 1800ին: Թարգմանած է Հոմերոսը զոր իրմէ առաջ անգլիերէնի վերածած էր Բօբ: Ունի ինքնատիպ եղերգական բանաստեղծութիւններ ալ:

(3) **Մոզայիք.** — Տեսեր այս քրանսերէն բառը կը գործածեն տակաւին **խճանկար**ի տեղ:

(4) **Պորփիւր** (πορφύρη, porphyre). — Մուր կարմիր մարմարի տեսակ մը, չափազանց կարծր, ներմակ կամ դեղին խայտերով. գլխաւորաբար վերին եգիպտոս կը գտնուի:

(5) **Ցասպիս** (jaspe). — Ակատի ցեղէ բար, կանաչ եւ կարծր, կարմիր կամ սեւ երակներով: Մարմարէ աւելի-կարծր է եւ կը գտնուի Սիկիլիոյ, Սիպերիոյ եւ Գերմանիոյ մէջ:

(6) **Հերել.** — Երեւելի աստղաբաշխ որ ծնած է Հանովրի մէջ: Ինք գտած է 1781ին Ուրանոս մոլորակը, ու երեւակին արբանեակները (1738—1832):

(7) **Տարուին.** — Անգլիացի բնախօս եւ բնապատում (1809—1882):

(8) **Տայսըն.**— Անգլիացի երեւելի բանաստեղծ (1632—1700), որ կը փայլի իր ճաշակով ու երեւակայութեամբ:

(9) **Մայրէլ Տրէյթըն.**—Անգլիացի բանաստեղծ (1563—1631):

(10) **Ճօնսըն** կամ **Պէն Ճօնսըն.** — Անգլիացի հմուտ մատենագիր եւ թատերագիր (1573—1637):

(11) **Էմմընս Սբէնսըր.** — Անգլիացի բանաստեղծ. հեղինակն է *Պարիկներու թագուհի* գործին (1553—1599):

(12) **Ալֆրէտ Թէնիսըն.** — ԺԹ. դարու վերջին կէսին մէջ՝ Անգլիոյ ճանաչուորագոյն բանաստեղծը (1809—1892):

(13) **Թոմաս Քէմպըլ.** — Անգլիացի բանաստեղծ. ծնած է Կլասկօ (1767—1843):

(14) **Ուիլեըմ Շէյքսբիր.** — Անգլիոյ մեծագոյն թատերագիր բանաստեղծը. հեղինակ բազմաթիւ ողբերգութեանց եւ կատակերգութեանց որոնք հրատակերտներ նկատուած են: Շէյքսբիր գրաւիչ ճշդութեամբ եւ զմայլելի կորովով նկարագրած է մարդկային զգացումներն ու կիրքերը (1564—1616):

(15) **Հէնրի Է.**— Թագաւոր Անգլիոյ (1485—1509), որ առաջին վեհապետն է Թիւտորներու հարստութեան:

(16) **Եդուարդ Խոստովանող.** — Թագաւոր Անգլիոյ. ծնած է 1004ին եւ մեռած 1066ին:

(17) **Վիգդորիա թագուհին.**— Այս հատուածը գրուած միջոցին, տակաւին Անգլիոյ գահուն վրայ էր Վիգդորիա թագուհին, որ մեռաւ 1901ին, վաթսունըչորս տարի իշխելէ ետք: Ծնած էր 1819ին:

(18) **Պոսիքոն.** — Ծովու աստուածը. Սատուրնոսի որդին էր եւ Աւրամազդի ու Պղուտոնի եղբայրը. ծովուն խորը գտնուած իր ապարանքին մէջ ունէր ոսկեբաց ձիեր, որոնք իր կառքը կը վարէին կոհակներուն վրայ:

(19) **Ս. Պետրոս եկեղեցին.** — Հռոմի մէջ կը բարձրանայ այս եկեղեցին, Վատիկանի պալատին մօտ: Մեծագոյնն է Քրիստոնեայ տաճարներուն: Շինութիւնը սկսած է 1450ին եւ աւարտած է 1614ին:

(20) **Նօթր Տամ.** — Բարիզի Մայր եկեղեցին, որ գոթական ճարտարապետութեան հրաշալիքներէն մէկն է: Շինութիւնը 1163ին սկսած է, եւ աւարտած 1230ին:

(21) **Ս. Պօղոս եկեղեցին.** — Լոնտոնի ճանաչուորագոյն եկեղեցին. շինութիւնը 1675ին սկսած է, եւ աւարտած 1710ին:

(22) **Ա. Կ. Պեթիկեան (Պիսակ).** — Գրագէտ, եւ բողոքական պատուելի. գրած է բազմաթիւ յօդուածներ կրօնական եւ բարոյական նիւթերու վրայ. ունի նաեւ կարգ մը գրական գեղեցիկ հատուածներ: Մասնաւոր հատորով հրատարակած է *Մտածութիւնք տօնական օրերու:* Ծնած է 1857ին եւ մեռած է 1902ին:

116. ԱՌՏՈՒԱՆ ԱՂՕԹՔԸ

Կը ցրուի քանի մըչուչն ալքերէս,
Վարդեր կը բացուին երկինքին երես,
Փետուրներ ճերմակ թեւեր կարապի(1)
Կ'անցնին կը դառնան առանց ըլտապի:

Հորիզոնին մէջ ուր ճաճանչներ տաք
Կայծեր կը վառեն ձիւն ամպին յատակ,
Ինչ անուշ է լոյսն արեւուն գարնան:
Անոր ջերմ տեսքէն մեղի կը դառնան

Բընութեան բոլոր գանձերն ադամանդ,
Ծաղիկ կը հագնին մարգերն ու մարմանդ.
Լեռնային՝ ասմաղուն, մանուշակը մութ
Կը բանան աղուոր աչուկնին կապոյտ:

Ու մեր պարտէզին ցանկերուն եռին
Ինչ աղուոր ճիւղեր կը կախուին գեռին.
Ոչոր ծառերուն սաղարթներուն(2) *մէջ*
Ինչ անուշ երգեր կ'ընեն եղեւէջ:

Այս չըքեղուքիւնն առաբեան կանուխ
Անհուն ազօթք մ'է մաքուր, սրտաբուխ.
Ծաղիկն իր խունկով, իր երգով թռչուն,
Երկրպագելով գեաը կարկաչուն

Քեզ կը նըւիրեն իրենց ալեկուն,
Ո՛վ կեանքի աղբիւր, ո՛վ հայր ամէնուն.
Ու լեռնէն, ձորէն, անտառէն, դաշտէն
Բոլոր էակներն ըզքեզ կը պաշտեն:

Թող որ ծունկի գամ ես ալ, ո՛վ Աստուած,
Անճառ մեծութեանդ առջև ձեռնամած,
Եւ ուղղեմ քեզի ըզձանքներս անհուն
Լոյսի, ազօթքի այս վրսեմ պահուն:

Զ. Ա.

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՆԱՊԱՏԻ ՄԱՆԱՆԱՆ. — Երբոյեցւոց անապատի մէջ գըտնուած միջոցին, Աստուած ամէն առաւօտ կը ղրկէր իրենց, ըստ Ս. Գրքին, հրաշալի անուշդ մը, ճերմակ և կակուղ, որ երկիրը կը ծածկէր, և որմէ կրնային ճաշակել ուզածնուն չափ՝ փոխարէրեալ ոճով մանանայ կը կոչուի ամէն անակնկալ ու նախախնամական օգնութիւն:

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(1) **Կարապ.** — Ջրային թռչուն, երկայն վիզով, լայն կտուցով, լայն թեւերով եւ նազելի շարժուածքով. իր փետուրները ձիւնի պէս ճերմակ կ'ըլլան ըզդիաճերապէս:

(2) **Սաղարթ.** — Կը գրուի նաեւ **սաղարդ:** Արդի աշխարհաբարի մէջ սովորաբար **թ** ով կը գրուի, հնոյնպէս **թ** ով կը գրուին ըզդիաճերապէս *զերթ*, որ կը գրուի նաեւ *զերդ*, *քերթուած*, որ կը գրուի նաեւ *քերդուած*:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹԻՒՆ
Գ.Ս.Ռ.Ա. Публичная Библиотека
7/XI 1922
ԵՐԵՒԱՆ, Мясницкая
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

ՆԻԻԹԵՐՈՒ ՅԱՆԿԸ

ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ — Էջ

1.	Աշխատանք (*ոտանաւոր*)	Զ. Ա. 1
2.	Հէլէն Քէլլըր	Բօֆ. Ա. Տեր-Յակոբեան 3
3.	Վարագայ խաչը	Մարկոս Նաթանեան 7
4.	Աստղը (*ոտանաւոր*)	Բիւրո. Տիւրօն (Թարգմ. Հ. Ա.) 9
5.	Բոժոժաւոր օձերը	Պիւֆօն 12
6.	Գիշերային արշաւանք մը	Ժան Ժամ Ռուսօ 14
7.	Սրամիտ փերեզակը (*ոտանաւոր*)	Զ. Ա. 17
8.	Ս. Գրիգոր Նարեկացի	Խաչատուր Լեւոնեան 19
9.	Կեանքը	 24
10.	Օրորոցը (*ոտանաւոր*)	Լուի Թուռնիէ (Թրգմ. Հ. Ա.) 28
11.	Յակոբ Պարոնեան	Եղիա Տէմիրճիպաշեան 29
12.	Ալեքսանդր Տիւմայի կատուն	Ալեխանդր Տիւմա 32
13.	Մեր կատուն (*ոտանաւոր*)	Մկրտիչ Ահարեան 34
14.	Առուեսական աղամանդ	Յովսէփ Եուսուֆեան 36
15.	Պէրպէրեան Աւետիս պատուելի	Կարապետ Իւրիւեան 39
16.	Պզտիկ վտակ (*ոտանաւոր*)	Ժ. Մօռարէյ (Թրգմ. Հ. Ա.) 43
17.	Գաւազան	Մաղաքիա Արքեպ. Օրմանեան 44
18.	Կենդանական պատուաստ	Բօլ Պօռ 47
19.	Առաջին բառը (*ոտանաւոր*)	Շառլ Լաֆօն (Թարգմ. Հ. Ա.) 49
20.	Պարիկներու վաճառանոցը	Գլառիս Ժիւռանվիլ 51
21.	Մօռլ Ս. Կարապետը	Ալպեռ Տըվըլէ 55
22.	Տղու մը (*ոտանաւոր*)	Լօժեհ Մանիւէլ (Թրգ. Զ. Ա.) 58
23.	Զոյիկները	Ժ. տը Շեռվիլ 60
24.	Աւմենակ Հայկունիի կեանքէն	Արշակ Ալպօյաճեան 62
25.	Բոյնէն հեռու (*ոտանաւոր*)	Ժիւլ Պէռոռան (Թրգ. Հ. Ա.) 65
26.	Երկրաչափական ձեւերը	 67
27.	Առագիլները	Պիւֆօն 69
28.	Խոտուիլակը (*ոտանաւոր*)	Հ. Ա. 71
29.	Աղթամարայ կղզին	Խաչատուր Լեւոնեան 73

30. Խրումին գիշերը	*Մուշեղ եպիսկոպոս*	77
31. Հողմաղացին ու Աբեղան (*ոտ.*)	*Աղեխաւնդր Փանոսեան*	80
32. Պոմպէիի աւերակները	*Տիկին տը Սթալ-Անապօյճրանս*	83
33. Հրաբուխի մը բորբոքումը	*Լասկրկս*	86
34. Արտոյտը (*ոտանաւոր*)	*Անտրէ Թոտրիէ (Թրգ. Հ. Ա.)*	88
35. Անանիա Շիրակացի	*Հ. Գարեգին Վ. Զարբհանկեան*	90
36. Հեղինակի դիւրազգածութիւն	*Լը Սաժ*	92
37. Թիթեռնիկին հարսնիքը (*ոտ.*)	*Ժան Լֆառ (Թարգմ. Զ. Ա.)*	96
38. Յիւսեսակելի Զաւիկ մը	*Յ. Գուրգին*	100
39. Անձուժկալութիւն	*Քենկիին*	103
40. Մրցանակի հանդէսը (*ոտ.*)	*Զ. Ա.*	105
41. Ամրոցու համալսարանը	*Բարգին Ծ. Վ. Կիւլհսերեան*	109
42. Բոյսերը կը ճանա՞ն	*Բրօֆ. Յակորդս Հ. Ճեմիզեան*	112
43. Մայրական գիրկ (*ոտանաւոր*)	*Կ. Ոսկեան*	115
44. Բարկութիւնը	*Սենեկա*	117
45. Կաղանդը գաւառներու մէջ	*Վահան Վրդ. Պարտիզակցի*	120
46. Ճեննղկուզակը (*ոտանաւոր*)	*Էտուար Կոլլինի (Թրգ. Հ. Ա.)*	123
47. Հաճին	*Լոնկֆէլլօ*	124
48. Հին ժամացոյցներ	*Յովհաննէս Դպասենեան*	126
49. Մանուշակի փունջը (*ոտ.*)	*Ֆռանսուա Գօպէ (Հետ. Ջ. Ա.)*	129
50. Գիւղին երէցը	*Զօպէր*	131
51. Բանաստեղծութիւնը ընտանեկան կեանքին մէջ	*Բօլ Ժանէ*	133
52. Իմ մայրը (*ոտանաւոր*)	*Պետրոս Դուրեան*	135
53. Աւազախուում	*Վիքթոր Հիւկօ*	137
54. Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ	*Մարկոս Նաթանեան*	140
55. Ապրիլ (*ոտանաւոր*)	*Մկրտիչ Ամէնեան*	145
56. Հրդեհը	*Շիլլեր*	146
57. Տաքեւի վանքը	. . . . .	149
58. Լեռան զաւակը (*ոտանաւոր*)	*Ուհլանտ (Թարգմ. Զ. Ա.)*	151
59. Գաւառի հայ գեղջկուհին	*Մադամիա Վրդ. Օրմանեան*	152
60. Ծովուն փոսիորակաճութիւնը	*Բեռնի*	157
61. Մովսէս գեցին վրայ (*ոտանաւոր*)	*Վիքթոր Հիւկօ*	158
62. Եգիպտոսի Լաբիւրինթոսը	*Հերոդոտոս*	160
63. Սիս եւ իր մայրավանքը	*Նեռսես Վրդ. Դանիէլեան*	162
64. Սոփոկլէս (*ոտանաւոր*)	*Միլլուա (Թարգմ. Հ. Ա.)*	165
65. Կենդանիներուն իմացականութիւնը	. . . . .	167

66. Խօսակցութիւն	*Լա Ռօշֆուֆօ*	171
67. Անմեռուկ (*ոտանաւոր*)	*Աղեխաւնդր Փանոսեան*	174
68. Ուրականը անապատին մէջ	*Շաթօվրիան*	176
69. Բանաստեղծութիւն	*Նիկողայոս Զօրայեան*	179
70. Բիւրեղին մէջէն (*ոտանաւոր*)	*Արտաշես Յարութիւնեան*	182
71. Ծնունդի ծառը	*Ֆ. Տատպայեֆսկի*	183
72. Մտացիրը	*Լա Պոհյէռ*	187
73. Ծաղիկ եւ ցօղ (*ոտանաւոր*)	*Սիւլլի Բոհյսօմ (Թրգ. Զ. Ա.)*	189
74. Հայ գրագիտութիւն ԺԹ. դարէն առաջ	*Հրանս Ասատուր*	191
75. Ձիուն հոգեվարքը	*Զարուհի Գալէմքեարեան*	195
76. Թիթեռնիկը եւ մեղուն (*ոտ.*)	*Զ. Ա.*	198
77. Կեղծիք եւ անկեղծութիւն	*Յակոբ Յ. Պարոնեան*	201
78. Բրիստափոր Քոլոմպոսի նաւարկութիւնը դէպ ի նոր աշխարհ	*Էտկար Քինէ*	203
79. Գարնան վերջալոյս (*ոտանաւոր*)	*Արտաշես Յարութիւնեան*	206
80. Տիկին Տիւսաբ իր սրահին մէջ	*Զապէլ Հ. Ասատուր*	208
81. Հիւսիսային	. . . . .	212
82. Թիւղէի պարէտը (*ոտանաւոր*)	*Կօքօք (Թարգմ. Զ. Ա.)*	214
83. Գառմէն Սիլվա	*Բիհռ Լօքի*	217
84. Սառնակոյտը	*Տիւմօն տ'Իւռվիլ*	220
85. Լուսնին (*ոտանաւոր*)	*Վիքթօռիա Աղանուր (Թրգ. Հ. Արսեն Ղազիկեան)*	222
86. Եղիա Տէմիրճիպաշեան	*Գրիգոր Զօհրապ*	224
87. Բոյսերուն եւ անասուններուն ցերդաշնակութիւնը	*Պռնանսուա Գօպէ (Թրգ. Հ. Ա.)*	227
88. Մամիկները (*ոտանաւոր*)	*Մխիթար*	229
89. Ադամի ու Եւայի աղօթքը	*Ա. Վանեայ*	232
90. Կէս գիշերուան արեւը	*Զ. Ա.*	235
91. Արեւու հառագայթը (*ոտ.*)		238
92. Մրրիկին մեռնեցումը վերջալոյսի ատեն	*Վօլթըր Սքօթ*	241
93. Կոկիկ անուններ	*Յակոբ Պարոնեան*	243
94. Պարունին (*ոտանաւոր*)	*Զ. Ա.*	246
95. Հայոց վանքը Երուսաղէմի մէջ	*Բիհռ Լօքի*	248
96. Ուխտագնացութիւն դէպ ի Քէվլաար	*Հայնրիխ Հայնէ*	253
97. Կէսօր (*ոտանաւոր*)	*Լրֆօնթ տը Լիլ*	255

98	Երկրագուցիին ապագան	*Դաւիթ Ֆլամառիօն* 257
99.	Լեզուներու զարգացումը	*Հ. Առաքել Այջընեան* 259
100.	Գիւղիս ճամբան (*ոտանաւոր*)	*Ռ. Որբերեան* 261
101.	Խաչատուր Միսաբեան	*Յարութիւն Մուրատեան* 264
102.	Միջատները	*Էմմ Մառքհէմ* 268
103.	Փիղերը (*ոտանաւոր*)	*Լըֆօնթ տը Լիլ (Թրգ. Զ. Ա.)* 270
104.	Մեր Պոսճորը	*Եղիա Տէմիրճիպաշեան* 273
105.	Բնութիւն եւ արուեստ	*Ռ. Յ. Պէրպէրեան* 277
106.	Նախնական մարդիկ (*ոտ.*)	*Լուկրետիոս (Թարգմ. Հ. Ա.)* 280
107.	Անհուն մեծ եւ անհուն պզտիկ փոխրը	*Բասզալ* 283
108.	Ի ծնէ կոյրը	*Խաչատուր Միսաբեան* 285
109.	Գարունը (*ոտանաւոր*)	*Շառլ ս'Օռլեան (Թրգ. Զ.Ա.)* 288
110.	Գիտութեան նպատակը	*Մ. Նալպանտեան* 289
111.	Երկու թռչուններ	*Կի տը Մօբասան* 292
112.	Խաչը (*ոտանաւոր*)	*Եղիշէ Եպիսկ. Դուրեան* 297
113.	Ծաղկազարդի յիշատակ	*Զ. Հ. Աւետեան* 300
114.	Սրինգը (*ոտանաւոր*)	*Գարեգին Պէշկօրիւրեան* 305
115.	Ցաւիտենական տաճարը	*Ա. Կ. Պետիկեան* 307
116.	Առտուան աղօթքը (*ոտանաւոր*)	*Զ. Ա.* 313

ՆՇԱՆԱԻՈՐ ԽՕՍՔԵՐ

Է՛վրէքա, է՛վրէքա	2
Անա իմ գանձերս եւ իմ զարգերս	29
Եւ սակայն կը շարժի՛	43
Ծանի՛ր զքեզ	59
Պղատոնը կը սիրեմ, բայց ճշմարտութիւնը աւելի կը սիրեմ	82
Զա՛րկ, բայց մտիկ ըրէ	124
Օ՛րս կորսնցուցի	161
Ամէն բան վրաս կը կրեմ	166
Ո՛վ Անտիսթենէս, գոռոզութիւնդ կը ճշմարեմ վերարկուիդ ծակերուն մէջէն	190
Կօշիկէդ վեր մի՛ելլեր	200
Աւելի՛ լոյս	306

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պենելոպէի կտաւը	11	Պրոկուստի անկողինը	152
Եզոբոսի լեզուները	18	Բաւութեան նախազ	159
Գորդեան հանգոյցը	35	Արգոսի աչերը	175
Նիոբէ	50	Դիոգինէսի լապտերը	182
Տանտաղոսի տանջանքը	66	Բոլոմպոսի հաւկիթը	207
Նիւթքնի խնձորը	72	Արիադնէի կծիկը	216
Բաբելոնի աշտարակը	89	Նեստոր	223
Գժտութեան խնձորը	98	Ոսկեղէն հորթը	231
Պանայեան կառաս	107	Լաբալիսեան ճշմարտութիւն	241
Պանդորայի տուփը	116	Մուսայ	247
Եպիմենիդէսի բունը	136	Անտպատի մանանեան	314
Աքիլլէսի կրունկը	146		

ԾԱՆՕԹ ՇՐՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ 256

ԾԱՆՕԹ ՓՈԽԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ 263

ԾԱՆՕԹ ՓՈԽԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ՇՐՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ 272

ԾԱՆՕԹ ԲԱՂԴԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ 282, 288

ԽՈՐՀՐԴԱՆՇԱՆՆԵՐ 299

ԱՅԲՈՒԲԵՆԱԿԱՆ ՑԱՆԿ

ԲԱՑԱՏՐՈՒԱԾ ԲԱՌԵՐՈՒ

ազնուօրեակ 217
Ախենաս 99
աթոռ 241
աթոռակ 241
այբասար 221
ալեակ 87
Ալեքսանդրեան դար 144
Ալպիոն 264
Ալպօյաճեան (Աբշակ) 64
ալիք 87
ախորժան 69
ականակիա 44
ահ 17
ահաբեկութիւն 17
ահուդաղ 17
Աղանաւ (վիքթօռիա) 223
ազապատանք 126
ազարծիլ 89
ազնկատ 232
Ազնքանդր (Մեծն) 32
ազնւասրտութիւն 156
Ազնւեան (Մկրտիչ) 36
ամազոն 237
ամալթեղղիւր 300
ամբարհատած 248
Ամլորդի 110
ամոդամած 87
այբ 235
այծապեաց 297
Այտընեան (Հ. Արաքէն) 261
անապակ 44
անարատ 44
անբեւեռ 226
անգայտ 82
անգդ 64
անգդ 59
անգոսնել 162
անդեայ 148
անգեարդ 165
անխոլիրտ 184
անճաւ 9
անձկակարօտ 216
անհլու 99
անհնազանդ 99
անհոռաւիկ 175
անմոռաւիկ 276
անյարիր 184
անսանձ 99
անսասան 99
անսգիստ 212
անտառ 51
Անտիթենէս 190
անօսր 82
Ապեղէս 201
Ապոլոն 51
Ապրահեան (Կիրակոս Ա.) 165
առագաստանաւ 159
առագայր 116
առաղ 189
առնչութիւն 134
առեղծանկար 252
առուեակ 108
առուխ 108
առկն 220
առկնաթոյր 220
աստղ 148
աստեղութիւն 59
աստիկեան աղ 261
աստիկերէն 261
արագիլ 71
Արամազդ 66
արեւակ 54
Արիսդոս 82
Արխաարք 95
Արխաուփան 31
Արխաիդէս 289
արհամարհել 59
արհաւիրք 16
արհեստ 134
արձագանգ 9
Արմաշու վանքը 195
արմաւենիք 272
արտեստ 134
Արտաեակ 235
արջամուկ 25
արջառ 148
Արծրունեկ 64
Արտեմիս 51
արտեւան 238
արտոյտ 89
արօտ 89
արօտավայր 89
արօր 77
արօր 283
Արքիմեդէս 2
աստգաքող 306
Ափրոդիտէ 99
աքաստա 179

բաբախուտ 214
բազէ 297
բազմոց 241
բազուկ 19
բաժակ 48
բախտաւ 198
բակ 162
բակեզ 26
բամբիռ 248
բայոց 9
բանահիւսութիւն 181

295 — Թ. անգլ. բաժ.

բանասեղծութիւն 181
բասգալ 285
բասեղ 122
Բարեկենդան 129
բարեւնակ 19
Բարսեղ վրդ. 111
բաւիղ 162
Բեթղեհէմ 80
բեհեզ 108
Բեռն 158
բեռնակառք 189
բեռնասայլ 189
բղղում 14
բժժանք 54
բժիժ 54
բիբ 283
բիւրեղ 69
բղուղ 48
բոզբոլ 19
բռնբիւն 51
բոյժ 297
բոյլ 50
բուն 19
Բուրգերը 162
Բրինձքիւղ 198
Բրիւաօմ (Մխլակ) 190

գագաթ 238
Գալանճեան (Ցովհ.) 129
Գալէ-Քեահեան (Զ.) 198
գահաւանդ 238
գահաւորակ 228
Գեղաձիա 304
գաղանի 89
գայլաձուկ 26
գարգմանակ 238
գարշապար 140
գաւաթ 48
գաւազան 283
Գաւաշ 22
գաւիթ 162
գեղձի 27
գեհենառիւծ 179
գերան 148
գեջ 50
գիշերաթիթեռ 61
գիւղանկար 183
գլխանոց 131
գլխարկ 131
գլուխ 238
գոթական 217
գայժ 299
գոյնզգոյն 237
գոռոզ 248
գոռնէխ 4
գորգ 207
գորով 126
գուպար 232
գեւսանիերգութիւն 212
Գուրգէն (ցակոբ) 102
գուրգուրանք 126
գաակ 131
գրականտիկան 131
Գրականհիները 29
գերգլեակ 105
Գրիգոր Շղթայակիր 111
» Կ. Պոլսեցի 46
» Տաթեւացի 150
» Դ. Տղայ 46
Գօգէ (Ֆրանսուա) 131

դալար 89
դալարավայր 89
դալարիք 89
դահեկան 245
դաշն 211
դաշինք 212
դաշնակ 208
Դանիէլեան (Ներ. վր.) 165
Դանիէլեան Նշանագիր 102
դասատուակ 156
դարան 108
դարաւանդ 238
դարձարձել 82
դափ 99
դափել 99
դափնի 51
դափնէ 86
Դաւիթ Անյաղթ 111
դեղձիլ 205
Դեղիխսի տաճարը 160
Դեմիտրէ 283
դեսպակ 189
դէզ 50
դիապատիկ 140
Դիոգինէս 183
Դիոկղետիանոս 8
դիպակ 108
դիւթել 14
դողալ 184
դողդղալ 184
դոնդող 252
դուար 148
դուարձած 165
դուխան 148
Դուրեան (Եղիշէ Եպ.) 299
» (Պետրոս) 136
դուքս 189
Դպրեվանք 22
դրասանգ 124
դրիւդ 248
դրնդիւն 99
դօդօշ 27

Եդուարդ Խոսրովեանց 313
եղորտս 18
եղպիւր 297
եւնակ 259
Եուսուֆեան (Ցովս.) 39
երախ 148
երամ 50
երամակ 50
երգեհոն 306
երգեցիկ պարտ 295
երգիծանք 41
երկիք 150
երեւակ 235
երկիղ 207
երկանագոյր 178
երկիւղ 16
երկնեղ 14
երկնիւղանգ 227
Եւմինեանները 66
Եփեսոս 162

զանակ 220
զանկատան 156
զարհուրանք 17
զարմիկ 16
Զարբհանելեան (Հ. Գար. վ.) 92
զեղչամ 59
զեփիւռ 3
զզուելի 119

ջրիւսխա 54
ջուլալ 44
ջուտ 44
ջոխալ 184
ջոխալ 125
ջոդ 125
ջոդաւակել 125
ջոդել 125
Ջօհրապ (Գրիգոր) 227
Ջօրայեան (Նիկող.) 181

Լաս 119
Լլիւդ (Ձօրձ) 195
Լսիսլեն 257
Լրզրում 91
Լքաո (ժան) 99

ըմբոստ 99
ըմպանակ 48
ընդելական 220
ըղձանայշ 54
ընձիւղ 19
ընձաւղ 272

Թակղ 220
Թակարդ 108
Թակոյկ 48
Թաղիք 108
Թանձրամած 87
Թաս 48
Թաւարծի 89
Թաւիշ 108
Թաւտա 51
Թաւ ջութակ 207
Թաքթաքուր 89
Թաքուն 89
Թեմ 133
Թեսաւրոս 203
Թեւածել 66
Թեւել 66
Թեւճակ 61
Թէնիսըն (Ալֆրէտ) 312
Թեօմիէ (Անտուէ) 89
Թիկնաթոռ 241
Թիւմ 201
Թմբուկ 99
Թմբի 27
Թմբիլ 99
Թմբիլ 150
Թորթորիլ 150
Թովեալ 14
Թուղթ 144
Թուր 283
Թուխուն 99
Թուչիկ 66
Թուչկիլ 66
Թօթովիլ 89
Թօշ 272

ժանէ (Թօլ) 134
ժապաւէն 207
ժան ա'Արք 273
ժիժի 99
ժիւռ 307
ժիւռանվիլ (Գլառիս) 55

Իբերեան 273
Իզմիրլոս 167
Իլ 232
Իշամուղու 11
Իրանագէտաս 232
Իրիս 273
Իւթիւճեան (կար.) 42

Լաբիւրինթոս 161
Լաճ 304
Լանտօ 189
Լա Պլիւյեռ 189
Լա Ռոշֆուքօ 173
Լասէքէտ 87
Լատինոն 261
Լարակ 207
Լարակ 119
Լեզու 89
Լեռուլ 178
Լեւոնեան (Խաչատ.) 77
Լեւոնիդաս 257
Լիկուվէ (Լեռնէսթ) 126
Լը Սաժ 95
Լը Քօռնթ սը Լիլ 256
Լիկուրգոս 257
Լիննէոս 115
Լիւքսէնպուրկ 64
Լորա 135
Լուկրետիոս 283
Լուանթագ 235
Լուտաս 115
Լօթի (Բիէռ) 220

խայտ 226
խայտաճամուկ 226
խայտապիսակ 227
խաչնարած 165
խանդաղատանք 126
խաստուտիկ 227
խարխափուն 216
խաւարծի 200
խաւեակ 85
խեռ 99
խեցի 220
խինդ 232
խլեակ 178
խլու լրդ 26
խմաճկար 252
խնծիղ 232
խնդութիւն 232
խշտիք 9
խոխոջիւն 50
խայր 131
խոյր 50
խոնաւ 119
խոչկոր 119
խոչկորակ 119
խորաշափ 205
խորշակ 3
խոր թ 217
խոնարհ 50
խոսի 283
խոսի 156
խռկոլ 198
խռնչիլ 198
խռնոտալ 198
խռնոփուն 51
խրաց 156
Խրիմի պատերազմը 64
խրոխտ 248
խրուտք 140
խրտուիլ 72
խրտուիլակ 72

ծածան 27
ծածանիլ 214
Ծաղկազարդ 128
ծամ 207
ծայր 238
ծայրանուն 195
ծանրութիւն 3
ծառաստան 51

Ծափիկ 122
Ծառուկ 285
Ծերպ 9
Ծիծեռնակ 171
Ծիղ 19
Ծիլ կաթին 277
Ծծմոր 304
Ծծուռք 158
Ծղրիթ 178
Ծղօտ 19
Ծփոկ 259
Ձնձղակ 305
Ձնձղայ 99
Ձովալուլճ 340
Ձորիլ 150
Ձորձոր 259
Ճուղակ 108
Ճուփք 87
Ճիճանք 87
Ճիճփալ 214

քաթա 122
քաթիլ 150
քախարդել 14
քակաղել 119
քական 297
քակաչ 164
քահայր 48
քաղաղ 9
Քազանդր 122
քաղկանձել 108
քաղնել 27
քայծ 54
քայծկլտալ 80
քայծոտիկ 98
քայտան 26
քանճոխ 296
քաշմբուռն 283
քապայ 58
քապեքա 207
քապուտիկ 304
քառաչ 297
քառք 189
քասկինել 26
քաստոր 238
քարապ 314
քարաս 48
քարթ 140
քարժ 232
քարժառ 232
քարկաչիւն 51
քարկափիլ 71
քարկհան 54
քարկուրայ 159
քարշնեզազգային 283
քացուն 216
քաւառ 296
քաւար 148
քափկափկել 71
քափուլ 108
քաքաւ 229
քեղծամ 55
քերթահատաք 189
քերպաս 108
քէս 76
քէօթէ 217
քիթառ 207
քինճ 119
քիսաղգեստ 232
քիսաւառ 131
քիսուռծանկար 252
քիս լնսեբեան (Բ.վ.) 111
քծիկ 232
քճաս 122
քինգուղ 131
քինիւն 275
քինձնել 26
քիթուն 19
քոլա (ծովհ.) 111
քոփչինք 272
քոհակ 87
քողր 19
քոճիկ 140
քոն 69
քոնաղել 159
քոսակ 19
քորգ 178
քուեննի 26
քուժ 48
քուպր 158
քուսակօն 23
քուր 159
քուբ 201
քուխ 232
քաուս 108
քաուբ 150
քրկնոց 232

քրկնոցակ 232
քցուքդ 195
քօչիկ 156

Հադաղակ 48
Հաղթան 228
Հաղթրենի 228
Համալսարան 110
Համարողական 92
Համբարձ 248
Հայկուհի (Աբեղեակ) 64
Հայնէ (Հայնրիխ) 255
Հանգրիճել 205
Հանրակառաք 189
Հանդ 3
Հարթաքանդակ 162
Հաւատարքննութիւն 44
Հնդնութիւն 41
Հնծան 148
Հնծանակ 148
Հնդաւոր 252
Հակ 156
Հետս 99
Հիր 207
Հերս 99
Հերձ 272
Հերձակ 269
Հերվէս 176
Հերոդատոս 162
Հիփոտոս 117
Հէնրի Ք. 312
Հէրշէլ 312
Հիպոկրատ 264
Հիւռ գալ 241
Հիր 272
Հիրիկ 200
Հիւլէ 39
Հիւկօ (Վիքթօռ) 140
Հիւպատիա 277
Հիւսիսակ 3
Հիւսիսային 214
Հիւսկէն 58
Հմայակ 54
Հմայել 14
Հոզաթափ 156
Հոգմ 3
Հոգմիկ 3
Հոմերոս 257

Հոսիլ 150
Հով 3
Հովանոց 69
Հովանոցակ 69
Հովիկ 3
Հովիտ 259
Հովիւ 165
Հուրք 212
Հպանցիլ 206
Հպարտ 248
Հպատանք 212
Հռնտուն 51
Հէրատ 235
Հրեռատատաք 189
Հրճատանք 232
Հօպր 212
Հօտ 148
Հօտաղ 165
Հօտատած 165
Հօտան 148

Ձաւար 122
Ձեռնատած 87
Ձիւգիտի 272
Ձիթհնի 26
Ձոր 259
Ձորձ 283

Ղազիկեան (Է.Աբս.) 224
Ղօղանջիւն 51

Ճախարակ 232
Ճախրիլ 66
Ճակատամարտ 232
Ճաճանչ 89
Ճամկտուր 252
Ճամուկ 252
Ճայ 297
Ճայեակ 77
Ճոռոգայթ 89
Ճրճապակ 220
Ճրճապակի 220
Ճրճողկուզակ 124
Ճէճիզեան (Բրօֆ.Ե.) 115
Ճիչ 297
Ճիրան 61
Ճիւղ 19
Ճիւճիւ 14

Ճկճկնի 228
Ճոկան 283
Ճռռաակ 297
Ճպուռ 99
Ճռնչիւն 51
Ճօճանչն (Գիչն) 312

Մագաղաթ 144
Մագիլ 61
Մաթիզնէն 283
Մախը 69
Մածուն 87
Մածուցիկ 87
Մակաղել 165
Մահան 283
Մակընթացութիւն 139
Մաղձ 119
Մամճ 283
Մամռուռ 44
Մայրաւոր 51
Մայրի 27
Մանիւել (Լօժէն) 60
Մանոց 232
Մանուշակ 165
Մանրանկար 252
Մաշթոց 102
Մաաթէն (Լիւթ) 269
Մարդ 89
Մարդագետին 89
Մարդոնի 257
Մարդակ 148
Մարդակ 89
Մարմանդ 108
Մարմնի 232
Մարտ 159
Մեղրատանուռ 165
Մեխակ 248
Մեծամիտ 195
Մեղեդի 54
Մեղեսիկ 160
Մենիկս 189
Մեռելատաք 143
Մեսրոպեան տառեր 194
Մենթերնօն (Տկն. տը) 87
Միգամած 235
Միքիքեն 107
Միլուռա 273
Մինեօն 217

Մխաքեան (Խաչ.) 267
Մխաքիկականութիւն 205
Միւսեան 252
Միաքարշ 267
Միաւած 11
Միականի 276
Միլակ 171
Մղձաւանի 304
Մոգական 14
Մոգել 14
Մոզայիկ 311
Մոլ 19
Մոլուշ 305
Մոլուցք 248
Մռմռատ 76
Մովսէս 256
Մորի 9
Մռնճակ 156
Մռնչիւն 14. 51
Մրռիմ 297
Մրմրեան (Ցար.) 267
Մրրկահաս 222
Մրցարան 178
Մօքսան (Կիտը) 294

յախճապակ 220
յախճապակի 220
յականել 297
յակինթ 54
յասկար 248
յանկաւոր 102
յասմիկ 200
յասպիս 212
Յարութիւնեան (Ա.) 183
յաւերժահաս 248
յաւրէնական չարժում 38
յափակ 201
յափխիթեբս երթալ 76
յափրակ 201
յիզակարծ 287
յիշատակ 131
յովազ 272
յուլիկ 131
յուլհապարիկ 277
յուղ 131
յուսահատ 54
յսաակ 44

Յօդ 125
Յօդակապ 125
Յօդաւոր 125
Յօդել 125
Յօդուած 125

Նաղարէթ 80
Նաղուկ 232
Նաթանեան (Մարկոս) 9
Նալբանեան (Մ.) 292
Նախիր 148
Նախշուն 227
Նամիա 50
Նայ 50
Նայադ 248
Նարկիս 164
Նարեկ 23
Նարօտ 289
Նաւակ 159
Նեա 269
Նեաապոլս 69
Նեբրան 140
Ներէիդ 248
Ներուժ 277
Նեբքնակ 232
Նիլոսկ 269
Նիւթերը 72
Նկար 252
Նկարչն 227
Նշխուն 122
Նշոյլ 89
Նշուլիլ 80
Նոխազերգական 42
Նոդուկի 119
Նոճի 26
Նոպալենի 178
Նոպայ 119
Նօդը-Տամ 313
Նօսր 82
Նօտար 98. 195

Շաթօպրիան 179
Շահար 51
Շահնուր 31
Շահօգրամ 165
Շամանդաղ 305
Շաւալ 89
Շաւուղ 19

Շաւուղ 89
Շատախ 22
Շաւիօս 29
Շար 108
Շարլ ա'Օրլէան 289
Շարփուշ 131
Շափիւղայ 54
Շաքիլ 19
Շեփոր 306
Շէֆվիլ (Ժ. ալը) 62
Շէֆքսիր (Ուիլիըմ) 312
Շիթագար 76
Շիշ 48
Շիլլէր 148
Շիհուէն 51
Շուրջ 108
Շղուական 156
Շնական 190
Շոգեկառք 189
Շոգենաւ 139
Շող 89
Շողալ 80
Շողշողալ 80
Շոմի 69
Շորոր 122
Շուշան 164
Շուփայ 77
Շչիւն 51
Շրիւն 13
Շրջանաւորութիւն 44
Շրջագիծ 62
Շրջապատել 232
Շրջուիլ 146

Ոզել 276
Ոզնի 25
Ոզնափայտ 283
Ոսկեան (Կաթ.) 117
Ոսկերակ 176
Ոսկեքաղաք 277
ոստ 19
Ոստայն 108
Ոստոյն 140
Որքաերեան (Ռուբէն) 264
Որմնակար 252
Որոգայթ 108
Ուէսթվինթեր 312
Ուլ 256

Ուծանալ 267
Ուհլան 152
Ուղեշ 19
Ուռ 19
Ուռենի 69
Ուռոզական 91
Ուրախութիւն 232

Քաթոլիցոզ 46
Քահանայութիւն 91
Քէշքէշ 85
Քիղչ 26
Քղխիկ 26
Քուշչ 156
Քուրայ 108
Քօսըր 133

Պախուրցուած 221
Պախրե 148
Պակուցում 17
Պահանգ 148
Պաղպաջել 80
Պաղպաջուն 44
Պաճար 148
Պայծառ 44
Պայքար 232
Պաեւքաւոն 102
Պաոստա 108
Պառանի 136
Պառաուակ 69
Պառզարակ 228
Պառեբաղմ 232
Պառկերակալ 220
Պարեգօտ 58
Պարկեշտ 216
Պարիկ 54
Պարիս 100
Պարոյր 235
Պարոնեան (Յակոբ) 31
Պարունակ 238
Պենելոպէ 11
Պեռիկեան (Ա. Կ.) 313
Պետրոս (Ս.) 313
Պերլինկեան դաշ 143
Պերոզ 232
Պէշկէօթլուեան (Գ.) 307
Պէռ (Բօլ) 48
Պէռն. ալը Սէն Բիկռ 229

Պերպերեան (Ա.ւէ-
ալիս Պատ.) 41
Պերպերեան (Ռ. Յ.) 280
պիծակ 11
պիժպալի 119
Պիգմալիոն 279
Պիրեան 277
Պիւր Ֆօն 14
պլպլալ 80
պլպլալ 176
պլպլալ 82
Պղատոն 82
պղպտանական 82
պշնչուռ 105
պչուցեալ 167
Պամպեի 85
պապպղել 186
Պոսիթան 313
Պոսֆոռ 276
պորփիւր 312
պուէմ 124
պուլակ 51
Պաբթիանը 139
պռնճակ 267
պպպղալ 80
պսեր 228
պտրացնել 8
պակաքար 76
պպղի 133
Պրաունինկ (Էլիզ.) 134
պրշակ 148
պօա 272
Պօղոս (Ս). 313

ֆահակալ 189
Ֆայլամ 179
ֆինչ 44
Ֆրեդ 50
Ֆրանկլին 31
Ֆրէդ 19
Ֆլաթակ 207
Ֆլամինգ 221
Ֆլրակուճ 221
Ֆլրանկար 252

ռազմ 232
ռահ 102
Ռոսիայէլ 279
ռուպ 122

Ռուսօ (Ժ. Ժ.) 17
ռօնահել 289

Սահակ (Ս.) 102
սահանք 152
սաղարթ 314
սաղաւարտ 131
սայլ 189
սայլակ 189
սայլացից 189
Սան (Ժօրժ) 194
սանդալ 156
սառնակոյտ 221
սարահարթ 259
սարդենկ 85
սարդիւ 86
սալսափ 16
սաւրսաւալ 184
սարգիլ 216
սափորակ 306
Սաֆոր 48
Սափիով 194
Սբենսըր (Էտմունտ) 312
սեզմիրան 232
Սենեկա 119
Սերովբեան (Մուշեղ
Եպիսկ.) 80
սեգ 228
Սեվինեէ (Տիկին ալը) 194
սեր 126
Սթալ (Տիկին ալը) 85
Սիվա (Գառամէն) 220
սին 228
Սիս 164
Սիրակուսա 3
սիրենա 248
Սիւնեցի (Սահակիանոս) 195
սիւք 3
Սիօն 252
սլաք 269
սկահ 48
սկահակ 48
սկի 48
Սկիպիոն (Ափրիկեցի) 29
սկիւռ 229
սղոց 3
սնդուս 108
սոխ 228

Սոկրատ 60
Սողոն 256
սոճի 69
սայլ 51
սոնք 248
սոսկալ 17
սար 9
սարել 150
սարսարիլ 150
սուկան 232
սուսակ 54
սուր 238
Սոֆոկլ 167
սունական 156
տաեղ 19
տաեպղեն 69
Տաիւքս 146
տրինդ 306
տրուակ 48
տրափալ 184
Տքօթ (Վօլթըր) 243
տօտափիէն 14
տօսք 27

վախ 16
Վահան Վրդ. Պար-
սիլակեան 122
վայրաշարժ 189
վայրապար 117
վանահն 69
վանաալ (Ա.) 238
վառ 108
վարագայ խաչ 9
վարազ 119
Վարդան Բաղիշեցի 111
վարդավառ 128
վարդավառեալ 299
վարուժան 297
վարուժական 297
վարպ 207
վեհարան 77
վեղար 131
վեստվ 85
վէս 248
վէտ 87
վիթ 178
վիւսակ 232
վիճակ 128

վին 207
վիշապիկ 158
Վիրգիլ 257
Վիքթօռիա Թա-
գուհին 312
վոհմակ 50
Վոսփոր 276
վտառ 40
վտառակ 232
վրիժակ 119
վրիպող 287

Տաթեւի վանքը 150
տախտակ 148
տախտակամած 87
տամուկ 50
տանիք 150
տապանակ 252
տապատ 207
տապատակ 207
տառեխ 27
Տաթեւայէ-ֆագի (Ֆ.) 186
տարազ 108
տաքսպարտ 287
տարմ 50
տարմանաւ 66
Տարուին 312
տարտագէտ 39
Տարտարոս 108
տաւիղ 207
տեղատուութիւն 139
տեսչական 280
Տէմիրճիպաշլեան (Ե.) 31
ՏէրՅակոբեան (Բրգ.Ա.) 7
Տէրնատս 128
Տիմին 267
Տիտոս 85
Տիր 122
Տիւբօն (Բ.) 11
Տիւմա (Ալէքս.) 34
Տիւմեն ա'Իւռվիլ 222
Տիւսաք (Տիկին Ս.) 211
տուայտանք 212
տպագիրն 54
Տրայոնը 312
տրէզ 207
Տրէյքըն (Մ.) 312

ցախ 54
ցախաթոյն 77
ցախաւել 54
ցախաւեր 54
ցանցառ 82
ցարտակ 54
ցնծութիւն 232
ցնցոտի 105
ցոփ 89
ցուպ 283
ցուկանաւ 159
ցօղուն 19

փաթիլ 80
փալփլիլ 80
փակեղ 50
փաղանգ 50
փաղփլիլ 80
փայլածու 235
փայլիլ 80
փանդխուռն 207
փանոսեան (Ալէքս.) 176
փաղ 9
փռայր 9
փառասէր 3
փառք 3
փարանդուլ 238
փափկավանգ 279
փեղոյր 131
փերուզակ 54
փիլիսոփայական քար 38
փոխաբերութիւն 11
փոկ 297
փող 306
փողփոզիլ 80
փոսուռայ 98
փուլ 237
փռւկիացի 36
փքին 269

քամահրանք 59
քամի 3
քանակագիտութիւն 91
քառասքէն 76
Քաւափըր (Ո.) 312
քարածերպ 9
քարայր 9
քարանձաւ 9
քերթութիւն 18
Քէրլէր 7
Քէմպել (Թօմ.) 31
Քէննիկ 10
Քինէ (Լակառ.) 20
քմահաճոյք 7
քմայեկ 16
քմայք 7
քմայլ 7
քնար 207
քոթանակ 232
Քոլումպոս (Քրիստ.) 205
քրքում 201

Օգոստեան դար 144
օդաչափ 33
օթոց 207
Օսթըն (ձէյն) 194
Օրմանեան (Մաղ.
Պատր.) 46
օրթոթոռ 241

Ֆէնըլըն 264
Ֆլամառիօն (Գամիլ) 259
Ֆռանս (Անաթօլ) 86
Ֆօրնարինա 280

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0060863

ԳՐԱՎԱՃԱՌ - ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

Ն Շ Ա Ն - Պ Ա Պ Ի Կ Ե Ա Ն

Կ. ՊՈԼԻՍ, 73, Էսկի - Զապթիէ ճաssէսի, 73

ՆԱԽԱԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑՔ

ԹՈՒԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄ

Թուաբանութեան ոգիին լրջօրէն թափանցող ու զայն պէտք եղածին պէս բացատրող դասագիրքի մը պէտքը անհրաժեշտ դարձած էր մեզի: Ամբողջ ընթացք մը պէտք էր, որ առաջին հայկէն մինչեւ վերջինը նոյն ուղղութեամբ ընթանար, ու նոյն նպատակին ծառայէր: Այս ծրագիրով է որ Հ. Ս. ԽԱՆՃԵԱՆ — որուն նախապէս հրատարակած Աշխարհագրութիւնը այնքան ջերմ ընդունելութիւն գտած էր արդէն — պատրաստեց նոր ընթացք մը այդ էական գիտութեան, որ լիուլի գոհացում պիտի տայ լաւագոյն մեթոտով ու գիտակից ջանքերով յօրինուած գործի մը սպասողներուն:

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԵՑԱՒ՝

Հ. Ս. ԽԱՆՃԵԱՆ. — Նոր դասագիրք թուաբանութեան, *Նախապատրաստական դասընթացք, ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ:*

էջ 88 *1908* *ԳԻՆ 3 Ղրշ.*

Մաւոլի տակ են եւ հետզհետէ լոյս պիտի տեսնեն ընթացքը ամբողջացնող միւս հատորները:

ԳԻՆ 9 ՂՐՇ.

معارف عمومیه نظارت جلیله‌سنك ۱ رجب ۱۳۲٤ و ۸ آغستوس ۱۳۲۲ تاریخلی و ۲۰۹ نومرولی رخصتنامه‌سیله طبع اولنمشدر

Տպագր. Ց. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ – Կ. Պոլիս